LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

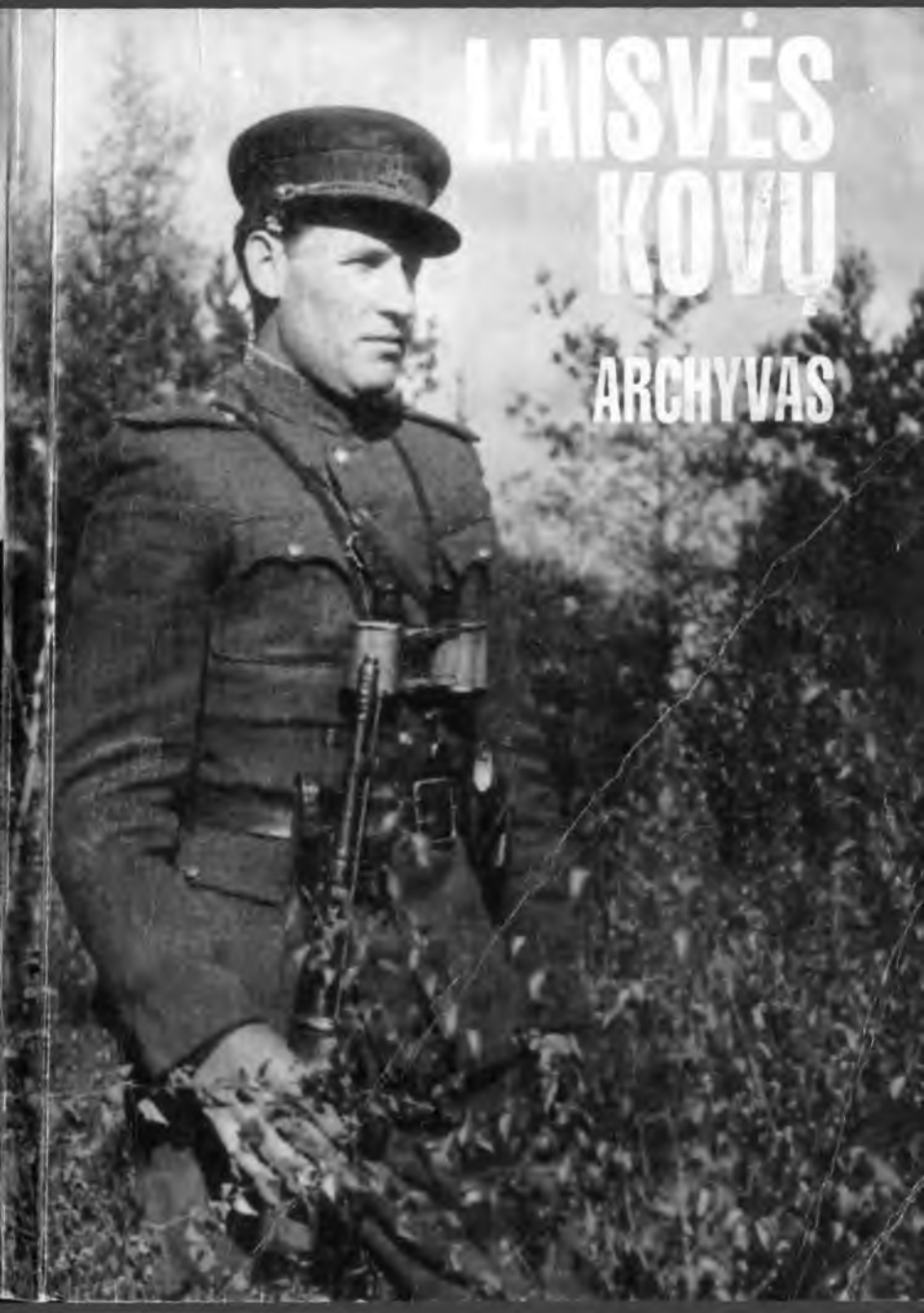

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

21

Kaunas, 1997

947.45.08

UDK 947.45/084/
La-148

ISSN 1392-0421

LAISVĖS KOVŲ ARCHYVAS

ISTORIJOS ŽURNALAS 21

Redakcinė leidybinė kolegija

Balys Gajauskas
Antanas Lukša

Redaktorius

Kęstutis Kasparas

Redakcija

Modesta Baublytė,
Vilija Jakučiūnaitė,
Audronė Kaminskienė
Bonifacas Ulevičius,
Vitalija Vitkutė
Tomą padėjo parengti
Judita Keršytė ir
Artūras Vaitiekaitis

**IŠLEISTAS
KAUNO MIESTO
SAVIVALDYBĖS
LĖŠOMIS**

Dėkojame už paramą

1-98/437sk

Viršelyje: Albertas Nakutis-Viesulas. Fotografavo Stasys Indrašius

Nuotraukos iš Tremties ir Rezistencijos muziejaus fotonuotraukų fondo.

Laisvės kovų archyvas. Istorijos žurnalas, tomas 21. □ © Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1997. □ SL 176. □ Leidėjas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, Laisvės al. 39, 3000 Kaunas, tel. 223508. □ Redakcija, Vytauto pr. 46, 3000 Kaunas, tel. 22 75 26. □ Spaudė: SPAB "Aušra", Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas. □ Užsakymo Nr. 2654 □ Tiražas 2000 egz. 8 sp. 1.

7,50 Lt

TURINYS

Atsiminimai, liudijimai, svarstymai
Rytų Lietuva
Svėdasų partizanai (2) / sudarė ir parengė **Vytautas Valunta** 5
Indrašius S. Nematomais takais 68
Lauciūtė G. Per auką tėvynė laisva tepaliks 93

Vakarų Lietuva
Litinskas A. Negalėjom likti nuošaly 108
Čelutka-Nemunėlis L. Mano jaunystės vargai 116
Palangos gimnazijos 1945-1948 m. pogrindis ir pogrindininkų likimai (2)/ sudarė **V.Rimgaila** 119
Daukšaitė-Aleksonienė R. Žvilgsnis į praeiti 138
Jurevičiūtė M. Apie Palangos kuopą 141

Vietinė rinktinė
Paškonis A. Marijampolės karo mokyklos kariūno likimas 146

Tremties keliais
Prajeraitė-Stankevičienė E. Turėjome gyventi 173

Paminklai
Pociūnas R. Paminklas tremties ir laisvės kovų aukoms 212

Laisvės kovų enciklopedijos puslapius verčiant... 214

Laiškai, kronika 226

Laisvės kovų archyvo T.1-20 bibliografinė rodyklė 232

Asmenvardžių rodyklė 240

SANTRUMPOS

a. – amžius
aps. – apskritis
aut. – autoriaus
B. – byla
Bb – Baudžiamos bylos
d. – diena
dipl. – diplomuotas
dr. – daktaras
egz. – egzempliorius
F. – fondas
g. – gimęs, gimimo
gen. – generolas
inž. – inžinierius
j. – jaunesnysis
K. – Kaunas
k. – kaimas
KGB – Komitet Gosudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo komitetas
kpt. – kapitonas
L. – lapas
l.e. – laikinai einąs [pareigas]
LYA – Lietuvos ypatingasis archyvas
LKA – Laisvės kovų archyvas
LLA – Lietuvos Laisvės Armija
LLKS – Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdis
LSSR – Lietuvos sovietų socialistinė respublika
ltn. – leitenantas
m. – metai
mėn. – mėnuo
MGB – Ministerstvo Gosudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo ministerija
mjr. – majoras
MVD – Ministerstvo Vnutrenich Del – Vidaus reikalų ministerija
NKGB – Narodnij Komisariat Gosudarstvenoj Bezopasnosti – Valstybės saugumo liaudies komisariatas
NKVD – Narodnij Komisariat Vnutrenich Del – Vidaus reikalų liaudies komisariatas
Nr. – numeris
OS – Organizacinis sektorius
P., psl. – puslapis
p. – ponas, ponia
plk. – pulkininkas
psk. – puskarininkis
r. – rajonas
red. – redakcijos
sl. – slapyvardis
sr. – sritis
SSRS – Sovietų socialistinių respublikų sąjunga
sud. – sudarytojo
T. – tomas
TRMA – Tremties ir rezistencijos muziejaus archyvas
V. – Vilnius
vls. – valsčius
vnk. – vienkiemis
vnsd. – viensėdis
vršl. – viršila

SVĖDASŲ PARTIZANAI (2)

Sudarė ir parengė **Vytautas Valunta**

KŪČIŲ NAKTIES DRAMA

Romualdas Šalaka, g.1926 08 09, iš Pauriškių k. pradėjo partizanauti 1944 m. rugsėjo mėn. Slapyvardis Vasinta. Ginkluotos organizacijos pavadinimas – "Nepriklausoma Lietuva". 1944 12 25 suimtas su ginklu bunkeryje netoli Denionių k.

Be R.Šalakos buvo suimti: Jurgis Guzas, g.1912, inžinierius-melioratorius, miręs 1953 01 17 Kolymoje; Balys Stukas, g.1919, iš Denionių k., miręs 1948 m. Kraslage; Stasys Nakutis iš Malaišių k. (Alberto Nakučio-Viesulo brolis), miręs 1947 12 15 Kraslage. A.Pesliakas prisimena, kad S.Nakutis parašęs laišką iš Dudinkos persiunčiamojo lagerio prie Jenisiejaus, nusiuntę jam džiūvėsių, tabako, gavę dar antrą laišką ir susirašinėjimas nutrūkęs.

❒ Albertas Nakutis

Kartu buvo teisiami broliai Antanas, Petras ir Vladas Pajedai iš Galvydžių k. ir Jonas Skipitis. Visi teisiamieji gavo po 25 m. Petras Pajeda mirė dar Lukiškių kalėjime.

Vyrai iš bunkerio buvę Kūčių valgyti. Pavalgę grįžo į bunkerį, o vienas iš Pajedų atsilikęs ar pasilikęs, ir jį sugavę kareiviai. Jis ir atvedęs kareivius prie bunkerio.

Kareivius pamatęs ir Albertas Nakutis-Viesulas, ėjęs su vienu iš Galvydžių Lapieniokų. Kai šie bandę trauktis, kareiviai juos pastebėję ir ėmė su šunimi vytis. Šunį Albertas Nakutis nušovęs, ir abu partizanai laimingai pasitraukę.

Bunkeryje buvo paimti tik jau minėti keturi vyrai. Paimtas ir radijo aparatas. Partizanams viela surišę rankas, nuvarę į toliau paliktą sunkvežimį, sulaipinę, užmetę brezentu ir laipioję per juos kaip per rąstus, kol nuvežę į Panevėžį. Vyriausias amžiumi iš tų vyrų buvo Jurgis Guzas. Jis stengęsis teisme prisiimti sau didžiausią kaltės dalį.

Pasakoja **Romas Šalaka**:

Po vidurnakčio 1944 m. gruodžio 24-25-ąją slėptuvėje buvome keturiese. Manydamas, kad čia galėsiu ramiai pabūti nors per Kalėdas, nusiraminau. Stasys Nakutis atsigulė, nes skundėsi skaudama galva. Balys Stukas iš Denionių k. skundėsi, jog skauda dantį: viena žando pusė buvo patinusi. Jurgis Guzas sakė: "Aš negulsiu – turiu darbo". Jis sėdo prie rašomosios mašinėlės. Aš dar paklausiau, kokius brėžinius jis ten turi. "Tai Svėdasų miestelio planas", – atsakė. "Prieš Naujuosius metus nutarta pulti Svėdasus ir baigti su ten įsitvirtinusiais skrebais. Privalau nubraižyti smulkų planą su tiksliai pažymėtais namais, kuriuose įsikūręs bolševikų aktyvas".

Taip paaiškinęs jis vėl palinko prie staliuko, apšviesto žibaline lempa. Aš, pajutęs nuovargį, kietai užmigau.

Iš miego pažadino duslus bumbtelėjimas. Pabudęs pašokau ant gultų ir čia pat pamačiau Antaną Pajedą. Pašoko ir Balys su Stasiu, o Jurgis gal ir atsigulęs dar nebuvo. Mes visi keturi susmeigėme akis į netikėtą svečią. Dingtelėjo mintis, kad jis čia su negeru ar įspėjamu pranešimu iš kaimo. Pajeda, dusdamas, lyg ilgai kieno vytas, prašneko: "Vyručiai, mes apsupti!" Balys, Stasys, Jurgis stvėrėsi ginklų ir klausė: "Kas? Kur? Kaip apsupti? Sakyk aiškiai! Kalbėk!" – "Jau slėptuvė apsupta!"– prašneko Pajeda. Balys Stukas: "Tai tu, išgama, atvedei, parodei..." Kėlė šautuvą ir čia pat būtų nušovęs, jei Jurgis Guzas nebūtų įsikišęs – jis staigiai nulenkė Balio šautuvą ir riktelėjo: "Nereikia, Baly, patiems dabar. Tegu tai padaro

priešai!"

Tuo tarpu iš viršaus per atvirą angą pasigirdo pikta rusiška kalba: "Vichoditie skorei, a to zabrosaiem granatami!" ("Greičiau išeikit, nes užmėtysim granatomis!")

Jurgis Guzas ant lempos degino popierius ir ramiai, šaltai kalbėjo: "Vyrai, jei taip atsitiko, būkit ramūs. Jūs nieko nežinote. Aš esu vyresnysis ir už viską atsakysiu!" Jis kalbėjo: "Aš einu pirmas, jūs – iš paskos. Nusižudyti – niekur ir niekada nevėlu, jei norėsite, o šį kartą nereikia".

Lipau paskutinis iš ketverto. Savijauta slogi, nedovanotinai absurdiška, bet baimė neužvaldė. Lipau 5-6 skersinių kopėtėlėmis. Viršuje, atkišę automatus, laukė bušlatuoti kailiniuoti kareiviai. Dar kojos buvo ant kopėtėlių, o tik galva lauke, pamačiau prie atsukto kulkosvaidžio į sniegą sukritusius kareivius – iš vakaro sniego dar nebuvo. Nuo smūgio parkritau kniūbsčias ir ant nugaros pajutau kažkieno koją.

Komanda "Stot!" Paskui krata, o netrukus mano paties diržu buvo užpakaly surištos rankos. Ir draugų rankas surišo.

Atvarytas Denionių ūkininkas Pranas Repšys, kareivių stumdomas ir mušamas, buvo klausinėjamas: "Ar pažįsti šitą, šitą, aną?" Jis purtė galvą ir sakė: "Nepažįstu, nežinau". "Nepažino" ir Denionių Balio Stuko. Po kiekvieno neigiamo atsakymo jis gaudavo smūgį į krūtinę, į pečius. Žmogus pargriuvo nuo smūgių, bet visų išsigynė. Jau vien matyti mušamą tą seną, protingą ir drąsų žmogų buvo skaudu ir negera.

Kareivių ir vilkšunių apsupty, apsikrovę iš slėptuvės paimtais daiktais, mišku pajudėjome į nežinią. Į viršų pakilo raketa, turbūt sutartas ženklas, kad "operacija" baigta.

Užrašė Danutė Šilinytė-Šilinienė

R.Šalaka pateikia kai kurių duomenų iš buvusiame KGB archyve (LYA) esančios bylos, su kurios 3 tomais susipažino 1994 m. Tai 1944 m. rugsėjį įkurtos pogrindinės ginkluotos organizacijos "Nepriklausoma Lietuva" dalyvių, suimtų 1944 m. gruodžio 25 d., taip pat prie jos prijungtų Svėdasų vls. gyvenusių asmenų byla.

Trijuose tomuose yra tardymo medžiaga, Pabaltijo karinio tribunolo nuosprendis bei po 10 su viršum metų bylos peržiūros apklausos duomenys, protestai, skundai aukštesniajai valdžiai Maskvoje.

Čia nurodoma, kad Jurgis Guzas, Adomo, g.1912 m., inžinierius-melioratorius, buvęs Svėdasų apylinkės "banditų" štabo viršininkas ir sekretorius. Augustas Baltuška ir Albertas Nakutis – tarybos nariai. Slėptuvę rengę Jurgis Guzas, Augustas Baltuška, Rimkus, Romas Šalaka. Iš bylos aiškėja matyti, kad Pajedai buvo tik dirbtinai prijungti prie slėptuvėje rastos partizanų grupės.

Iš bylos dokumentų žinoma, kad Jurgis Guzas miręs 1953 m. sausio 17 d. "širdies liga" Magadano srities ligoninėje, o Stasys Nakutis – 1947 m. gruodžio 15 d. "dizenterija" Kraslage.

Redakcijos komentaras

Rokiškio aps., tame tarpe ir Svėdasų vls., partizanų sąjūdis kilo nuo pat antrosios sovietinės rusų okupacijos pradžios – 1944 m. vasaros-rudens. Šiuose kraštuose aktyviai veikė buvusio antinacinio pogrindžio organizacijų LLA, Kęstučio, Laisvės Kovotojų ir kt. nariai. 1944 m. rugpjūčio mėn. Utenos aps. Kęstučio organizacijos įgaliotinis mokytojas Vytautas Pakštas perdavė štabo instrukcijas dėl pasipriešinimo organizavimo Rokiškio aps. Svėdasų ir Kamajų vls. karinių vienetų vadams[1].

1944 m. rugsėjo-spalio mėn. Svėdasų vls. partizanus organizavo ltn.Jurgis Guzas ir Albertas Nakutis, suburdami juos į Nepriklausomos Lietuvos organizaciją. Pavadinimas liudija, kad organizatoriai buvo artimi liaudininkų grupei, nacių okupacijos metais leidusiai pogrindinį "Nepriklausomos Lietuvos" laikraštį. Tuo pat metu organizatoriai rėmėsi koalicine strategija: jungtis visiems bendram tikslui – kovai už Nepriklausomą Lietuvą.

Pagal R.Šalakos minimos bylos medžiagą, Svėdasų vls. partizanams vadovavo ltn.J.Guzas su pavaduotoju A.Nakučiu-Viesulu, kuriems priklausė du būriai po 30 partizanų, nesiskirstantys į skyrius: 1-sis būrys – vadas Rimkus iš Vikonių k., jungė Vikonių ir Galvydžių k. vyrus ir 2-sis būrys – vadas Augustas Baltuška iš Kunigiškių k., jungė Vaitkūnų, Kuni-

---

[1] Vaičiūnas G. **Rezistencijos pradžia ir jos ištakos**//Anykščiai. Nr.5. Panevėžys 1993. P.15.

giškių k.[2]

Tikrovėje ltn.J.Guzas buvo dar platesnių apylinkių organizatorius. Apie tai buvo nutylėta tardymų metu. Jo veikla gretimuose Kamajų, Vyžuonų vls. dar laukia tyrinėjimų, bet žinoma, kad 1944 m. lapkričio mėn. ltn.J.Guzas nuvyko į Rokiškio vls., kur Gerbalių miške ėmė organizuoti apie 200 partizanų būrį. Čia buvo įrengti 5 – štabo ir jį saugojantys bunkeriai, štabe buvo radioimtuvas[3]. Vieną iš bunkerių susitarus su latviu Siliniu išsikasė 10 Šemetų, Puriuškio, Pakalnės k. vyrų, sudariusių būsimo Juozo Kuveikio būrio branduolį[4]. Šio būrio partizanas Vladas Daminauskas prisiminė (1989 08 15, įrašė A.Dručkus): "Anksčiau, kai aš dar nebuvau miške, 1944 m. vyko didelės kautynės Lietuvoje Akuniškio-Padovinio miške (Juodupės vls.). Lūkštų-Gerbalių miške partizanams vadovavo leitenantas Guzas, bet jis po tų kautynių kur tai pasitraukė, vėliau jo nebuvo".

Kęstutis Kasparas

KURKLIEČIŲ MŪŠIS IR KAIMO TRAGEDIJA

1945 m. liepos 14 d.

Tai pirmasis daugiau aukų pareikalavęs Svėdasų partizanų mūšis. Tai galbūt žiaurumo viršūnė, nors visiems faktams patvirtinti reikėtų rasti daugiau liudytojų, kai kam dar reikėtų įveikti baimės jausmą.

Kurkliečių kaimas, kurio laukuose šis mūšis įvyko, priklausė Kamajų valsčiui, tačiau siekėsi su Svėdasų valsčiaus kaimais, be to, visi čia žuvę partizanai buvo svėdasiškiai.

---

[2] LYA. F.3. B.47/10. T.2: **LSSR MGB 2N valdyba. LSSR MVD OBB valdyba 1 skyrius 3 poskyris. Dokumentai paimti iš pogrindžio dalyvių 1944-1947 m. (specialūs pranešimai, įspėjimai, įsakymai, kreipimaisi, programos, pažymos, nurodymai, liudininkų parodymai, aktų kopijos). 1944 01 14-1945 12 20.** L.151.

[3] LYA. F.3. B.4/8: **Rokiškio aps. NKGB skyriaus agentūrinio-operatyvinio darbo dokumentai (spec. ir ataskaitiniai pranešimai, apklausos protokolai ir kt.). T.1: 1944 08 8-1945 12 15.** L.134.

[4] Ten pat. L.130.

Žmonės kalbėję, kad apie Kurkliečiuose pasirodžiusius partizanus Svėdasų stribams pranešęs raitas miestelin nulėkęs Kunigiškių Antanas Zovė.

Šnekas apie ši mūšį atsimenu ir aš, Vytautas Valunta, ir iš gretimo Kunigiškių kaimo kilusi Danutė Šilinytė-Šilinienė, ir bene daugiausia žinių apie Svėdasų partizanus pateikęs Antanas Baliūnas (tiesa, pagal jį, mūšio data – 1945 07 15), tačiau plačiausiai apie jį yra papasakojęs pats savo akimis tuos įvykius matęs, pats iš Kurkliečių kilęs ir tuo metu ten gyvenęs Povilas Mateikis.

P.Mateikis teigia šį mūšį prasidėjus 1945 m. liepos 14 dienos rytą. Tą rytą jis su savo tėvu Juozu Mateikiu pjovęs pievą. Jau gerokai pakilus saulei, tėvas išėjęs namo, o jis likęs upelyje pasimaudyti.

Mateikiai jau buvo matę vieškeliu nuo Svėdasų per Gudonis atlekiančias mašinas su kareiviais ir stribais ir netrukus Kurkliečių laukuose pasigirdęs smarkus šaudymas, o paskui ir granatų sprogimai. Tai truko apie pusantros valandos. Pats menu žmones kalbėjus, kad kareiviai buvę žaliakepuriai.

Kurkliečių tragedija – tai ne tik to kaimo laukuose užkluptų partizanų žūtis. Kareiviai padegė kaimą. Buvo sudegintos Juozo Mateikio, Petro Mateikio, Petro Pajarsko, Albino Zolubos sodybos ir Julijono Vaičiaus trobelė. Kareiviai gaudė ir šaudė kaimo vyrus.

Žuvo šie partizanai: Augustinas Baltuška (g.1914 m.) iš Kunigiškių; Jonas Baltuška (g.1922 m.) iš Kunigiškių; Bronius Budreika (g.1911 m.) iš Gykių; Petras Budreika (g.1924 m.) iš Gykių; Albinas Mėginis (g.1923m.) iš Kunigiškių.

Buvo nušauti Kurkliečių kaimo gyventojai: Balys Lašas (g.1912 m.), tada su seseria grėbęs šieną, kareivių ištrauktas iš po žaginio ir nušautas. Kartu lindėjusią seserį kareiviai paliko gyvą; Juozas Mateikis, Povilo tėvas (g.1897 m.). Sūnus ir dabar matąs jį nušautą trimis šūviais į krūtinę, pariesta koja gulintį savo kieme; Petras Pajarskas; Petro Pajarsko sūnus Pranas (g.1927 m.). Abu nušauti savo namuose.

Dabar Vilniuje gyvenantis, tada gretimame kaime pas ten nutekėjusią seserį buvęs kitas Petro Pajarsko sūnus, turėjęs klastoti dokumentus, kad galėtų studijuoti Vilniaus universitete, dirbęs Rašytojų sąjungos Dailės fondo direktoriumi, jau Atgimimo laikais mano paprašytas papasakoti apie tą Kurkliečių ir jo šeimos tragediją, atsakė, kad dar ne laikas apie

tai kalbėti.

Žiauriausias šio mūšio įvykis yra į degančios sodybos ugnį gyvi sumesti ir sudeginti pievoje nušauto Balio Lašo sesers Birutės Mateikienės du vaikučiai. Povilui Mateikiui dabar menasi, kad tai buvo 3-5 metukų berniukas ir mergaitė.

Savo degančios trobelės liepsnose žuvęs, taip pat gyvas į jas įstumtas beturtis senukas, turėjęs tik vieną "dzesinciną" žemės, Ulijonas Vaičius, visų vadintas Ulium.

Pasak P.Mateikio, tai buvęs Svėdasų stribų darbas. Jau net kareiviai juos draudę: "Chvatit, chvatit."

A.Baliūnas tvirtina, kad tada dar buvęs nušautas Kunigiškių Jurgis Baltuška, dviejų partizanų tėvas. Tai buvę 1945 m. liepos 15 d. – bet pasak A.Baliūno – tai mūšio dienos data. Taigi Kurkliečių mūšio aukų skaičius išaugtų iki trylikos žmonių.

Kurkliečių gyventoja Bronė Nemajūnienė mačiusi tada žuvusius penkis partizanus ir Balį Lašą su Pranu Pajarsku numestus Svėdasuose ant grindinio. Nevilties ir skausmo apimta ji puolusi į bažnyčią. Per išpažintį ją kunigas apraminęs ir pataręs sekti, kur žuvusiuosius užkas.

Jie buvę užkasti pušynėlyje prie koplytėlės, netoli miestelio, prie Šimonių vieškelio. Netrukus juos visus partizanai iškasę (ginkluotų vyrų buvo koks 100!). Palaikus susupę į paklodes, dėję į karstus ir palaidoję Sliepsiškio kapinaitėse. Atgimimo pradžioje, 1989 m. čia pastatytas antkapinis paminklas. Po 1945 07 14 data yra aštuonių čia palaidotųjų vardai ir pavardės – aštuntuoju įrašytas kitur žuvęs Povilas Baronas (1910-1948 ar 1949 m.).

Pasak D.Šilinienės, už išdavystę, kolaboravimą vėliau partizanai įvykdė kelias mirties bausmes. Žmonės jau seniai šnekėjo, kad Kunigiškių Antano Zovės šeima esanti nepatikima. Jie jau buvo įspėti nedirbti okupantams. Nepaklusus buvo nušauti: Antanas Zovė, jo sesuo Elzbieta Zovytė, dažnai slampinėdavusi pamiškiais, Kazys Baukys, kurio sūnus buvęs aktyvus valdžios veikėjas Rokiškyje ir dar keli. Vėliau toje apylinkėje buvo sušaudyti Antanas ir Pranas Braknės iš Vaitkūnų, be žinios dingęs Feliksas Zovė iš Kunigiškių – bene vienintelis Svėdasų valsčiaus alkoholikas, bjauraus Svėdasų stribo Broniaus Zovės tėvas.

1994 m.

MŪŠIS PRIE DENIONIŲ KAIMO PRANO REPŠIO SODYBOS

1945 m. lapkričio 21 ar 24 d.

Šio mūšio aprašymas – tai akivaizdus mūsų vėlavimo pavyzdys: net tiesioginių įvykių dalyvių galvose metai ir aplinkybės ištrynė daugelį, rodos, neužmirštamų faktų. Šio mūšio datą B.Repšytė-Kalpokienė nurodo 1945 m. lapkričio 21 d. A.Baliūno nuomone, tai įvyko lapkričio 24 d.

Šiame mūšyje žuvę penki partizanai turėjo bunkerį Šimonių girios palaukėje tarp Denionių ir Galvydžių. Tądien jie buvo pas Denionių kaimo gyventoją Praną Repšį. Kai Kušlių kaime buvę partizanai susidūrė su enkavedistais ir susišaudė, vienas partizanas, bėgdamas pro Repšio klojimą, numetė šautuvą, o besivejantys jį kareiviai rado tą šautuvą ir padegė sodybą. Tada ir užvirė mūšis tarp sodyboje buvusių partizanų ir enkavedistų. Tikriausiai pastarųjų tarpe buvo ir stribų – paprastai jie būdavo vietos gyventojai, gerai pažįstantys apylinkes ir gyventojus, todėl būdavo patikimiausi vedliai.

Apie mūšio eigą tikslesnių žinių nėra. Ėjo kalbos, kad partizanai įnirtingai priešinosi, kol turėjo šovinių. Juos baigę, bandė prasimušti. Visiems buvo matomos durtinės žaizdos turgavietėje numestų partizanų kūnuose, nors sunku patikėti, kad būtų protinga apsuptiems laukti, kol pasibaigs šoviniai. Žmonės tada kalbėjo, kad mokytojas Jonas Matulis, aukštas, stambus, labai sportiškos išvaizdos vyras, grūmęsis kaip tikras senovės karžygys.

Mūšyje žuvo: Romas Bagdonas, jaunas Svėdasų gimnazijos mokytojas, kilęs nuo Duokiškio; Juozas Budreika (g.1921 m.) iš Vikonių; Jonas Matulis (g.1920 m.) iš Daujočių, Svėdasų gimnazijos mokytojas; Cipras Rimkus (g.1919 m.) iš Vikonių; Simanavičius iš Kušlių.

Drauge su šiais vyrais miestelyje buvo numestas ir sodybos savininkų sūnus Stasys Repšys (g.1927 m.). Sesers Bronės Repšytės liudijimu, jį beginklį Svėdasų stribai ir enkavedistai atsivarę į Šimonių girios palaukę, prie partizanų pamestos slėptuvės ir ten nušovę.

Atsimenu, Stasys Repšys Svėdasų turgavietėje gulėjo iš krašto nuo pietų pusės. Paprastai stribai ant visaip išskėtotų sustingusių partizanų rankų iškabinėdavo rastus pas juos rožančius, ant kruvinų apnuogintų

krūtinių nublokšdavo maldaknyges, o Stasiui Repšiui buvo nutrauke kelnes ir numetę šalia. Žmonės užtiesė jas ant nuogų kojų.

Turbūt tąsyk stribai labiausiai darkė žaizdotus partizanų kūnus. Mokytojui Romui Bagdonui į burną tarp dantų buvo įspraustas kandiklis. Šlubas stribas Bronius Zovė turgaus dieną, matant daugybei žmonių, pademonstravo visą savo stribiškumą: keikdamasis bato kulnu sukalė tą kandiklį į burną.

❒ Juozas Budreika

Partizanų palaikai buvo užkasti pušynėlyje prie koplytėlės, per kilometrą nuo Svėdasų Šimonių link. Dabar čia stovi 1989 m. pastatytas paminklėlis su užrašu: "Čia ilsisi žuvę 1946 m. J.Matulis, J.Budreika, C.Rimkus, S.Repšys". Matyt, statyta žuvusiųjų giminių. O gal kiti jau buvo iškasti?

Aiškumo nėra ir 1993 m. B.Repšytės-Kalpokienės laiške D.Šilinienei. Ji rašo, kad tada žuvę 8 vyrai. Atseit jie buvo po 4 sumesti į bulviaduobes. Kur kiti 4 užkasti, nežinoma, nes jau esą mirę juos užkasę žmonės, todėl ir paminklas tik keturiems.

1994 m.

Bronės Repšytės-Kalpokienės 1994 12 14 pastabos:

Mūšis buvo 1945 11 21 Jaros ir Šventosios santakoje, o ne Repšių sodyboje. Į Repšių sodybą karciviai atpuolė, nes pamatė iš jos išbėgantį partizaną Povilą Ralicką iš Kušlių. Jis, palikęs sargybos postą pamiškėje prie partizanų stovyklos, buvo atėjęs pas Repšius pavalgyti.

Radę namie nesislapstantį Stasį Repšį, prie šulinio girdantį arklius, išsivarė ir netoli namų nušovė. Jis buvo numestas Svėdasuose drauge su žuvusiais partizanais.

Partizanų stovykloje netikėtai užklupti (spėjama, kad išduoti) žuvo Svėdasų mokytojai Jonas Matulis ir Romas Bagdonas, Vikonių Juozas Budreika ir Rimkus, Kušlių Simanavičius ir du kamajiškiai vyrai.

Bronė Repšytė

REPŠIŲ ŠEIMOS ISTORIJA

Stasys Repšys, pavalgęs namuose Kūčių vakarienę (1944 12 24), su draugais išėjo į Debeikiečius pas dėdę. Oras buvo geras. Nei vėjas pūtė, nei snigo. Stasys keliavo su Sedelskių Alfonsu, Jonu Gudoniu ir Adomu nuo Utenos. Ėjo, nutarę, jog Debeikiečiuose didelių miškų nėra, tai ir partizanų nėra tiek, kiek Šimonių girioje prie gimtojo Denionių kaimo.

Kažkas jaunuolius pastebėjo ir pranešė rusams. Juos pajutę, vyrai jau kaimo sodyboje dviese pasislėpė po lovomis, o Stasys Repšys su draugu Adomu liko laukti savo likimo. Juos abu suėmė, o kitų neieškojo. Stasį su Adomu nuvežė į Uteną ir už nestojimą į kariuomenę ir slapstymąsi nuteisė dvejiems metams lagerio Šilutėje. Stasys buvo paleistas pasibaigus karui.

1944 m. Šv.Kalėdų rytą Repšienė su dukromis išvažiavo į Untupius Debeikių vls., o kai rytojaus dieną grįžo namo, namus rado tuščius ir šaltus, atdaromis durimis. Tėvas Pranas Repšys iš namų buvo nuvarytas prie slėptuvės Šimonių girioje, kurioje buvo gyvi paimti keturi partizanai – Stasys Nakutis, Jurgis Guzas, Romas Šalaka ir Balys Stukas, kartu su jais nuvežtas į Šimonis, ten mušamas ir tardomas. Kai stribai sužinojo, kad jo sūnus Stasys suimtas Debeikiečiuose, paleido namo.

...Kartą į Repšių gryčią užėjo partizanas, slapyvardžiu Žalgiris, o su juo dar trys: Sliepsiškio Juozas Lapienis, belaisvis vokietukas ir Antanas iš Žemaitijos. Su savimi jie atsivarė suimtą Svėdasų stribą Albiną Rašimą, kurį sučiupo Kušliuose. Rašimą gryčioje partizanai tardė. Tačiau vėliau jis pabėgo, o pasklido gandas, kad pas Repšį – partizanų štabas.

Po kelių dienų į Denionių kaimą užėjo didelis būrys partizanų, užėmė viso kaimo (o Denionių buvo viso labo tik trys kiemai – Repšio, Stuko ir Dagio) pastoges, įsikūrė palapinėse.

Apie 200 partizanų čia laikėsi daugiau kaip dvi savaites, o pasklidę gan-

dai dar padidino jų skaičių. Svėdasuose susitelkė kelių valsčių stribai, pasklido gandas, kad ir kariuomenė puls Denionis. Tada partizanai pasitraukė giliau į mišką.

Aš su mama ir sese Aldute išvažiavau į Untupius pas gimines, o tėvelis nuėjo į Galvydžius pas ūkininką Būgą. Stribai partizanų nerado, Repšių namuose išdaužė langus, išvartė stalus, suolus, sutrupino spintas ir išsidangino savais keliais. Būga įkalbinėjo, kad tėvelis dar pabūtų pas juos iki vakaro, bet jį traukė namai. Be to, juk netušti: karvės, kiaulės, arklys...

Nuo Būgos vienkiemio Galvydžiuose miško keleliu iki Repšio – apie 2 km. Čia ir susitiko tėvelis su stribais, išžygiuojančiais iš Denionių, visai netoli savo sodybos. Tai buvo 1945 m. balandžio 14-ąją. Pranas Repšys buvo nušautas vietoje. Stribai atėmė gyvybę beginkliam žmogui už tai, kad jis augino grūdą, kiek pajėgdamas dalijosi su kitais.

Tame stribų būryje buvo ir Albinas Rašimas, tačiau kas tiksliai kaltas dėl Prano Repšio mirties, nežinia. Nušautą dar numetė ant Svėdasų miestelio grindinio, o po keleto dienų užkasė pušynėlyje už Alaušo ežero, netoli Valenčiūno sodybos*. Valenčiūnas vis vaikščiojo į miestelį pas stribų valdžią, kad leistų palaikus palaidoti į kapus, nes negalįs miegoti – vis sapnuoja numirėlį. Valenčiūnui palaikus perlaidoti leido.

Po tėvelio mirties mes, moterys, namie negyvenome, nakvojome Kušlių kaime pas žmones, o į namus nueidavome tik darbų nudirbti.

1945 m. spalio 6 d. iš Šilutės lagerio sugrįžo brolis Stasys. Nuo tada vėl gyvenome namie.

1945 m. lapkričio 21 d. rytą mamos namie nebuvo, tik brolis Stasys ir sesuo Aldona. Partizanas Povilas Ralickas (vietinis, iš Kušlių) Šimonių girios palaukėje buvo sargyboje, bet paliko postą ir atėjo pas mus pavalgyti. Kai Ralickas valgė, kieme piktai sulojo šuo. Puolę prie langų, pamatėme, kad pamiškėje nuo Naujosios traukia rusai. Į Denionių pusę jie tikriausiai būtų nėję. Čia pasuko, kai pamatė iš Repšių sodybos išbėgantį Povilą Ralicką. Partizanų stovykla buvo dešiniajame Jaros ir Šventosios upių santakos krante. Daugelio nuomone, kareiviai ėjo tos stovyklos link,

---

* Tas pušynėlis vadinasi Smėlynėmis, nes vietomis buvo net vėjo pustomų smėlio plotų. Atrodo, kad čia daugiau palaikai nebuvo užkasinėjami. *Sud. pastaba.*

nes, atrodo, apie ją jau turėjo žinių, tik bėgantis P.Ralickas atkreipė jų dėmesį. Po to buvo kalbama, kad bėgdamas Ralickas net šautuvą numetė, o bėgo ne draugų perspėti, ir visai į kitą pusę.

Brolį Stasį kareiviai rado kieme prie šulinio begirdantį arklius. Vieni kareiviai jį išsivarė, kiti – seserį Aldutę. Juos abu nusivarė į Galvydžių pamiške. Seserį laikė paguldę kniūbsčią, o brolį nušovė, palikdami arčiau sodybos. Aldutė jautė, kaip velkami iš miško žmonės ir guldomi šalia, bet nežinojo, kad greta guli ir brolis.

Rusai puolė partizanų stovyklą, atrodo, neatsitiktinai ją užklupę. Apsuptyje žuvo Svėdasų mokytojai Jonas Matulis ir Romas Bagdonas, Simanavičius iš Kušlių, Vikonių Juozas Budreika ir Rimkus bei dar du kamajiškiai, kas tokie, – nežinau.

Povilas Ralickas tuokart pabėgo, o vėliau prisiregistravo ir ramiai gyveno. Tapo labai pamaldus. Žmonės kalbėjo, kad toks jo pamaldumas tikriausiai iš nuodėmės.

Sesutę Aldoną kartu su nušautais partizanais ir broliu Stasiu sumetė į vežimus – ir į Svėdasus. Sušaudytus pametė miestelio vidury ant grindinio, o po kelių dienų slapta nuvežė miškelin prie koplytėlės, sumetė į bulviaduobes ir užkasė. Iki šios dienos jie ten tebeguli. Penkiems jų pastatytas paminklėlis ir artimųjų takelis pramintas.

Aldona Repšytė, atvežta kartu su žuvusiais, buvo suimta. Bylos nesudarė. Išvežė į Komijos ASSR. Ten bylos irgi nesudarė. Iš Komijos po metų buvo paleista ir grįžo į Lietuvą, į Kušlius, kur visas tris Repšių moteris priglaudė kaimo žmonės.

Svėdasų valdžia netikėjo, kad Aldutė paleista. ,tarė ją pabėgus, pradėjo persekioti. Tuomet ji pasakė: "Aš ten daugiau nebevažiuosiu, geriau žūsiu Lietuvoje!" Ji žuvo 1950 ar 1951 m. žiemą netoli Šimonių. Pas žmogų turėjo slėptuvę. Joje tada buvo Aldona Repšytė, Marytė Gečiūnaitė iš Kušlių ir Jančiukas iš Jotkonių. Visi trys susisprogdino. Žuvusius numetė ant Šimonių grindinio, o vėliau užkasė bulviaduobėje, tik žmonės slapta atkasė ir palaidojo Adomynės kapinėse.

Mane, Bronę Repšytę, stribai suėmė 1951 m. liepos 26 d. Kušlių kaime. Nebuvo vietos pas gimines nei Utenoje, nei Trumbatišky, nei Debeikiuose. Nakvota ir ant tvartų, ir šieno kupetose, palaukėse ir pamiškėse, šiaudų stirtose. Utenoje mane pažino žydas, NKVD garnizono viršinin-

kas, buvęs Svėdasų garnizono viršininkas, Paltinas.* Trumbatišky mane pastebėjo stribas, ir aš turėjau bėgti. Sugavo ir suėmė mane Kušliuose ir pro Vikonių plytinę nuvarė į Svėdasus. Iš Svėdasų nuvežė į Anykščius, tada – į Uteną. Utenoje teisė Karinis tribunolas 25 metams laisvės atėmimo ir 5 metams tremties. Iš Vilniaus etapu išvežė 1952 m. kovo mėn.

Paskui pirma pažintis su Maskvos persiuntimo punktu ir moterimis recidyvistėmis, kurioms kalėjimas – gimtieji namai. Iš Maskvos vežė į Čeliabinską. Vėl persiuntimo punktas, vėl vienas sovietinės moralės "punktas", kur etapininkes moteris pirtyje aptarnauja vyrai.

Iš Čeliabinsko – į Karagandą, į Kingyro lagerius. Čia bebūnant 1953 m. kovo 5 d. mirė Stalinas, o gegužės mėnesį prasidėjo sukilimas. Kaliniai reikalavo daugiau teisių, geresnio maisto. Sukilusius kalinius šaudė, tankais traiškė. Likau gyva.

Po sukilimo išgabeno į Taišeto lagerius, bet iš čia 1956 m. birželio 6 d. lagerio valdžia nupirko bilietą ir leido grįžti į Lietuvą, pas mamą. O ji tą naktį sapnavusi sapną, kad Bronytę, sveiką, gyvą ir laimingą, matanti tarpduryje. Taip aš jai, kaip sapne, tarpduryje ir pasirodžiau – tiek išgyvenusiai ir netekusiai savo vaikų. Ją tada radau pas gimines Mičionyse.

Kartą stribas Lopata paklausęs savo stribo sūnaus, kuris buvo tarnavęs pas mus: "Kaip tau Repšienė?" Šis atsakęs: "Man šita moteris buvo geresnė už motiną." Gal tokia stribo nuomonė išgelbėjo mamą nuo Sibiro, o gal ir nuo mirties.

Užrašė Romas Šalaka. 1994 m.

1-98/43754

VAITKŪNŲ EŽERO MŪŠIS

1948 m. gegužės 3 d. ar 30 d.

Dėl šio mūšio yra daug neaiškumų. Žmonių atmintyje daugelio faktų nebeišliko, todėl, kaip rodo darbo patirtis, net patys sąžiningiausi įvykių liudytojai be blogos valios gali papasakoti tikrovės neatitinkančius atsiminimus: gali būti suplakami atskiri įvykiai, supainiojamos detalės ar da-

* Atsimenu Svėdasuose jį buvus valsčiaus partorgu. *Sud.pastaba.*

lyviai ir pan. Netenka stebėtis, kad dalis konkrečių įvykių dalyvių skundžiasi daug ką pamiršę ir kartais nepapasakoja labai svarbių momentų.

Yra spragų ir atsiminimuose apie Vaitkūnų ežero mūšį. A.Baliūnas mini buvus du mūšius: 1948 m. gegužės 3d. ir 30 d. Kiti mini tik vieną mūšį. G.Gimbutis mano, kad šis mūšis buvęs anksčiau – 1947 m. Taigi kas prisimenama apie šį mūšį?

Vaitkūnų ežerą nepriklausomos Lietuvos metais buvo bandyta nusausinti. Tai buvo apie 1931 m. Tas projektas nepasiteisino: liko vandens plotai, šlapia pelkė, vietomis užžėlusi blindėmis, krūmokšniais. Dumblo sluoksnis vietomis siekė 8 m.

Pasak J.Trečioko, netolimų kaimų vyrai Čečys, Miškinis ir Šilinis, galvodami, kad tokia sunkiai pracinama vietovė labai tinkanti slapstymuisi, pasidarė iš medžių tokią lyg lovą ant vandens ir joje gulėję. J.Trečiokas pasakęs: "Vyrai, ne vieta! Kareiviams įsakys plaukti, ir jie plauks."

Slėptuvė Vaitkūnų ežero saloje buvusi per 400-500 m nuo kranto. Į ją patekdavę plaustu, o gerai pažįstantys vietovę galėjo ir pribristi, priklampoti iš Jotkonių kaimo pusės. Čia partizanai žuvę 1948 m. gegužės 3 d. Ežero krantas esąs aukštokas (kaip Alaušo nuo Sausalaukės pusės), todėl ežerą galima lengvai stebėti. Gyventojai pasakojo, kad NKVD tris dienas prieš mūšį su šunimis ten budėjo. Kulkosvaidžiai buvo išstatyti į ežero pusę.

Kiti vyrai žuvo 1948 m. gegužės 30 d. kitoje ežero pusėje, netoli A.Žemaičio vienkiemio.

Iš Vaitkūnų ežero vyrų gyvas liko tik Petras Miškinis-Šarūnas iš Miškinių kaimo. Jis žuvo 1949 m. lapkričio 2 d. Drobčiūnų miške. O Vaitkūnų ežere tada jis visą dieną mirkęs vandenyje po vandens lelijų lapais, kareiviai plaukiojo aplink, bet nerado.

Pavyko sudaryti tokį žuvusių partizanų sąrašą:

1. Albinas Birkus (1923-1948 05 03); 2. Juozas Birkus (1921-1948 05 03); 3. Juozas Čečys (1920-1948 05 30); 4. Juozas Čečys (1924-1948 05 30), visi keturi iš Vaitkūnų; 5. Antanas Šilinis (g.1912 m.) iš Miškinių.

A.Baliūno žiniomis, abu Čečiai ir A.Šilinis palaidoti Adomynės kapinėse, abu broliai Birkai – Jotkonyse.

1994 m.

ŠIMONIŲ GIRIOS MŪŠIS

1949 m. lapkričio 1-3 d.

Tai buvo pats didžiausias mūsų krašto partizanų mūšis, kėlęs didelį susirūpinimą, sielvartą ir pasididžiavimą. Beveik tris dienas Šimonių giria gaudė nuo šūvių, automatų papliūpų ir kulkosvaidžių serijų. Visos plačios apylinkės namų sienas drebino sunkūs sprogimų smūgiai. Nerimą didino keliais siuvančios mašinos su kareiviais, tarp jų ir automobiliai su raudonais kryžiais, o per Svėdasų miestelį nubirbė net šarvuotis. Visiems buvo aišku, kad girioje puolamos didelės partizanų pajėgos ir kad pasekmės bus šiurpios.

Mūšis prasidėjo 1949 m. lapkričio 1-ąją – Visų Šventųjų dieną, o retėjantys šūviai pradėjo tilti tik lapkričio 3 d. popietę. Visaip spėliojo mūsų žmonės, kas gi toje girioje dedasi. Tie, kurie galėjo kažką daugiau nujausti, žinojo ir to meto "geležinį" dėsnį: "Nežinau, nemačiau, negirdėjau!" Todėl nenuostabu, kad net ir dabar apie tą mūšį žinoma nedaug. Aš tada buvau paskutiniosios klasės gimnazistas, ir, atsimenu, buvo kalbama, kad rusai aptikę kažkokį partizanų štabą ir, kad ten esą net gelžbetoniniai įtvirtinimai. Ėjo kalbos, kad jų kareiviai niekaip negalėję paimti, net minosvaidžių minos negelbėję, todėl prie jų vilkę sprogmenis kariuomenės pionieriai, ir tik tokiu būdu pavykę tuos bunkerius paimti. Kadangi tąsyk žuvusių partizanų nepamatė Svėdasų turgavietėje, žmonės nesužinojo žuvusiųjų skaičiaus – kalbėjo, kad jų apie 60 kareiviai sumetę į pelkes girioje. Nežinojome tada, kad girioje žuvo mūsų klasės draugės Vandos Vigėlytės sesuo, kad ji nakčia parsigabeno žuvusios sesers palaikus ir palaidojo su grupe žuvusių draugų... Iki tol nežinojome atsitikimo, kad partizanas priešui būtų pasidavęs gyvas, bet tada iš kažkur pasiekė žinia, kad esą gyvi paimti susprogdintų bunkerių griuvėsiuose be sąmonės rasti Stasys Gimbutis ir trumpai mūsų gimnazijoje pabuvęs Stasys Kriaučiūnas.

Pasirodo, būta ir išdavystės. Okupantų patikėtinis žurnalistas O.Aleksa dar 1967 m. pasirodžiusioje knygoje "Nematomasis frontas" rašė (apybraižoje "Rašyk laiškus Marytei...") apie tai, kaip saugumo agentas Vytautas Kučys mynė savo išdavikiškas pėdas Rytų Lietuvoje ir kaip jam

pasisekė prisikasti iki Algimanto apygardos vado Antano Slučkos-Šarūno[1].

B.Repšytė-Kalpokienė, tuo metu jau išvyta iš tėviškės ir gyvenusi Kušliuose, rašo, kad 1949 m. Visų Šventųjų rytą "ruskiai lėkė kaip žvėrys, niekur neužeidami. Sulėkė į mišką ir tuojau pradėjo šaudyti, sprogdinti..."[2]. Ankstų lapkričio pirmosios rytą per Galvydžius į Šimonių girią traukusią kariuomenę prisimena ir G.Gimbutis. Kariuomenės judėjimą per Svėdasų miestelį matėme temstant, jau grįždami iš mokyklos (antros pamainos). Mašinos lėkė nuo Utenos Šimonių link. Kelintą valandą jos pradėjo čia važiuoti, nežinau. Nuo Rokiškio jokio judėjimo nebuvo.

O.Aleksa rašė, kad Šimonių girios mūšyje paimta 14 bunkerių, žuvę 38 "banditai"[3]. Kur tiek bunkerių buvo rasta, mes nebandėme aiškintis: Šimonių girios pakraštyje buvo pulti 5 bunkeriai-slėptuvės, manoma, kad tada savo slėptuvėlėje buvo aptiktas vienišius partizanas Pranas Galvydis-Valteris. Kitame Svėdasų valsčiaus krašte – Drobčiūnų miške buvo sunaikintas dar vienas bunkeris. Mūsų žiniomis tada Svėdasų valsčiaus teritorijoje žuvo 28 (kitais duomenimis 32), paimti gyvi 9 ir ištrūko 1 kariuomenės užkluptas partizanas.

Daugiausia medžiagos apie tai yra surinkęs G.Gimbutis. Drobčiūnų bunkeryje žuvo jo brolis. Šimonių girios mūšio pradžią nurodo 1949 m. lapkričio 1 d. Stasio Gimbučio-Tarzano bunkeryje gyva paimta Elena Valevičiūtė-Nida. Jie tada savo bunkeryje apie 10 val. ryto Montės bunkerio pusėje (per 3 km nuo jų) išgirdę stiprų šaudymą ir nutarę vakare išsiaiškinti. Kad Visų Šventųjų rytą toje Šimonių girios pusėje prasidėjęs stiprus šaudymas, nurodo B.Repšytė-Kalpokienė ir G.Gimbutis.

Montės bunkeryje laikėsi Algimanto apygardos štabo viršininkas Albinas Pajarskas-Bebas. Ir saugumui jis, be abejo, buvo svarbiausias asmuo Šimonių girioje. E.Valevičiūtės-Uoksienės liudijimu, Montės bunkeris buvo puolamas iki pusės keturių – toje pusėje vis girdėjęsi sprogimai. Gerai atsimenu, kad tą dieną prieš pamokas (o jos mums prasidėda-

---

[1] **Nematomasis frontas**. V.1967. P.136-156. Dar apie štabo žūtį: Garmutė A. **Motinėle mane auginai**. K.1993. P.192-205.

[2] Iš 1993 12 12 laiško D.Šilinytei-Šilinienei.

[3] **Nematomasis frontas**. V.1967. P.136-156.

❒ Stovi: Albertas Žilys-Kęstutis iš Čiukų k., Pranas Galvydis-Valteris iš Svėdasų vnk., neatpažintas, Albinas Pajarskas-Bebas iš Jotkonių k. Sėdi: neatpažinti. Fotografuota 1947-1948 m. Stasio Indrašiaus

vo 13 val. 30 min. – mokėmės antroje pamainoje) mes, mokiniai, mokyklos kieme žaidėme krepšinį. Buvo tylu, ramu, tik staiga Šimonių girios pusėje (ji nuo Svėdasų per 5-8 km) – trrr...trrr...pokšt ta-ta-ta... pasigirsta, nutyla ir vėl iš naujo... Iki to laiko mes jokių šūvių negirdėjome. Gal iš ryto pulti bunkeriai buvo girios gilumoje?

Aišku, prasideda mūšis, bet kaip tyčia – skambutis, ir mes labai nenoromis, kone atatupsti, vis atsisukdami į šūvių, tiesa, dar nelabai tankių, pusę, stumiamės per duris į mokyklos pastatą. Klasės langai – i pietus, beveik į priešingą nuo girios pusę, ir todėl nieko negirdime, neišskiriant ir mokytojo aiškinimo. Suskambus pertraukos skambučiui, išsiverčiame laukan ir girdime, kaip nuo šūvių ūžia visa Šimonių giria.

Šūviai nenutilo iki nakties. Kitą rytą – vėl viskas iš naujo. Negaliu tvirtinti, kad pirmą dieną nesigirdėjo sprogimų, bet lapkričio 2-ąją jie prasidėjo iš pat ryto. Tai susilpnėdami, tai tuojau įsiplieksdami su nauja jėga mūšio garsai tratėjo ir dunksėjo iki pat vakaro. Ir trečios dienos ryte ta pati "muzika", tik pamažu šūviai ėmė retėti, o apie pietus ir visai nutilo.

Kas vyko ten iš tikrųjų? Visų atsakymų mes nežinome ir šiandien. Aišku, kad Šimonių girioje buvo pulti penki ar šeši bunkeriai. Juose partizanai arba žuvo, arba paimti gyvi. Verta atsiminti E.Valevičiūtės-Uoksienės liudijimą apie bunkerių-slėptuvių išėjimus, kurie būdavę keliolikos ar net keliasdešimties metrų ilgio. Tarzano slėptuvės toks ilgas išėjimas buvęs užminuotas trimis minomis, jį minavę dar ir kareiviai. Pasijutę išduoti ir kareivių apsupti, partizanai tą išėjimą išsprogdinę ir tokiu būdu pasidaręs atviras griovys, tinkamas gynybai. Gal dėl to enkavedistams ir teko nemažai parako išeikvoti.

Bunkerių nepuolė visų iš karto. Kas matė mašinas su kareiviais, tie neabejoja, kad NKVD jėgų pakako. Gyvi likę to mūšio dalyviai partizanai Elena Valevičiūtė-Nida ir Jurgis Trečiokas-Rytas pasakoja, kad kankinimais buvo bandoma išgauti Tigro slėptuvės vietą. Enkavedistai žinojo, kad tokia slėptuvė yra. Lapkričio 3 d., atsivežę Jurgį Trečioką į girią,

❒ Stovi: Janina Valevičiūtė-Astra, Juozas Kemeklis-Rokas, Elena Valevičiūtė-Nida, Albertas Nakutis-Viesulas, Stasė Vigėlytė-Živilė, Stasys Gimbutis-Rūkas. Sėdi: (?) Jurgis Trečiokas-Rytas, Mykolas Nemejūnas-Mokytojas, Juozas Lapienis-Darius, Feliksas Niaura-Barsukas. Fotografuota 1947 m. Stasio Indrašiaus

ją reikalavo išduoti. Jiems tada nepasisekė – Tigro bunkeris paimtas tik beveik po trejų metų.

Jurgis Trečiokas-Rytas prisimena žinojęs jau ar leistus, tuščius nuo Adomynės kilusio (iš Vagonių k.) partizano Jono Lapienio-Jokerio ir senąjį Tigro bunkerį ir juos parodęs. Tai jų "puolimą" ir girdėjome aidint, kol enkavedistai nepaliko iš jų "akmens ant akmens".

Dabar žinoma, kad lapkričio 1 d. iš ryto buvo pultas Antano Starkaus-Montės bunkeris. Jis paimtas po pietų. Jame žuvo visi keturi partizanai. Antrasis tą dieną pultas Stasio Gimbučio-Tarzano bunkeris: žuvo 3 partizanai ir 5 paimti gyvi. Lapkričio 2 d. – bunkeriai Alberto Žilio-Kęstučio: žuvo visi 5 partizanai; Antano Jančio-Žaibo: žuvo visi 5 partizanai; Jurgio Trečioko-Ryto: žuvo 1 partizanas ir 4 paimti gyvi. Lapkričio 2 d. buvo sunaikinta ir Alberto Nakučio-Viesulo J.Tumo-Vaižganto būrio (ar rinktinės) slėptuvė jau ne Šimonių girioje, o Drobčiūnų miške. Iš aštuonių čia buvusių vyrų septyni žuvo ir tik vienam Juozui Kemekliui-Rokui pavyko ištrūkti gyvam.

Manoma, kad tada Šimonių girioje, savo bunkeryje, žuvęs ir Pranas Galvydis-Valteris. Kaip dabar aiškėja, lapkričio 3 d. enkavedistai turbūt tik šaudė "Dievui į langus", sprogdino apleistus bunkerius ir varė baimę plačiai apylinkei.

Iš J.Trečioko atsiminimų aiškėja, kad antrą mūšio dieną pultų bunkerių partizanams buvo žinomas vakarykštis Montės ir Tarzano bunkerių puolimas. Matyt, jų išgelbėti nesitikėta, nes pagalba nebuvo organizuota. Patys gi nesitikėjo išdavystės ir manė išliksią neaptikti. Vėliau jau buvo neįmanoma pasitraukti – giria buvo prigrūsta kariuomenės.

Apie bunkerius, jų išdėstymą, įrengimą yra rašoma J.Trečioko ir E.Valevičiūtės-Uoksienės atsiminimuose. O štai daug vėlesni seno svėdasiškio A.Baliūno įspūdžiai: "Šimonių girioje (po daugelio metų) teko pabuvoti prie trijų slėptuvių: tarp Priepodo ežero ir Sliepsiškio k. palaukės, už Priepodo ežero į Šilagalių k. pusę ir už Denionių į Palegę. Tų slėptuvių įėjimo angos 20 ir daugiau m nuo miško keliukų. Tais keliukais sutartu laiku pravažiuodavo su kinkytomis rogėmis partizanų ryšininkai – globėjai su malkomis ar žabais, kad galėtų užmaskuoti pėdsakus. Kartais gal ir slidėmis. Daug padėdavo partizanams Steponas Pajarskas iš Jotkonių k. Antra išėjimo anga iš slėptuvės buvo irgi panašaus ilgio, tik į priešingą

pusę.(...) Atstumai tarp slėptuvių nuo 2-3 iki 5 km. Sunkiai prieinamų vietų Šimonių girioje nėra.

Tai – žieminės slėptuvės. Vasarinės buvo įrengtos giliau miške, atokesnėse vietose, toliau nuo kelių. Kartais vienan ar kitan miško kvartalan niekas nekeldavo kojos nei grybauti, nei uogauti. Taką nuo slėptuvių keisdavo įvairiomis kryptimis. Išėję pabarstydavo kelią tabaku ar kokiomis vaistažolėmis, kad NKVD šunys pėdsakais nesusektų slėptuvių" (*iš V.Valuntai rašyto laiško 1994 03 13*).

G.Gimbutis, J.Trečiokas ir E.Valevičiūtė-Uoksienė tvirtina, kad iš 1949 m. lapkričio 1-3 d. Šimonių girioje pultų bunkerių į laisvę neištrūko nei vienas partizanas. Gyvi tada liko Tigro partizanai. Ši slėptuvė buvo sunaikinta tik 1952 m. spalio 13 d.

Šimonių girios mūšyje dalyvavę partizanai

Montės slėptuvė prie Priepodo ežero. Čia 1949 m. lapkričio 1 d. žuvo 6 partizanai:

1. Antanas Starkus-Montė iš Zubiškių k. Šimonių vls.;
2. Aleksas Matelis iš Vikonių;
3. Albinas Pajarskas-Bebas iš Jotkonių;
4. Birutė Šniuolytė-Ida, Ramunė nuo Radviliškio;
5. Tardytojas (sl.);
6. Stasė Vigėlytė-Živilė iš Sliepsiškio.

Nė vienas gyvas partizanas nepasidavė. Buvo kareivių užversti bunkerio griuvėsiuose, po mūšio palaidoti Adomynės kapinėse. A.Šimėnas be išvardytų partizanų (A.Starkaus, A.Matelio, A.Pajarsko, B.Šniuolytės, S.Vigėlytės), iš tikrųjų kitose slėptuvėse žuvusių J.Lapienio ir A.Vizbarienės, mini mums negirdėtus partizanus (kaip žuvusius Montės bunkeryje): Petrą Bačiulį, Vytautą Darių, Jurgį Minkevičių ir Vytautą Minkevičių[1]. Tokių pavardžių apie Svėdasus nebuvo, tokių partizanų tvirtina negirdėjęs Jurgis Trečiokas, pagaliau bunkerio griuvėsiuose nerasta tiek palaikų. Manome, kad A.Šimėno apsirikta, nebent vienas iš jų būtų Tardytojas.

---

[1] Šimėnas A. **Vilties ir gėlos ūkanose**. Panevėžys, 1993. P.19.

❒ Juozas Kemeklis-Rokas, Albertas Nakutis-Viesulas, Vladas Karosas-Vilkas, Vytautas Baltrūnas, Petras Miškinis-Šarūnas, Pranas Kemeklis-Tėvas, Stasys Gimbutis-Rūkas. Fotografuota apie 1947-1948 m. Stasio Indrašiaus.

Tarzano slėptuvė prie Denionių ežero. Čia 1949 m. lapkričio 1 d. žuvo 3 partizanai, 5 paimti gyvi:

1. Stasys Gimbutis-Tarzanas iš Liepagirių (s.);
2. Algis-Chirurgas, karininkas iš Žemaitijos, atėjęs spalio mėnesi (ž.);
3. Juozas Lapienis-Darius iš Galvydžių (ž.);
4. Aloyzas Žilys-Žirnis iš Čiukų (ž.);
5. Vladas Karosas-Vilkas iš Drobčiūnų (s.);
6. Stasys Kriaučiūnas-Jaunutis nuo Andrioniškio (s.);
7. Feliksas Niaura-Barsukas iš Bajorų (s., miręs po lagerių);
8. Elena Valevičiūtė-Nida iš Galvydžių (s.).

Stasys Gimbutis po teismo sušaudytas. B.Lapienis iš Galvydžių 1944 01 27 laiške svainei S.Striūkaitei-Umbrasienei mini Tarzano slėptuvėje žuvusi Henriką Danilevičių. Tai iš tiesų galėtų būti žuvęs karininkas Algis(sl.).

Kęstučio slėptuvė Šimonių girios pakraštyje prie Sliepsiškio. Čia 1949 m. lapkričio 2 d. žuvo 5 partizanai:

1. Albertas Žilys-Kęstutis iš Čiukų;
2. Alfonsas Niaura iš Bajorų;
3. Juozas Pakštas iš Čiukų;
4. Bronius Birkus iš Vaitkūnų;
5. Vlada Albina Vizbarienė iš Apirbų (Kupiškio r.), Pauriškių pradinės mokyklos mokytoja.

Visi buvo užkasti prie slėptuvės, vėliau perlaidoti. Perlaidojimo vietos nežinomos.

Ryto slėptuvė Barčio kalne Šimonių girioje. Čia 1949 m. lapkričio 2 d. žuvo 1 partizanas, 4 paimti gyvi:

1. Jurgis Trečiokas-Rytas iš Jotkonių (s.);
2. Juozas Indrašius nuo Užpalių (s.);
3. Juozas Rimkus-Gaspadorius iš Liepagirių (s.);
4. Rozalija Trečiokaitė-Rožytė iš Jotkonių (s.);
5. Steponas Šukys-Princas iš Būtėnų (ž.).

Žaibo slėptuvė prie Iženos upelio Šimonių girioje. Čia 1949 m. lapkričio 2 d. žuvo 5 partizanai:

1. Antanas Jančys-Žaibas iš Puzonių, Šimonių vls.;
2. Jančys-Tėvukas iš Liepagirių;
3. Regina Jančytė, Tėvuko duktė;
4. Vytautas Kirdeikis-Papartis iš Ertėjų;
5. Jonas Mazurevičius-Briedis.

D.Šilinytės-Šilinienės žiniomis, visi šie partizanai tebėra užkasti slėptuvės griuvėsiuose.

Valterio slėptuvė Šimonių girioje. Čia 1949 m. lapkričio 1-3 d. žuvo:

Pranas Galvydis-Valteris iš Svėdasų vienkiemio.

Slėptuvės vieta ir sunaikinimo aplinkybės nežinomos.

Viesulo slėptuvė Drobčiūnų miške. Čia 1949 m. lapkričio 2 d. žuvo 7 partizanai, 1 prasiveržė:

1. Albertas Nakutis-Viesulas iš Malaišių;
2. Petras Černius-Tigras iš Kamajų;
3. Petras Dilys-Eimutis iš Kulių ar Ragelių k., Južintų vls.;
4. Stasys Gimbutis-Rūkas iš Narbūčių, Gasparo Gimbučio brolis;
5. Jonas Meškauskas-Caras iš Svėdasų vienkiemio;
6. Petras Miškinis-Šarūnas iš Miškinių;

7. Kazys Palskys-Ąžuolas iš Tadauskų;

8. Juozas Kemeklis-Rokas prasiveržė.

Juozas Kemeklis-Rokas – vienintelis 1949 m. lapkričio 1-3 d. mūšių metu gyvas ištrūkęs iš NKVD nagų. Žuvusieji buvo užkasti Svėdasuose prie koplytėlės, slapta perlaidoti Kunigiškių kapinaitėse, 1991 m. jiems pastatytas paminklas ir antkapiai. A.Baliūnas dar nurodo, kad 1949 m. lapkričio 1-3 d. mūšio metu Šimonų girioje žuvę dar 4 partizanai, visi kilę iš Šilagalių, bet G.Gimbutis ir šioje girioje partizanavęs J.Trečiokas-Rytas tvirtina tokių partizanų nežinoję. Gal jie partizanavo ne Svėdasų partizanams priklausiusioje Šimonių girios dalyje? Jų pavardės: Petras Baršauskas, Aloyzas Karvelis, Juozas Karvelis, Steponas Labeikis.

1952 m. spalio 13 d.

Tigro slėptuvė Šimonių girioje prie Šilagalių. Čia 1952 m. spalio 13 d. žuvo 3 partizanai, 2 paimti gyvi:

1. Janė Gečiūnaitė-Danutė iš Sliepsiškio (ž.);

2. Mykolas Nemejūnas-Rimantas, Mokytojas (ž.);

3. Janina Valevičiūtė-Astra iš Galvydžių, mokytoja, (ž.);

4. Vaclovas Čepukonis-Tigras iš Taraldžių, Kamajų vls., Rokiškio aps., (s.);

5. Antanas Lapienis-Šermukšnis (s., po lagerių pasiliko Rusijoje).

Žuvusios Janinos Valevičiūtės-Astros sesuo E.Valevičiūtė-Uoksienė mini (žinios iš buvusio KGB archyvo) dar šiuos slėptuvėje buvusius partizanus: Vilių Bugailiškį-Drąsutį iš Starkonių k., Šimonių vls.; Teofilį Gudą-Eskimą iš Noriūnų k., Šimonių vls.; Bronę Kalvelytę-Mortą, Snaigę iš Plikiškių k., Andrioniškio vls.

1994 m.

Vanda Vigėlytė-Kemeklienė

ŽIVILĖ

Atsiminimai apie seserį partizanę Stasę Vigėlytę (1922 04 26-1949 11 1) ir Šimonių girios mūšį

Mano sesuo Stasė Vigėlytė buvo partizanų ryšininkė nuo 1946 m., slapyvardžiu Živilė. Ji palaikė ryšius tarp partizanų būrio (deja, pavadinimo nežinau), kuriam priklausė du broliai Žiliai iš Čiukų k., Povilas Baronas-Briedis iš Būtėnų k., Juozas Lapienis-Darius (mūsų kaimynas) iš Sliepsiškio k. ir Aukštaitijos partizanų vado Dėdės, kurio bunkeris buvo netoli Šledeliškio-Mikierių kaimų. Dažnai pasikinkiusi arklį, išvykdavo į Trumbatiškį pas to būrio partizanus, veždama žinias ar mažus siuntinėlius po dvigubu rogių ar vežėčių dugnu.

Kadangi viskas buvo daroma slapta, tai netgi mes, namiškiai, labai mažai ką žinodavome. Tik ji dingdavo ir vėl atsirasdavo po dienos kitos. Kokias žinias ji perduodavo – nežinau.

Daug darbų dirbdavo su broliu Vladu Vigėliu, kuris buvo ne tik ryšininku (pats dirbo eiguliu Čiukų girininkijoje) tarp atskirų būrių, bet buvo ir maisto tiekėju, pats rūpindavosi miltais, duonos kepimu.

Mažas vaizdelis iš sesers ankstyvosios veiklos. Atsitiktinai Bajorų k. pas Budreiką susišaudė du partizanų būriai. Povilą Baroną-Briedį, sunkiai sužeistą į plaučius, svetimi žmonės atvežė į mūsų kaimą. Nakčia iškvietė Živilę, kad nugabentų Briedį į bunkerį, nes nedaug buvo žmonių, žinojusių kelią. Sesuo grįžo tik rytą, nes būrio neradus, pati jį gydė. Briedis mirė po dviejų mėnesių. Buvo palaidotas Šimeliškių kapinėse Sliepsiškio k. Kažkas apie tai pranešė Svėdasų stribams. Jie pavasarį atvažiavo, iškasė, įsitikino, kad tai P.Baronas, ir vėl užkasė.

Mūsų kaimas – uždara, respublika, tarp Jaros upės slėnio želdynų ir Šimonių girios. Naktį tai būdavo "partizanų žemė", o dieną – stribų ir garnizono. Kiek buvo atvejų, kai vieniems neišėjus ar nesuspėjus išeiti, ateidavo kiti. Daug tardė, mušė, neradus įkalčių paleisdavo.

Brolį Vladą 1949 05 8 suėmė. Perėjo Šimonių, Kupiškio, Panevėžio, Vilniaus Lukiškių kalėjimų pragarą. 1949 m. gruodžio mėn. nuteistas 15

metų. Kalėjo Komijos SSSR Intos lageryje, kasyklose 7 metus. Stasė pasitraukė į mišką pas Montę – Starkaus būrio partizanus, kur abi su Birute Šniuolyte ir partizanavo iki to lemtingo lapkričio.

Mažai žinau apie Birutę. Iš pradžių ji buvo Albino Pajarsko-Bebo sužadėtinė. Kai ateidavo – buvo kukli, dažnai šypsodavosi, daugiau bendravo su Bebu. Smulkutė, simpatiška. Visi žinojo, kad jie myli vienas kitą, nors dabar sesuo Verutė ir brolis tai neigia. Į daugumą žygių eidavo visas būrys ir jos kartu. Mano brolis sėdėjo Panevėžio kalėjime su kunigu iš Adomynės, kuris sutuokė Albiną Pajarską ir Birutę, bet šeima tai, nežinia kodėl, neigia.

Lapkritis. Šaudė ir sprogdino visą savaitę. Atrodė, kad medžių neliko girioje. Šeštadienį viskas truputį aptilo, liko pavieniai šūviai. Iš ryto sėdau ant arklio ir išjojau ieškoti sesers. Žinojau tik, kad bunkeris buvo prie ežero. Jojau aplink ežerą.

❒ Stovi: Jonas Lapienis-Jokeris, Povilas Baronas-Briedis, Stasys Gimbutis-Tarzana, Aloyzas Žilys-Žirnis. Sėdi: neatpažinti. Fotografuota Šimonių girioje 1947 m. Stasio Indrašiaus.

❒ Stasė Vigėlytė-Živilė (stovi) ir Birutė Šniuolytė-Ida, Ramunė (sėdi). Fotografuota Stasio Indrašiaus

Arklys pradėjo prunkšti, neiti artyn. Aš jį pririšau už 50 m ir pėsčia priėjau prie buvusio, dabar jau susprogdinto bunkerio.

Pažinau sesers šaliką ir abejonių neliko. Dar po dviejų dienų, man atėjus į mokyklą (tada buvau 11-oje klasėje), giminaitė pasakė, kad Pajarskas, Bebo tėvas, atvežė į mūsų miškelį Stasę ir Birutę.

Parbėgau. Ant kūnų dar buvo likę drabužių. Abi nusišovę į smilkinius, gal iš pistoleto. Puikūs geltoni plaukai buvo prikrešėję kraujo. Susišildžiusi vandens, nuprausiau, išploviau galvas. Paguldžiau seserį į karstą, bet kaip vienai įkelti į ratus? Pasidariau nuožulnią plokštumą iš šakų ir šiaip taip įkėliau. Birutę aprengiau Stasės sijonu, palaidinukė tiko sena, ir pati nuvežiau iki kapų duobės.

Iš Jotkonių k. atvažiavo Bebo ir Stukų giminės vyrai, ir aš išvažiavau parodyti bunkerio. Naktį buvo vėtra, o aš tik su megztuku, sušalus, šviečiu su smalingo kelmo gabalu, o vyrai traukia žuvusius iš susprogdinto bunkerio. Kam neranda kojos, kam pusės galvos...

Vyrai nuvažiavo su 5 kūnais (Bebo, Montės, Matelio ir Stukiokų) į Jotkonių k. krūmus, o aš, parlėkusi namo, pasikinkiusi arklį, su Stasės ir

Birutės palaikais – į tuos pačius Jotkonių k. krūmus.

A.Pajarskui-Bebui buvo nunešta pusė galvos. Tėvai nebepažino savo sūnaus. Aš jį atpažinau iš auksinio danties, kuris buvo likusioje galvos pusėje. Padėjau aprengti.

Gal net pragaro ugnyje nebus tiek verksmo, klyksmo, motinų ir kaimo žmonių aimanų, kiek jų buvo tvarkant žuvusiųjų palaikus. Šitas siaubas dar ir dabar neleidžia ramiai miegoti.

Palaidojom visus Adomynės kapinėse. Po dviejų dienų mane išsivedė tardyti iš mokyklos. Nieko nepasakiau, nors tai jau nebeturėjo reikšmės. Negalėjau būti nei namie, nei mokykloje. Nakvojau visur, o pavasarį netgi laukuose. Apie mokslą nebuvo kada galvoti...

Panevėžys, 1994 m.

BROLIAMS SEPTYNIEMS

Jūs žuvot tada, kai stūgavo vėjas,
Tamsų šilą dengė ūkana juoda.
Tą Vėlinių rytą tyliai varpas gaudė,
Į mišką skubėjo budelių gauja.

Miškas verkė savo tylią raudą,
Sukniubo eglutė tyliai pakirsta.
Tuojau krito Tigras, Ąžuolas ir Rūkas,
Pravirko berželiai raudona puta.

Susiūbavo miškas, lenkėsi berželiai,
Viesulas, Eimutis kovėsi narsiai.
Klastingai pakirsti, krito tarp viksvelių,
Lūpos sušnabždėjo: "Sudiev jums, draugai".

Nustojo jau svaidę kulkas automatai,
Pro kiaurymes dvelkė amžina tyla.
Prie takelio pievoj Šarūną ir Carą
Giltinė sutiko besotė, sena.

Ir suklupo maldai beržai, eglės, pušys,
Drebulėlė liekna ir uoseliai trys.
Dėl Tėvynės laisvės čia septyni žuvo,
– Atbrenda saulutė, ką ji pasakys?

Juozas Kemeklis-Rokas

Tai partizano Juozo Kemeklio-Roko, vienintelio likusio gyvo iš Drobčiūnų miško bunkerio, eilėraštis žuvusiems kovos draugams.

KAUTYNĖS ŽALIAMIŠKYJE

1949 m. lapkričio 1-oji, Visų Šventųjų rytas. Kaip ir kasdien, skubėjau į darbą Svėdasų girininkijoje. Eidamas pro kaimynų namus, sutikau ankstyvą keleivi – savo jaunystės draugą Vytą. Sakė, kad naktį girdėjęs vieškeliu važiuojant daug mašinų. Gal kariuomenę kur perkelia?

Vieškelis eina per mišką, Žaliamiškį, o ten, už ežero ir toliau, numanau esant partizanų slėptuvių.

Užlipus ant kalno, sugriaudėjo baisus sprogimas, o atsisukęs į kalno pusę, pamačiau didžiulį dūmų stulpą. Netrukus šalia sudrebino žemę kitas sprogimas. Paskui pasigirdo kulkosvaidžių, automatų tratėjimas, granatų sprogimai. Gal manevrai?

Girininkija buvo Bajorų kaime, prie vieškelio, vedančio iš Svėdasų į Šimonių pusę per tą mišką. Ten radau girininko raštelį, kad man reikia budėti prie telefono. Sėdžiu atsirėmęs į sieną, o ji dreba nuo sprogimų. Vieškeliu miško link važiuoja dengtos mašinos, kai kurios patrankėles ar minosvaidžius prisikabinusios. Tarp jų – keletas išmargintų šarvuočių.

Vėliau mačiau kelias grįžtančias mašinas. Iš jų sklido dejonės. Matyt, vežė sužeistuosius. Žmonės pasakojo, kad miške enkavedistai aptiko partizanų slėptuves ir kad ten dabar vyksta nuožmios grumtynės. Yra daug sužeistų ir užmuštų.

Po darbo parskubėjęs namo, radau visus labai susirūpinusius, namiškiai svarstė, kas dabar bus. Ko gero nušluos visą mūsų Sliepsiškio kaimą. Mat palaukėj surastos partizanų slėptuvės. Nejauku namuose, eisiu pamiške pas gyvulius. Nespėjau prie jų prieiti, kaip iš miško iššoko būrys kareivių. "Ko čia atėjai? Gal žinios kam perduoti?" Sakau, kad gyvuliai čia pririšti, kad paėstų dar iki vakaro. "Tai tau gyvuliai brangesni už tarybinius kareivius? Eik, pažiūrėk, ką tavo draugai banditai padarė!"

Beveik jėga nuvedė į mišką. Ten aikštelėje iš tikrųjų pamačiau keletą gulinčių kareivių. Nesupratau, ar jie miega, ar nebegyvi, ar sužeisti. Vieno galva aptvarstyta, kito – šonas. Tik kur gi čia buvo kautynės? Nėra jokios žymės – gal juos iš toliau čia atvežė? Taip ir nesupratau. Pamaniau: jie dabar labai pikti ir gali mane nušauti. Bet ne – iškeikę, visaip

išvadinę, liepė eiti namo.

Kai parėjęs viską papasakojau, namiškiai baisiai išsigando: "Tu gi buvai per plauką nuo mirties!"

Tris paras tai ten, tai šen miške šaudė, sproginėjo granatos, o paskui viskas nutilo. Žuvusiųjų nevežė į miestelį, kaip visada darydavo, bet čia pat vietoje, apmetę keliais kastuvais žemių, paliko.

Vėliau žmonės, kad ir labai bijodami, naktimis pasišviesdami ieškojo artimųjų – norėjo juos palaidoti. Kiti taip ir liko neatpažinti.

Praėjo kiek laiko, manėme, kad pavojus praėjo. Bet ne – prasidėjo suėmimai. Iš malūno parvažiavęs tėvelis pasakojo, kad grįžtančiam pastojo kelią sunkvežimis su rusų kareiviais. Šie kažką iškėlė virš borto – lyg ir žmogų, visą subintuotą. Griežtai paklausė: "Ar šitas?" – ir parodė į jį. Tas kažką sumykė.

Tėvelis net pavalgyti nespėjo, o kieme jau sukriokė ta pati mašina. Į vidų suvirto ginkluoti. Viską išvertė, tėveliui už nugaros surišo rankas ir išsivedė. Vėliau seserį ir tetą ištrėmė į Sibirą, o dar po kiek laiko ir aš atsidūriau Norilske.

Š.: Skardžius B. **Žaliamiškio mūšis**//Tremtinys. 1994. Sausis. Nr.1(106).

Elena Valevičiūtė-Uoksienė

SUGRĮŽOME PALAUKĖMIS

Mes ilgesiu girti sugrįžome palaukėmis.
Jaunystė praklajojo tundrų takeliais...

Gimiau 1922 m. kovo 7 d. Tėvai ūkininkai, žemės turėjo 56 ha. Gyvenau Galvydžių k. (Svėdasų parapija ir apylinkė). Augome 4 broliai, 3 seserys: Jurgis, Alfonsas, Vytautas, Donatas, Janina, Bronė ir aš. Brolis Jurgis 10 metų kalėjo Vorkutoje.

Pradėjau ryšininkauti: partizanas Nemunėlis atnešė spaudos paketą, kurį turėjau padėti sutartoje vietoje, už 3 km į Grikiapelius, pas Vincą Matelį.

Po savaitės Matelį areštavo. 1946 m. rugsėjo 5 d. vakare atėjo karei-

viai su stribais ir mane suėmė. Nuvarė į Svėdasus. Ten tardė, mušė: "Vesk, parodyk bunkerį". "Bunkerio nežinau. Atnešė (partizanai) į kiemą ir prašė griežtai, kad nuneščiau", – taip sakiau.

Kitą dieną – rugsėjo 6 – du kareiviai vežimu vežė į Kupiškį. Ten mušė per galvą ir spardė. Tardytojas buvo žydas. Vertėjui liepė atvesti Matelį. Šis sakė nežinąs bunkerio ir miško vyrų. Mušė ir jį, ir mane. Keikėsi žydas kaip žvėris. Išvedę Matelį, įleido šunį. "Sakyk, o tai šuo sudraskys!" Šuo apdraskė kojas, rankas. Kai šunį išvedė, atnešė arbatos, liepė gerti. Negėriau, tai vertėjas mušė per veidą, rovė plaukus ir šaukė: "Sakyk!" Jau buvo 2 val. nakties. Kareiviui liepė vesti į rūsį, apsemtą vandens. Tik ant laiptelių vandens nebuvo. Čia išbuvau kelias valandas.

Jau per tardymą galvojau, kad bėgsiu, kai išves į tualetą, tegu šauna – vis tiek užmuš. Tualetas buvo lauke. Labai lijo. Kareivis atsistojo po stogu, pastatė automatą tarp kojų, degė cigaretę. Aš viską mačiau pro lentų plyšį. Išlindau per dėžę ir pasileidau bėgti. Tualetas stovėjo prie upelio, o tiltas per upelį buvo 5-6 m ilgio. Kareivis, pamatęs mane bėgančią, rėkė "stok!" ir paleido dvi serijas. Jis šovė ne į mane, nes būtų nušovęs ar sužeidęs.

Tiltelį perbėgau. Upelio pakrante tarp krūmų bėgau, kiek galėjau. Už pusės kilometro buvo gyventojas. Bėgti nebegalėjau, labai norėjau gerti. Kieme pamačiau moterį balta skarele. Priėjau arčiau ir paprašiau gerti. Klausiau, kodėl ji nemiega. Sakė – laukianti vyro, kurį dieną išsivarė stribai. Atsigėrusi padėkojau ir paklausiau, kaip man pereiti Šepetos durpyną. Už jo gyveno giminės. Ėjau ir meldžiausi: "Marija, gelbėk!"

Paryčiais pasiekiau giminaičių sodybą. Pasibeldžiau į duris. Pasakius pavardę, įsileido. Papasakojau, kad pabėgau iš Kupiškio saugumo. Suprato, kad reikia mane slėpti, kadangi gyveno prie kelio. Nuprausė, nes buvau basa ir kruvina, perrengė sausais drabužiais. Tai buvo Čukų šeima.

Mano sesers vyro teta gyveno prie Šepetos durpyno. Rytą aš išėjau. Iki mano sesers vyro namų buvo apie 5 km. Reikėjo pereiti Kinderių kaimą, o tada – Būtėnai. Ten gyveno mano sesuo Bronė. Kinderių kaime pamačiau nuo Šimonių pusės ateinančius kareivius su šunimis. Aš pasukau į kitą kaimo pusę – arčiau miško. Įėjus į mišką, sustabdė du uniformuoti vyrai su žiūronais. Tai buvo partizanai. Paklausė: "Ko ieškai, gal komjaunuolė? Kareiviai siuntė į mišką?" Aš nesakiau, kad pabėgau iš

Kupiškio saugumo. Mums einant keliuku vis klausė: "Sakyk, nemeluok, iš mūsų neištrūksi, jeigu meluosi!"

Vienas vyras ėjo priekyje, antras – man iš paskos. Mums pasukus taku, priekyje liepė eiti man. Paėjus apie 50 m, pamačiau daug vyrų – 15. Vienas iš jų tuoj atsiskyrė ir priėjęs prie manęs paklausė: "Esi užverbuota, ieškai partizanų?" Tik tada supratau, kad tai ne kareiviai, bet partizanai. Pasakiau, kad naktį pabėgau iš saugumo kalėjimo, bet jie vis netikėjo ir dar daug klausinėjo. Tarp partizanų pamačiau mano sesers kaimyną Domą Matulionį iš Būtėnų k. Jo paklausė: "Ar pažįsti?" Atsakė teigiamai. Matulionis liepė eiti į jo namus, nes pas seserį buvo pavojinga. "Gal ten pas Gudus tavęs laukia kareiviai".

Taip ir buvo. Ankstų rytą ten jau manęs ieškojo. Seserį išsivarė į Šimonis. Aš, kaip buvo liepta, nuėjau pas Matulionį, kur radau jo motiną su dukrom Brone, Onute, Vlada. Vėliau jos tapo partizanų ryšininkėmis. Jauniausia Vlada nešė broliui valgyti ir 1947 m. žuvo kartu su Domu netoli savo namų. Visos kitos buvo teistos 10-iai metų.

Pas Matulionį pabuvau dvi savaites. Davė žinią mano seseriai Janinai-Astrai. Ji iš Vilniaus parvežė pasą Kvietkauskaitės pavarde, ir aš persikėliau į Šarūno apygardą. Susipažinau su Albinu Kubiliumi-Rūgštymu ir gyvenau pas jų pažįstamus rėmėjus. Buvau ryšininke tarp Šarūno rinktinės ir Utenos Vinco Kaulinio-Miškinio partizanų.

Daugiausia laikiausi pas ryšininkę Stasę Kontrimavičiūtę-Žibutę Pasmodų k. Kur vežti spaudą ir kam ją perduoti, nurodydavo Šarūnas ir Rūgštymas. Turėjau ryšį su Šimonių girios partizanais, kur partizanavo mano sesuo Astra. Ji nebegalėjo mokytojauti Kamajų apylinkėje ir buvo priversta išeiti į mišką.

1948 m. rugpjūčio mėn. persikėliau į Šimonių girią. Tapau partizane. Kartu su seserimi Astra daugindavom gautą spaudą, nes bunkeryje buvo tam skirtos priemonės.

Pirmą žiemą bunkeryje gyvenome aštuoniese – aš, sesuo ir šeši vyrai. Mes priklausėme Antano Starkaus-Montės rinktinei.

Taip gyvenome iki 1949 m. vasaros. Bunkeriai buvo keičiami. Atsargumo dėlei rugpjūčio mėnesį su sese išsiskyrėme, o žiemai perėjome į naujus bunkerius. Sesuo buvo Čepukonio-Tigro būryje. Tame pačiame būryje buvo Mykolas Nemejūnas-Rimantas, Teofilis Gudas-Eskimas, Vi-

lius Bugailiškis, Janina Gečiūnaitė-Danutė, Antanas Lapienis-Šermukšnis ir mano sesuo Astra.

Aš buvau kitame bunkeryje: Stasys Gimbutis-Tarzanas, Feliksas Niaura-Barsukas, Aloyzas Žilys-Žirnis, Juozas Lapienis-Darius, Chirurgas, Stasys Kriaučiūnas-Jaunutis. Spalio mėnesį iš Žemaitijos atėjo karininkas Algis.

Antanas Slučka-Šarūnas su žmona Joana Railaite žuvo spalio 27 ar 30 d., Balį Žukauską-Princą paėmė gyvą, sužeistą, Juozas Jovaiša-Lokys taip pat žuvo.

1949 m. lapkričio 1 d. 10 val. ryto išgirdome iš abiejų pusių stiprų šaudymą. Šaudė iš tos pusės, kurioje buvo Montės bunkeris. Gal užpuolė stovyklą? Kad esame išduoti – negalvojome. Bunkerį žinojo tik Šarūnas ir jo adjutantas Princas. Vyrai buvo patikrinę, kaip užmaskuotas bunkeris. Laukėme vakaro – gal išaiškės, kas šaudė. Nuo mūsų iki Montės bunkerio buvo trys kilometrai.

Pirmą valandą išgirdome einant per bunkerį daug žmonių, o per atsarginę angą išgirdome – kalba rusiškai ir kažką kasa.

Naikinome dokumentus, pasiruošę gintis ir nepasiduoti gyviems. Mūsų bunkeris buvo užminuotas trimis minomis. Girdėjome – per garsiakalbį liepė pasiduoti. Vyrai nutarė trauktis prie atsarginės angos. Uždegė virvę, kad sprogtų minos – gal kam pasiseks pabėgti. Sprogus mūsų minoms – sprogo ir kareivių. Mūsų išėjimo takas jau buvo atviras. Vienas nuo kito per du metrus šliaužėme grioviu. Iš medžių į mus jau šaudė kareiviai. Mūsų vyrai atsišaudė iš kulkosvaidžių...

...Atsibudau kaip iš miego, užpakalyje surištomis rankomis. Gulėjau kniūbsčia, subintuota galva, ranka, koja. Kairėje pusėje ir dabar likę žymės. Tuoj privažiavo sunkvežimis. Kareiviai mane suvyniojo į kažkokius skudurus ir įkėlė į mašiną. Miške jau buvo prieblanda. Mašinoje – daug kareivių ir šunų. Pavažiavusi geroką kelio galą, mašina sustojo. Degė dideli laužai. Išsyk pažinau, kad tai Montės bunkeris. Ir ežeras.

Mane iškėlė iš mašinos ir liepė sėsti ant išgriuvusio medžio. Atėjo kariškis ir pradėjo klausinėti: "Ar žinai, kur dabar esi? " Sakau: "Ne". Sako: "Čia Montės bunkeris. Jūsų vado. Visus sušaudėme. Jei nori – mes tau padėsime. Vesk, parodyk sesers bunkerį – abi liksite gyvos". "Aš nežinau".

Kai vėl sudavė per galvą, nebesupratau, kur esu. Mane vedė du kareiviai. Jau buvau Kauno saugumo kieme. Įvedė į kabinetą. Liepė: "Vesk, parodyk, kur sesers bunkeris!" Tardytojas, taip pat žydas, keikdamasis rėkė: "Supūsi Sibire, bandite!" Suvedė į akistatą su Princu. Tas prašė: "Vesk, parodyk". Paliko abu kabinete. "Jei žinai, parodyk – neišlaikysi". "Sakiau – nežinau, jie neseniai perėjo į naują bunkerį".

Rytojaus dieną buvau kameroje dviese, matyt, su šnipe. Aš ją įtikinau, kad nežinau.

Per tardymus baisiai mušė su "bananais". Visas kūnas kraujavo. Galvą, koją, ranką perrišdavo. Tardydavo naktimis iki ryto. Kartais pastatydavo ir tris valandas neleisdavo atsisėsti. Nuvirsdavau tyčia. Tai mažiau mušdavo. Vienas žodis – nežinau. Mintyse kartojau: "Marija, padėk iškentėti, kad netapčiau sesers išdavike".

Tardymas tęsėsi lapkritį ir gruodį. Sausį kasdien nešaukdavo. Du mėnesius sėdėjau vienutėje. Paskui pervedė į kitą kamerą, kurioje buvo mergaitė iš Kauno – Kalvaitytė, o kovo 3 d. išvežė į Lukiškių kalėjimą Vilniuje. Bendroje kameroje buvo daug mergaičių, moterų – laukė teismo. Po mėnesio – balandį – nuvedė pas kalėjimo viršininką ir perskaitė: esu nuteista 25 metams ir 5 metams tremties.

Pervedė į kitą korpusą, kur buvo visi katorgininkai. Vienutėje buvau iki rugpjūčio. Iš ten ir išvežė į Intą, Komijos ASSR.

Brolis Donatas mokytojavo Bajorų mokykloje, netoli Svėdasų. Paėmė iš mokyklos. Seserį Bronę su mažamečiu vaiku atvežė iš Galvydžių į Svėdasus ir kartu su broliu Donatu 1948 05 22 išvežė į Irkutsko sritį. Mama tą dieną buvo Panevėžyje – nuvežė sūnui Jurgiui į kalėjimą valgyti. Taip ji tą kartą liko neišvežta.

Brolis Vytautas buvo siuvėjas, siūdavo partizanams uniformas ir slapstėsi. Jį kartu su mama susekė ir suėmė 1951 m. Abu teisė Maskvoje. Nuteisė 25 metams. Stalinui nusprogus, paleido aštuntą dešimtį einančią mamą ir brolį. Sibire jie atbuvo 5 metus. Sesuo Janina-Astra žuvo 1952 m. spalio 13 d.

Mūsų bunkeryje žuvo Juozas Lapienis-Da ius, Aloyzas Žilys-Žirnis ir tik mėnuo kaip atėjęs iš Žemaitijos karininkas Algis; Montės bunkeryje: Antanas Starkus-Montė, Aleksas Matelis-Audenis, Albinas Pajarskas-Bebas, Tardytojas (pavardės neatsimenu), Stasė Vigėlytė-Živilė, Birutė

Šniuolytė-Ida-Ramunė; Kęstučio bunkeryje: Albertas Žilys-Kęstutis (Žirnio brolis), Juozas Pakštas iš Čiukų k., Bronius Birkus iš Vaitkūnų k. ir Pauriškių mokyklos mokytoja Albina Vizbarienė.

Jurgis Trečiokas-Rytas iš Jotkonių k. ir jo sesuo Trečiokaitė-Rožytė, paimti sužeisti iš slėptuvės prie Barčios k. Žuvo Stepas Šukys ir dar vienas partizanas, kurio pavardės neprisimenu.

Mano vyras politinis kalinys. Apsivedėme Intoje, jau būdami tremtiniai. Sūnus Saulius gimė taip pat tremtyje.

Prisiminimai parašyti 1994 m. D.Šilinytei-Šilinienei prašant.

Partizanų kasdienybė

Į D.Šilinytės-Šilinienės klausimus atsako E.Valevičiūtė-Uoksienė:

– Kaip buvo parenkama vieta slėptuvei?

– Prie nedidelio kelio, sausoje vietoje, slėnyje, duburyje – kur paviršiuje nėra vandens.

– Kur ir kaip partizanai laikydavosi vasarą, žiemą?

– Žiemą mažiau vaikščiojo, stovyklų nebūdavo. Sningant ar esant blogam orui į kelią išeidavo, tempdami paskui save šaką, maskuodavo pėdsakus sniege. Buvo patikimi ryšininkai, kurie naktį atveždavo maistą arba spaudą ir pranešdavo naujienas. Privažiavę netoli angos, sutartu ženklu sušerdavo į žemę ar medį. Partizanai pažiūrėdavo pro atsarginę angą. Vasarą su ryšininku susitikdavo sutartoje vietoje. Rytą, saulei tekant, angas užmaskuodavo. Keldavosi po gerų pietų.

– Kaip bunkerius įrengdavo? Ar buvo atsarginiai išėjimai?

– Slėptuvės žiemai buvo didelės – 5x6 m. Angos dvi: viena – į kelią, kita – į kitą pusę. Anga į kelią ilga – 25-30 m, kita – 5-6 m. Slėptuvės aukštis – 2,5 m, angos – 1,8 m. Ventiliacija buvo įrengiama po mažomis eglėmis ar krūmais.

– Ar buvo slėptuvių žmonių sodybose?

– Buvo ir sodybose, tvartuose, klojimuose. Slėpdavosi mažomis grupėmis – po 3-4 partizanus. Ten ir maitinosi.

– Jei žiemojama miške, kaip maskuodavote pėdsakus?

– Dažniausiai maskuodavo ryšininkai. Jei sninga, pūga – patys.

– Ar nebūdavo pavojaus žūti dėl išdavystės?

– Žiemą miške nebūdavo kariuomenės. Jei kas registruodavosi, likę partizanai išsikeldavo iš slėptuvės. Bunkerių buvo daug. Išdavystės prasidėjo 1949 m., kai eidavo kariuomenė su partizanų rūbais. Tai Šimkaus gauja.

– Kiek partizanų būdavo slėptuvėje?

– Šeši, septyni, aštuoni.

– Ar daug partizanų tas slėptuves žinodavo?

– Mažai, tik partizanai ryšininkai. Vasarodavome stovyklose. Buvo numatyta vieta paštui. Kas, iš kur, kada ateis – susitikdavo sutartose vietose.

– Kaip slėptuvės būdavo apšviečiamos? Ką partizanai veikdavo jose?

– Žibalinėmis lempomis arba karbidu. Moterys gamino valgyti, palaikė švarą. Kur moterų nebuvo – vyrai tai darydavo patys. Turėdavome rašomąsias mašinėles, platindavome spaudą. Maisto atsargas – bulves, daržoves, rūkytą mėsą – laikėme slėptuvėse. Žieminiuose bunkeriuose būdavo krosnys. Kūrendavo malkomis. Buvo ir šuliniai. Drabužius skalbdavo ryšininkės. Slėptuvėse išsiplaudavo kojines, nosines, autus. Tualetai buvo ilgosiose landose. Slėptuvės, kuriose aš gyvenau, buvo užminuotos. Gyvenamosios patalpos buvo gerai apšviestos, nes rašydavome su mašinėlėmis. Spaudinius platino ryšininkai. Mašinėles, popierių, juosteles, kalkę gaudavome per ryšininkus iš Kauno. Tiek žiemą, tiek vasarą ryšiai spaudai platinti buvo geri.

– Ar gerai buvote ginkluoti? Kaip apsirūpindavote šoviniais? Ar jų turėdavote pakankamai?

– Ginklų buvo pakankamai. Šovinių taip pat. Mūsų vyrai juos gaudavo iš pažįstamų stribų. Toks leitenantas Albinas Striūkas šovinius perduodavo.

– Kuo maitindavotės, kaip apsirūpindavote maistu? Kuo rengdavotės?

– Maistu apsirūpindavome iš anksto, kad atsargų būtų savaitei, jei negalėtume išeiti. Gamindavomės patys. Vasarą virdavome primusu. Pieno žmonės palikdavo šuliniuose. Mėsą pasiimdavome iš tų, kurie būdavo komunistų pusėje. Kai ką ryšininkai surinkdavo iš gerų žmonių. Sviestą, cukrų atimdavo, kai veždavo iš rajonų. Pinigai būdavo atimami iš stribų, kai šie juos veždavo iš taupomųjų kasų. Partizanai nuginkluodavo lydėda-

vusius stribus kareivius. Ruošdavome pasalas. Vaistus pristatydavo ryšininkės.

– Ar būdavo rengiami kariniai mokymai? Kokie susidūrimai su priešu paliko didžiausią įspūdį?

– Kariuomenei ruošdavo pasalas. Jaunesnius mokė tarnavę kariuomenėje. 1948 m. gegužės 22 d., kai buvo vežami žmonės iš Svėdasų į Kupiškį, Montė-Starkus su Šimonių Briedžio būrio partizanais – 10 vyrų – suruošė pasalą miške, prie Bugailiškių sustojimo. Dviem mašinoms kareivių grįžtant iš Kupiškio į Svėdasus paimti kitų tremtinių, partizanai nušovė daug kariškių, jų tarpe ir Pabaltijo komisarą Černyševskį, kurį palaidojo Panevėžyje, karių kapinėse. Kur laidojo kareivius – nežinau. Ginklus, komisaro ir kareivių dokumentus paėmė partizanai.

1948 (gal 1949 m.?) kovo mėnesį, kai vežė žmones, prie Galvydžių kaimo, netoli Šventosios, partizanai taip pat surengė pasalą. Nušovė tremtinius lydėjusius kelis kareivius. Daug kur sprogdino geležinkelius.

Prieš balsavimus kaimuose ant medžių klijuodavome atsišaukimus, kad žmonės nebalsuotų, išbrauktų visus siūlomus kandidatus.

1947 m. artėjant gegužės šventėms, partizanai žinojo, kad Šimonyse bus daug komunistinių agitatorių iš Maskvos. Prieš savaitę partizanai klijavo atsišaukimus, kad žmonės neitų į sales balsuoti. Per susirinkimus buvo daug sužeistų ir užmuštų rusų agitatorių. Žuvo ir vienas ne komunistas – muzikantas. Sprogdino Montė, Jokeris. Partizanai paėmė sargyboje stovėjusį stribą. Paskui paleido. Tąsyk su kareiviais žuvo ir stribų.

– Ar turėjo partizanai apibrėžtas teritorijas?

– Teritorijas turėjo apygardos, rinktinės, būriai. Mūsų teritorija – nuo Svėdasų iki Šilagalių Šimonių girioje; Šilagalių, Mikierių, Plikiškių ir kiti kaimai iš šiaurės pusės nuo Svėdasų-Šimonių.

– Kaip reiškėsi aukštesnė vadovybės veikla?

– Aukštesnė vadovybė veikė pagal nustatytas apygardas. Šarūno apygarda – Troškūnai, Šimonys, Anykščiai.

Partizanai švęsdavo Vasario 16-ąją, Kalėdas, Velykas, Vardo dienas. Paprastai šventinį stalą "papuošdavo" ir degtinės butelis, bet tik vienas – kiekvienam po stikliuką tetekdavę. Partizanų vadovybė išgėrimus drausdavo. Nemaža dalis partizanų neimdavę nė stikliuko. Griežčiausiai buvo

draudžiama išgėrusiems pasirodyti žmonėse.

Vasario 16-ajai buvo stengiamasi paruošti spaudos. Visos tautinės šventės buvo pradedamos bendra malda. Didžiausi linkėjimai buvo – sulaukti laisvės.

Užrašė D.Šilinytė-Šilinienė 1994 m.

E.Valevičiūtės-Uoksienės laiškas Audrutei Paškonytei-Stanikienei, Stasio Gimbučio-Tarzano sesers dukteriai*

Miela Audrute,

Šiandien gavau Jūsų netikėtą laišką, kai perskaičiau, supratau, kas rašo, ir susitvarkius sėdu rašyt. Su Jūsų dėde Stasiu Gimbučiu-Tarzanu gyvenau pusantrų metų sykiu nuo 1948 m. gegužės iki 1949 m. lapkričio 1 d. Aš buvau išbėgus iš Kupiškio kalėjimo, ir kito kelio nebuvo, tik miškas, bunkeris. Buvau ryšininkė nuo 1946 m. Registrantas išdavė. Mano tėviškė buvo prie Šimonių girios, prie Šventosios upės. O girioje buvo daug partizanų, daug bunkerių, todėl ir ryšį sutvarkyti reikėjo. Iš karto atėjau pas Starkų-Montę. Jis buvo rinktinės vadas. Ten ir mano sesuo Astra. Mokytojavo, ją irgi išdavė, kad turi ryšį su partizanais. Areštavo, užverbavo, išleido. Ir nuėjo pas partizanus, priėmė. Kai aš atėjau, nutarė, kad sesės nebūtų sykiu nelaisvės atveju. Mane paskyrė pas Stasį Gimbutį. Jis buvo būrio vadas. Ir perėjau į jo bunkerį. Ten buvo šeši vyrai ir aš. Taip ir pradėjom kryžiaus kelius. Viskas buvo gerai, gyvenom kaip šeima. Vyrai buvo geri, ne taip, kad gyventume pas kavalierius, o taip, kaip pas brolius. Virėm valgyt, palaikėm švarą, tvarką, ryšį su ryšininkais. Platinom laikraštėlius. Jei ne tas nelaimingas lapkričio pirmos rytas, kai sudužo visų mūsų svajonės sulaukti laisvos Lietuvos. Prie Andrioniškio išdavė Šarūno, Algimanto apygardos vado bunkerį. Ten paėmė vieną gyvą, sužeistą. Ir rytojaus rytą atvedė pas mus. Aš pamačiau tą partizaną Kauno saugume, turėjau akistatą. Tai tegu Dievas atleidžia už jo kaltes. Jis buvo visas apdegintas ir iškankintas. Neiškentėjo ir parodė mūsų tris bunkerius. Pradžią padarė Kučas (*V.Kučys – V.V.*). Gal jau skaitėt, buvo rašyta. Gyveno netoli Anykščių. Dabar apie Jūsų dėdę. Kauno saugume išbu-

* Gautas iš Stasio Indrašiaus 1994 12 14.

vom iki kovo pradžios. Tardymai baisūs. Aš turėjau akistatą su Jūsų dėde, tai jis sako, jei žinai, tai parodyk, kur sesuo. Tada supratau, kad jis neparodė sesers bunkerio, ten buvo šeši žmonės.

Ir man davė Dievas stiprybės, kartojau vieną žodį – nežinau. Kai atgavau sąmonę, jau buvau surišta, gulėjau kniūbsčia prie bunkerio. Atėjo gydytojas su baltu chalatu, subintavo galvą, ranką ir koją. Ir netoli mačiau, kaip Jūsų dėdę, Kriaučiūną, Niaurą, Vilką irgi bintavo. Jie visi buvo sužeisti, kruvini, o trys negyvi.

Kai grįžau pirmą sykį į Lietuvą, sutikau pažįstamą Svėdasuose, kapinėse. Pasakojo apie Jūsų dėdę, kad jis buvo atvežtas į Svėdasus ar kareivių varomas, vėliau išvežė į Utenos kalėjimą. Ten buvo teisiamas ir nuteisė mirties bausme sušaudyti.(...) Po teismo Jūsų dėdę išvedė į kiemą su grandinėmis ant kojų ir rankų. Tai turbūt kažkur prie Utenos užkasė sušaudę. Moteris, kuri man pasakojo, iš Aulelių kaimo, jau keli metai mirusi, ir jos šeimos nėra. (...) Teismas buvo 1951 ar 1952 metais. Dėdę prisimenu kaip gerą žmogų. (...)

❒ Stovi: iš dešinės antras Stasys Gimbutis-Tarzanas ir trečia Elena Valevičiūtė-Nida. Fotografuota Stasio Indrašiaus.

Jurgis Trečiokas gimė 1917 m. birželio 2 d. Jotkonių k., Svėdasų vls., Anykščių aps. Tėvai ten turėjo 10 ha ūkį. Jurgis buvęs jauniausias šeimoje, o keturios seserys buvusios vyresnės. Vaikai jauni likę našlaičiais: tėvas miręs 1925, o motina – 1931 m.

1944 m. užėjus rusams, J.Trečiokas pradėjęs slapstytis namie, ginklo neturėjęs. Du kartus pavykę sveikam ištrūkti, nors kareiviai smarkiai apšaudę. Turėjęs labai gerą slėptuvę šulinyje: jo mediniame rentinyje buvo padarytos durelės, o visas "susisiekimas" ir tiekimas – svirtimi. Paskelbus amnestiją, prisiregistravęs, bet kai vieną kitą registrantą suėmę, išėjęs į mišką ir pradėjęs tikrą partizanystę.

Neištvėrusi valdžios teroro, pas partizanus atėjusi ir sesuo Rozalija-Rožytė (g.1907 m.). Tada ėję 1948 metai. Į enkavedistų rankas patekusi 1949 m. lapkričio 2 d. Šimonių girios mūšyje. Šešerius metus atbuvusi Intos lagewryje. Po lagerių gyvena Svėdasuose. Sesuo Stefanija, ištekėjusi už Grikiapelių Matelio, su vyru ir 3 mažais vaikais 1948 05 22 buvo ištremta į Sibirą.

J.Trečiokas suimtas Šimonių girios mūšio metu (1949 11 02), 10 metų atbuvęs Vorkutoje ir grįžęs į Lietuvą, prisiglaudęs pas seserį Stefaniją, paskui apsigyvenęs Debeikiuose. Dar lageryje pramokęs suvirintojo darbo, dirbęs suvirintoju kolūkyje. Vyr.mechaniku dirbęs Svėdasų stribas Jurgis Jasponis, nors buvo tiesioginiu J.Trečioko viršininku, nė karto neužsiminęs, lyg nežinojęs, kad buvęs priešingose barikados pusėse, tik pirmininkas buvęs bjaurus.

J.Trečiokas mirė 1996 01 10 Debeikiuose.

Jurgis Trečiokas-Rytas apie savo partizanavimą, draugų žūtį, lagerius, šių dienų nesusipratimus dėl reabilitacijos pasakojo graudindamasis iki ašarų. Jo gyvenimo kelias sutapo su daugelio jo kartos vyrų likimu.

Slėptuvės, kurioms visoje Lietuvoje prigijo bunkerio vardas, tamsa, drėgmė, oro trūkumas... Dažnai tekdavo gulėti ant paklotų šiaudų, kuriuose prisiveisdavo begalės gyvių. Kartą šiaudus išvežė ir pakreikė tvarte kiaulėms. Į tvartą nuėjusi J.Trečioko žmona nustėro – blauzdos buvo juodos nuo blusų! Kentėdavo nuo utėlių ir niežų, o dažnai kūrenti pirtis buvo rizikinga.

Slėptuvėse būdavo atsarginis išėjimas. Tigriečių – Antano Jančio-Žaibo

– slėptuvėje išėjimas buvo net 80 m ilgio, bet išdavystės atveju tai nepadėjo. Pas Antaną Starkų-Montę toks išėjimas irgi buvo, bet bunkerį išsprogdinę.

Paprastai slėptuvės būdavusios nedidelės. Didžiausia buvusi prie Ertėjų. Ją vadindavę "Kolchozu". Galėję gyventi 10 partizanų. Baimindamiesi išdavysčių, partizanai stengdavęsi, kad slėptuvės žinotų kuo mažiau žmonių, bet visiško slaptumo nebuvo galima išlaikyti, nes reikėjo palaikyti ryšį.

Ginklų ir šovinių turėjo pakankamai – nuo karo laikų pas žmones jų buvę nemažai. Turėję ir kulkosvaidžių, bet jie buvę "sunkaus tipo". Lengvą čekoslovakišką "Bruno" turėjęs tik Antanas Starkus-Montė. Pats J.Trečiokas turėjęs šautuvą. Pasak jo – šautuvas – geras ginklas, ypač laukuose, nes toli nešąs. Uniformų mūsų vyrai vengę, nes civilio drabužiais buvę saugiau.

Karinių mokymų nebuvę. Būriai turėję savo veikimo zonas. J.Trečioko-Ryto būrys veikęs apie Jotkonis, Miškinius, Visetiškes. Be būrio žinios niekas neturėjęs teisės net maisto rinktis. Pakakdavę žodžiu susitarti, bet be susitarimo – nė žingsnio!

Aukštesnioji partizanų vadovybė rinkdavusi žinias apie šnipus, nutardavusi, kaip su jais elgtis. Jei išdavikas išaiškinamas, naikindavę visą šeimą, nes išlikę gyvi šeimos nariai būdavę lengvai enkavedistų verbuojami.

J.Trečiokas – 1949 m. lapkričio 1-3 d. mūšio Šimonių girioje dalyvis. Pirmiausia lapkričio 1 d. buvę pulti Montės ir Tarzano bunkeriai. Lapkričio 2 d. ankstų rytą buvo pultas Kęstučio ir Antano Jančio bunkeriai.

J.Trečiokas su Steponu Šukiu išlindę į lauką. S.Šukys, turėjęs labai gerą klausą, sukluseęs ir pasakęs, kad girdįs žingsnius. Trečiokas, nieko negirdėjęs, bet jiedu sulindę į slėptuvę ir tuojau supratę, kad išduotas jų bunkeris. Nors anksčiau S.Šukys niekada nekalbėjęs apie nusišovimą, bet tada pasakęs: "Jurgiuk, aš šaunuosi!" J.Trečiokas bandė sulaikyti: "Nesišauk, žiūrėsim, kaip bus!" Nepaklausė. Nusišovė.

"Persižegnojau, – prisimena Trečiokas. – Viešpatie, gelbėk, jei esu vertas! Jei ne – leisk žūti nuo pirmos kulkos. Nejaučiau baimės. Išmečiau granatą per angą. Nesprogo. Paleidau šūvius į juos. "Užgrojo" kareiviai – kulkos zvimbė kaip bitės. Iššaudžiau apkabą, kitą pilu. Kliudė koją. Sesuo Rozalija verkia. Sakau: "Persižegnok, nušausiu!" Sesuo: "Ne..." Nušlubavau apie 10 m prie galinės landos. Žiūriu, kada jie atidengs angą, gal-

voju – šoksiu. Iššokti nepavyko. Pakliuvau čekistams. "Kuris iš vidaus šaudėt?" – rėkia. Aš greit susiorientuoju pasakyti, kad Steponas.

Suėmė visus, nuvežė į Svėdasus. Prasidėjo kryžiaus keliai. "Kur Tigro bunkeris?" – vėl rėkia. Tai jiems labiausiai rūpėjo. Mušė pernakt nesustodami. Stengiausi kelius pastatyti taip, kad mažiau smūgių gaučiau į pilvą... Už plaukų kėlė aukštyn. Keliant galvoje kažkas visu garsu pokštelėjo...

Rytą – mašinon ir miškan. Reikalavo to paties. Mušė iki sąmonės netekimo. Atsigaivelėjau galva atremtas į medį. Kūnas buvo juodai mėlynas, kai nurengė Kauno saugume...

Per tardymus pradėjau alpti. Ant tardytojo stalo matau – stovi grafinas su vandeniu. Paprašiau gerti. "Kai pasakysi teisybę – duosiu vandens!"

Kai ėmė stipriai kraujas bėgti iš peršautos kojos, kiek aprimo mušti.

Aš labai patenkintas, kad per tuos tardymus nieko neišdaviau. Kai reikalavo pasakyti, iš kur maistą, drabužius gaudavom, sakiau, kad Steponas naktimis nuvesdavo pas savo pažįstamus.

Kai atrišo rankas, nejaučiau, kad jas turiu. Nors atrištos – vis tiek nejuda.

Tardymas tęsėsi du mėnesius – iki Naujųjų metų. Nuteisė 25 metams. Tada – į Vorkutą, kur buvau kartu su Stasiu Kriaučiūnu".

S.Kriaučiūnas, paleistas po 10 metų iš lagerio, vedė Verutę Pajarskaitę. Nuėjo dirbti į šachtas, kur po poros metų žuvo.

Jurgis Trečiokas artimai bendravęs su Antanu Starkum-Monte. Jie dažnai susitikdavę vieno ar kito bunkeryje, todėl drąsiai galįs tvirtinti, kad ten A.Šiméno minimų partizanų Petro Bačiulio, Vytauto Dariaus bei Jurgio ir Vytauto Minkevičių tikrai nebuvo. Šių partizanų mūsų kraštuose iš viso nėra girdėjęs.

Taip pat nepažinojęs ir A.Baliūno minimų partizanų iš Šilagalių k. pasak jo, 1949 m. lapkričio 1-3 d. žuvusių Šimonių girioje: Petro Baršausko, Aloyzo ir Juozo Karvelių bei Stepono Labeikio.

Pranas Galvydis-Valteris, J.Trečioko tvirtinimu, tikrai laikydavęsis Šimonių girioje vienas. Tai buvęs partizanas-vienišius. Jo mėgstamiausias užsiėmimas – ginklų taisymas.

1949 m. lapkričio 2 d. su J.Trečioku gyvas paimtas Juozas Indrašius, kartu bunkeryje laikęsis tik kokį mėnesį ar du. Jis buvęs nuo Užpalių, o į mišką išėjęs po tėvo suėmimo. Turėjęs seserį Eugeniją. J.Trečiokas susi-

rašinėjęs su ja, bet vėliau ji ištekėjusi. Lageryje J.Indrašius dirbęs suvirintoju, o grįžęs apsigyveno Panevėžyje.

Juozas Rimkus-Gaspadorius, rusams užėjus, ėmęs slapstytis, bet bijojęs ir stribų, ir partizanų, todėl prisiregistravęs. Jį labai mušę, kad pasakytų, kas iš užsiregistravusiųjų turėję ginklus, o kai liepė atnešti savąjį – pas stribus nebegrįžęs. Jurgis jo pasigailėjęs ir priėmęs pas save. Tolimesnis šio partizano likimas nežinomas. Jis neturėjęs nei brolių, nei seserų.

Labai dažnai Jurgis Trečiokas prisimenąs Steponą Šukį-Princą, girdįs sau skirtą paskutinį šūvį, o sakydavęs, kad negalėtų šauti nei į priešą, nei į save...

Pasak J.Trečioko, 1949 m. lapkričio 3 d. enkavedistai po Šimonių girią vedžioję gyvus paimtus, surištomis rankomis, muštus ir kankintus partizanus, reikalavę parodyti bunkerius. Jis parodęs apleistą, tuščią Jono Lapienio-Jokerio ir tokį pat Tigro bunkerius, nes artėjant žiemai, partizanai jau buvo persikraustę į naujus – žieminius. Šaudę, sprogdinę, net giria drebėjusi.

Jonas Kimštas-Žalgiris, Dėdė Jonas partizanavęs mūsų kraštuose, Lietuvos kariuomenės karininkas, kilęs iš Ukmergės, turėjo ryšį su Juozu Markuliu, didžiausiu Lietuvos partizanų išdaviku.

J.Markulio pakviesti į Vilnių nuvyko Algimanto apygardos vadas Antanas Slučka-Šarūnas ir uteniškių partizanų vadas Vincas Kaulinis-Miškinis (Šarūnas, Puskunigis – baigęs Medicinos fakulteto tris kursus, Miškinis – policijos nuovados viršininkas).

Atvykę į nurodytą butą, jie pajuto kažką įtartino. Atsigulė vakare, pasidėdami pistoletus po pagalvėmis. Naktį, veržiantis į kambarį enkavedistams, jiems vis dėlto pavyko pasprukti per langą.

J.Markulis pakvietė Žalgirį į Vilnių švęsti Joninių, bet šis atsakė: Jonines švęsiąs Šimonių girioje.

Užsakoma statinė alaus. Partizanai – savi ir uteniškiai – jau žygiavo į "Kolchozu" vadinamą slėptuvę, bet juos pasitiko ryšininkas eigulys Bronius Merkys, partizano Aniceto Merkio-Žaibo brolis, ir pranešė apie netoliese pasirodžiusius kareivius. Tada partizanų neužklupo, bet apie porą mėnesių kariuomenė laikė apgulusi Šimonių girią. J.Trečiokas su draugu suspėję pasitraukti į netolimą Jotkonių mišką, į kurį kareiviai kojos nekėlė.

Ten buvusi tokia laisvė, kad nors gegužinę ruošk.

J.Markuliui buvo atsakyta, jog partizanai atsisaką nutraukti aktyvų pasipriešinimą. Taip pat buvo atmestas jo siūlymas parūpinti pasus ir pasitraukti į užsienį. Netrukus pats Markulis buvo priverstas pasitraukti į Rusiją, nes paaiškėję jo kėslai.

Užrašė D.Šilinytė-Šilinienė. 1994 04, Debeikiai.

PRIEDAI

Lietuvos Respublikos Generalinės Prokuratūros 1993 07 07 raštas Nr.13/16489-29 dėl reabilitavimo pažymėjimo

Nuorašas
Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra 1993 07 07
Gerb.J.Trečiokui Nr.13/16489-29
Debeikių kol. Anykščių raj.

Ryšium su iškilusiu klausimu dėl Jūsų reabilitacijos pagrįstumo, prašome šių metų liepos 12 d. atvykti į Generalinę prokuratūrą adresu – Vilnius, A.Smetonos g.4, kabinetas 6.

Su savimi prašome turėti pasą ir 1990 m. gegužės 25 d. išduotą reabilitavimo pažymėjimą Nr.13/16489-89.

Specialių tyrimų skyriaus
vyriausiasis prokuroras V.Vaičekauskas

Lietuvos Respublikos Generalinės Prokuratūros 1993 11 09 raštas Nr.13/16489-89 J.Trečiokui dėl reabilitacijos panaikinimo

Nuorašas
Lietuvos Respublikos Generalinė Prokuratūra 1993 11 09
Nr.13/16489/89
J.Trečiokui Valstybinei mokesčių inspekcijai,
Debeikiai J.Biliūno 23
Anykščių rajonas Anykščiai

Atsižvelgiant į tai, kad reabilitavimo pažymėjimas buvo išduotas pažeidžiant Lietuvos Respublikos įstatymo "Dėl asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atstatymo" 2 str., Jūsų reabilitacija panaikinama ir reabilitavimo pažymėjimas Nr.13/16489-89, išduotas 1990 m. gegužės 25 d. Generalinės prokuratūros, nebegalioja.

Ryšium su tuo, pagal reabilitavimo pažymėjimą gautą piniginę kompensaciją už įkalinime prabūtą laiką – 60 Lt 30 ct ir kompensaciją už prarastą turtą – 64 Lt 41 ct (iš viso 124 Lt 71 ct) Jūs turite grąžinti į Anykščių rajono Valstybės mokesčių inspekcijos sąskaitą Nr.100702, kuri yra Anykščių rajono Žemės ūkio banke.

Specialių tyrimų skyriaus
vyriausiasis prokuroras V.Vaičekauskas

Tuoj po šio rašto, 1993 m. lapkričio 10 d. "Respublikos" laikraštyje pasirodė paskvilis, kuriame džiaugiamasi, kad "prieš porą trejetą metų masiškai reabilitavusi pokario metų partizanus, Generalinė prokuratūra pripažįsta savo klaidas".[1] *Pasak paskvilio autorių, tai "turėtų būti antras, trečias ir ketvirtas atvejai", o gal ir taip toliau? Istoriko, žinančio KGB generolų H.Vaigausko, E.Eismunto rašinius apie dezinformacijos prieš Pasipriešinimą metodus bei stilių, paskvilis nestebina. Stebina kita: nejaugi vėl teks polemizuoti su naujaisiais uldukiais, chienais, šmigelskiais, aiškinti paprasčiausias istorines tiesas bei abėcėlę?*

SUDRUMSTA MIRUSIŲJŲ RAMYBĖ

1993 m. lapkričio mėn. 9 d. iš buvusių partizanų Petro Černiaus-Špoko, Žalgirio būrio vado Jurgio Trečioko-Ryto, Šarūno rinktinės žvalgybos skyriaus viršininko Vytauto Lapienio-Uosio ir Juozo Apšegos-Štrauso atėmė reabilitaciją. Tai buvo padaryta pagal Amerikos piliečio, gyvenančio Los Andželo mieste, Juozo Kaributo-Kelmo prašymą ir rūpestį. Į pagalbą buvo pasitelktas ir "Respublikos" laikraščio žurnalistas Jaunius Pocius.

---

[1] Pocius J. **Reabilituoti nepagrįstai**//Respublika. 1993. Lapkričio 10.

Iš straipsnio "pagal užsakymą" matėsi, kad rašyta remiantis J.Kaributo suteiktomis žiniomis.

Dar 1993 m. rudenį teko lankytis Šimonių ir Kinderių, Gaigalių ir Nociūnų kaimuose. Po mišių kalbėjausi su parapijiečiais Šimonių bažnyčios šventoriuje. Dauguma smerkė Kelmą už tai, kad jis sekdavo partizanus, skundė jų šeimas, pasirašė Petro Černiaus ir Sabaliauskų šeimų ištrėmimui. Žmonės tuo laiku prašė neskelbti pasakojusių pavardžių, nes bijojo "buvusiųjų" persekiojimų. Tada nutariau apie tai nutylėti, nors rašyti reikėjo, nes dar buvo gyvi du šios dramos dalyviai, taip pat atsisakę ieškoti teisybės. Jie galvojo, kad Kaributas susipras.

Deja, nesusiprato, ir 1996 m., atvažiavęs į Lietuvą, vėl atnaujino puolimą prieš tris jau mirusius ir Petrą Černių, gulintį mirties patale. Jam talkino tas pats "Respublikos" žurnalistas J.Pocius. (Petras palaidotas liepos 5 d., o straipsnis "Respublikoje" atspausdintas liepos 8 d.)

Juozas Kaributas įteikė laiškus-prašymus ir "Valstiečių laikraščiui" bei "Atminties" žurnalui. Tai atliko draugiškai, bet įsakmiai. Pripasakojo nebūtų dalykų: kad už Špoko galvą nebūtų skyręs nė 20 rublių, kad Špokas plėšikas ir t.t. Anykščių r. "Anykštos" laikraščio redaktorę prašė paneigti straipsnį apie Jurgį Trečioką-Rytą ir atsiprašyti, net pasiūlė 20 dolerių. Siūlė "dovanėlių" ir dar kai kam!... Pasirodė, kad mūsų žemietis meluoti tikrai moka: per iškilmes Anykščiuose duodamas interviu, įterpė sakinį, neva laidojant Petrą Černių, net nebuvę kam nešti karsto.

Tuo tarpu Petras Černius buvo palaidotas kaip dera partizanui: prie jo karsto dvi dienas stovėjo partizanų ir šaulių garbės sargyba. Atlydėjus į Šimonis, karstas buvo įneštas į bažnyčią ir sugiedota "Libera", laikytos šv.Mišios Panevėžio Šv.Trejybės bažnyčioje, o iki kapinių jį nešė šauliai, buvo giedamos apeigoms deramos giesmės. Karstą leidžiant į duobę triskart saliutavo, sugiedotas Tautos himnas.

Ką byloja faktai? 1949 m. gegužės mėn. įvyko Šiaurės Rytų Lietuvos-Karaliaus Mindaugo srities vadų pasitarimas. Be organizacinių klausimų, padaugėjus šnipų-informatorių, buvo aptartos Karo lauko teismo vasario-kovo mėnesiais įvykdytos mirties bausmės teisėtumas. Išlikusi gyva partizanė Nida, paliudijo, kad ji su sesute Astra (žuvusia), buvusia štabo raštvede, 1949 05 spausdino medžiagą apie šnipus-informatorius. Ten buvęs ir teismo sprendimas keliems šnipams, tarp kurių – Kazio Kelmo ir

Natalijos Kelmaitės pavardės. Vėliau buvo spausdinama ataskaita srities štabui apie mirties bausmės įvykdymą.

Liudija ir dar gyvas buvęs partizanas Perkūnas: 1949 m. gegužės mėn. pabaigoje, vykdant vizitaciją, būriams ir rinktinėms buvo skaitoma apie keleto šnipų-informatorių sušaudymą. Tame rašte buvo minima ir Kelmų šeima. Apie tai yra raštiški šių liudytojų patvirtinimai. Šeši pradžioje minėtų kaimų gyventojai parašais patvirtino savo pasakojimus apie Kelmus ir Černių. Petras Černius-Špokas išlikusiose baudžiamosiose ir operatyvinėse bylose yra vadinamas Algimanto apygardos partizanu, o ne plėšiku. Okupacinio režimo vadovybė P.Černių vadina "aršiu buržuazinės nacionalistinės organizacijos, siekiančios nuversti Tarybų valdžią, nariu". Bylose rašoma, kad jis nušovęs daug rusų karcivių, "liaudies gynėjų", sovietinių aktyvistų ir nubaustas 25-eriems metams laisvės atėmimo, būtent už pasipriešinimą sovietinei valdžiai! Bylose nėra teiginių, kad Špokas sušaudęs Kelmus.

Keista Lietuvos prokuratūros pozicija: reabilitavo ir vėl iš naujo baudžia. To nedarė net sovietiniai teismai! Matyt, prokuroras V.Vaičekauskas nepervertė net operatyvinių bylų. 1949-1950 m. Kupiškio r. saugumo ataskaitose minimi net 22 "šaltiniai", teikę žinias Kupiškio MGB apie Algimanto apygardos partizanus, gyvenusius Šimonių girioje. 28-iuose pakankamai išsamiuose išdavikų pranešimuose dažnai minima Petro Černiaus-Špoko pavardė. Iš jų matyti, kad tai buvo aktyvus partizanas, kovojęs už Lietuvos laisvę, bet ne žudikas, kaip rašė Kaributas.

Į mano rankas pateko ir Kupiškio KP komiteto informacijos ir propagandos skyriaus mašinraštinis leidinys apie asmenis, "ypatingai pasižymėjusius įtvirtinant tarybų valdžią Kupiškio rajone". Ten minimas Anicetas Kelmas, dar 1918 m. kūręs komunistų valdžią Lietuvoje, o Kazys Kelmas ir Kelmaitė 1949 m. Kinderių k. buvo sušaudyti "nacionalistinių banditų". Toliau: "Mes esame dėkingi jiems už tai, kad jie nepagailėjo savo gyvybių, įtvirtinant tarybų valdžią Kupiškio rajone..."

Lietuvos prokuratūrai atskleidus 22 "šaltinių" slapyvardžius, minimus 1949-1950 m. operatyvinėse bylose, nebūtų nesusipratimų ir įtarinėjimų.

Antanas Šimėnas

Vladimiras Beriozovas, LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas, 1949 m. lapkričio mėn. Stasio Gimbučio tardyme

V.Beriozovas buvo Aukščiausiosios Tarybos deputatas, Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto sekretorius. Aukščiausiojo teismo sprendimu buvo pripažintas sąmoningai bendradarbiavęs su SSRS MGB.

"Suinteresuotas asmuo (*V.Beriozovas – V.V.*) neginčija, kad pasirašė ant KGB archyvuose rastų dokumentų, pagal kurių turinį galima daryti išvadą, jog suinteresuotas asmuo atliko ne vien vertėjo darbą. Pvz., jis pasirašė kaip liaudies gynėjas (bojec narodnoj zaščity) ant 1949 m. lapkričio mėn. aktų (k.b.l.75-76), kad pagal tardomojo S.Gimbučio parodymus išėmė iš bunkerio ginklus".

Š.: **Teismo išvada – skaitytojams. 1992 rugpjūčio 26 Aukščiausiojo Teismo sprendimas**//Lietuvos aidas. 1992. Rugsėjo 1.

APIE STASĮ GIMBUTĮ-TARZANĄ IR JO ŠEIMĄ

Stefanijos Gimbutytės-Paškonienės laiško Stasiui Indrašiui, 1994 12 14 nuorašas

... Labai Jums ačiū, kad rūpinatės tokių žmonių gyvenimo istorija, kaip Stasiuko ir kitų. Jūs rašot, kad norite sužinoti daugiau, bet aš nelabai ką žinau.

Prašote, kad parašytume apie tai, kaip Valiutę vežė. Tai buvo 1945 m. rugpjūčio mėn., apie pietus. Aš su vyru išėjusi melžti karvės. Pati nebegalėjau, nes jau laukiausi trečiosios – Audronės, tai Feliksas padėjo parnešti. Tik atbėga mano Reginutė su

❒ Stasys Gimbutis-Tarzanas

Jonuku šaukdami: mamyte, dieduką veža. Matot, mano tėtis gyveno pas mus, nes jų ūkis buvo konfiskuotas jau rudenį. Mes puolėme bėgti, o karvė buvo prie Stadalių, toli, tai kai parėjom namo, jau pamačiau tik, kaip tėtį varėsi prie Linskio kapų, kaip didžiausią nusikaltėlį, gal koks 20 žmonių pulkas. O Valę rado pas Žalnieriškio Urbanavičienę ir paėmė. Sykiu išvežė ir Samosiškės Karosaitę.

Namai buvo išvartyti kaip po karo. Kur gi bėgsi, ką darysi. Laukėm laiško. Aš tik prisimenu, kai jie buvo išvežti į Komijos Josvinskij r., o tikslesnės vietos nebeprisimenu. Ir nė vieno laiško neišsaugojau, nes labai daug visko teko išgyventi po to.

O apie Stasį turbūt Jūs daugiau žinote. Kažkieno įsakymu jis buvo sugrąžintas iš lagerio į Lietuvą, kadangi buvo atšaukiama mirties bausmė. Matyt, kažkam iš Liepagirių ruskių, kurie žinojo, reikėjo kad jis negyventų. Tai padarė savo teismą, kur Stasys sakė, kad visus šaudė, bet tai netiesa. Ir dabar mano dukra bandė sužinoti archyvuose. Surado bylą,

❒ Stasys Gimbutis-Tarzanas, Valė Gimbutytė-Piligrimas, Albinas Pajarskas-Bebas. Fotografuota 1948 m. balandžio mėn. Stasio Indrašiaus P.Indrašienės sodyboje Drobčiūnų k.

bet jis nereabilituotas, nes ten parašyta, kad jis daug nekaltų žmonių sušaudęs, ir jis pats tai "patvirtinęs". Prašė, kad sužinotų, kieno įsakymu buvo atšauktas į Lietuvą, bet to jau nepasisekė sužinoti. Kadangi, sako, reikia labai daug kelti visokių dokumentų. O Stasys juk jau pats norėjo mirti, bet dar, matyt, prikankino vargšą.

Buvome mes nuvažiavę į mišką, ieškojome Valiutės kapavietės, bet ten padarytas kirtimas, ir aš jau neatpažinau tos vietos. Kada vaikai maži buvo, juk aš bijojau, niekam nieko nesakiau. O po to išvažiavę iš kaimo dar labiau nutolome, o dabar – niekaip nebesurasi. Ir kryželis išpjautas pušies kamiene, matyt, užaugo, o ko gero, ir tą pušį jau nupjovė. Labai graudu, labai sunku, kad likau visai viena iš šeimos, bet toks likimas.

(...)

Stefanija Paškonienė

Valę, pabėgusią iš tremties ir sugrįžusią į Lietuvą, suėmė ir teisė. Iš lagerio jai pavyko pabėgti. Sugrįžusi į Lietuvą, slapstėsi pas žmones. Susirgo nepagydoma liga ir mirė.

Stasys Indrašius

Bronius Skardžius

ČIA GYVENO LAPIENIAI...

Ten, kur vinguriuoja Jaros upė, kur ramiai snaudžia miškas, vadinamas Žaliamiškiu, už Sliepsiškio kaimo žvyrduobių gyveno Lapienių šeima. Keturi broliai – Juozas, Kazys, Vladas, Balys ir jų motina Ona.

Po Pirmojo pasaulinio karo, Sliepsiškio kaimas, esantis Svėdasų apylinkėje, buvo nuėjęs dūmais. Praūžus tam uraganui ir Lietuvai išsikovojus laisvę, kaimas nutarė: eikime į viensėdijas, valdžia parems.

Lapieniams teko nemažas žemės plotas kaimo galulaukėje. Tėvai galvojo: sūnūs auga – nedirvonuos laukai. Ir kibo į darbą kaisdami. Tik tėvas neilgai džiaugėsi savo augančiais ąžuoliukais – teko pasitraukti iš gyvųjų tarpo, ir visas rūpestis užgriuvo motinos pečius. Bet ji buvo ne iš tų moterų, kurios, ištikus nelaimei, nuleidžia rankas. Nesugriuvo naujai

pastatyti erdvūs namai, ir gyvenimas ėjo sena vaga: darbai vijo darbus, augo vaikai. Juozas – vyriausias: jo pareiga buvo rūpintis šeimos gerove. Jis buvo dar ir šaulys, visuomenininkas, mėgo draugiją ir pats buvo mėgiamas kaip draugiškas, linksmas ir užjaučiantis vyras.

Kazys – artojas. Jo suartas laukas iš tolo skyrėsi nuo kitų vagų tiesumu ir lauko lygumu. Išėjus broliams į Balsiagirio pievas šienauti, jo pradalgės buvo plačiausios. Vakarais, po darbo, užtraukus dainą broliams, jo balsas skambėdavo toliausiai:

Pirmyn, pirmyn – trimitai šaukia,
Ženkim sparčiau – Tėvynė laukia...

Vladas – stalius. Jam paklusdavo bet koks medis: jis tarsi nuliedavo puikiausias spintas, kuparus, ne viena jaunamartė džiaugsmingai žvilgčiojo į jai padarytą komodą. Svėdasų bažnyčioje praplatintos "viškos" choristams – ir jo rankos čia pridėtos. Ir nesuskaičiuosi, kiek jis įrengė gyvenamųjų namų!

Balys – jaunėlis. Pasitarė broliai su motina ir nusprendė: tegul mokosi – paremsim. Lengviau gyvens, gal ir Tėvynei didesnę naudą duos mokytas būdamas. Bet darbymečiu ir jis nuo brolių neatsilikdavo ir kiek galėdamas padėdavo ūkyje.

Taip ir ėjo gyvenimas jų ūkyje su žemiškais džiaugsmais ir rūpesčiais, bet niekada tuose namuose nesigirdėjo kalbant pakeltu balsu, o motinos žodis ten buvo įstatymas.

Bet štai atėjo 1940-ieji. Susiūbavo žemė po kojomis. Žmonės savo namuose pasijuto nebrangūs ir nebesaugūs. Tūkstančiai lietuvių sausakimšai prigrūstuose gyvuliniuose vagonuose dundėjo į rytų vergovę, kur jų laukė kančia, badas, ligos ir mirtis. 1941-aisiais kilo karas. Vėl kaip 1914-ais susirėmė dvi galybės, svetimo turto nepasidalijusios.

Kartu su Juozu eidami paruge, kalbėjome (nors aš tuomet buvau dar tik piemeniokas, bet jis kalbėjo kaip su sau lygiu):

– Žinai, Broniuk, aš labai norėčiau sulaukti tų dienų, kada vėl tapsime laisvi. Kad taip bus, nėra abejonių, tik klausimas – kada?

Prisimenu, jų namuose atsirado žydaitė. Slapta ją pakrikštijo Svėdasų klebonas Survila. Kitaip jos išgelbėti galbūt buvo neįmanoma. Ji pasirinko Reginos vardą, o mes ją vadinome tiesiog Rene. Frontui nusiritus į

vakarus, ji išvyko į Uteną, o vėliau, sako, gyveno Vilniuje.

Frontas ritosi į vakarus, o mūsų kraštui iškilo naujas pavojus – viena okupacija buvo pakeista kita. Broliams Lapieniams viena mintis nedavė ramybės: "Gal atėjo laikas ir mums ginti Tėvynę?" Juk net vokiečiai išsigando, kai, generolui Plechavičiui pašaukus, vyrai ėjo, palikę mokyklų suoluose neužverstas knygas, dirvone žagres, namuose senus tėvus, vaikus ir artimuosius!

1944-ųjų metų rudenį kūlėme javus pyliavoms, kai atnešė šaukimus į sovietinę kariuomenę.

– Tai kaip, broliai, galvojate? – paklausė Juozas. – Ar eisime mes į tą mėsmalę? Už ką mes turėtume galvas guldyti? Kas priskrudino košę, o kam srėbti! Argi mums nereikės ginti savos Tėvynės? Tada jei ir žūsime, tai žinosime už ką.

Sumetė broliai šaukimus į kuliamąją ir dirbo toliau. Ir nors apie tai daugiau nekalbėjo, bet kiekvienas buvo pasinėręs savo mintyse.

Prasidėjo enkavedistų ir vietinių skrebų siautėjimai. Namuose jau buvo nebesaugu, tad broliai susiruošė į mišką. Motiną ir Juozo šeimą paslėpė pas patikimus žmones, namų turtą taip pat. Miško gūdumoje, už Priepodo ežero, įsirengė slėptuvę, pasirūpino maisto, atsirado ginklų ir...

Tau, sesute, puikios gėlės,
O man kardas prie šalies,
Tau akis plaus ašarėlės –
Man gaisrai takus nušvies!

Prasidėjo partizanų gyvenimas. Atėjo 1945 m. sausio 2-oji. Broliai dar buvo užsukę pas vieną Stukų kaimo gyventoją. Kiek apšilę ir užvalgę ruošėsi eiti. Snigo. Šeimininkas labai nenorėjo jų išleisti:

– Eikit į daržinę, įsikasit į šieną ir pernakvosit.

– Negalima: kai išeisime, liks pėdsakai, ir jūs galite nukentėti. Ačiū jums už šilumą, eisime geriau į savo "rūmus". Ten bus saugiau.

Netruko broliai pasiekti slėptuvę. Sumigo ir net nenujautė, kad tuo metu per užšalusį ežerą, prisidengę meldynais ir nakties tamsa, baimingai dairydamiesi, atstatę šautuvus bei automatus, išdaviko vedami, jau sėlino enkavedistai ir jų padlaižiai – skrebai.

Kazys, būdamas labai atsargus, išgirdo, kad viršuje kažkas vaikšto.

Tyliai pažadino kitus. Kas tai galėtų būti? Staiga atsidaro slėptuvės anga, sušvinta prožektoriai.

– Nieko nėra, – pasigirdo išdaviko balsas.

– Pasitrauk! – suriko kitas rusiškai.

Sutratėjo kulkosvaidis. Nuo parako dūmų pasidarė trošku. Slėptuvė maža, gintis nepritaikyta. Galvodamas išgelbėti kitus, Juozas nusprendė pasiduoti.

– Aš esu vyriausias brolis, aš jus čia atvedžiau ir aš už jus turiu atsakyti. Slėpkitės kaip įmanydami. Aš pasakysiu, kad buvau vienas,– pasakė jis ir suriko enkavedistams: "Pasiduodu!"

Bet vienas paskui kitą išlipo visi. Kaip ten toliau buvo, nė vienas dabar gerai nebeatsimena. Bet Juozas šoko į šalį. Sutratėjo automatai ir šautuvai.

– Stok, svolačiau!– šaukė rusai vydamiesi, bet nepavijo.

– Vieną paskerdėm! Kas dar nori bėgti!– rėkė skrebai.

Surišo visiems rankas, spardė, daužė šautuvų buožėmis ir nusivarė per mišką į Svėdasus. Uždarė pieninės antrame aukšte. O Juozas? Kai movė į šalį, sutratėjo ginklai. Pabėgėjęs krito po didžiule eglės išvarta, apibiro sniegu ir šakomis. Taip ir apmirė. Toliau bėgti būtų tikra mirtis. O skrebai nubėgo pro šalį, užmindė visus pėdsakus.

Šiek tiek pratūnojęs, Juozas išlipo iš tos duobės. Kad liko gyvas, broliai sužinojo negreit. Nuo to laiko jis pradėjo tikro partizano kelią, kelią su visais pavojais ir džiaugsmais. Žuvo jis 1949-ųjų lapkričio 1 d. – Visų Šventųjų dieną – per didįjį mūšį Žaliamiškyje. Ilgus dešimtmečius buvo paslaptis, kur užkasti jo palaikai. Tik Atgimimo laikais po ilgų ieškojimų buvo surasti jo ir kitų dviejų bendražygių palaikai, kuriuos perlaidojome 1991 m. rugpjūčio 9 d. senose Sliepsiškio kaimo kapinaitėse, šalia ankščiau palaidotų draugų. Miškas buvo Juozo gyvenimas, miškas buvo jo kovos laukas, miškas tapo jo amžino poilsio vieta.

Brolių likimas kitoks. Rytojaus dieną juos išvežė į Uteną. Prie miesto visus išlaipino pėsčius eiti, kiekvienam užkabino po šautuvą – žiūrėkite, kokius banditus pagavome! Vėliau – tardymai, po to vadinamoji "troika" atseikėjo po 10-15 metų katorgos. Vieną išvežė į Norilską, kitą – į Vorkutą, trečią – į Karagandą. Tai sužinojusi žydaitė Regina darė žygius, kad ištrauktų brolius iš lagerių, bet niekas apie tai ir girdėti nenorėjo.

– Užstoji banditus, tai gal ir tu tokia, gal ir tau reikės pritaikyti straipsnį? Mes tai galime greit padaryti,– atsakydavo.

Bėgo metai, grįžo iš vergijos gyvi likę laisvės kariai, grįžo ir visi trys broliai.* Bet "budri" čekisto akis sekė jų žingsnius dar ilgus dešimtmečius.

Sunegalavo kartą Kazys ir teko atsigulti į Svėdasų ligoninę. Taip atsitiko, kad pateko į tą ligoninę ir susirgęs išdavikas ir, nieko neįtardamas, pasisveikino:

– O kiek čia daug ligonių – nebus nuobodu!

– Tikrai nebus nuobodu,– atsakė jam kažkuris, – yra čia banditų, dabar bus ir išdavikų! (Apie tą išdavystę visi žinojo.)

Nejaukiai pasijuto žmogelis ir prašė gydytojo, kad jį greičiau paleistų į namus, nes jis esąs jau visiškai sveikas.

Išdavikas neturi nei tėvynės, nei garbės, nei sąžinės. Negerbia jo net priešas – pasinaudoja jo žiniomis, o paskui išmeta kaip skudurą, nes ir priešas gerai supranta, kad toks žmogus yra nepatikimas ir gali tarnauti bet kam.

Š.: Skardžius B. **Čia gyveno Lapieniai**//Trimitas. 1993m. Nr.7-8.

JANINA ŠUKYTĖ-LAPĖNIENĖ (1910-1995)

Janina gimė Druskių k., Šimonių vls., Panevėžio aps. ūkininkų šeimoje. Ištekėjusi už Juozo Lapienio, gyveno Sliepsiškio k., Svėdasų vls., Rokiškio aps.

Janina buvo aktyvi ryšininkė, partizanų rėmėja. Nors lagerių ir tremties išvengė, bet visą laiką buvo persekiojama, gyveno nelegaliai. Stribams į nagus pakliuvo jau po Stalino mirties.

Gyveno Vilniuje. Palaidota Svėdasų kapinėse.

BALIO LAPIENIO LAIŠKAS V. VALUNTAI 1994 09 11

Mano brolio Juozo palaikus suradome tik 1991 m. birželio 1 d., o palaidojome rugpjūčio 9 d. Ieškojome su Juozo sūnumi Tautvydu. Žino-

---

* Vladas Lapienis mirė 1995 m. Kaune, palaidotas Karmėlavos kapinėse.

jome iš žmonių pasakojimų, kad tuo laiku nukautų niekur neveždavo ir užkasdavo vietoje, todėl ieškojome netoli bunkerio. Žinojom, kad ten žuvo Juozas ir Aloyzas Žilys, bet kai atkasėme, žiūrim – kad trijų partizanų palaikai. Sužinojome, kad iš tame bunkeryje buvusių 8-ių partizanų tik viena Valevičiūtė-Uoksienė yra gyva ir gyvena Panevėžyje. Tautvydas buvo pas ją nuvažiavęs ir ji patvirtino, kad ten, bunkeryje, žuvo trys. Trečias – karininkas Algis. Tikros jo pavardės ir ji nežinojo. Tautvydas rašė užklausimą ir į "Tremtinį", bet atsako nesulaukė. Tikresnes žinias suteikė troškūnietis Kubilius. Jis buvo partizanų ryšininkas ir atvedė Henriką Danilevičių į tą bunkerį. Tautvydas dar spėjo pasišnekėti su Kubiliumi Vilniaus ligoninėje, ir netrukus jis mirė. Danilevičiaus žmona gyvena Panevėžyje, jo sesuo – Amerikoje, ji taip pat stengėsi surasti brolį.

... 1945 m. sausio 2-3 naktį išgirdom virš bunkerio žingsnius. Po to su prožektorium, kuris vos žibėjo, įlindo Budreika ir sako: "Gal nieko nėra?" Nežinau, kuris mūsų iš balso pažino ir sušnekėjo. Jis nieko neatsakė, išbėgo iš bunkerio ir tuojau prasidėjo šaudymas iš kulkosvaidžio. Mano milinė, kuria buvau apsiklojęs, visa buvo suvarpyta kulkų, bet manęs nekliudė.

Vienas iš mūsų, atrodo Juozas, sušuko: "Aš pasiduodu!" Ir tada sustojo šaudyt ir šaukė: "Lįskit po vieną, rankas virš galvos!" Kai išlindom, visus suguldė ant žemės, ir rankas surišo už nugaros. Visų veidus apšvietė prožektoriumi ir pasakė, kad vieną reikia sušaudyti. Juozą pakėlė ir vedėsi toliau į mišką. Išgirdom keletą serijų iš automato ir pavienių šūvių. Po to atėjęs kareivis raportuoja vyresniajam, kad Juozas norėjęs pabėgti, bet jį nušovę. Mus įspėjo, kad negalvotumėm bėgti – ir mums taip bus.

(...) Aš visus 10 metų išbuvau Norilsko lagery Medviežij Ručej. Brolis Kazys buvo Vorkutoje ir Karagandoje. Vladas be teismo išbuvo dvejus metus ir jį paleido, nes blogai girdėjo – buvo pažeisti ausų būgneliai. Tai atsitiko dar vaikui.

Apie partizanavimą galiu pasakyti tik tiek, kad mes miške išbuvom tik porą savaičių, tai neturėjome nei vado, nei jokių planų.

APIE BROLIUS GIMBUČIUS

❒ Stasys Gimbutis-Rūkas

Esu gimęs 1935 m. sausio 2 d. Narbūčių k., Svėdasų vls. Turėjome 19 ha žemės. Šeimoje – trys broliai ir dvi seserys.

Brolis Stasys Gimbutis-Rūkas, gimęs 1921 m. Narbūčių k., pradėjo partizanauti 1944 m. J.Tumo-Vaižganto būryje. Buvo būrio vado Alberto Nakučio-Viesulo pavaduotoju. Žuvo 1949 m. lapkričio 2 d. Drobčiūnų miške.

Stasys buvo baigęs Panevėžio amatų mokyklą. Prie vokiečių dirbo Kušlių girininkijoje buhalteriu. Praėjus frontui, jis tvirtai pasakė: "Aš sovietams netarnausiu!" – ir žodžio nekeitė. Buvo linksmas, nuotaikingas vyras, pasiryžęs, jei reikės – paaukoti gyvybę už Lietuvos laisvę.

Brolis Rapolas, gimęs 1925 m., dengdamas Stasį, 1945-1948 m. tarnavo sovietinėje armijoje. Kovo mėn. grįžęs iš armijos, susitikinėjo su partizanais ir tapo jų ryšininku. Buvo apsukrus ir žodžio kišenėje neieškojo. Rapolą suėmė praėjus 8 mėnesiems po Stasio žūties. Tardymas ir kankinimai tęsėsi 18 mėn. Nuteistas 10 metų, iki 1956 m. vargo Kirovo srities lageryje. Mirė 1981 m. Ilsisi Svėdasų kapinėse.

Užaugau ant partizanų rankų. Ganydamas karves nešdavau jiems maistą, maskuodavau stovyklavietes, pastebėjęs stribus ar kariuomenę, skubiai įspėdavau. Buvau tardytas ir muštas, bet nuo to tik dar labiau užsispirdavau: "Neįveiksit!"

Brolių dėka pažinojau didžiąją dalį valsčiaus partizanų. Šimonių girios

partizanų sąrašą sudariau, pasitaręs su likusiais gyvaisiais, be to, dirbdamas melioracijoje, sutikau labai daug nuoširdžių žmonių, atkentėjusių teismus ir lagerius.

Esu baigęs Aulelių pradinę mokyklą, kurioje vokiečių laikais mokytojavo Janina Valevičiūtė iš Galvydžių k., vėliau tapusi partizane Astra. Ji žuvo 1952 m. spalio 13 d. Savo pirmąją mokytoją prisimenu jauną, gražią, mielą...

Iki 1954 m. dirbau kolūkyje. Mes su mama uždirbdavome labai mažai, bet padėdavome broliui Rapolui lageryje, seseriai Liudai, kurią Rokiškio švietimo skyrius po brolio žūties pašalino iš Aleksandravėlės mokyklos, taip pat iki 1951 m. rėmėme du partizanus.

Nuo 1954 iki 1956 m. tarnavau sovietinėje armijoje Baku priemiesčiuose. Grįžęs dirbau juodą darbą, vėliau, įgijęs ekskavatorininko specialybę, dirbau Utenos melioracijos stotyje. Vedžiau 1960 m., tebegyvendamas Narbūčiuose. Nuo 1971 m. gyvenu Ukmergėje.

Komjaunimo ir partinė organizacijos man visada buvo ir liko atstumiančios. Širdyje gyvena ir iki mirties gyvens partizanų atminimas, šaudytos, bet nesušaudytos jų dainos.

Ukmergė, 1994 04 26

* * *

Nuo 1944 m. rugpjūčio šaukiamojo amžiaus vyrai pradėjo nebesirodyti miesteliuose, tik kaimuose jų buvo pilna. Bet jau tų metų rudenį pridygo skrebų kaip grybų po lietaus su raudonomis žvaigždėmis ant kepurių.

Susirenka, būdavo, gretimų kaimų vyrai vienoje gryčioje po dešimtį ar daugiau ir sprendžia, ką daryti. Padainuoja savo kūrybos dainų:

Tamsi naktelė, ūkanotas rytas,
Bėga naujokėlis, iš namų išvytas.
Rusai juos gaudo, nori išvežt toli,
O jiems Tėvynėj taip gyventi noris...

Vieni, turėję savo šeimas ir nesuradę kitos išeities, nutarė eiti į frontą,

o kiti – kovoti ir žūti Lietuvoje.

Pirmieji priešo siautimai pas mus prasidėjo 1944 m. spalį. Kurį tik nučiupdavo iš jaunų vyrų Svėdasų valsčiaus kaimuose, tuojau suimdavo. Į jų tarpą pakliuvo net ir Pirmojo pasaulinio karo dalyvis, gimęs 1894 m. Varydavo juos į Rokiškį, sugrūsdavo kaip silkes į statinę, mušė, pliekė, spardė: "Ko neini į Raudonąją armiją?" O tuos, kurie pamatę skrebus bėgo – šaudė.

Pirmoji mūsų Narbūčių k. auka buvo Benonas Buitvydas. Jis nuėjo į gretimą Linskio k. Užpalių vls. pas Petrauskus, susėdo prie stalo pasišnekėti. Įsiveržė enkavedistai su skrebais, išsivedė visus į kiemą ir liepė bėgti. Jie nebėgo – įsakė eiti. Taip besivarydami ir sušaudė visus tris – du brolius Petrauskus ir Benotą.

Palaidojome Benotą Narbūčių kapinėlėse.

Po kelių dienų tragiškas likimas ištiko Apolinarą Vilutį. Jis šėrė gyvulius ir pamatė ateinančius kareivius. Pagalvojo, kad reikia slėptis. Užlindo už tvarto, bet buvo pastebėtas. Šaudydami Apolinarą vijosi gal kokius tris kilometrus. Vargšas bėgo pro mūsų kiemą. Mūsų šeima – mama, abi seserys ir mes, trys broliai – valgėme pusryčius. Pilnas kiemas kariuomenės, o broliai Rapolas ir Stasys – šaukiamojo amžiaus. Tik laimė lėmė, kad kareiviai neužsuko į trobą.

❒ Rapolas Gimbutis-Balandis

Ne tik šaukiamojo amžiaus vyrai, bet ir visi kaimo žmonės baisėjosi tokiu teroru. Po šių įvykių brolis Stasys pasakė: aš kariuomenėn neisiu – verčiau Lietuvoje žūti". O brolis Rapolas išėjo į armiją 1945 m. sausį, pagailėjęs namiškių, dengdamas Stasį.

Iki 1945 m. gegužės mėnesio Stasys slapstėsi namuose, pasidaręs slėptuvėlę. Jau pasibaigus karui, gegužės pabaigoje atvažiavo trys vežimai

skrebų – kratė, vertė, bet brolio slėptuvėlės nerado. Suėmė mamą, abi seseris, o mane, mažiausiąjį, su bobute paliko namuose. Po trijų dienų seseris paleido, o mamą tris savaites išlaikė. Tą pačią dieną Stasys išėjo partizanauti. Kai apsilankė namuose, jau turėjo ginklą ir priklausė Kunigaikščio Margio rinktinės Juozo Tumo-Vaižganto būriui.

❒ Gasparas Gimbutis-Degasparis

Partizanų tada buvo daug, iš įvairių kaimų. Visi jie buvo ginkluoti, draugiški. Jie pasitikėjo ir manimi, piemeniu. Maskuodamas jų stovyklavietes, prie jų ganydavau karves, pranešdavau apie pavojų. Pamatęs skrebus ar kareivius, basas lėkdavau įspėti vyrus. Šiaip dainuoju, švilpauju, o kai pavojus – nutylu ir skubu įspėti. Jie su manimi buvo labai draugiški: tai aukštyn pamėto, kitas ir ant kelių pasisodina, išima šovinius ir leidžia paspaudyti šautuvą. Taip, galima sakyti, ir užaugau ant partizanų rankų. Daug jų buvo išsilavinę, kiti – paprasti ūkininkų sūnūs. Dažnai klausydavosi radijo, ypač "Amerikos balso". Vaikiškon mano širdin gėrėsi jų laisvės troškulys, ilgesys...

Nunešdavau jiems šviežio pieno, kitų produktų.

Į Kraštų, į Drobčiūnų miškus ateidavo partizanų iš Šimonių girios. Pasisvečiuodavo kelias dienas, kartais ilgiau pabūdavo, bet vis keisdavo vietas, susirinkę palapines, radijo aparatus.

Kraštų miške 1946 ir 1947 m. partizanai buvo užpulti. Pirmą kartą žuvo Antanas Matuliauskas ir Feliksas Grižas. Kitąsyk žuvo vienas partizanas, bet nežinau pavardės.

Paskutinis, ypač gerai įrengtas bunkeris, buvo Drobčiūnų miške. Niekas jo neįtarė. Partizanai ruošėsi jame žiemoti jau antrą žiemą. Tik ta nelemta Algimanto apygardos tragedija. Drobčiūnų bunkerį žinojo vienas iš pašalinių

partizanų. Jis buvo paimtas gyvas Plechavičiaus dalinio bunkeryje kartu su kitais keturiais 1949 m. lapkričio 1 d.

Visų Šventųjų dieną po pamaldų atvažiavęs ryšininkas Balandis Drobčiūnų bunkerio partizanams pranešė, kad Šimonių girioje gyvi suimti Tarzanas, Cipras, Vilkas, Liutauras, Nida (*Stasys Gimbutis iš Liepagirių, Feliksas Niaura iš Bajorų, Vladas Karosas iš Drobčiūnų, Svėdasų gimnazistas Stasys Kriaučiūnas nuo Andrioniškio ir Elena Valevičiūtė iš Galvydžių – V.V.*). Jie nepatikėjo. "Negali būti!"– sakė. Bet kitą dieną, anksti ryte, dvi mašinos, pilnos enkavedistų, atvažiavo į Drobčiūnų mišką. Po žūtbūtinės kovos gyvam iš aštuonių vyrų pasisekė ištrūkti tik Juozui Kemekliui-Rokui.

Iš Šimonių girios partizanų kūnų kareiviai neėmė, o iš Drobčiūnų bunkerio nuvežė "skrebarnėn" ir numetė už aukštos lentų tvoros, bet žmonėms neberodė. Po poros dienų nuvežė šilelin prie koplytėlės. Praėjus maždaug dviem savaitėms, padedant Bajorų vyrams, Drobčiūnų partizanų palaikai buvo iškasti iš bulviaduobių, o Kunigiškių ir Malaišių vyrai padėjo padaryti karstus. Jie buvo daromi žuvusio Alberto Nakučio-Viesulo pusbrolio, buvusio 1941 m. tremtinio, Juozo Gečiūno klėtyje. Visi žuvusieji palaidoti Kunigiškių kapinėse.

Užrašė Danutė Šilinytė-Šilinienė. Ukmergė, 1995 m.

VLADO VILUČIO ŽŪTIS

Vladas Vilutis buvo mano dėdės – senelio brolio – Juozo Valuntos augintinis. Jis buvo dėdės antrosios žmonos, kilusios iš Debeikių Varkujų, brolio sūnus, dar vaikas atėjęs į tetos šeimą. Jis turėjo likti dėdės 12 ha ūkelio paveldėtoju, nes pirmosios žmonos duktė Emilija jau buvo ištekėjusi ir savo dalį atsiėmusi.

V.Vilutis buvo gimęs apie 1924-1926 m. Užėjus rusams ir pradėjus vyrus šaukti į kariuomenę, mes jo nebematėme. Dėdė aiškino, kad jis išėjęs į Varkujus pas tėvus, o iš ten – į kariuomenę.

Buvo turbūt 1945 m. liepos 16 d. Mama mus, vaikus, išsivežė į bažnyčią, o tėtis liko namuose. Svėdasuose aš nuo mamos atsiskyriau, o po pa-

maldų su klasės draugu užėjau pas jį į gretimą Palaukiškių kaimą.

Mama su broliu Aloyzu ėjusi namo, ir namų nepriėjus, per kokį kilometrą, jų pusėje sutratėję šūviai, bet neilgam. Tėčio namuose jau neradę, o prisiartinę kareiviai ir mamą nusivarę į pušynėlį prie dėdės pirties. Ten buvęs pamestas V.Vilučio lavonas, kurio, mama pasakiusi nepažįstanti. Iš tikro jį atpažinti buvę beveik neįmanoma, nes buvo užsiželdinęs barzdą ir nušautas kniūbsčias įkritęs į durpyno griovio dumblą. Toliau sargybinio saugomi prie vienos pušies sėdėjęs dėdė Juozas, dar toliau prie kitos – tėtis. Šalia – drabužių, rastų priepirtyje, krūvelė. Mama pasakojo, kad enkavedistas jos klausęs, kieno esąs tas numestas naminio audeklo švarkas. Pažvelgusi ir nusigandusi – tokį turėjęs tėtis, gal jis specialiai ten numestas? Gerai, kad pamačiusi, jog pamušalas ne toks, – tada ramiai galėjusi pasakyti nepažįstanti.

Netrukus tėtį su mama paleidę, išsivežę tik dėdę. Ir V.Vilučio lavoną išsivežę Svėdasų rinkoje pamesti. Užkastas buvęs Klebono pušynėlyje, vėliau saviškių išvogtas ir palaidotas Būtėnų kaimo kapinaitėse.

Po trijų dienų, grįžus dėdei, buvo galima atkurti V.Vilučio žūties vaizdą. Kaip yra pasakojęs dėdė, jo augintinis gavęs šaukimą, neišėjęs į kariuomenę, bet ėmęs slapstytis. Ginklo neturėjęs. Tai pirtelėje prisilaikydavęs, tai miške slapukaudavęs. Ir tą sekmadienį, palikęs čia pat esančiame miške savo draugą, mūsų kaimyną Praną Mudrauską (viena koja šlubuojantį, vėliau prisiregistravusį, dabar gyvenantį Svėdasuose), kažko parėjęs namo. Išėjęs į gonkas, pamatęs keliuku nuo miško ateinančią kareivių vorelę. Namus iš vakarų ir pietų pusės supo apie 0,5 ha pušynėlis, jis juo ir pasinėšino pro klojimą, pirtį, pradėjo bėgti pakalnėlėn į mišką, bet, pamatęs pabaliu nuo miško ateinančią kitą kareivių vorą, puolė pietvakarių pusėn. Kareivių apšaudomas jis nubėgo apie 150 m ir kulkų pakirstas krito veidu į mūsų ir dėdės žemes skiriantį griovį. Tik apie 40-50 m betrūko iki jauno beržyno, už kurio jau buvo Būtėnų miškas.

Dėdė gynęsis paprastai: jis buvęs troboje, kai įėjęs tas nepažįstamas vyras, paprašęs atsigerti ir išėjęs. Tuojau po to pasigirdęs šaudymas. Daugiau jis nieko nežinąs.

Rusas karininkas trečios paros naktį, nieko neišgavęs, dar kartą išvadinęs liaudies priešu ir pasakęs, kad jei dėl savo kvailo užsispyrimo nieko neprisipažinsiąs – būsiąs sušaudytas. Pasiėmęs dar keletą kareivių, auš-

tant jis dėdę nusivaręs į žvyrduobę, buvusią tuojau už mokyklos, pastatęs prie šlaito ir ėmęs rikiuoti kareivius. "Pagalvojau, kad jau viskas, ir persižegnojau", – prisipažino dėdė. Karininkas tada paklausęs, ar jis tikis į Dievą. "Tikiu!" "Ir aš tikiu, todėl eik namo!"

Ir parėjęs. O Vladas Vilutis liko gulėti Svėdasų turgavietėje.

1994 m.

DANUTĖ ŠILINYTĖ-ŠILINIENĖ

Gimiau 1933 m. sausio 15 d. Kunigiškių k., Svėdasų aps., Anykščių r. (buvusioje Rokiškio aps.). Mokiausi Kunigiškių pradinėje, baigiau Svėdasų vidurinę, Vilniaus pedagogini institutą 1954 m., dirbau Šakių r. Plokščių vidurinėje mokykloje 10 metų, Ukmergės mokykloje-internate 12 metų, pablogėjus sveikatai – Žemaitkiemio aštuonmetėje. Platūs ryšiai su politiniais kaliniais ir abstinentinė-blaivininkiška veikla sukėlė KGB įtarumą ir persekiojimą, todėl mokyklos atsisakiau.

Tėvelis Dovydas Šilinis buvo politinis kalinys, vyras Justinas Šilinas – politinis kalinys, aštuoniolikametis pusbrolis Jonas Skardžius, g.1928 m., žuvo partizanu. Mama Teresė Šilinienė taip pat du kartus buvo suimta, tardoma Svėdasuose. Jau dvylikos metų supratau, koki siaubą sukelia užsivėrę kalėjimo vartai. Jei ne tėvelio sesuo Pranė Šilinaitė, mokytoja, 1932 m. baigusi Vytauto Didžiojo universitetą, mokytis būčiau negalėjusi. Jos globos ir rūpesčio, taip pat tėvelio brolio Juozo širdies šilumos dėka nepraradau paties brangiausio dvasinio turto – laimės mokytis.

Gyvenime sutikau labai daug dvasiškai turtingų žmonių. Tradicinės šventės politinių kalinių bičiulystėje, jų prisiminimai, jų skaudžios netektys – susigėrė sielon kaip pavasarinė beržo sula.

Budėjau KGB kalėjimo kamerose ir pastate, o Lukiškių kalėjimo sienos, mano atmintyje ima raudoti iš visų Lietuvos kampelių suplaukusiais su maisto krepšeliais ant pečių savo artimiesiems motinų, dukrų, sūnų, žmonų, sužadėtinių tragizmu. Daugumos jų rankos sugrubę, dauguma nemoka parašyti pareiškimų maistui priduoti, taigi rašau ir rašau. Vienas tėvas graudžiai skundžiasi, kad sūnus, jaunas mokytojas, išprotėjęs, bet... nepaleidžia...

Aš svajojau, kad per pasimatymą su tėveliu nors ranką jo paglostysiu, bet

gerų žmonių buvau įspėta: "Tik nepravirk! Atims ir tas pasimatymo minutes!"

Prieš mane grotos, už grotų – koridorius, kuriuo kaukši sargybinis, toliau vėl grotos, prie kurių atveda kalinius į pasimatymą. Mūsų daug, jų irgi daug... Aš stengiuosi kaip ir kiti garsiai šaukti, kad girdėtų: "Tėtyte, sugrįši, nenusimink, pasimatysim namie!" Pranešu, kad bobutė – mamos mama – mirusi, ją laidoja, sakau, kad Tu grįši, būtinai grįši! Jo skruostais, matau, nusirita ašaros, vėliau jis laiške mane pagirs, kad laikiausi didvyriškai. Užtat tą 1951 m. lapkričio 1 d. pagalvė permirks nuo ašarų.

Ir tie kareivių durtuvai, kai pavyko sužinoti, kad išves Skapo gatvėje nuteistą Karinio tribunolo 25 metams... Aš puoliau sušukusi prie nuteistojo, kareivių durtuvai įsirėmė į mane, o tėtis, įstumtas į "juodvarnį", atsukęs galvą į dukrą, nusišypsojo, tarsi drąsintų. Tada jis buvo jau trečią kartą politinis kalinys: pirmą kartą – 1945 m., nes du kartus nepajėgė sudaryti bylos ir be teismo išvežė į Archangelsko sritį. Metus nežinojome – gyvas ar miręs. Per Velykas kąsnis strigo burnoje. Kur jis? Sulaukę gyvo, sužinojome, kad buvo karceryje. Iš lentgalių lyg šuniui sukaltoje būdoje, pro kurios plyšius veržėsi šiaurys vėjas ir spirgino šaltis, o ledinės grindys buvo aptekusios jo krauju – sirgo dizenterija. Uždarė į karcerį, nes, nepakentęs pažeminimo, spjovė į akis lagerio viršininkui.

P.Baukys*, Panevėžio geležinkelio stotyje antrą kartą suorganizavo tėčio suėmimą ir patyčias. Grįžęs tėtis, sutikęs jo žmoną, pasakė: "Norėjot mano pražūties, Adele! Kaip matot, grįžau gyvas Lietuvoje numirti!" Paraudusi, bet neištarusi nė žodžio. Adelė Baukienė neteko ir savo dukros, kuri mirė gimdydama. Tokios Dievo rykštės nelinkėčiau net priešams...

Rašiau biografiją, bet ji persipynė su prisiminimais, kurie įsigėrę širdin ir mirs tik kartu su manim...

Danutė Šilinienė. Ukmergė, 1994 04 12

PABAIGOS ŽODIS

Tai ir viskas, ką mes galėjome papasakoti apie šį laikotarpį savo tėviškėje. Parašėme apie viską, kas mums buvo prieinama, dirbome pa-

---

* Būdamas Rokiškio pasų stalo viršininku, girtas valydamas šautuvą, nusišovė. Kulka pataikė į vidurius.

gal jėgas. Manome atlikę savo pilietinę pareigą – išsaugoję nuo užmaršties nors mažą trupinėlį šiurpios mūsų tautos istorijos. Buvo Pilėnai, kruvini sukilimai, buvo ir Šimonių girios mūšis, kurį atsimename mes... Mes visi – ir nematomais partizanų ryšininkų takais ėjęs Stasys Indrašius, lagerių šaltį ir katorgininko dalią kentęs Bronius Skardžius ir, tada dar vaikigalis, Gasparas Gimbutis, savo žuvusius brolį ir seserį apraudojusios Bronė Repšytė ir Vanda Vigėlytė, su pasididžiavimu prisimenantį savo tėvą Danutė Šilinytė ir Vytautas Valunta – mažiausiai pokario metų negandų kliudytas. Mes visi – po visą Lietuvą išsibarstę svėdasiškiai. Tai – mūsų grįžimas į jaunystę, pasididžiavimas savo tauta ir savimi, kad buvome tų dienų liudytojais ir netapome išdavikais.

Mums gera, kad esame lietuviai, nes mūsų partizanų pralietas kraujas – tai didžiausia auka už laisvę ir todėl tų dienų atgarsiuose dabar privalome išgirsti žodžius: "Ramybė Jums!"

Pastebėtų LKA.T.20 klaidų atitaisymas:

Žinant kritišką sudarytojo ir parengėjo V.Valuntos sveikatos būklę, redakcija neturėjo galimybės suderinti paskutinės korektūros. Dėl to atsiprašome už šias klaidas:

Iš Kunigiškių k. partizanauti išėjo Jonas, Petras, Vytautas Mašauskai (192, 209, 210, 252 psl.).

Jonas Mašauskas su tėvu, seserimi Verute ir 3-5 metų dukrele Danute, sūneliu Algimantu, išvežti į Tomsko sritį, Zariankos rajoną. Pavardžių rodyklėje (209 psl.) irgi turi būti Algimantas, kuris mirė š.m. pavasarį Rokiškyje.

Į Sibirą 1941 m. buvo ištremta Svėdasų vls. Kunigiškių k. brolių Baltuškų Antano, Augusto, Jono sesuo Genė, ištekėjusi už Malaišių Broniaus Gečiūno, o ne Bronė.

Bronė, o ne Teofilė su motina išvežtos į Permės sritį. Teofilė išsislapstė, dabar gyvena Anykščiuose (209 psl.).

Bronę ir motiną, kaip pasakojo Teofilė, užmetę ant jų juodus skudurus, stumdė po kiemą, tyčiojosi iš jų, nes kieme gulėjo subadytas, iš šiaudų klojime ištrauktas Jurgis Baltuška, partizanų tėvas, mėginęs pasislėpti ir ištrūkti iš skrebų rankų.

NEMATOMAIS TAKAIS

PARTIZANŲ RYŠININKO ATSIMINIMAI

"Mano gimtasis Drobčiūnų kaimas, kuriame 1927 m. gimiau ir augau, praleidau vaikystę ir jaunystės dienas, buvo Svėdasų vls. Rokiškio aps. (dabar Anykščių r.). Čia kirtosi Rokiškio, Kupiškio ir Utenos apskričių ribos", – rašo Stasys Indrašius. Jo tėvas, 1919 m. Lietuvos savanoris, iš Drobčiūnų dvaro gavo 9 ha žemės. Pranas Indrašius buvo gimęs 1900 m. Užpalių vls. Traidžiūnų k. trijų brolių ir dviejų seserų šeimoje. Už Nepriklausomybės kovas apdovanotas dviem medaliais. Buvo šaulys. 1944 m., artėjant frontui, pabūgęs represijų, iš savo namų pasitraukė ir iki pat mirties 1965 m. negrįžo pas šeimą. Namie ūkininkavo žmona su sūnumi Stasiu.

Motina Pranė Urbanavičiūtė-Indrašienė gimė 1902 m. Linskio k., Užpalių vls. Ji turėjo keturis brolius ir keturias seseris. Į Drobčiūnus atitekėjo 1927 m. Motina buvusi labai didelė patriotė ir kovojantiems padėjo iš visos širdies. Jos žodžiai: "Laisvė brangesnė už gyvybę. Reikia kovoti." Nepriklausomos Lietuvos nesulaukė – mirė 1967 m.

Stasys Indrašius buvo vienturtis vaikas šeimoje. Jam teko visa ūkio vyriškų darbų našta. 1951 m. vedė ir su žmona dirbo kolūkyje laukininkystėje, vėliau fermoje, laiškininku. Nuo 1972 m. iki pensijos Utenoje dirbo santechniku.

Sužinojęs, kad yra renkama medžiaga apie Svėdasų partizanus, Stasys Indrašius tiesiog užvertė mus savo laiškais su tiesiog neįkainuojama medžiaga apie pokario metus savo tėviškėje. Jo atsiminimuose "Nematomais takais" – ryškiausiai atspindėtas ir jo paties biografijos tarpsnis. O kur dar kita: su stebėtinu ryžtu, nekreipdamas dėmesio į savo naštą ir negales, jis siunčia įvairią medžiagą, atsakymus į papildomus klausimus ir t.t.

Apie šį savo darbą Stasys Indrašius rašo: "Pradėjau rinkti atsiminimų medžiagą 1990 m. Gal kas apie mane pasakė, kad aš – buvęs partizanų ryšininkas. Pradėjo pas mane rinktis žmonės iš Utenos muziejaus, kraštotyros(...) Aš jiems viską iš eilės pasakot, kas vyko tuo sunkiu laiku, nors (...) daug ko nežinojo ir ryšininkai. Buvo užslaptinta. Kai ką prisimeni kaip per sapną... Reikėjo susitikti su žmonėmis, su kuriais tuo metu turėjai reikalų. Ir

❒ Stasys Indrašius-Drąsutis. 1955 m.

❒ Pranė Indrašienė (1902-1967). Fotografuota 1955 m. Stasio Indrašiaus

dar viena priežastis, dėl kurios užsitęsė rašymas: nematau viena akimi, o ir kita ne per geriausia. Nors esu baigęs keturis skyrius, bet rašydamas be kitų pagalbos negaliu išsiversti".

Stasys Indrašius yra antros grupės invalidas. Nepaisant visų negalių, jis stebina mus savo ryžtu, pareigos užfiksuoti tų kruvinųjų metų istoriją suvokimu. "Rašydamas turėjau vieną tikslą – kad iš Tautos atminties neišnyktų mūsų Tėvynės sūnų ir dukterų sudėtos aukos dėl Lietuvos Laisvės, kad ateinančios kartos, mums išėjus, žinotų, kaip kovota ir kentėta dėl Lietuvos vardo išlikimo" – sako Stasys Indrašius.

Vytautas Valunta. 1995m.

❒ Pranas Indrašius (1900-1965)

Daug metų praėjo nuo tų lemtingų įvykių. Atmintis neišsaugojo visko, kas patirta bei išgyventa. Datos, įvykiai, faktai susipynė į margą kamuolį, kurio pradžią ir pabaigą sunku surasti. Išdilo iš atminties partizaniškos buities detalės, sutiktų žmonių veidai, vardai ir pavardės. Troškimas matyti savo Tėvynę laisvą ir laimingą vienijo bendrai kovai vyrus ir moteris, vaikus ir paauglius, dažnai rizikavusius savo ir savo šeimų brangiausiu turtu – gyvybe, vykdžiusius užduotis su pasišventimu ir meile, slėpusius, maitinusius, padėjusius ne tik duonos kąsniu.

Šių atsiminimų struktūra daugiau mozaikinė, sudėliota iš gabaliukų, neduoda bendro Aukštaitijos veiklos vaizdo. Tai vieno žmogaus, ėjusio partizanų ryšininko takais, atsiminimai ir asmeniniai išgyvenimai, pastebėjimai ir atskiri faktai apie vieną partizanų grupę. Tikiuosi, kad man brangių ir artimų žmonių veikla nebus užmiršta, o mano atsiminimai apie rezistencijos dalyvius įsilies į bendrą atsiminimų srautą ir bus papildyti kitų Kupiškio, Anykščių, Utenos rajonų ryšininkų ir partizanų.

INDRAŠIŲ SODYBOS PRIEGLOBSTIS

1944 m. artėjo bolševikų kariuomenė. Liepos 14 d. atvažiavo dėdė iš Rokiškio aps. Kamajų vls. Gučiūnų k. – Antanas Matiukas ir jo draugas iš to paties kaimo. Jie paprašė leisti įsirengti pas mus slėptuvę.

Už tvarto buvo pasodinta eglučių eilė. Prie jų išsikasė duobę, žemes nuvežė į balą, duobę uždengė lentomis, apdėjo šiaudais ir užpylė žemėmis, palikdami angą įlįsti. Slėptuvę užmaskavo, ant viršaus dar užkrovė žabais.

Kai viską sutvarkė ir papietavo, dėdė labai norėjo nueiti į Linskio k. uošvijon, kuri buvo už kokių penkių kilometrų. Jam su draugu išėjus, po kokių trijų valandų pasirodė rusų kareiviai. O po valandos į Drobčiūnų dvarą atvažiavo vokiečių tankai. Vokiečiai ėmė kirsti medžių šakas tankams maskuoti. Rusų kareiviai paleido ugnį, ir prasidėjo susišaudymas. Neužilgo tankai pasitraukė link Savičiūnų, Kamajų pusėn.

Dėdė Matiukas su savo draugu Zlatkum po keleto dienų sugrįžo, suklastoję dokumentus (pase pakeitė metus – pasisendino), kad nereikėtų eiti į kariuomenę. Jo draugas Zlatkus buvo sulaikytas, pateko į Rusiją ir iš ten nebegrįžo.

Kitas motinos brolis Balys Urbonavičius 1944 m. vasarą atvažiavo pas

mus su žmona ir vaikais iš Užpalių miestelio. Kai vyrus pradėjo rudenį šaukti į kariuomenę, dėdė iš pradžių slapstėsi: virtuvėje, po lova, atplėšėme dvi grindų lentas, iškasėme duobę, kad žmogus galėtų sėdėti. Toje duobėje teko keletą kartų slėptis. Dėdės sušlubavo sveikata, todėl praėjęs komisiją buvo pripažintas nesveiku. Po to jau nebesislapstė ir 1944 m. prieš Naujuosius metus sugrįžo į namus.

Žmonės pranešdavo visokių naujienų apie prievartinį ėmimą į kariuomenę. Pasakojo, kad iš vienos sodybos išsivarė jaunuolius, surišę rankas ir varėsi iki pamiškės, ten smarkiai sumušė, nušovė. Šauta buvo į galvą ir veidai sužaloti. Šią 1944 m. gruodžio 22 d. nužudyti: Juozas (g.1923 m.) ir Bronius (g.1926 m.) Petrauskai bei Benonas Buitvydas (g.1923 m.).

❒ Petrauskų šeima iš Utenos r. Užpalių vls., Linskio k. Stovi: Bronius ir Juozas Petrauskai

Gyvenau sodyboje su mama. Tą 1944 m. vasarą užderėjo geras javų derlius. Iš manęs buvo menkas rugių pjovėjas – paauglys. Javus nupjauti man padėjo kaimynas Apolinaras Vilutis su žmona Natalija iš gretimo Narbūčių k. 1944 m. rugsėjo 29 d. į jų namus atėjo skrebai su kareiviais, sumušė ir nušovė Apolinarą Vilutį. Buvo labai baisu, kad visai nekaltus žmones žudo.

Aš buvau augalotas, kai pamatydavau kareivius, sėdu ant grindų ir su dėdės vaikais žaidžiu. Vyresnysis buvo

trejų, o mažesnysis – pusantrų metukų. Man liepdavo atsistoti ir braukdavo per veidą ranka – tikrindavo, ar neauga barzda. Prie manęs nekibdavo, nes turėjau gimimo metrikus.

Po Naujųjų metų, 1945 m. sausio mėn. gavau šaukimą į komisiją. Ten išrašė prirašymo kortelę ir paleido namo. Gavau antrą šaukimą. Pavasariop turėjau pasitikrinti sveikatą ir išvažiuoti į apmokymus. Rokiškio dvare iš apylinkių buvo surinkta apie 300 jaunų vyrų, daugiausia gimusių 1927 m. Tarp jų buvo ir tokių, kurie suklastojo metus, pasijaunino.

❒ Apolinaras Vilutis

Nemažai vyrų iš dvaro naktį pabėgdavo. Jie pasiimdavo ginklus ir išeidavo į mišką. Mokino virš mėnesio, ruošė į frontą, į Latviją. Kiekvieną rytą Rokiškio dvaro kieme vejodavo skrebus. Po jų treniruodavo mus: mokino seržantas ir viršila – Lietuvos gyventojai, o leitenantai buvo rusai. Komanduodavo dviem kalbom: pradžioje – lietuviškai, o paskui tą patį kartodavo rusiškai. Supažindino su ginklais, jų konstrukcija ir veikimu. Buvo surinkta visokių ginklų: tiek rusiškų, tiek užsienietiškų. Dvi dienas savaitėje, po pietų, vesdavo į Rokiškio mokyklą, kai jau nebūdavo mokinių. Mokino pažinti rusiškas raides. Išmokome pasirašyti rusiškai pavardę.

Dažnai mus pakeldavo, surikiuodavo ir varydavo į Rokiškio geležinkelio stotį iškrauti vagonų. Jaunam žmogui tai buvo nelengvas darbas. Kankino alkis. Vogdavome grūdus, nešdavome gyventojams, kad jie mus pavalgydintų. Dažniausiai kraudavome avižas.

Kiekvieną rytą prausdavomės prie šulinio. Karo metu dvare būta ligoninės. Matėme, pusiau užkastus į žemę vokiečių kareivių lavonus, šunų apgraužtomis kojomis. Lavonai buvo menkai apipilti žemėmis.

Mus treniruodavo netoli nuo dvaro esančiame miškelyje. Vieną rytą

ten išvydome apkasuose priverstų lavonų. Į miškelį atvažiuota arkliais. Vieną vyrą matėme miške po žabais, tik kojos išlindę. Šiuos lavonus naktį atveždavo iš Rokiškio kalėjimo. Pavasarį žemė buvo dar įšalusi, tai lavonų neužkasdavo.

1945 m. gegužės pradžioje mus pasikvietė politrukas ir pranešė, kad karas baigėsi. Mums labai pasisekė, paleido į namus.

Parvažiavęs namo, radau motinos priimtus slėptis artimus kaimynus: Vladą Pakalnį iš Narbūčių ir Joną Vanagą iš Padvarių. Ginklų jie neturėjo. Naktį eidavo pas savo šeimas, pasiimdavo maisto ir grįždavo pas mus. Po kelių dienų vyrai nutarė pasidaryti patikimesnę slėptuvę, nes klojimas buvo labai aukštas, šiaudų mažai. Pamanė, kad ten nebus saugu. Vieta buvo parinkta netoli nuo klojimo, dirbamoje žemėje, už trijų metrų nuo dirvos pakraščio. Iškasė duobę 2x1,5 m gilumo, kad įlindus būtų galima atsistoti. Nuo duobės iki klojimo iškasė tunelį, užvelėnavo. Anga buvo tarp klojimo pamatų akmenų – vieną akmenį atverčia, o kai įlenda, vėl jį užverčia. Ant tos duobės pasėjau miežius ir apakėjau, kad nebūtų jokios žymės. Po kurio laiko miežiai gražiai sužaliavo.

Mums tą duobę bedirbant, pastebėjau, kad kažkas ateina. Vyrus perspėjau, bet jie nespėjo pasislėpti. Gerai, kad ten buvo mūsų partizanai Stasys Gimbutis-Tarzanas su draugu. "Nors jūs ir dešimt metrų po žeme pasikaskit, skrebai vis tiek jus suras, geriau eikit su mumis į mišką",- pasakė.

Pakalnis ir Vanagas čia prabuvo per vasarą, o rudenį legalizavosi. Aš miežius nupjoviau, naktį tą slėptuvę užverčiau ir apariau, kad nebūtų žymės.

1945 m. prieš šv.Kalėdas, naktį, atėjo tas pats Stasys Gimbutis-Tarzanas pas mano motiną prašytis, kad priimtų slėptis. Prašėsi vienas, o atėjo dar keturi: Albertas Nakutis-Viesulas iš Malaišių k., Stasys Gimbutis-Rūkas, Jonas Pajarskas-Rugelis ir Vladas Karosas-Vilkas, visi iš Drobčiūnų k.

Albertas Nakutis-Viesulas pasakojo, kad priartėjus frontui, vieni vyrai išėjo į mišką, kiti pasidarė slėptuves namuose. Vėliau jie slėpęsi užpelkėjusiame ežere, apaugusiame nendrėmis ir krūmais. Iš to ežero išteka Jaros upė. Ant suvarytų visos apylinkės valčių vyrai įsirengė stovyklą – palapines. Valgį gaminosi ant primusų. Gyveno ne tik jie penki, bet ir daug kitų vyrų. Prieiti prie ežero buvo sunku dėl liūnų, ir tik vieti-

❒ Indrašių sodyba Drobčiūnuose. Joje 1945-1948 m. buvo partizanų slėptuvė. Fotografuota 1955 m. Stasio Indrašiaus

niai žinojo saugias vietas.

Atšalus orams ir artinantis žiemai, gyvenimas ežere tapo nebeįmanomas. Teko ieškoti prieglobsčio pas žmones. Nedaug buvo patikimų žmonių, kurie ryžtųsi priimti į savo namus svetimus. Tuo metu mūsų šeimoje nebuvo nė vieno vyro, kuriam reikėtų slėptis arba eiti į mišką. Nežinau, kodėl mano motina ryžosi tokiam pavojui ir ką ji tuo metu galvojo. Išaiškinus slepiamus vyrus, tektų atiduoti sūnaus ir savo gyvybę. Gyvybė žmogui yra brangiausia, bet laisvė jokiais pinigais nenuperkama. Tada aš jaunas buvau, ne viską supratau, nebijojau pavojų, kaip mama liepdavo, taip ir darydavau. Mama žinojo, kad už tai, geriausiu atveju, galime atsidurtume kalėjime ar Sibire. Net dabar man baisu, kai prisimenu tuos įvykius ir pavojus. Laikui bėgant, draugaujant su partizanais, jie mane kovos už nepriklausomą Lietuva dvasia išauklėjo, nuteikė...

Mūsų klojime dar 1944 m. vasarą, artėjant frontui, buvo iškasta 2,5x1,5x1,5 m duobė, kurioje slėpėme grūdus, drabužius ir vertingesnius daiktus. Per naktį visi vieną prėslą perkrovėme, duobę atkasėme, uždėjo-

me lubas, prie pat pamato palikome 60x70 cm angą, o šiaudus vėl sukrovėme ant slėptuvės. Išlindus galima atkelti tris apatines lentas ir išlįsti į lauką. Per visą šiaudų prėslą padarėme urvą, kuriuo buvo galima patekti į klojimo vidurį, prie pat laukųjų durų. Kai paskutinis vyras įlįsdavo į urvą, kartu iš vidaus užsimaskuoja šiaudais. Su grėbliu nugrėbsčius prėslą ir pats sunkiai besurasdavau įėjimą.

Nuolat ėjau sargybą. Žiemą toje pusėje, kur slėptuvė, siena apšarmodavo. Būdavo, anksti rytą pereinu su šluota, kad nesukeltų įtarimo. Į klojimą dar arklį pastačiau ir ten laikiau, kad galėčiau dažniau eiti su kibiru – jame nešdavome partizanamas valgį. Eidamas pirma paleidžiu šunį ir su slidėmis apvažiuoju ratą, kad nebūtų kur pasislėpusių skrebų. Jei viskas ramu, tada nešu pusrytį arba vakarienę. Valgyti nešdavau tik du kartus – sakydavo, kad kai sėdim, tai ir valgyti nesinori.

Pas mus besislapstančius vyrus maistu aprūpindavo jų artimieji. Tai bulvių, miltų ar duonos atveždavo. Patys partizanai važiuodavo į pieninės sviesto, sūrių. Kai gaudavo didesnį kiekį, dalį duodavo savo likimo draugams. Imdavo tiek, kiek galės sunaudoti. Nusavintus produktus palikdavo pas patikimus žmones. Kai kada pranešdavo, kad sviestas paliktas ten ir ten, tik reikia nuvažiuoti į nurodytą vietą ir parsivežti.

Motinai rūpėjo, kad mūsų vyrų nesusektų, nesužeistų. Kai po naktinių pasivažinėjimų grįždavo atgal, net lengviau atsikvėpdavome. Po to man reikėdavo arkliu nuvažiuoti į nurodytą vietą, sugrįžti namo ir dar apsukti ratą, mėtant pėdas, klaidinant galimus sekėjus. Mes gyvenome vienkiemyje, kaimynai buvo lojalūs – išduoti negalėjo. Aišku, jie jautė, kad mūsų sodyboje slapstosi vyrai.

Kūčias valgėme visi kartu. Arčiau gyvenantys išėjo į savo namus arba jų namiškiai maisto atnešė pas mus. Kūčioms vyrai slėptuvėje pasidėjo eglės šakelę, turėjo ir žvakučių. Naujuosius metus sutikome taip pat kartu. Spėliojome, gal kitus švęsime laisvai ir viešai. Su baime sulaukėme Vasario 16-osios. Suėję sugiedojome "Lietuva – tėvyne mūsų" ir pasimeldėme, kad Dievas greičiau suteiktų Lietuvai Laisvę, kurios taip laukėme: diena po dienos, savaitė po savaitės kalbėdavome, kad gal kiti metai bus šviesesni.

Taip ir praleidome vieną žiemą. Klojime iškasta duobė penkiems vyrams buvo per maža, bloga ventiliacija. Tamsu, tekdavo šviesti žibaline

lempa, kuri orą dar pablogindavo, be to vyrai rūkydavo. Po kurio laiko jie gavo akumuliatorių. Akumuliatorius išsekdavo per dvi savaites. Pakrauti tekdavo vežti pas kaimyną, turėjusį vėjo dinamą.

Vyrai planavo praleisti mūsų klojime ir antrą žiemą. Sutarėme, kad teks įsirengti savo dinamą. Taip bus patogiau ir mažiau rūpesčių. Tam tikslui reikėjo parsivežti ilgą medį. Vasarą sutartu laiku nuvažiavau į nurodytą vietą. Miške radau medį jau nupjautą. Vyrai padėjo užkelti ant ratų. Su tokiu ilgu medžiu vienam būtų buvę sunku išlaviruoti. Medį parsivežiau dieną. Nulupau žievę ir iškasiau duobę. Vieną naktį atėję partizanai stulpą pastatė.

Aš domėjausi elektra, įvairia technika, mokėjau įrengti vėjo agregatą. Greitai jis buvo įrengtas ir išbandytas. Atėjo ruduo. Buvo bulviakasis. Kai kartą paryčiais sugrįžau iš šokių, pastebėjau, kad iš stulpo pavogta dinama. Pasakius naujieną tuo metu buvusiems pas mus partizanams, šie pajuokavo: nematę, kas vogė – būtų geras taikinys... Teko vėl ieškoti agregato. Gavau dinamą, įkėliau į stulpą, tačiau dabar prie stulpo jau nebelaikiau kopėčių, kurios ir pasitarnavo vagiui.

VASAROS NUTIKIMAI

1946 m. vasarą partizanai gyveno miške, o į slėptuvę sugrįždavo tik kariuomenei "šukuojant" mišką ar lyjant. Vasaros stovyklos vietą žinojo besislepiančių giminės ir artimieji. Vyrai prašydavo, kad aš praneščiau jiems naujienas. Tai padaryti geriausiai grįžtant paryčiais iš šokių. Miške buvo daug lazdynų krūmų, lapuočių medžių, tekdavo nusiauti batus, pasiraitoti kelnes. Eidamas uždainuodavau, kad mano atėjimas nebūtų netikėtas ir neišgąsdintų.

1946 m. pavasarį pirmą kartą nuėjęs į stovyklą, radau daug vyrų. Buvo sekmadienis. Buvo ir svečių – Jokeris, Bebas. Kitų slapyvardžių neprisimenu. Partizanai įdomiai kalbėjosi. Vienas pasakojo, kaip susidūrė su skrebais ir penkis nušovė, o pats pabėgo. Tada aš rinkau partizanų eilėraščius ir dainas. Nemažai poezijos gaudavau iš Jokerio.

Greitai prabėgdavo laikas partizanų vasaros stovykloje. Kartą besisvečiuojant, nepastebėjome, kaip kažkokia moteris priėjo prie stovyklos. Nusigandęs, kad manęs nepažintų, staigiai kritau ant žemės kniūbsčias,

❒ Albertas Nakutis-Viesulas, Petras Miškinis-Šarūnas, Vladas Karosas-Vilkas ir Stasys Gimbutis-Rūkas. Fotografuota Stasio Indrašiaus 1947 m.

rankomis užsidengdamas veidą. Vyrai tą moterį pasitiko ir nusivedę toliau, sužinojo, kad ji skrebo sesuo. Aš, kiek pabuvęs, iš stovyklos pasišalinau. Moterį išleido tik sutemus.

Iš vasaros stovyklos partizanai pasitraukė ir visą savaitę prabuvo mūsų namuose. Rytojaus dieną skrebai ir kareiviai jau šukavo tą mišką. Gerai, kad toji moteris nepamatė manęs iš arti. Kitaip partizanai mus abu būtų laikę iki vakaro ir kartu paleidę, kaip netikėtai atradusius jų stovyklą.

Nuėjęs miškan, rasdavau vyrus bedirbančius: vieni pina krepšius, kiti skuta vyteles ir t.t. Bepindami lenktyniaudavo, kuris gražesnį padarys. Krepšiai buvo skirti maistui susidėti, grybauti, uogauti. Turėjo savo reikmėms nusipynę uždaromų pintinių. Teko matyti tankioje eglėje pakabintą krepšį su partizanų maistu.

Pintines dovanodavo saviesiems arba geriems draugams, rėmėjams. Kiti droždavo grėbliams dantis – ir man buvo pridrožę didelį krepšį – būtų užtekę visam gyvenimui. Kai nusibosta dirbti, sėda šachmatais lošti, kortuoti arba klausydavosi radijo.

INDRAŠIŲ SODYBOS PLANAS

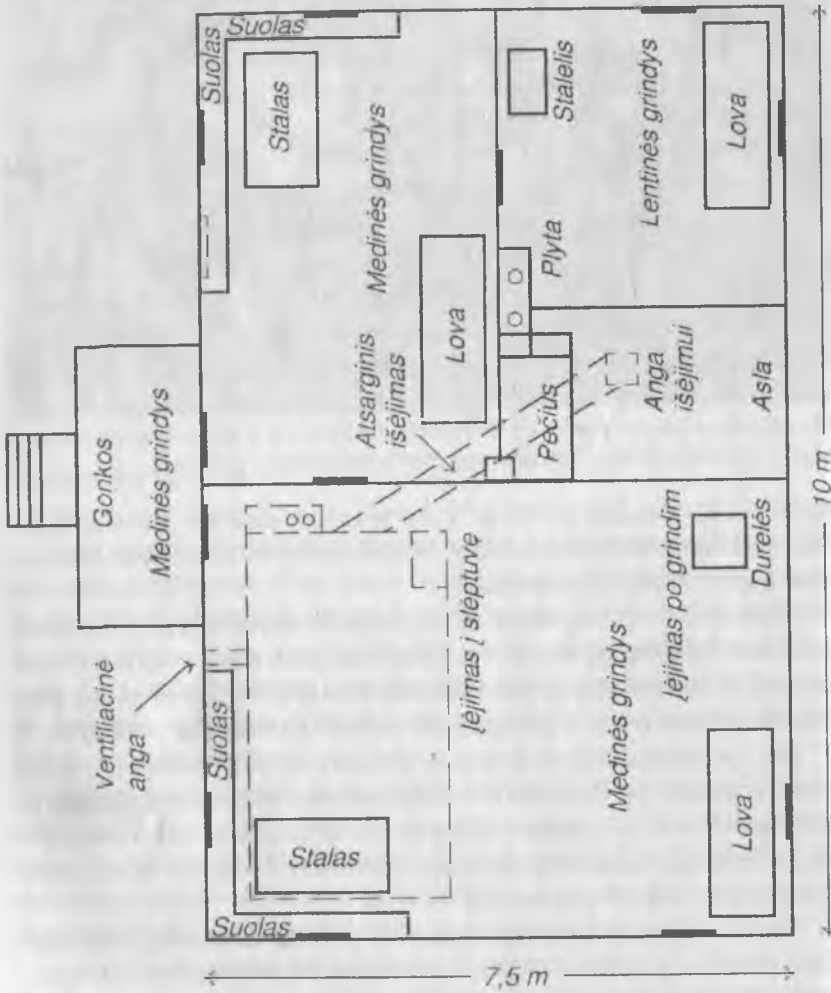

Rudeniop buvo atlaidai Adomynėje (prie Šimonių girios, dabar Kupiškio r.). Ten buvau kviestas kaip fotografas. Šokiuose susipažinau su viena mergina ir ją palydėjau į namus. Kitas jaunuolis lydėjo jos seserį. Kai parėjome, jau švito. Merginos padengė stalą, atnešė naminės butelį. Maždaug po pusvalandžio į duris ėmė belstis miškiniai. Jie buvo dviese. Tuoj mus pradėjo tardyti: kas mes esame, ar ne komjaunuoliai, ar ne skrebai, ar ne skrebų broliai. Tardė gana griežtai. Betardydami pamatė, kad prie namo artinasi kareiviai. Staiga merginos nuo sienos nusegė kilimėlį, ir pasirodė durelės į slėptuvėlę. Miškiniams sulindus, merginos užtrenkė dureles, užkabino kilimėlį virš lovos. Pagriebęs vieną seserį, paguldžiau lovon, ir gulime abu apsikabinę. Kita pora sėdi prie stalo.

Tuoj į kambarį įėję kareiviai, skrebai pradėjo domėtis, ar nėra svetimų. Iš mūsų paprašė dokumentų. Aš turėjau pažymėjimą, kurį man išdavė, paleisdami iš apmokymų. Kitas jaunuolis parodė metrikus. Tačiau kareiviai nuo mūsų neatstojo – klausinėjo, kur dar du. Ant žolės liko brydės, kad dviejų ateita visai neseniai. Mes gynėmės, kad nieko daugiau nematėme. Sakėme, gal iš šokių kokia pora ėjusi, bet pas mus neužsukusi. Gal jie ant šieno nuėję?

Kareiviai patikrino palovius, užlipo ant aukšto. Išeidami pasiėmė pusę butelio naminės ir pasuko tvarto, klojimo link. Nieko neaptikę, išėjo. Pasekę, į kurią pusę nuėjo, apžiūrėjome kiemą, ar neliko seklių. Kai įsitikinome, kad pavojaus nėra, iš slėptuvės išleidome miškinius. Visi išgėrėme, padainavome. Norėjo, kad visus nufotografuočiau, bet neturėjau tuščios juostos.

Po pietų vieni kitiems palinkėję sėkmės, išsiskirstėme. Vėliau tą merginą retkarčiais matydavau. Supratau, kad pas jas lankosi miškiniai, jei namuose įrengta slėptuvė. Papasakojau tuos nuotykius saviems vyrams. Jie patarė daugiau ten nesilankyti, nes ir savuose namuose pakanka visokiausių rūpesčių.

Mūsų krašte, rudeniui atėjus, prasidėdavo kalėdojimai. Po kaimus vaikščiodavo varpininkas, pranešdamas, kurią dieną atvažiuos kunigas. Pirmieji važiuodavo varpininkas su vargonininku, o paskui juos kunigas su vežiotoju. Vežiotojas į namus neužeina, pasilieka kieme. Aš su mama pasakytą dieną sulaukėme kunigo, vargoninko ir varpininko. Atidavėme jiems skirtas aukas. Kunigas matė, kad gyvename dviese, todėl paliko dvi

plotkeles. Tuomet iš kito kambario pasirodė mūsų gyventojai.

Klebonas Survila nustebo ir paklausė, ar tai kita šeima. Atsakėme, kad šie žmonės pas mus gyvena laikinai. Kunigas suprato ir patarė būti atsargiems. Visus palaimino, palinkėjo sulaukti taip brangios laisvės dienos ir išvažiavo. Kai tik kunigą sutikdavau, jis mane visada užkalbindavo ir kviesdavo užeiti į kleboniją. Kunigas patardavo būti labai atsargiam, kuo mažiau vaikščioti, degtinės negerti, nežudyti, būti atlaidiems. Linkėdavo sveikatos, ištvermės, kad sulauktume Laisvės varpo dūžių.

Rudeniop visiems kaimiečiams uždėjo miško kirtimo ir išvežimo prievoles. Aš gavau iškirsti nuo 20 iki 30 kietmetrių miško. Visi kaimynai susitarę, vieną pirmadienį išvažiavome į Šimonių girią. Dirbome kartu: vieni nuo kelmų leidžiame, kiti šakas genėjame, treti tas šakas deginame. Vakare važiuodavome pas žmones, arčiau miško gyvenančius, nakvoti. Į savo namus grįždome tik šeštadieni.

Nuėjau aplankyti savo gyventojų. Jie išklausinėjo apie miško darbus, prievolės dydį. Pasakiau, kad mums paskyrė labai prastą miško plotą, kurį reikia ne tik iškirsti, bet ir visą išvalyti, o tai užima labai daug laiko. Geresnius plotus atiduodavo nuolatiniams miško darbininkams, o kaimiečiams išdalydavo tai, kas lieka. Reikėjo važiuoti ir kitai savaitei, o gal ir trečiai, iki bus baigta norma.

Vyrai labai susirūpino, nes be manęs jiems niekas maisto neatneša. Jie turėjo patys rizikuoti. Sužinoję, koks eigulys vadovauja miško kirtimo darbams, manęs neišleido, o patys išėjo pas eigulį. Gal po dienos sugrįžę pranešė, kad man nebereikės važiuoti. Kad kaimynams nekiltų įtarimo, liepė sakyti, kad pasisamdžiau žmogų miško kirtimui: nuolatiniai miško darbininkai turėdavo paruošę medienos pardavimui ir, su jais susitarus, buvo galima nuo prievolės išsipirkti. Taip aš buvau atleistas nuo miško kirtimo darbų.

KEIČIAMA SLĖPTUVĖ

1946-1947 m. žiemą vyrai nutarė, kad klojime slėptuvė nepatikima, nepatogi, toli nuo gyvenamo namo (60-70 m), todėl pavojinga nešti maistą. Mūsų namas buvo dviejų galų: viename gale gyvenome, o antrame seklyčia. Po ja iškastas 2 m gylio neišmūrytas bulvių rūsys. Jame partizanai

iškasė mažesnę duobę 2,5x3,5 m. Žemė buvo molinga, kraštai negriuvo. Duobės šonus apdėjo lentomis, žemes išlygino, suplūkė, įkasė atramas. Vienoje vietoje paliko 50x70 cm angą atsarginiam išėjimui. Įėjimui sukalė 50x60 cm dėžę be dugno, kuri užsidarydavo kita dėže su žemėmis. Bulvių duobės paviršius susilygindavo, nelikdavo jokios žymės. Dėžė su žemėmis buvo labai sunki – vienas vyras neatkeldavo. Įtaisė dvi kilpas: užsidarydami jas įtraukdavo į vidų, o kai išlipus reikėdavo atsidaryti, kilpas palikdavo ištrauktas į viršų.

Slėptuvės lubų storis buvo apie pusę metro, o gal ir daugiau. Atnešę iš klojimo pabirų, šiukšlių supylėmė bulvių duobėje, gal porą savaičių palaikėmė ten vištas, kad geriau užsimaskuotų. Grindyse buvo įrengtos 1x1 m durelės. Kitas išėjimas su durelėmis vedė tiesiog prie kopėčių ant aukšto.

Per naktį įrengus slėptuvę, vyrai iš klojimo persikėlė į ją. Kai orai nešalti, tai užlipdavo ant aukšto ir iš ten žvalgėsi po apylinkes. Stoge buvo padaryta skylė, o skliautuose – langai. Kai pastebėdavo pavojų, galėdavo patys pasislėpti be mūsų pagalbos. Vieni budi, kiti šachmatais žaidžia, valgo. Išeidami ant durų užkabiname spyną ar šluota užremiame. Pastebėjus artėjančius kareivius ar skrebus išeidavome pas kaimynus: niekada nepasitaikė, kad kratytojai nuplėštų spyną nuo durų ir įsibrautų į vidų pro langą be šeimininkų žinios. Jeigu skrebai ar kareiviai užklupdavo netikėtai, ar nakties metu, tada atsiduodavome Dievo valiai: kas bus, tas bus.

1946 m. liepos 11 d. mūsų kaime buvo nušautas Antanas Budreika. Pas jį kartais išgerdavo skrebai. Mes su mama nieko nežinojome. Pradėjo siausti kariuomenė su skrebais. Visur kratė, buvo ir pas mus, bet vyrai spėjo pasislėpti. Mūsų būrio vadas Albertas Nakutis-Viesulas labai užpyko, kad kažkas atėjo į jų teritoriją ir pridarė šunybių. Jis sakydavo: "Kur šeškas gyvena, visos vištos turi būti".

Mūsiškiai nebuvo žiaurūs. Jie taikydavo lengvesnes bausmes. Kaime buvo vienas žmogus: ką tik pamato ar nugirsta, kur šuo loja, tuoj domisi, klausinėja, leidžia gandus. Žmonės įtarė, kad mėgdavo pranešinėti ir saugumui. Rudenį, kai buvo jau lengvai pašalę, nusivedė partizanai plepį prie balos ir liepė plaukti. Kai tas perplaukė, kiti partizanai, stovėję kitoje balos pusėje, liepė žmogeliui plaukti atgal. Tai pakartojo keletą kartų ir paleido, pasakę, kad dabar karštis jau praėjo, gal daugiau nebėgiosiąs

su žiniomis. Nuo to karto žmogelis apsiramino.

Už mūsų tvarto, apie 200 m buvo duota dvaro žemės vienam rusui. Jis gyveno už penkių kilometrų, bet čia žemę dirbo. Atvažiuodavo su šautuvu, kad apsigintų nuo "banditų". Mūsų gyventojas Stasys (Tarzanas) juokavo, kad galįs nueiti ir paimti šautuvą iš to ruselio, nes, kai aria lauką, ginklą palieka vežime. Būrio vadas Albertas neleido to padaryti, sakydamas, kad ramiau ir saugiau būti, kai tas rusas dirba ginkluotas. Vakarui artėjant, rusas prašosi priimamas pernakvoti klojime. Jis buvo arkliui įsidėjęs pašaro, tai leidome. Klojime, nukinkęs ir pašėręs arklį, pats atsigula. Taip tęsėsi apie pora savaičių – vienas miega klojime ginkluotas, kiti – kambaryje. Rusas turėjo du sūnus skrebus. Partizanas Stasys juokėsi, kad esą ramu su "apsauga" miegoti.

DIDŽIOJI KRATA

Kaip ir pas visus, namuose buvo daug kratų. Buvo 1947 m. rugsėjo 2 d. Partizanai norėjo žiemai pasirūpinti maisto atsargų. Kitame kaime, pas "tarybinį žmogų" nušovė bekoną, nusvilino, galvą ir vidurius paliko. Mėsą atsinešė pas mus, sukapojo ir pasūdė, bet, nieko bloga negalvodami, skerdieną paliko kambaryje. Stasys (Rūkas) ir Jonas išėjo su reikalais pas draugus, o Albertas, Vladas ir Stasys (Tarzanas) po nakties išvykos miegojo slėptuvėje.

Ryte išvydome prie namų kareivius ir skrebus. Ėmė daryti kratą ir pamatė mėsą. Motinai atsakius, kad pjovėme kiaulę, kratytojai paliepė parodyti kiaulės galvą, vidurius ir svilinimo vietą. To parodyti negalėjo, tad įtarė, kad mėsą atnešę "banditai". Prasidėjo krata, užtrukusi beveik 8 valandas. Ieškojo su šunimis, mane kumščiavo, mušė, spardė, bet gyniau-

---

⇦ Partizanų susitikimas Kušlių miške 1947 m. Pirmoje eilėje: Juozas Paškonis-Ąžuolas, neatpažintas, Antanas Kazakevičius, Pranas Kemeklis-Tėvas, neatpažintas, Ignas Klibas-Tėvukas, Balys Kazlauskas-Bijūnas. Antroje eilėje: Julius Sirutis-Eimutis, Petras Miškinis-Šarūnas, Jurgis Gudas, neatpažintas, Balys Žukauskas-Žaibas, neatpažintas. Trečioje eilėje: Leonas Dubinskas, Matas Paškonis-Don Kichotas, Stasys Gimbutis-Rūkas, Vladas Karosas-Vilkas, Albertas Nakutis-Viesulas, Vytautas Velėniškis, Jurgis Čižius-Tigras, Pranas Urbonavičius-Dėdė, neatpažintas, Juozas Kemeklis-Rokas-Rimtutis, neatpažintas, Vytautas Baltrūnas. Fotografuota Stasio Indrašiaus

❒ Albinas Pajarskas-Bebas. Fotografuota 1948 m. pavasarį P.Indrašienės sodyboje Drobčiūnuose Stasio Indrašiaus

si miegojęs ir nieko nežinąs. Kratos metu grindis iškapojo, išplėšė, bet, ačiū Dievui, nieko nerado. Per ventiliacinę angą pamate vyrai beveik viską girdėjo, ką darė su manimi ir mama.

Kai viskas aprimo, tada vyrai išlindo, uždarė slėptuvę ir per lauką nušliaužė į artimiausią mišką. Dar buvo nesutemę, ir kai kurie kaimynai juos matė. Visaip spėliojo: vieniems atrodė, kad partizanai, kiti sakė, kad atsilikę skrebai.

Mane su motina suėmė ir išsivežė į Svėdasus, ten buvo NKVD garnizonas, kuriam vadovavo leitenantai Beriozovas ir Vesiolovas. Motiną laikė antrame aukšte, o mane rūsyje. Naktį išvesdavo tardyti. Vis klausinėjo, kur "banditai", kiek jų buvo, grasino ir mušė, bet gyniausi miegojęs ir nežinąs nieko. Trečią kartą nebemušė, šnekėjo kultūringiau ir agitavo, kad padėčiau jiems išaiškinti "banditus". Patarinėjo kaip elgtis, atėjus partizanams pasiimti mėsos: pasirūpinti "samagono", nugirdyti juos ir pranešti skrebams. Už "samagono" gaminimą žadėjo nebausti.

Nebuvo jokios galimybės išsiginti, kad mėsą atnešė ne partizanai. Todėl

motina prisipažino, kad ją paliko partizanai, patvirtino, kad sūnus nieko apie tai nežinojo, nes miegojo. Skrebų viršininkas žadėjo už partizanų sugavimą didelę pinigų sumą.

Po trijų parų paleido į namus. Gal trečią vakarą atėjo vienas iš partizanų. Susitikę apsikabinome su ašaromis akyse: partizanai jau nebetikėjo, kad reikalai taip pakryps. Kitą dieną miške susitikau savo draugus. Džiaugėmis, kad per kratą likome sveiki ir gyvi. Partizanai nutarė, kad pas mus slėptis nebegalima, pavojinga tiek mums, tiek jiems.

Tuo pat metu miške įvyko "krikštynos". Už parodytą drąsą ir ištvermę, man davė naują vardą – Drąsutis. Partizanai palinkėjo pridaryti kuo daugiau naminės, juos "sugauti" ir "išduoti" skrebams. Taip juokais buvo palinkėta ir toliau išvengti susekimo.

Partizanai gyveno miške, nuo mūsų namų 3 km. Vieną žiemos naktį buvo užėję, domėjosi, ar tebelaikome mėsą. Ją saugojome dėl skrebų, kol visai pažaliavo ir supuvo.

Po didžiosios kratos, 1947 m. rudenį į seną lizdą sugrįžo tik Stasys Gimbutis-Tarzanas iš Liepagirių. Jis atėjo su savo sesute Vale, kuri buvo iš tremties pabėgusi. Kai gyveno pas seserį Stefą Abromiškio k., Užpalių vls., ją surado, suėmė ir nuteisė už pabėgimą. Po kiek laiko ji vėl pabėgo. Tada brolis atsivedė ją ir dar vieną draugą – Albiną Pajarską-Bebą iš Jotkonių k. Kai Stasys (Trazanas) ir Albinas išėjo į mišką, Valiutė-Piligrimas liko pas mus. Mano motinai ji padėdavo prie namų ruošos, megzdavo. Visą laiką Valiutę gniaužė baimė. Vos kieme šuo suloja, ji kaip pelytė lenda į urvą. Pradėjo labai nervintis, dažnai verkdavo, nes ramybės neturėjo nei dieną, nei naktį.

Valiutė yra man pasakojusi apie visas baisybes, patirtas kalėjime ir lageryje, kaip pabėgo, kaip badavo, kentė troškulį, slėpėsi miške, miego-

❒ Šiuo fotoaparatu 1947-1949 m. buvo fotografuojami partizanai

jo medyje, mito žolėmis ir uogomis, apie kelionę ant traukinio platformos. Ji sakydavo: "geriau vieną kartą per dieną valgyti duoną su vandeniu, bet gyventi savame krašte, Lietuvoje, ir laisvėje". Ji užrašė man šią dainą iš lagerio:

Tenai kur mėlyna padangė

Tenai, kur mėlyna padangė,
Kur mėnesiena ta graži,
Ten snaudžia tėviškėlė brangi
Ir liūdi mama vis viena.

Ten laukuose brangiosios Tėvynės
Kur nėra postų, nei sargų,
Tik šlamesys žalių beržynų
Ir skambesys laisvų dainų.

Ar tu žinai, mieloji mama,
Už ką už grotų patekau?
Kad tėviškės laukus mylėjau,
Kad broliams valgyt padaviau.

Prabėgo metai, prabėgs dar pora.
Paliksim barakus tuščius.
Tikėjimas, viltis ir meilė
Dar neužgeso širdyse.

Aptemo akys rūsčių žvilgsnių.
Apkurto ausys nuo keiksmų.
Bet už tave, brangi Tėvyne
Kentėt ir mirti – nėr baisu.

1947-1948 m. žiema buvo labai nerami ir sunki. Mūsų namuose dažnai lankėsi skrebai, tikrindami, ar tebėra mėsa. Praeina koks mėnuo ir enkavedistai šaukia motiną, tardo, klausinėja apie "banditus". Taip visą žiemą, gal iki pusei vasaros. Kartą pašaukta, motina paklausė, kur jai dėti mėsą: apipelijo, dvokia, tokios ir šuo neėstų. Enkavedistai leido ją išmesti, stebėdamiesi, kodėl neateina partizanai, gal jų gyvų nebėra. Vėliau motinos į miestelį jau nebešaukdavo, tik užeidavo patardyti, pakratyti, kaip kad darė visuose kiemuose.

Sulaukėme Šv.Kalėdų ir Naujųjų metų. Mūsų namuose prasidėjo naujos bėdos. Nuo išgyvenimų ir kratų labai sunkiai susirgo geroji Valiutė. Teko važiuoti į Užpalius pas gydytoją Vaičiulį (vėliau iki mirties dirbęs Antalieptės ambulatorijoje). Jis buvo geras žmogus: išklausinėjęs visas bėdas, apie ligonės padėtį, išrašė migdančių vaistų. Jų pirkti važiuodavau du kartus per mėnesį: visi labai troškome, kad Valiutė pasveiktų.

Labai laukėme pavasario. 1948 m. balandžio mėn., sužaliavus lapuočiams, partizanai, padėkoję ir atsisveikinę, išėjo. Sakė eis į Šimonių girią. Prieš išeinant, juos visus tris – Stasį (Tarzaną), Albiną ir Valiutę nufotografavau. Nuo to laiko daugiau jų nemačiau. Tik sužinojau, kad juos išdavė, kai kurie iš jų būrio žuvo, tarp jų Albinas, o Stasį paėmė gyvą.

RYŠININKO TAKAI

Partizanai siųsdavo mane į Šimonių girią laikraštėlių ar laiškų parnešti. Vasarą miške būdavo vadinamas "paštas" – sutarta vieta. Prie Kušlių-Sliepsiškio kaimų pakraščio, Šimonių girios palaukėje augo augalota pušis. Netoli jos samanose buvo paslėptas indelis, kuriame rasdavau partizanų spaudą: laikraščius, atsišaukimus, pranešimus. Pasiimdavau juos ir palikdavau Viesulo įteiktas žinias.

Į miško stovyklas ateidavę ir man visai nepažįstami. Neklausdavau, iš kur kilę, nors jiems patikimas buvau. Kartais paklausti sakydavo: "Kam teiraujatės?"

Mane pasikviesdavo į Šimonių girią, kad juos nufotografuočiau. Laukdavo miško pakraštyje, sutartoje vietoje, kur būdavo mūsų "paštas". Kai nuvažiuodavau, rasdavau belaukiančius vieną arba du partizanus. Kad būtų saugiau, vesdavo tiesiog per mišką, o ne keliu. Mišką gerai žinojo, jautėsi kaip namie.

Aš mėgau nuotraukas daryti. Eidavau į kermošių, kur pasibaigus atlaidams fotografuodavau, o kitą sekmadienį atnešdavau nuotraukas. Būdavo, ir į kitus miestelius, aplinkinius kaimus kviesdavo padirbėti. Tuo metu artimesniuose miesteliuose nebuvo fotopopieriaus ir chemikalų. Reikėdavo važiuoti į Vilnių. Pasiekti sostinę buvo nelengva, nes autobusai nekursavo. Tekdavo keliauti į Uteną. Čia sėsdavau į siaurąjį traukinuką "Utena – Švenčionėliai". Švenčionėliuose pirkdavau bilietą iki Vilniaus jau plačiuoju geležinkeliu.

Vilniuje medžiagų ieškodavau pas fotografus. Kai reikiamų medžiagų nusiperku, grįžtu į namus. Vieną kartą taip jau atsitiko, kad nusipirkau bilietą iki Švenčionėlių ir atvažiavęs turėjau persėsti į Utenos siauruką. Apsižiūrėjau, kad nebeturiu pinigų, kuriuos buvau pasilikęs kelionei. Ma-

ne apvogė. Be bilieto manęs į traukini neįleidžia.

Rytojaus dieną ėmiau pardavinėti fotofilmutes, fotopopierių. Milicininkai mane sugavo, surašė protokolą, liepė pasirašyti ir paleido. Aš labai bijojau, kad gali sulaikyti kaip spekuliantą, nes savo partizanams vežiau didelį lagaminą cigarečių...

Yra išlikę kelios dešimtys mano darytų nuotraukų, keliose matyti didesnės partizanų grupės. Tarp jų yra ir nekokybiškų, todėl visus veidus sunku ir atpažinti, be to, buvo ir nepažįstamų partizanų, iš toliau atvykusių.

1948 m. balandžio mėnesį vieni partizanai išsikėlė į Drobčiūnų mišką, kiti – į Šimonių girią. 1949 m. lapkričio 2 d. Drobčiūnų miške žuvo septyni partizanai: Albertas Nakutis-Viesulas iš Malaišių k., Petras Miškinis-Šarūnas iš Miškinių k., Petras Dilys-Eimutis, Kazys Palskys-Ąžuolas iš Tadauskų k., Petras Černius-Tigras, Jonas Meškauskas-Caras, Stasys Gimbutis-Rūkas iš Narbūčių k. Gyvas ištrūko tik Juozas Kemeklis-Rokas.

Partizanus, išėjusius į Šimonių girią ir apsigyvenusius Drobčiūnų – mūsų kaimo – miške, teko keletą kartų aplankyti. Slėptuvę Drobčiūnų miške aptarnavo kitas globėjai – Žėrutis, Balandis, Degasparis. Kartais vasarą partizanai ateidavo ir į Pridotkų mišką, kuris buvo visai netoli mūsų namų. Į tą mišką ateidavo partizanų ir iš kitų apylinkių, net iš Šimonių girios.

Po 1949 m. lapkričio 2 d. Drobčiūnų miško tragedijos dar palaikiau ryšį su likusiais partizanais: Juozu Kemekliu-Roku, Rimtučiu, Baliu Žukausku-Žaibu, Jonu Mockumi-Vėju, Don Kichotu – iki 1951 m. lapkričio mėnesio.

Juozą ir Balį pažinojau iš anksčiau: jie ateidavo į mūsų būrio partizanų stovyklą. Po Drobčiūnų bunkerio žūties buvo trumpam užsukęs pas mus, o 1950 m. birželio 15 d. atnešė savo eilėraštį "Broliams septyniems". Juozas žinojo, kad renku eilėraščius, dainas. Šitas eilėraštis mano rinkinyje buvo paskutinis gautas iš partizanų rankų.

Kartą pas mane atėjo Juozas ir Balys ir pasakė, kad netoli mūsų namų, miške, jie nori apsistoti. Manęs prašė, kad atvežčiau akumuliatorių ir baterijų, nes jie sunkūs. Vyrai kėlėsi į kitą stovyklą ilgesniam laikui, todėl jiems buvo reikalinga pagalba. Partizanai turėjo gerą radijo aparatą "Philips", jo klausėsi su ausinėmis, kad mažiau būtų triukšmo. Kai turėdavau

❒ Juozas Kemeklis-Rokas, Rimtutis Samosiškio miške 1951 m. Fotografuota Stasio Indrašiaus

laisvo laiko, nueidavau pas partizanus į stovyklą pasiklausyti žinių. Juozas turėjo užrašų knygutę, kurioje pasižymėdavo svarbesnius įvykius, išgirstus per radiją. Tą knygutę atsivertęs, man paskaitydavo.

Prašymą išpildžiau: iš nurodytos vietos parvežiau akumuliatorius ir baterijas. Tą vasarą ir man prisireikė kreiptis pagalbos į partizanus. Žinojau, kad Juozas yra veterinaras. Mūsų karvė susirgo. Tai jis atėjo ir pagelbėjo, už ką aš jam buvau labai dėkingas. Kai kitą kartą nuėjau pas juos į stovyklą, jie pasisiūlė padėti šienauti. Suradau dalgių, išgalandau. Visą pusdienį vyrai pjovė šieną, ginklus pasidėję po drabužiais, tik už juostų buvo užsikišę "mauzerius". Po kelių dienų mokiau Bali fotografuoti. Nusifotografavome kartu atminimui.

1950-1951 m. Juozas Kemeklis ir Balys Žukauskas prašėsi, kad priimčiau juos kitai žiemai, nes žiemojimui reikėjo iš anksto pasiruošti. 1951 m. rudenį mūsų apylinkėje buvo atliktas raudonųjų valymas. Po šio įvy-

❒ Jonas Mockus-Vėjas, Don Kichotas, Balys Žukauskas-Žaibas ir Stasys Indrašius-Drąsutis. Samosiškio miškas, 1951 07

❒ Jonas Mockus-Vėjas, Don Kichotas, Stasys Indrašius-Drąsutis (su J.Kemeklio-Roko ginklais) ir Balys Žukauskas-Žaibas. Samosiškio miškas, 1951 07

kio pradėjo ir mane terorizuoti, visaip užgaulioti, įtarinėti. 1952 m. mūsų miške dar lankydavosi partizanai, bet jau mažai pažįstami.

Apie 1955 ar 1956 m. gal porą kartų buvo atėję visai nematyti partizanai ir prašė pamokyti fotografuoti. Juos atvedė mano pažįstamas ryšininkas Vytautas Šukys. Kitaip su jais nebūčiau net kalbos pradėjęs. Tai paskutiniai mano sutikti partizanai.

Noriu paminėti daugiau partizanų pagalbininkų. Visai netoli tėvo namų slapstėsi Jonas Pajarskas-Rugelis ir Stasys Gimbutis-Rūkas. Vieno į Svėdasų vidurinę mokyklą ėjo broliukas, kito – sesutė. Iki mokyklos buvo toli, gal apie šešis kilometrus, ir jie mums daug padėjo. Eidami į mokyklą, dažnai pamatydavo, kur eina skrebai ar kareiviai, iš kur jie grįžta. Vaikai turėjo ryšių su kitais vaikais, kurių broliai slapstosi, ir iš jų gaudavo žinių. Visi besislapstančių artimieji taip pat rinkdavo žinias, kurias perduodavo mums. Kai vaikai sugrįždavo iš mokyklos, aš nueidavau pas juos ir viską sužinodavau, o paskui, tai kas svarbu, pranešdavau partizanams. Sužinoti padėties nueidavau į tolimus kaimus. Partizanai be ryšininkų nebūtų galėję išsiversti: mes buvome jų akys ir ausys. Tik kai apylinkėje ramu, kai žiemos keliai praminti ar smarkiai pusto, partizanai išeidavo iš slėptuvių.

Palaikiau ryšius su Steponu Pajarsku, gyvenusiu Jotkonių k. Samosiškio, Pridotkų, Briedelių, Būtėnų miškuose stovyklavęs Margio rinktinės vadas Juozas Kemeklis-Rokas-Rimtutis su manimi palaikė ryšius, kad galėčiau perduoti žinias partizanams į Kamajų šilą, Puodžių k. prie Užpalių ir į Kušlių mišką.

Su užduotimis lankiausi, pažinojau šiuos partizanų ryšininkus ir rėmėjus: Bronių Jukną-Žėrutį Savičiūnų k., Vladą Tursą-Daukantą Vigėlių k., Oną Vanagaitę-Lapinskienę-Pempę Mikėnų k., Rapolą-Balandį ir Gasparą-Degasparį Gimbučius Narbūčių k., Praną Paršiūną-Lakštingalą Pamalaišio k., Juozą Augulį Druskių k., Onutę Mirklaitę-Genutę Kušlių k., Verutę Ridikaitę-Pranskūnienę Duokiškyje, Vytautą Šukį Samosiškio k., Feliksą Skardžių Vilkabrukių k., Juozą Matuliauską-Geležinį Daujočių k.

Ryšininko darbe reikėjo mokėti ir kai kurių gudrybių: kaip paslėpti savo pėdsakus (tam naudojau ant batų užmautus iš padangų kamerų pasiūtus kaliošus), užmaskuoti partizanų slėptuvę ir pan. Pranešimus slėpdavau ir dviračio rėmuose.

Vasaros metu mėgdavau miegoti klojime ant šieno. Partizanai Balys ir Juozas žinojo kaip atkabinti duris be triukšmo. Jie ateidavo, prisikeldavo mane, teiraudavosi kokios naujienos apylinkėje. Jei ramu, tai įlenda į šieną ir miega per dieną. Atnešdavau jiems valgyti.

Gyvenome neramiai. Kai sužinodavome apie žmonių trėmimus į Sibirą, eidavome slėptis. Nors namuose buvo saugi slėptuvė, bet aš ja nesinaudojau. Slėptuvės dangtis buvo sunkiai vienam žmogui pakeliamas, reikėjo daug jėgos pakelti ir uždaryti. Kai buvo masinis žmonių trėmimas, slėpiausi rugiuose. Vakare nueidavau, o rytą pasižvalgęs, grįždavau. Motina ant tvoros pakabindavo baltą skudurą – tai ženklas, kad pavojaus nėra.

Teko slėptis ir ant pirties pamiškėje. Pirtis visada būdavo užrakinta. Mes su kaimynu Rapolu atsiplėšėme skliaute porą lentų, pro kurias įlįsdavome ir kopėčias užsitraukdavome. Lentos užsiskleidžia ir nesimato. Jei būtų darę kratą pirtyje, ant pirties užlipti negalėtų, nes lubose angos nebuvo. Pro skliautų plyšius gerai matėsi ir namai, ir kas apylinkėje dedasi.

Trėmė vieną pavasarį. Dar sniegas stovėjo ir naktimis pašaldavo. Trijų kiemų žmonės slėptis eidavo į mišką po egle. Nusinešėme šiaudų, šakų pasiklojome, miegodavome apsirengę. Rytą žiūrėdavome, ar kabo ant tvoros sutartas ženklas, kad pavojaus nėra. Miške būdavome iki vienuoliktos valandos... Mano motina nesislėpdavo – atsiduodavo Dievo valiai. Buvo labai drąsi ir rizikavo, norėdama sūnų apsaugoti nuo pavojų.

Savo namuose gyvenau iki 1972 m., kada juos pardaviau ir išvažiavau gyventi kitur. Palikau po namu ir slėptuvę. Jos neužverčiau, nes joje partizanai buvo palikę prieštankines minas. 1989 m. pavasarį trobesius nugriovė melioracija, pamatus sulygino su žeme...

Mano ryšininkavimo laikotarpis tęsėsi nuo 1945 iki 1956 m. Tai buvo labai sunkus, kupinas pavojų, kartais rizikuojant gyvybe, kelias. Bet džiaugiuosi, kad nors maža dalele galėjau prisidėti prie mūsų tautos laisvės ir nepriklausomybės atkūrimo., kad visi mūsų didžios kovos žygiai ir aukos nenuėjo veltui.

1992 09 27

PER AUKĄ TĖVYNĖ LAISVA TEPALIKS

VYTAUTO APYGARDOS ŠTABO RYŠININKĖS PRISIMINIMAI 1944-1955

❒ Gene Lauciūte. Paskutinės dienos laisvėje 1949m.

Genė Lauciūtė-Bedalė, Svajonė gimė 1924 10 5 Utenos aps. Stabalunkių k. Baigusi Stabalunkių pradžios mokyklą, mokėsi Utenos gimnazijoje, dirbo Utenos Žemės tvarkytojo įstaigoje, "išvaduotojams" sugrįžus – soc. aprūpinimo įstaigoje.

Nuo vaikystės Tėvynės meilę savo asmeniniu pavyzdžiu skiepijo tėvai ir pirmoji mokytoja, o gimnazija jaunos merginos sąmonėje plėtojo toliau.

Tai likimas lėmė eiti greta partizanų nuo 1945-1949 m. 1949 11 02 buvo suimta ir iki 1955 m. ištremta į Šiaurę.

Per gyvenimą Genė Lauciūtė-Bedalė ėjo lydima skaudžiausių netekčių: Vorkutoje amžiams liko politinio kalinio vyro Stepono palaikai, mirė vienintelė dukra, pasirinkusi gydytojos profesiją.

Laikas užgydė žaizdas. Liko randai, kuriuos pikti žmonės kartais bando nuplėšti...

...Praeis gal kiek laiko,
Ir jūs mus pamiršit,
Gal kartais minėsit tik dainose.
Vien tik motinos sielvartą, skausmą, dejones
Ramins vyturėlis, pragydęs rytais...

(Iš partizanų dainos)

Liūdna ir gaila, kad laikas vis labiau ištrina iš atminties partizanų veidus ir vardus. Gražiausi jaunystės metai praėjo drauge ne tik klausantis jų gražių ir graudžių dainų, bet ir dalijantis pavojingu darbu, mažyčiais džiaugsmais ir dideliais, skausmingais praradimais.

Sugrįžę okupantai pradėjo siautėti. Jaunus vyrus ėmė rinkti į savo kariauną. Vyrai paklusti okupantams atsisakė. Pradėjo rinktis į būrius, ginkluotis, ir, dainuodami "žūsime, broliai, nes mūsų toks likimas, per auką Tėvynė laisva tepaliks", išėjo į miškus. Ginti Tėvynės ir savęs.

Priešas nerimo, slankiojo po kaimus, žiaurus ir negailestingas. Tai vienur, tai kitur pasirodydavo gaisrų pašvaistės, o neprityrę vyrai žūdavo. Netoli mano tėviškės 1944 m. vėlų rudenį buvo sudeginta Gaspariškių k. M.Guobužo-Šaulio sodyba, nušautas tėvas ir trys partizanai: Jakštonis, Kalytis ir Kazys Kutka.

1945 m. pavasarį sudegino A.Limbos-Bunkerio tėviškę. Atokiau nuo namų stovėjo pirtis, o joje slėptuvė. Tūnodami slėptuvėje partizanai girdėjo, kaip pleška trobos, ir su nerimu laukė, kada užsidegs pirtis. Ačiū Dievui, tą sykį nelaimė praėjo pro šalį, pirtis išliko. Tiesa, vėliau ir pirtis virto pelenais, tik jau be žmonių aukų, nes vyrai buvo pasitraukę.

Tuo laiku dar dirbau Utenoje, socialinio aprūpinimo skyriuje. Susitikdavau su partizanais tik tėviškėje. Atvažiuodama visada ką nors jiems atveždavau: medikamentų, tvarsliavos, kuriuos gaudavau iš Utenos sveikatos skyriaus per V.Grigaliūnienę. Popieriaus, kalkės imdavau iš savo įstaigos ar gaudavau iš draugių, dirbusių kitose įstaigose. Siuvinėjome su draugėmis ir LLA ženkliukus.

Įstaigos vadovui pradėjus įtarinėti, kad palaikau ryšius su partizanais, 1945 m. gegužės mėn. iš Utenos pasitraukiau ir grįžau į tėviškę, Stabalunkių k. Čia 1945 m. rugpjūčio mėn. daviau priesaiką, dalyvaujant, amžina jiems garbė, partizanams: Miškiniui (Vincui Kauliniui), Ūsui (Broniui Kėbliui), Kirviui (Vincui Lauciui), Bunkeriui (Antanui Limbai), Šauliui (Mykolui Guobužui). Pasirinkau Bedalės slapyvardį, kurį vėliau pakeičiau į Svajonę. Su manimi davė priesaiką ir sesuo Eleonora, sl.Laimė. Visa mūsų šeima, ne tik mes su sese, stengėsi padėti partizanams.

Tėviškė tapo partizanams antraisiais namais. Matydami, kad visi mūsų

❒ Vytauto ir Algimanto apygardų partizanų susitikimas. Pirmoje eilėje: neatpažinti. Antroje eilėje: Tijūnėlis iš Minkūnų k. Jūžintų vls., Jonas Lapienis-Jokeris Vadonių k. , Gimbutis Stasys-Tarzanas, kiti neatpažinti. Trečioje eilėje: keturi neatpažinti, Vincas Kaulinis-Miškinis, Povilas Baronas-Briedis, neatpažintas, Juozas Kemeklis-Rokas, Rimtutis. Nuotrauka daryta 1947 m. Stasio Indrašiaus

šeimos nariai juos gerbia ir myli, dažni svečiai jie buvo mūsų namuose. Ateidavo vedini ne vien reikalų, bet ir noro pabendrauti su mumis, o kartais ir išsakyti savo viltį ar sielvarta graudžiomis dainomis.

Dažnas svečias buvo V.Kaulinis-Miškinis. Jo slėptuvė buvo netoli mūsų namų, todėl jis mėgdavo vasarą, dienos metu, ateiti pas mus. Kartais net nustebdavai pamačiusi jį kieme, ant pečių užsimetusį sulopytą šeimininko švarkelį, basą, juokingai atrodantį mūsų vadą. Tikras varganas valstietis. Tik išblyškęs, saulės nematęs veidas išduodavo jį esant ne dienos gyventoją.

Traukiantis vokiečiams, kaip ir dauguma inteligentų, V.Kaulinis norėjo pasitraukti iš Lietuvos, bet pasiekęs Žemaitiją, apsigalvojo. Jo žodžiais –

"saugoti savo asmenini gyvenimą, kai Tėvynė pavojuje, sąžinė neleidžia". Ir atidavė savo gyvenimą Lietuvai.

Dar vokiečių okupacijos metais pas V.Kaulinio tėvus Vyžuonų vls., Biliūnų k., buvo apgyvendintas rusų belaisvis Kolia. Sugrįžus "išvaduotojams", Kolia, bijodamas saviškių atpildo, pasiprašė V.Kaulinio-Miškinio, kad priimtų į partizanų būrį. Miškinis, tikėdamas belaisvio padorumu, nenorėdamas jo atiduoti į rusų rankas, paliko būryje. Deja, už pasitikėjimą ruso padorumu teko skaudžiai sumokėti dviejų partizanų gyvybėmis.

Vieną vakarą, pasiprašęs Miškinio išleidžiamas į kaimą, sutartu laiku į slėptuvę negrįžo. Slėptuvė buvo Kalickių kaime, ir tąsyk joje gyveno: V.Kaulinis-Miškinis, Dominykas Bagočiūnas-Briedis, Jurgis Vasiljevas-Viesulas ir Bronius Kalytis-Siaubas (vėliau tapęs išdaviku).

Taigi Koliai negrįžus, vyrai sunerimę laukė viršuje, į slėptuvę miegoti nėjo. Pagaliau pasigirdo sutartas beldimas į langą ir žodžiai: "Vincai, aš jau ne toks". Pažvelgę pro langą, vyrai pamatė, kad sodyba apsupta kareivių, jėgos nelygios, pasipriešinimas betikslis. Partizanai ėmė tartis, ką daryti. Nors rudens naktys ilgos, bet laikas bėgo nesulaikomai. Pro langus pradėjo skverbtis ryto aušra. Ilgiau laukti nebuvo prasmės – reikėjo veikti. Nutarė šokti pro langus, bet vos juos pravėrus, papliupo šūviai. Miškiniui ir Siaubui pavyko pabėgti, o Briedį ir Viesulą pakirto priešų kulkos. Negyvi jų kūnai liko gulėti dobilų lauke, nes tada dar priešai partizanų palaikų neniekindavo. Briedžio brolis Augutis, žinoma slapta, nuvežė žuvusiuosius į Stabalunkių k. kapinaites, kur juos palaidojo. Tai nebuvo iškilmingos laidotuvės, nors su kovos draugais atėjo atsisveikinti labai daug partizanų. Nebuvo nei salvių, nei kalbų, nei gėlių, net ašarų nebuvo. Buvo tik didelis ašaromis nenuplaunamas skausmas. Prie kapo duobės stovėjo tylūs ir susikaupę vyrai, o dangumi, tarytum pikti pranašai, viena po kitos krito ir krito rudeninės žvaigždės.

J.Daumanto knygoje "Partizanai", psl. 507 rašoma: "1947m. rugpjūčio mėn. Ereliui dar pavyko iškviesti į Vilnių Lietuvos šiaurės rytų srities partizanų vadą Žalgirį ir Vytauto apygardos vadą Žaliaduonį".

Norėčiau patikslinti. Į Vilnių važiavo Algimanto apygardos vadas Šarūnas ir Vytauto apygardos vadas Miškinis. Apie Markulio-Erelio, kaip išdaviko, veiklą vyrai tikrai nežinojo. Jeigu nors kiek būtų suabejoję Markulio-Erelio niekšybe, į Vilnių nebūtų važiavę. Dar šiandien prisimenu, kokie

jie buvo drąsūs ir pasitikintys, kai išvažiuojant atėjo pas mus atsisveikinti.

Apie kelionę ir nesėkmes papasakojo Miškinis, laimingai ištrūkęs iš MGB spastų.

Vadams išėjus iš mūsų namų ir vos kiek paėjus vieškeliu, pasivijo mašina "viliukas" ir nuvežė juos į Vilnių. Atvažiavę anksčiau sutarto laiko, kiek paklaidžiojo gatvėmis, tačiau bijojo sutikti pažįstamų. Sutartu laiku nuvyko į nurodytą butą. Ten juos sutiko šiltai ir pagarbiai, taip jiems tada atrodė. Pakvietė vakarieniauti į restoraną, tačiau jie atsisakė. Atsisakė ir svaigalų.

Apnakvindino juos antrame aukšte. Vyrai džiaugėsi, kad galės ramiai išsimiegoti lovose, bet vis dėlto ginklus pasidėjo po pagalvėmis. Pavargę greitai sumigo, tačiau, įpratę miegoti "kiškio miegu" išgirdo laiptuose šnabždesį "ticho, ticho". Pašokę griebėsi pistoletų, deja, po pagalvėmis jų jau nebuvo. Supratę klastą, iš antrojo aukšto šoko pro langą. Žemę pasiekė laimingai, gal kiek susipjaustę stiklais. Pasiekus žemę, vadų keliai išsiskyrė. Buvo naktis, Vilnius miegojo. Gal todėl ir nebuvo sukeltas aliarmas, o gal priešas, nesitikėjęs tokių partizanų veiksmų, sutriko.

Miškinis, pribėgęs Nerį, norėjo perplaukti į kitą pusę, bet srovė jį pradėjo nešti. Nepaisant to, jis jautėsi labai laimingas, kad nepateko priešui į nagus. Jeigu jau lemta mirti, tai mirs Tėvynės žemėje.

Staiga pajuto atsidūręs ant seklumos, Vilniaus žiburių jau nesimatė, kažkur amsėjo šuo, kvepėjo kaimo dūmais. Jautė, kad Vilnius pasiliko tolokai. Išlipęs į krantą, pasuko į kaimą, į vieną sodybą, kur lojo šuo. Vilkėdamas vien apatiniais, bijojo išgąsdinti, bet, laimei, pateko pas gerus žmones. Juo patikėjo, priglaudė, pamaitino ir aprengė.

Apie išdavystę sužinojome greitai. Partizanai įspėjo, kad nieko iš ryšininkų neįsileistume į namus. Jeigu atvyktų ryšininkė iš Algimanto apygardos, sakyti, kad nieko nežinome, nes buvo neaišku, kas išdavė.

Pagaliau vyrai gavo iš Miškinio laiškelį. Jis taip pat įspėjo, kad būtume labai atsargūs. Prašė atvažiuoti parsivežti, nes jaučiasi gana silpnai. Jis esąs Ukmergės rajone. Buvo nurodytas adresas. Važiuoti pasisiūlė sesuo Eleonora ir kitos dienos ankstų rytą su arkliu, pakinkytu į prastą vežimą, ji išvažiavo parsivežti vado. Kelionė pasisekė. Kiek buvo džiaugsmo visai šeimai, kai tos dienos pavakary, persirengęs elgeta pasirodė Miškinis su sese. Pavalgęs ir trumpai papasakojęs apie savo kelionę, išsk-

❒ Tėvai Salomėja ir Karolis Lauciai. Stabalunkių k.

❒ Brolis Antanas Laucius (17 m.). Stabalunkių k.

ubėjo pas vyrus, kurie taip pat nekantriai laukė jo grįžtant.

Miškinis, nors ir antrą kartą ištrūkęs iš priešų nagų, neprarado tikėjimo žmonėmis. O gal tikėjo, kad geroji lemtis apsaugos jį nuo pražūties. Deja, pasitikėjimas savo likimu nuvedė į priešų rankas.

...Ėjo jau penktieji okupacijos metai. Partizanų gretos retėjo, vis dažniau girdėjome apie sušaudytus partizanus, suimamus žmones.

Miškinis gavo kvietimą susitikti su okupantų karininku. Tam kruopščiai ruošėsi, nesitraukė nuo radijo imtuvo, skaitė laikraščius, norėdamas priešui įrodyti, kad seka pasaulio įvykius. Galutinai susitarus, Miš-

kinis paprašė tėvelio arklio, kad galėtų nuvažiuoti į susitikimo vietą. Arklys jau buvo pakinkytas, bet tėvelis dar bandė atkalbėti: "Vyrai, nevažiuokite, netikėkite priešais ir jų pažadais, paklausykite seno žmogaus". Miškinis tvirtino, kad jis turįs laikytis partizano žodžio net priešui duoto. Sėdo į roges ir per pavasarinę darganą išskuėjo į savo pražūtį.

Rytojaus dieną vaikinai, atvarę arklį, pasakė, kad "svečias" iš Vilniaus dar neatvažiavęs ir Miškinis pasilikęs jo laukti. O kad jis būtų sugrįžęs pas mus su berniokais! Deja, kitą naktį, priešų kareiviams apsupus sodybą, trečią kartą išduotam, nebepavyko prasiveržti. Taip drauge su kitais vyrais žuvo išduotas Vytauto apygardos vadas Vincas Kaulinis-Miškinis.

Lietuva neteko kilnaus sūnaus, partizanai – drąsaus ir išmintingo vado, mes – nuostabaus žmogaus. Gerbė ir mylėjo jį partizanai už jo paprastumą ir nuoširdumą, už drąsą. Vyrai, skaudžiai išgyvendami vado netektį, pasitraukė iš slėptuvės, kurioje gyveno su juo keletą metų.

ANTANO LIMBOS-BUNKERIO ŽŪTIS

1947 m. rugpjūčio ankstų rytą pas mus užsuko slėptuvės šeimininko sūnus ir pasakė, kad iš naktinio žygio grįžo sunkiai sužeistas A.Limba-Bunkeris. Jis labai kankinasi ir prašo parvežti gydytoją.

Aš su arkliu išskubėjau į Uteną gydytojo, o sesė nuėjo pas sužeistą partizaną.

Sužinojęs, kad Bunkeris sužeistas į vidurius, gydytojas pasakė, kad padėti partizanui nėra vilties, nes praėjo per daug laiko ir tikriausiai jau prasidėjusi gangrena. Tada paprašiau bent vaistų, kad palengvintų priešmirtines sužeistojo kančias. Gavusi vaistų su sesele vaistams suleisti išskubėjau namo.

Gydytojas buvo teisus. Kelyje į namus sutikau dviračiu atvažiuojantį brolį, kuris pasakė, kad žemiška pagalba nebereikalinga. Taip kančiose mirė mūsų mielas drąsuolis Bunkeris, buvęs siaubu Utenos ir Leliūnų skrebams.

Vakare, paguldę ant neštuvų mirusiojo palaikus, maža laidotuvių procesija patraukėme į Stabalunkių kaimo kapinaites. Ten jau amžinam mie-

gui ilsėjosi Viesulas ir Briedis. Kapinėse radome padarytą karstą ir iškastą duobę. Atsisveikinome mažas būrelis – ginklo draugai su kuriais Bunkeris gyveno, ir mes trys kaimynai: sesuo, brolis ir aš.

Deja, Bunkeriui nebuvo lemta likti šiose kapinaitėse amžinam poilsiui. Apie jo mirtį ir palaidojimo vietą sužinojo Leliūnų skrebai. Po savaitės atvažiavę išsikasė karstą su irstančiu kūnu ir išsivežė į Leliūnus. Žmonės kalbėjo, kad labai džiaugėsi savo sėkme, išvertę lavoną iš karsto dar šaudė į jį iš automatų. Turbūt jo bijojo ir mirusio. Kur užkasė jo palaikus, niekas nežino.

Po partizano Bunkerio mirties pas mus užėjo jo motina V.Limbienė. Visus stebinusi savo narsa ir stiprybe, dabar ši moteris buvo visiškai sugniuždyta. Iš jos lūpų veržėsi rauda su žodžiais: "Sudegino trobesius – nesisielojau. Turiu gerus, stiprius vaikus – naujus pasistatysim. Suėmė dukrą – vėl guodžiau save – jauna, sveika, iškentės. Bet dabar, kai netekau sūnaus, nieks manęs nebepaguos ir nenutildys mano raudos".

Išėjus Bunkerio mamai, jos kraupų šauksmą nusinešė rudenėjantys tėviškės laukai. Taip ir nenutilo šios motinos rauda iki jos gyvenimo pabaigos. Antrasis jos sūnus Teofilis Limba-Sakalas taip pat žuvo už Tėvynę.

O kiek tokių kraupių aimanų girdėjo mūsų Tėvynė? Kiek buvo tų, sielvarto prislėgtų, nelaimingų, J.Biliūno Juozapotų, klaidžiojančių Lietuvos laukais ir ieškančių savo vaikų kapų? Kiek, kas šiandien beatsakys?

ŽUVĘ UŽ TRISPALVĘ

Jau budo šaltas 1948 m. pavasaris. Apylinkėje siautėjo priešo kareiviai ir vietiniai išgamos. Nelinksma buvo gamtoje, džiaugsmo nebuvo ir žmonių širdyse.

Partizanų nuotaika irgi buvo prislėgta. Aplankiau juos prieš šv.Velykas, Didįjį šeštadienį. M.Valančiūnas-Aitvaras ir Dobilas (pavardės nežinau) rengėsi naktiniam žygiui. Norėdami nors kiek praskaidrinti žmonių nuotaiką, buvo nutarę Leliūnų bažnyčios bokšte per Velykas iškelti mūsų trispalvę.

Palinkėjusi sėkmingo žygio, atsisveikinau. Partizanai prašė po Prisikėli-

mo pamaldų ateiti pas juos ir papasakoti, kaip į vėliavos plazdėjimą reagavo žmonės. Prižadėjau.

Deja, šventinę nakties ramybę sudrumstė šautuvų ir automatų pokšėjimas, o dangų nušvietė raketos. Nuo šaudymo pabudo visa šeima. Supratome, kad mūsų partizanai susidūrė su priešu. Viešpatie, apsaugok ir padėk jiems laimingai pasitraukti.

Anksti rytą su sese išėjome į Prisikėlimo pamaldas. Eidamos visą laiką stebėjome kelią, ar nepamatysime susirėmimo pėdsakų. Artėjom prie miestelio ir guodėmės viltimi, kad viskas gerai. Tik likus gal 0,5 km, Lementiškio kaimelyje pamatėme ant kelio pridraikyta šiaudų, o ant sniego likučių raudonavo kraujas. Kieno tas pralietas kraujas – partizanų ar priešo? Maža viltis dar rusena – o gal! Taip norėjosi, kad tai būtų priešo kraujas.

Atėjusios į miestelį sužinojome, kad per susirėmimą žuvo abu partizanai, o jų kūnai guli numesti išniekinti prie skrebyno.

Po pamaldų, kur gulėjo numesti partizanų kūnai, susirinko nemažai žmonių. Vieni norėjo atiduoti paskutinę pagarbą ir tyliai apverkti, o buvo ir tokių, kuriuos tas vaizdas džiugino.

Tiesiog nepajutau, kaip prasibrovusi pro žmones, atsiradau prie žuvusių brolių. Vakar jų akys spindėję ryžtu ir drąsa, šiandien į mane žvelgė šaltos ir negyvos, tartum klausdamos už ką? Apie tokį susitikimą vakar nei jie, nei aš nepagalvojome. Stipriai sukandau lūpas, kad iš širdies neišsiveržtų deginantis skausmas.

Tėvyne, kur gi tu priglaudei tuos jaunus partizanų kūnus, kad iki šiol jų dar nerandame?

ATSISVEIKINAME SU TĖVIŠKE IR LAISVE

Praėjo penkeri okupacijos metai. Daug gyvenimų sudėta ant Tėvynės laisvės aukuro, labai daug žmonių prarado laisvę ir gimtąją žemę. Kasdien tegirdi – sušaudė, sudegino, išvežė ar suėmė.

Laukėme arešto ir mudvi su seseria. Visi ryšininkai, dirbę su mumis Vytauto apygardoje, jau buvo suimti, taigi ir mūsų laukė tas pat, tik klausimas – kada?

❒ Genė Lauciūtė. Kazachstano laukuose 1955 m.

❒ Eleonora Lauciūtė (iš dešinės) su likimo draugėmis Mile Dačiulaite ir Elena Poškaite. Lemju miškuose.

Ir štai 1949 m. lapkričio 2 d. kartu su rudens sutema į namus įsiveržia kareiviai. Tuojau puola prie manęs ir išstumia į kitą kambarį. Čia įveda du žmones, apdengtais veidais. Nudengę juos klausia, ar jie mane pažįsta. Abu atsako "taip", pasako pavardę ir slapyvardį. Vienas iš jų ryšininkas – vyžuoniškis. Jis ne kartą pas mus lankėsi arba susitikdavome turguje. Merginą mačiau pirmą kartą, bet ji sakė, kad aš ją suvedusi su mūsų apygardos vadu Miškiniu. Mūsų beržynėlyje buvau surengusi susitikimą su Miškiniu Algimanto apygardos ryšininkei Janinai Valevičiūtei-Astrai. O čia pasirodo buvusi jos sesuo Elena Valevičiūtė-Nida. Apie tą susitikimą ji, matyt, ir sužinojo iš sesers.

Namuose visur landžioja kareiviai, visur verčia, ieško nežinia ko. Aš sėdžiu pasodinta viduryje kambario. Kaip prie didžiausios nusikaltėlės stovi kareiviai. Ima pagunda šokti per langą į rudens vakaro tamsą, bet vos sujudėjus, kareivis tuojau griebia už peties.

Pagaliau krata baigta, liepia rengis, bet apsigalvoja, vėl neleidžia pajudėti. Džiaugiuosi, kad nėra sesers, gal ji išvengs aresto. Bet netrukus pro duris kareiviai įveda seserį. Taigi su tėviške ir laisve atsisveikiname abi.

Nesvetingai mus sutiko Utenos saugumo kabinetai. Tuojau pradėjo tardyti. Pastatė prie kūrenamos krosnies su kailiniais (man išeinant iš namų kažkas užmetė ant pečių brolio kailinius). Apie mane skraido keiksmažodžiai ir kumščiai, už sienos girdėti sesers klyksmas.

Pradeda darytis silpna, nugriūvu, tada aplaisto vandeniu ir vėl kelia "užjausdami": "Negaila banditkos, stovėsi, kol ištirpsi". Viešpatie, kokia ilga pirma nelaisvės naktis. Pagaliau pradeda brėkšti. Tardytojas renkasi savo popierius, galvoju, gal ir aš gausiu pailsėti. Tarytum supratęs mano mintį, tardytojas pasakė: "Negalvok, kad gausi pailsėti. Aš einu ilsėtis, o tave perduosim kitam tardytojui,"– ir pašaukęs kareivį, liepia mane išvesti.

Įveda mane į nedidelį kambarėlį, kur nėra jokio baldo. Dabar jau stoviu kareivio prižiūrima, tik jis stovi pasirėmęs sienos, o man negalima nei pasiremti, nei minutę pasėdėti ant grindų. Kareivį keičia kareivis, akyse darosi tamsu. Viešpatie, padėk laimingai pereiti žemiško pragaro kančią, suteik stiprybės!

Pagaliau įėjęs kareivis liepia mane vesti į mašiną. Sako, kad veš į Vilnių. Atveda ir sesę, jos veidas pilkas kaip žemė. Išvažiuojame iš Utenos, pravažiuojame Antalgę, Leliūnus, Beržinę. Staiga mašina sustoja. Karei-

viai paaiškina, kad mašina sugedo, liepia išlipti. Einame pėsti. Su sese einame greta, bet kalbėtis neleidžia. Vos velkame kojas.

Papliumpa šūviai. Ant plento nugriūva "kruvinas" kareivis. Sesę griebiu už rankos ir tempiu į griovį. "Susišaudymas" trunka neilgai. Kažkas nutveria man už apykaklės. Tai – "partizanas", kurio kepurėje lietuviškas ženklas. Mus apstoja lietuviškomis uniformomis vilkintys vyrai, nuveda į mišką ir pradeda klausinėti, kas mes esame. Paaiškinu, kad buvome suimtos ir mus vežė į Vilnių. Tada lyg priekaištaudami sako, gal mes esame išdavikės, o jie mus be reikalo išlaisvinę. Pasakiau, kad mus suėmė paskutines iš mūsų grupės ir išduoti nebebuvo ką. Paskui vėl klausimas, ar turėjome ginklus ir ar jais naudojomės. Esą štabų ryšininkės privalėję turėti ir, reikalui esant, naudotis pistoletais.

Nors "išvaduotojų" elgesys atrodė keistokas – neįtariau, kad tai baisi priešo klasta. Nustebino jų drąsa: netrukus po susirėmimo su kareiviais susikūrė laužą. Man pastebėjus, kad tai neatsargu, atsakė, kad dūmų iš miško nematyti. Tiesa, atėjęs "ryšininkas" pasakė, kad apylinkėje ramu.

Buvau labai išvargusi, todėl netrukdė man šiek tiek pamiegoti. Rudens dienos trumpos. Pradėjus temti, "išvaduotojai" mus nuvedė nakvoti į slėptuvę. Dar pasakė, kad jeigu kitą dieną bus ramu, ateis pas mus ir palydės miškais iki mums pažįstamų vietų. Jau atsistojusi eiti, prie savo kojų pastebėjau pamestą laiškelį. Aš jį pakėliau ir įsidėjau į kišenę, deja, neperskaičiau. Eidama suglamžiau ir mažais gabalėliais suplėšiusi, po vieną išmečiau. Taip ir liko nežinia, kas ten parašyta: klasta, įspėjimas ar mūsų pastabumo patikrinimas.

Einame pamiške, šviečia pilnatis, deimantais žėri sušalę rasos lašeliai. Miško glūdumoje kraupiai staugia vilkas. Kas tai? Vienišo girių valdovo skundas, ar jo baisi pranašystė mums?

Pagaliau mus vienas palieka apleistoje slėptuvėje. Girdžiu kaip iš viršaus jie mus uždaro. Širdį nusmelkia kažkoks keistas, nemalonus jausmas – kapas. Dabar jau galime pasikalbėti.

Pamačiusi sesers kūną apstulbau: visas – ištisa mėlynė, kirčių žymės. Ačiū Dievui, kad tokia baisi kančia iškentėta. Užmigome.

Mus pažadino šūviai miške, turbūt jau buvo rytas. Girdžiu "bunker". Pakelia dangtį ir klausia, ar kas nors čia yra, liepia išeiti arba mesią granatą. Sesės klausiu: "Ką darom, ar pasiduodam, ar tegu meta granatą ir

užmuša?" Sesuo, nė trupučio nesuabejojusi, atsakė, kad geriau tegu užmuša. Aš taip pat tam pritariau. Trumpai pasimeldėme, atsisveikinome. Užpučiu žvakę. Tamsa ir kapas jau buvo, tik beliko nutraukti gyvenimus. Kapų tyla ir jokios mirties baimės, tik laukimas. Dieve, kokios mes buvom naivuolės, juk priešui reikėjo ne mūsų lavonų, o mūsų kančių...

Mane privedė prie vakarykščio "partizano Lapino" ir jo paklausė, kas aš. Jis gulėjo prie slėptuvės surištas. Kai pasakė, kad aš esanti partizanų ryšininkė Svajonė, aš jam spjoviau į veidą ir išvadinau niekšu. Tada jis pasakė: "Ką čia "niekše", prisipažinkime ir bus lengviau". Po to į mane pasipylė smūgiai, atrodė, kad nuo priešų kirčių virpa ne tik mano kūnas, bet ir žemė, prie kurios buvau prigludusi. Aš pradėjau šaukti. Šaukiau ne nuo fizinio skausmo – aš jo nejaučiau. Šaukiau iš savo bejėgiškumo, kad esu priešo rankose.

Kai atmerkiau akis, virš manęs plaukė pilki rudeniniai debesys, buvo matyti bažnyčios bokštas. Gulėjau sunkvežimio dugne, aplinkui sėdėjo kareiviai ir nešvankiai keikėsi. Sesės mašinoje nebuvo. Besižvalgydama atpažinau Leliūnų miestelio bažnyčios bokštą.

Jau temo, kai sunkvežimis pajudėjo. Mane atvežė atgal į Utenos saugumą. Sesers ir čia nemačiau. Apėmė slogi nuojauta. Supratau, kad fizinis skausmas yra baisiau už mirtį, dėl to sesė ir rinkosi mirtį, nes bijojo, kad skausmo gali neišlaikyti. Saugumiečiai, matydami, kad mušimu nieko nepasieks, sugalvojo dar vieną kankinimo būdą. Vienas kareivis, paėmęs už vienos kojos, antras už kitos, pradėjo plėšti. Tokios kančios sesė neišlaikė. Pasakė, kur yra du apleisti Vytauto apygardos bunkeriai. Vienas iš jų buvo tuščias, nes žuvus apygardos vadui Miškiniui, vyrai jį paliko. Antrąjį priešai taip pat rado tuščią, nes, saugumui mus išsivedus, brolis tą patį vakarą nuvažiavęs dviračiu, pranešė partizanams ir vyrai pasitraukė. Namus rado tuščius.

Brolis jau buvo patekęs į saugumo akiratį. Dar būdamas jaunas berniokas, 1946 m. vasarą suimtas be jokio kaltės įrodymo, tiesiog paimtas kelyje. Mušė ir kankino, reikalaudami išduoti partizanus. Taip pralaikė savaitę saugume, kiekvieną vakarą kankindami.

Brolis į namus sugrįžo liūdnas. Pasisakė, kad jį "užverbavo", liepė išaiškinti, kur būna partizanai. Brolis žinojo partizanų slėptuves ir, bijodamas, kad skausmo gali neišlaikyti, sutiko.

Apie tai papasakojom Miškiniui ir kitiems partizanams. Miškinis mus nuramino, patarė į saugumą nurodytu laiku neiti. Jeigu saugumiečiai atvažiuotų į namus, paaiškinti, kad tėvai neleidžia niekur išeiti iš namų, nes brolis dar neturėjo dokumentų, o tik gimimo liudijimą, rodantį, kad jis yra dvejais metais jaunesnis.

Miškinis neklydo. Po poros savaičių atvažiavo pas brolį saugumietis ir paklausė, kodėl nurodytu laiku neatėjęs su žiniomis į saugumą. Broliui paaiškinus, kad tėvai jo niekur iš namų neišleidžia, nes neturįs dokumentų, nusivedė jį į klojimą, smarkiai sumušė ir nurodė naują atėjimo datą, o jeigu nepasirodys – nušausią. Saugumiečiai lankėsi keletą kartų, ir kiekvieną kartą kartojosi ta pati procedūra. Brolis buvo mušamas, o paskutinį kartą taip žiauriai sumušė, kad jis nebegalėjo paeiti. Taip paliko jį ramybėje. Gaila, kad brolis jau nebeprisimena to budelio pavardės.

Nakčiai mane įstūmė į rūsį, buvo visiška tamsa, aplinkui šmižinėjo ir cypė žiurkės. Susiradusi kažkokius lentgalius, užmigau.

Pagaliau už manęs užsitrenkė kalėjimo vartai. Po visų tikrinimo pro-

❒ Grupė uteniškių: antroje eilėje pirma iš kairės Genė Lauciūtė. 1955 m. Kazachstanas

cedūrų patekau į kalėjimo kamerą.

Pasibaigus tardymams, prasidėjo skausmingos kelionės. Kovo mėnesį iš Utenos kalėjimo mane pervežė į Lukiškes. Čia buvo paskelbtas Maskvos trijulės sprendimas: 10 metų sustiprinto režimo lagerio.

Gegužės mėnesį su saujele Lukiškių kalėjimo žemės ir dideliu sielvartu palikome Tėvynę. Apie mėnesį teko praleisti niūriame Leningrado kalėjime, toliau – Vologdos paskirstymo punktas ir galutinis sustojimas Komi ASSR, Inta.

Neįprastas, sunkus darbas, šaltis ir begalinis Tėvynės ir artimųjų ilgesys padarė savo: pradėjau dažnai sirgti. Ateidamos aplankyti draugės papasakodavo lagerio ir kitas naujienas. Mergaitės atėjusios juokėsi, kad Stalinas, praradęs žadą, vos pasako: "Kalinius pa...", ir vyriausybei neaišku – kalinius pakarti ar paleisti.

Su manimi palatoje gulėjo kelios rusės, kurios labai sielvartavo dėl Stalino ligos, o kai jis mirė, kokios graudžios ašaros liejosi! Nors jo dėka buvo gavusios po 25-erius metus lagerio. Aš gi dėl tos mirties džiaugtis galėjau tik po antklode.

1954 m. žiemą prasidėjo vežimai iš Intos moterų lagerio į kitus lagerius. Sveikas jaunas moteris vežė į Lemju miškus kirtimo darbams, o kitas, nedarbingas – į invalidų lagerį Abezę. Į Abezę išvežė ir mane. Čia jokių darbų nebuvo, tik kažko laukimas. Atrodė, kad iš čia jau niekur nebeišeisi. 1954 m. pavasarį ir čia prasidėjo kalinių sveikatos tikrinimas. Tikrino buvęs kalinys gydytojas Šimkūnas, kuris ir pasiūlė man iš čia išvažiuoti.

Taip gydytojo Šimkūno dėka, pravažiavus tūkstančius kilometrų, atsidūriau Kazachstane. Buvo kovo mėnuo, tirpo sniegas ir švilpavo varnėnai. Pavasarėjantys laukai priminė tėviškę, taisė nuotaiką ir teikė viltį sugrįžti į Tėvynę. Iš čia 1955 m. lapkričio 2 d., peržiūrėjus bylą ir sumažinus bausmę iki faktiško atbuvimo, išvažiavau į Lietuvą.

Žodžiais nenusakomas jausmas, kai po sunkių vergiškų klajonių svetur, suklumpi ir bučiuoji šventą, brolių krauju aplaistytą gimtąją žemę.

1996-1997 m.

ŽALIOSIOS RINKTINĖS PARTIZANAI

Alfonsas Litinskas

NEGALĖJOM LIKTI NUOŠALY

Graži tu, mano brangi tėvyne,
Šalis, kur miega kapuos didvyriai!
Ne veltui bočiai Tave taip gynė,
Ne veltui dainiai plačiai išgyrė!

Maironis

Lietuvos mokykla ir jos mokytojai skiepijo vaikams Tėvynės meilę, ugdė savo gimtojo krašto patriotus. Jie dirbo šį taurų darbą, nenuleisdami rankų, nesitikėdami materialinio atpildo. Mokyklos suolas, jaunųjų ūkininkų ratelis, šaulių būrys – tai aplinka, kurioje formavosi Lietuvos pilietis, patriotas, pasiruošęs ginti savo Tėvynę.

Tos pačios patriotinės dvasios buvo veikiama ir mūsų šeima. Tėvas gana apsiskaitęs ir išprusęs, gerai žinojo ne tiktai rusų imperijos, bet ir mūsų, Lietuvos, istoriją. Man pripasakodavo įvairiausių pasakojimų ir padavimų. Aš dar nemokėjau skaityti, jau žinojau apie Vaidevutį, Mindaugą, Trakus ir Lietuvos laisvės kovas 1918-1923 m. Patriotizmą žadindavo ir dainos, kurias visa šeima dainuodavo. Ypač dainos Maironio žodžiais giliai įstrigdavo į mūsų, vaikų, jaunas širdis. "Oi neverk motušėle, kad jaunas sūnus eis ginti brangiosios tėvynės", dainuodavo mūsų kaimo šauliai, kurių būryje buvo virš trisdešimties.

Nors mūsų šeima buvo neturtinga, bet aš nesijaučiau nelaimingas ar pažemintas. Dar vaikas kūriau planus, ką darysiu užaugęs, ir manau, kad mano svajonės būtų išsipildžiusios. Buvau nesugriuvęs, kaip kaime sakydavo, bet kokį darbą sugebėjau dirbti. Konstravau, gaminau aviamodelius, kurie gana sėkmingai skraidė. Man skraidyti neteko, nes vėliau "nuskraidino" į Šiaurę, iš kur ilgai negalėjau pakilti.

Man, dvylikamečiui, pirmoji okupacija nebuvo netikėta, bet išsyk sunku buvo suvokti, kas vyksta. Tiktai po savaitės kitos, kai aplinkiniuose miškuose apsistojo baisiai atrodantys sovietų raiteliai, pradėjo aiškėti ne tik man, vaikui, bet ir visiems žmonėms kokia nelaimė užgriuvo mūsų tautą. Jau rugpjūčio mėn. buvo sunaikintos visos trys kaime buvusios bibliotekos, mokyklos, jaunųjų ūkininkų ir šaulių organizacijos.

❒ Petras Masiulaitis-Virpša, Giria

Prasidėjus karui ir vokiečiams išvijus rusus, greitai paaiškėjo okupantų piktadarybės. Skaitydami J.Petruičio "Kaip jie mus sušaudė", "Lietuvos archyvus", sužinojome Rainių, Panevėžio, Pravieniškių tragedijas, ir mums, vaikams, jau formavosi požiūris į okupantus ir okupaciją. Tai skatino greičiau subręsti ir suprasti, kas yra Tėvynė ir Laisvė.

Baigiantis antrajai okupacijai Petras Masiulaitis pasikvietė dirbti, kartu ir mokytis staliaus amato. Petras buvo puikus žmogus, doras vaikinas, šaulys ir didelis patriotas. Gyveno kartu su jaunesniuoju broliu Vladu ir senute motina. Turėjo keletą hektarų žemės, kurioje kada nors galvojo įsikurti. Nepriklausomos Lietuvos laikais dirbo Linkaičių ginklų fabrike. Ten tuo metu dirbo nemažai kaimo jaunimo. Jau vokiečių okupacijos

metais Petras įsijungė į pogrindinę pasipriešinimo okupantams veiklą. Ši okupacija, palyginus su sovietine, buvo gana švelni. Nebuvo perdaug persekiojami Lietuvos žmonės. Valdymo struktūrose dirbo savi lietuviai, kurie įvairiais, jiems galimais ir prieinamais būdais lengvino okupacijos naštą.

Neatsitiktinai Petras mane pasikvietė dirbti. Vokiečių okupacijai artėjo galas. Frontas 1944 m. gana sparčiai artinosi prie Lietuvos. Reikėjo ruoštis trečiajai, baisiausiajai okupacijai. Petras žinojo, kad jam teks pasitraukti į pogrindį ir įsijungti į aktyvų pasipriešinimą. Jam reikėjo patikimų žmonių, ypač jaunimo, kuriems negrėsė mobilizacija, kurie galėjo nesislapstydami veikti ir padėti į nelegalią padėtį pakliuvusiems vyrams. Jau tuomet supažindindavo mane su pogrindžio literatūra, kurios jis nemažai gaudavo.

1944 m. liepos 26 d. į Užuožerių kaimą 'važiavo sovietiniai tankai. Pasičiupęs savo SV-10 – dešimties šūvių automatą, Petro brolis Vladas pakluonėmis kažkur pasitraukė, arčiau miško. Buvo aišku, kad jis įsijungė į kovą. Petras dar lūkuriavo iki rugpjūčio 12 d., kuomet buvo paskelbta Šeduvos valsčiuje mobilizacija. Kaimo vyrai, ryšulėliais nešini, apverkti žmonų ir motinų, išėjo į svetimos valstybės karą. Tačiau ne visi nuėjo iki Šeduvos. Dalis vyrų, pailsėję Narbobalos krūmuose, naktį sugrįžo į namus. Sugrįžo ir jau nebesirodė, o pradėjo ruoštis kovai su nuožmiausiu Lietuvos ir žmonijos priešu – bolševizmu.

Mes, jaunesni, legaliai gyvenę, supratome, kad negalime likti nuošalyje. Vyrams reikėjo ginklų, jų ne visada lengvai galėjome gauti. Tai buvo įvairūs būdai, daugiau ar mažiau rizikingi. Pasinaudodavome rusų kareivių silpnybe alkoholiui: vienas kitas susigundydavo.

Būdavo ir kuriozų. Kaime visą rugsėjį ir pusę spalio stovėjo NKGB pasieniečių batalionas. Netoliese, kitoje kaimo gatvelės pusėje, pievoje, žaliakepuriai buvo pasistatę palapinių. Ten gyveno, vakarais kūrendavo laužus ir dainuodavo ukrainietiškas dainas. Tarp pasieniečių buvo daug jaunų ukrainiečių. Vieno tokio, vardu Fedia, paprašiau automatui šovinių, nes jų reikėjo mūsų vyrams. Kareivėlis, įtariai nužvelgęs mane, paklausė: "O kam tau šoviniai?" Tikinau, kad mums, kaimo vaikiščiams, norisi pažaisti, na ir pašaudyti. Jis gana draugiškai perspėjo, kad tai labai, labai pavojingi žaidimai, ypač kol jie čia, kaime. Pasienietis Fedia buvo geras žmogus; o juk galėjo užsitarnauti juostelę antpečiuose, o man

parodyti kelią į Šiaurę.

Įvairiais būdais gautus šovinius net kišenėse nešiodavausi (o kaimas pilnas enkavedistų). Kartą mokyklos kieme, išsiėmęs iš kišenės saują šovinių, parodžiau draugui. Jis, žvilgterėjęs į viršų, pamatė, kad du pasieniečių karininkai iš antrojo mokyklos aukšto lango mus pastebėjo. Reikėjo ką nors daryti. Už keleto žingsnių buvo mokyklos šulinys. Į jį greitai supyliau šovinius ir, kaip niekur nieko, bandžiau išeiti į gatvę. "Anuka, pastoj", staiga išgirdau. Nusivarę į Juozo Tarbūno kiemą, iškratė ir uždarė į svirną. Padarė kratą ir namuose, bet bevielis telefonas kaime veikė gerai, ir sesuo jau buvo spėjusi paslėpti visą mano arsenalą. Išlaikę iki vakaro paleido, savo nuostabai, nei pas mane, nei namuose nieko neradę. Tiesa, kišenėje rado trispalvės ženklelį, kurį liepė išmesti, nes tai "buržuazinės Lietuvos atributika", bet aš įsidėjau atgal.

Ginklavome ir po truputį ginklavomės. Mūsų grupelė iš trijų vaikinų ruošėmės, reikalui esant, padėti partizanams. Turėjome vokiškus karabinus, šovinių, granatų, pistoletą, revolverį. Ypač noras įsijungti į aktyvią kovą sustiprėjo, kai ankstyvą pavasario rytą per kaimą pražygiavo nemažas Žaliosios rinktinės būrys, tarp jų ir su Brno kulkosvaidžiu vyras, slapyvardžiu Gorkis.

Kol kaime gyveno pasieniečiai, buvo ramu. Porą kartų prašukavo laukus ir krūmus, bet jokių aktyvių veiksmų nesiėmė. Pasieniečiams išsikėlus, dvaro parke įsikūrė trofėjinis batalionas. Į kaimo reikalus nesikišo. Kartais išgėrę tarp savęs pasišaudydavo dėl savų merginų "Katiušų", ir viskas. Prieš Naujus metus išsidangino, palikdami baisiai priterštą parką ir automašinomis sugadintas kaimo gatveles.

Žiemą, vežant į frontą, iš Radviliškio stoties į namus parbėgo mano draugas, kalvio Čepo sūnus Julius. Su juo pabėgo taip pat mano mokyklos draugas Juozas Prikockas. Julius apie porą mėnesių nesislapstydamas vaikščiojo po kaimą, kūrė planus, ką toliau darys, kaip gyvens, ką dirbs. Bet atvažiavę Šeduvos stribai ir Panevėžio NKGB garnizono kareiviai Julių ir tėvą Juozą Čepą išsivežė. Už kelių dienų, paryčiais, buvo apsupta Juozo Prikocko trobelė. Per susišaudymą žuvo Juozas ir dar du partizanai – Liumpa ir Juodeika. Kūnai pamesti Radviliškio turgavietėje. Tai buvo pirmosios aukos. 1945 m. balandžio 23 ar 24 d. buvo suimtas ir išvežtas kaimo mokytojas Juozas Beleckas. Kerštaujant eiguliui Juozui

Majauskui, pasitraukusiam į mišką, buvo žiauriai nužudyta jo žmona ir jauna žmonos giminaitė. Netrukus, pakliuvęs rusų pasalon, žuvo ir eigulys Juozas Majauskas. Matant tas baisybes, didėjo ir mūsų ryžtas.

Mes žinojom, kad padedame Žaliosios rinktinės vyrams, tarp kurių buvo ir mūsiškių. Mes, t.y. aš, Alfonsas Litinskas, Jonas Jankauskas ir Alfonsas Simansonas, ruošėmės bet kada įsijungti į veikiančios Žaliosios rinktinės gretas. Bet gyvenimas pasuko kita kryptimi. Vėl tas jaunuoliškas naivumas, patiklumas ir patirties stoka. Neįvertinome priešo klastos, jo metodų.

❒ Vincas Tarbūnas-Dagys

Retsykiais apie savo darbus ir ketinimus prasitardavau, rodės, patikimam, iš geros šeimos kilusiam, beveik vienmečiui jaunuoliui. Tuo metu jis buvo atvažiavęs iš Panevėžio į Užuožerius pas dėdę praleisti fronto. Praėjus frontui, jis įsidarbino Šeduvoje ir dirbo komjaunime. Tuomet aš apie tai nežinojau. Neaišku, kas jį privertė ar paskatino mus išduoti. Per pirmąją apklausą kaip liudytojas suminėjo visų kaimo jaunuolių pavardes ir tardytojui nurodė, kad tai pogrindinė, antisovietinė kaimo jaunimo organizacija, kuriai vadovauja Alfonsas Litinskas. Jo parodymuose

tiesos buvo nedaug. Mes veikėme ir dirbome trise, o surašė aštuonis, devintojo pavardė buvo neaiški. Alfonso Simonsono visai neįrašė. Jis liko nesuimtas ir neužilgo pasitraukė į mišką pas partizanus.

Įdomiausia ir man nesuprantama, kad jis prisipažino priklausąs šiai organizacijai. Galvojau, kad jam pasiūlė taip padaryti ir, kai atliks savo judošišką darbą, bus paleistas. Jis buvo apklaustas 1945 m. liepos 9 d. Rytojaus dieną, t.y. liepos 10 d., ankstyvą rytą, kaimas buvo apsuptas, ir skundiko nurodytuose namuose padarytos kratos, o nepilnamečiai kaimo vaikinukai buvo suimti: aš, Jonas Jankauskas, Bronius Kilda, Vytautas Peseckas ir Stasys Morkūnas. Jurgis Tarbūnas, motinai matant, buvo nušautas kieme. Neaišku, ką Šeduvos stribų leitenantas Loginovas norėjo tuo parodyti, nes šauti tikrai nebuvo jokio reikalo. Jurgis nei priešinosi, nei bėgo: tiesiog išstūmė iš lovos užsimiegojusį ir nušovė. Man regis, stribai tą rytmetį ruošėsi gerokai pašaudyti, labai jau nagai niežėjo neišsipagiriojusiems. Ne vienas gyrėsi, kad tai jis nušovęs tą "banditą".

Mane su tėvu išvarė iš trobos. Sėdėdami kitoje gatvės pusėje, ant griovio krašto, stebėjome, kaip darė kratą: šakėmis badė kiemą bei skiedryną ir vos nerado užkastų knygų. Kai išvairavo iš prieangio dviratį ir, ištraukę sėdynę, su šampalu dviračio rėmuose pradėjo kažko ieškoti, tuomet supratau, kas mus įskundė. Tik vienas žmogus žinojo, kad aš prieš savaitę, vyrų nurodymu, iš Šeduvos gabenau 7,36 kalibro pistoleto šovinius, supylęs į dviračio rėmą. Pasakiau apie tai tėvui. Jis reagavo ramiai. Tėvas taip pat buvo suimtas ir dvi savaites šėrė utėles Šeduvos saugumo areštinėje. Nieko neišgavę paleido ir užverbuoti jo nepavyko. Deja, ne visi iš ten išėjo su švaria sąžine. Tėvas žinojo apie mano veiklą, bet nei tada, nei vėliau sugrįžus, man nepriekaištavo.

Į Šeduvą atvežė kaip malkas sukrautus vienas ant kito, kad nepabėgtume. Man kliuvo gulėti apačioje. Kai nutirpus visam kūnui, pajudėjau – gavau smūgį automato buože. Ir dar kartą kažkoks ukrainietis, iškeikęs mus "benderovcais", ruošėsi smogti, bet pagyvenęs uzbekas ar kazachas sulaikė jo ranką tardamas, kad tai vaikai. Suimant apklausinėjo civiliai apsirengęs Panevėžio saugumo kpt. Gusevas. O nuo namų iki kaimo kryžkelės varė operįgaliotinis v.ltn. Riabovas. Mes ėjome greta su Jonu Jankausku, o iš paskos girtas Riabovas automato buože trankė mums per pečius, per nugarą ir ragino eiti greičiau.

Šeduvoje suvarė į žydo Geršovičiaus namo kiemą, kur buvo įsikūręs stribynas. Palaukėme pakol pėsčius atvarė kitus suimtuosius, senukus, tarp jų ir mano tėvą. Atvežė nušautą Tarbūnienės Jurgiuką ir numetė turgaus aikštėje. Jo brolis Aleksas, sužeistas fronte, gulėjo karo lauko ligoninėje.

Tėvas įdavė maišelį su maistu, nes nieko neleido pasiimti. Čia paskutinį kartą atsisveikinau su tėvu ilgiems devyneriems metams.

Paskui Panevėžys. Saugumo kiemo areštinėje "KPZ" prasidėjo nauja skausminga mano gyvenimo odisėja.

Iš pirmųjų tardymų supratau, ką jie žino ir ką įvairiais būdais kankindami, mušdami, akistatomis stengiasi išgauti. Baisiausia buvo tai, kad, neišlaikęs kankinimų, gali išduoti draugus arba visai nekaltus žmones. Tardė jaunesnysis leitenantas – vyresnysis tardytojas (taip jis pabrėždavo atsakydamas telefonu) Belovas. Tai buvo stambus bernas, išburkęs, išblyškęs, lyg be saulės užaugęs grybas, ir svarbiausia – jis buvo mikčius, bet kai šaukdavo neužsikirsdavo. Mušdamas gumine lazda, sakydavo, kad tai fašistų lazda. Lyg man būtų skirtumas! Mušdavo gudriai: ant nuogos nugaros užmesdavo šlapią skudurą ir pliekia. Skauda, o žymių beveik nematyti.

Supratau, kad sovietinio kalėjimo nepavyks išvengti, todėl "ugnį nukreipiau" į save. Sugalvojau šiek tiek panašią į tikrovę istoriją ir jos laikiausi visą tardymą. Tiesa, darant kratą, rado LLA atsišaukimą, tai jie man ir pripaišė LLA. Per daug neprieštaravau. Kaip paskui paaiškėjo, mano pasirinktasis variantas buvo geriausias, nes ir po teismo išvežė ne miško kirsti ar plukdyti, o į anglių šachtas. Man pavyko išgelbėti nuo kalėjimo ir tremties keletą žmonių. Kai kurie taip ir nesužinojo, kodėl jie išėjo į laisvę. Skunde buvo nurodyta, kad aš su partizanais susitikdavau Vlado Gelumbausko sodyboje. Po ilgų vargų pavyko įrodyti, kad aš susitikdavau senose Užuožerių kapinaitėse. Broniui Kildai pavyko įduoti raštelį su nuoroda, kaip laikytis ir ką sakyti, ką neigti. Bronius išėjo į laisvę neužverbuotas. Ilgai kankino ir reikalavo įvardyti draugą iš "V" raidės. Maniau, kad tai buvo mano draugas iš Radviliškio Leonas Vasauskas, su kuriuo jungė bendras potraukis aviacijai ir noras skraidyti. Bet tai buvo Jonas Varvuolis. Jis buvo įskųstas, bet tardytojui kilo abejonės dėl darbo vietos. Buvo nurodyta, kad jis dirba Linkaičių geležinke-

lio stotelėje. Varvuolis nedirbo. Ten tuo metu dirbo Leonas Vasauskas.

Štai kaip po mėnesio viskas išaiškėjo. Vieną karštą rugpjūčio 12-osios naktį, apie vidurnaktį, į perpildytą kamerą įstūmė išsigandusį žmogeliuką. Tai buvo Jonas. Kuomet ilgai stebėjęs "vilkelis" užsidarė, pasikviečiau Joną ir pamokinau, kad viską neigtų. Pasakiau, kad tardytojas nieko konkretaus apie jį nežino ir tiktai tikisi kokio nors mažo prisipažinimo. Rytą, tardytojui sužinojus, kad aš buvau su Varvuoliu vienoje kameroje, man buvo atitinkamai "atseikėta", o Jonas už poros mėnesių išėjo į laisvę. Grįžęs kartu su Broniumi Kilda, sutikę mano motiną, abu ją pabučiavę ir sakę, kad tai Alfukas juos nuo kalėjimo išgelbėjo. Ir Leonui Vasauskui padėjau kalėjimo išvengti. Jis baigė aviatorių kursus, retsykiais skraidė "kukurūzninkais", dirbo fotokorespondentu "Tarybiniame mokytojuje", net nenujausdamas, kokia grėsmė buvo pakibusi virš jo galvos.

Buvo toks nutikimas tardymo metu. Mane keletą naktų iš eilės klausinėjo, kokį ginklą turėjo Jonas Jankauskas. Atkakliai tvirtinau, kad nežinau. Tuomet suvedė į akistatą. Klausia manęs: "Kokį ginklą turėjo Jankauskas?" Atsakau: "Nežinau". To paties klausia Jankausko. Šis atsako: "Automatą". Vėl paklausus manęs kokį ginklą Jankauskas turėjo, atsakau: "Automatą". "Tai kodėl, svolačiau, nesakei?" "Tai kad nežinojau. Dabar Jankauskas ką tik pasakė".

"Didysis bernas" suprato mano apgaulę, bet jau buvo per vėlu. Atseikėjo man už tai, bet aš neišdaviau draugo ir tai įrodžiau.

Toliau – "humaniškiausias ir teisingiausias" pasaulyje sovietinis teismas. Pabaltijo karinės apygardos karinis tribunolas ir nuosprendis. "Sovietinių socialistinių respublikų sąjungos vardu 1945 m. gruodžio mėn. 19 d., Panevėžio karinio tribunolo sesijoje, pirmininkaujant vyr.leitenantui Pavlenko, nariams Čepaičiui ir Sarkisjanui, sekretorei Panomariovai, peržiūrėjus Alfonso Litinsko apkaltinimo bylą nustatė: remiantis baudžiamojo kodekso str.58-Ia ir 59-II BK RTFSR pritaikant Aukščiausios tarybos 1943 m. balandžio mėn. 19 d. antrąjį įsaką, nubausti Alfonsą Litinską 20 metų katorginiams darbams konfiskuojant jam priklausantį turtą".

Turto neturėjau jokio, o teismo dieną iki aštuoniolikos metų trūko 24 dienų.

MANO JAUNYSTĖS VARGAI

1948 m. prasidėjo mano jaunystės vargai. Šeimoje buvome 5 asmenys: tėvai, sesuo, brolis ir aš – aštuoniolikmetis. Tėvas 1946 m. buvo suimtas ir nuteistas 10 metų kalėti. Brolis Aleksas, kad nebūtų paimtas į kariuomenę, 1947 m. gruodžio mėn. pradėjo dirbti Radviliškio geležinkelyje. Mama, sesuo ir aš likome ūkininkauti.

1948 m. gegužės 22 d. buvome apsupti garnizono. Ryte, pradėjus aušti, jo vyresnysis mums perskaitė raštą, kad esame ištremiami kaip partizanų slėpėjai (buvome šelpėjai ir ryšininkai nuo 1944 m.). Liepė greitai rengtis. Ką spėjome pasiimti – susidėjome į vežimą ir išvažiavome Šeduvos link. Buvo suimtos 5 kaimyninės šeimos. Pagalvojęs, kad veža iš Tėvynės, atsisveikinęs su mama ir seserimi, nusprendžiau bėgti. Pavyko. Antrą dieną pabėgo ir kaimynas Julius Gaubas. Jei žūti – tai savoje žemėje. Su Gaubu nuėjome pažiūrėti, kas darosi mano namuose, bet mus užklupo stribai. Julius Gaubas žuvo, o aš likau gyvas.

Įstojau į partizanų gretas. Buvau priimtas į Žaliosios rinktinės būrį, kuriam vadovavo Petras Masiulaitis-Virpša. Daviau priesaiką. Gavau Nemunėlio slapyvardį. Mane paskyrė prie štabo. Teko daug apkeliauti su štabo viršininku Juozu Rudžioniu-Čemberlenu, kuris vėliau pasirodė besąs saugumo agentas.

1949 m. pradžioje partizanavau Jono Bulzgio-Klevo kuopoje. Mūsų kuopoje buvo 13-15 vyrų. 1948 m. Prisikėlimo apygardos vadu paskirtas Leonas Grigonis-Žvainys, spaudos viršininku – Vytautas Šniuolis-Vytenis. Radvilonių miške buvo suorganizuotas Žaliosios rinktinės sąskrydis, o stovykla prie Radvilonių dvaro pavadinta "Baltaisiais rūmais". Į sąskrydį susirinko partizanai bei būrių vadai. Viso pokalbio negirdėjau. Atsimenu paskutinius vado Žvainio atsisveikinimo žodžius: "Kovokime iki paskutinio kraujo lašo, nepasiduokime. Nors mes žūsime – mūsų tauta bus laisva".

Spauda į būrį buvo teikiama ir platinama per ryšininkus, bet ryšininke buvusi saugumo agento J.Rudžionio-Čemberleno žmona, daugumą spaudos sunaikindavo, todėl jos į būrį labai mažai pakliūdavo.

Nutarėme laikytis mažomis grupelėmis, nes buvo sunku gauti maisto. Prasidėjo išdavystės ir suėmimai, verbuojami nauji agentai. 1949 m. pradžioje buvo išduotas būrio vadas Petras Masiulaitis-Virpša, laikęsis Radviliškio aps., Raginėnuose. Žuvo septyni partizanai: būrio vadas Petras Masiulaitis-Virpša, Antanas Brazauskas-Žaibas, Onutė Brazauskaitė-Vaikutis, Petras Paluckas-Čukas, Juozas Montvilas, Venslovas, Baltramijūnas.

1948 m. pabaigoje Prano Palucko sodyboje Kadagio grupėje žuvo šie partizanai: kuopos vadas Pranas Paluckas-Kadagys, Algis Gabenis-Puodas, Aleksas Gabenis-Puodelis, Petras Mickus-Zubrys, Brazas-Klebonas. Pabėgo Razgaitis-Saulėka, Juozas Kudokas-Ilgūnas. Išdavė eigulys Labunskis, gyvenęs Radviliškio aps., Juodupių k. 1949 m. Čemberlenas sušaudė keturis partizanus: Moniką Mingėlaitę-Gražiną, Joną Mančiauską-Valstietį, Liudviką Buivį-Karvelį, Teodorą Mierkį-Sakalą. Tai įvyko Radviliškio aps. Gaubių k., Mataičio sodyboje. Po to Čemberlenas su saugumo pagalba, pasivadinę "klevais", "beržais, "matrosais", buvo užėję pas ryšininkę Kazimierą Laucytę-Butkuvienę, gyvenančią Radviliškio aps. Šibartų k. Penki ar šeši Čemberleno pagalbininkai rinko partizanus į Radvilonių mišką. Taip buvo sunaikinta vado Stepono Rimaičio-Strazdo kuopa: Apolonija Vaičiulienė-Pušaitė, Alfonsas Mikšys-Laisvė, Zenonas Jakimavičius-Putinas ir du ryšininkai Antanas Valys-Algis ir Adolis Žvigaitis.

Man teko daug kartų dalyvauti kautynėse. Mirtis slinko iš paskos. 1949 m. vasario 22 d. apsistojome sodyboje ir buvome išduoti. Ryte apsupo stribai, prasidėjo kautynės, vykusios pusę dienos. Nukautas vienas stribas ir keli sužeisti, paimtas automatas ir šautuvas, sugadintas kulkosvaidis. Netekome partizano Petro Mečionio-Lapo. Kautynėse dalyvavo kuopos vadas Jonas Bulzgys-Klevas, Steponas Vaišvila-Uodas, Antanas Šimuolis-Driuteika ir aš. Buvo sužeisti Driuteika ir Klevas.

1949 m. spalio 4 d. kautynės vyko Radviliškio aps., Mažaičių miške. Išdavė partizano Stankaus-Tigro sesuo, kuri visą laiką mus šelpė, palaikė ryšius, paskui, matyt, buvo saugumo užverbuota. Mūsų kuopoje buvo 8 vyrai ir dvi merginos: ryšininkė Emilija Gegetskaitė ir mergina nuo Raseinių, pasivadinusi Dana, kuri vėliau buvo suimta ir teista. Per kautynes buvome kareivių apsupti keliais žiedais. Žuvo du partizanai: Antanas

Šimuolis-Driuteika ir Alfonsas Simansonas-Karpis, labai stambus vyras, vaikščiojęs basas, nes buvo labai sudėtinga gauti jam batus. Vėliau žuvo dar trys partizanai: Vincas Tarbūnas-Dagys, Steponas Vaišvila-Uodas ir Bolesas Sabeckas-Uosis. Dana buvo sužeista, bet man pavyko išvesti ją iš kautynių vietos. Sužeistą suėmė ir Emiliją Gegetskaitę. Sveiki liko tik Jonas Bulzgys-Klevas ir Stasys Banilis-Smidra. Aš taip pat buvau sužeistas. Garnizonas irgi turėjo nuostolių: sužeistų ir nukautų. Besiveržiant pats nukoviau du karcivius.

1949 m. gruodžio mėn. Pakruojo aps., Jasaičių k. pas ryšininkus Šumskius mane stribai pastebėjo ir apsupo. Per šeimininkę reikalavo pasiduoti. Atsisakiau. Pastebėję, kuriame kambaryje esu, per langą įmetė granatą, bet išgelbėjo spinta. Po sprogimo puolė žiūrėti, bet aš turėjau pistoletą, ir vieną stribą sužeidęs, išbėgau į lauką. Pavyko pabėgti, nors ir sužeidė, persekiojo beveik kilometrą. Priglaudė ir gydė Tribulų šeima Radviliškio aps., Miškadvario k. Šeimoje buvo motina ir 7 vaikai, o tėvas miręs. Man suteikė reikiamą medicininę pagalbą. Ta pati šeima priglaudė Petrą Mečionį-Lapą ir kitus. Atiduodami mums paskutinį lašą pieno, nuskriausdavo savo vaikus. Tribulų namuose buvo slėptuvė.

Jonas Bulzgys-Klevas ir Stasys Banilis-Smidra nusigavo pas ryšininkus Venclovus į Noreikonių k. Pakruojo aps. ieškoti man medicininės pagalbos. Ten buvo išduoti ir žuvo, o sodybą stribai sudegino. Likau vienas ir turėjau ieškoti gerų žmonių, kurie mane priglaustų.

1951 m. įsigijau dokumentus svetima pavarde, o 1952 m. išvažiavau į Kaliningrado sritį, kur apsigyvenau ir pradėjau dirbti. 1965 m. saugumo buvau išaiškintas.

PALANGOS GIMNAZIJOS 1945-1948 m. POGRINDIS IR POGRINDININKŲ LIKIMAI (2)

Prisiminimus užrašė ir parengė kraštotyrininkas **Vytautas Rimgaila**

***Bronė Kalvaitytė-Šerepkienė**, Domininko, g.1925 Telšių aps., Varnių vls., Balkininkų k., ūkininko šeimoje. Iki arešto 1948 07 1 Kretingos r. Laukžemės mokyklos mokytoja.*

Tėveliai turėjo 12 ha ūkį, vėliau dar rupirko 6 ha. Gražios mano tėviškės apylinkės. Netoli parapijos bažnyčia. Saulėtom dienom, rudenio ir pavasario spalvom pasipuošus gamtai, tie nuostabūs vaizdai taip užliūliuodavo sielą, kad norėdavosi šaukti: "Ak, kokia graži tu, mano tėviškėle!" Čia ir prabėgo mano gražioji vaikystė iki dvylikos metų, kurioje buvo ir labai skaudžių valandų... Būdama 7 metų netekau mamytės, o dvylikos – tėvelio. Tuomet visa tai atrodė tragiška, o vėliau ėmiau dėkoti Dievui, kad taip įvyko. Turime jų kapą tame brangiame Žemaitijos kampelyje, kurį ir dabar galime lankyti. Galėjo, be abejonės, tas kapas būti ir prie Laptevų jūros ar kitoje Šiaurės vietoje. Gal net kartu ir mūsų septynių vaikų. Mat tėvelis 10 metų buvo Varnių valsčiaus viršaitis.

Ilgai mūsų pradinėje mokykloje dirbo mokytoja Sofija Kiauleikytė, vėliau tapusi Laugeniene. Ji buvo didelė patriotė ir puikiai sugebėjo tuos jausmus įdiegti į mokinių širdeles. Istorijos pamokose gerai išaiškindavo okupantų tikslus Lietuvoje. Gal todėl vėliau niekas beveik iš mūsų kaimo nestojo į vokiečių ir sovietų karinius dalinius. Visi jie žuvo savo žemėje.

1940 m. vasarą praleidau tėviškėje. Gerai pamenu birželio 15-ąją, kai vieškeliuose pasklido sovietų okupaciniai kariuomenės daliniai. Jie buvo baisiai vargani. Labai skurdi kareivių apranga. Žiūrėjau į juos su didele baime, nes jų buvo tiek daug. Supratau, kad nebėra mūsų Lietuvėlės. Kaime žmonės klausinėjo vienas kitą, kas dabar bus, kaip toliau gyvensime.

1940-ųjų metų rudenį išvykau į Kauną. Čia ir pamačiau savo akimis sovietinių okupantų žiaurumus, terorą – nekaltų žmonių areštus ir k.t. Sovietų karininkai atsivežė savo žmonas, kurios parduotuvėse pirko viską, kas pakliuvo, dažnai nežinodamos daiktų paskirties. Prie maisto parduo-

❒ Palangos gimnazijos pogrindininkė - ateitininkų būrelio įkūrėja ir vadovė Bronė Kalvaitytė-Šerepkienė, 1957 m.

tuvių susidarė eilės, kurių Lietuvoje nebuvo. Į geležinkelio stotį važiavo sunkvežimiai su areštuotais žmonėmis. Mano šeimininkės brolio šeimai neleido net išvakarėse mirusios dukrelės palaidoti.

1941 06 22 prasidėjo karas. Kauną išvadavo Lietuvos partizanai. Kauniečiai vokiečius sutiko su džiaugsmu. Deja, apie Lietuvos nepriklausomybę vokiečiai girdėti nenorėjo. Nors vokiečių okupacijos metais kaimo žmones labiausiai vargino prievolės, tačiau jaunimas dar šoko ir dainavo. Žymesnius veikėjus ir vokiečiai areštuodavo, bet jie nebuvo sukūrę tokio baisaus šnipų tinklo kaip bolševikai.

1941-ųjų metų rudenį įstojau į Telšių gimnaziją. Čia sužinojau apie baisiąją Rainių tragediją. Ten buvo nukankinti ir Telšių gimnazijos bei amatų mokyklos moksleiviai.

Po dvejų mokslo metų mano globėjai persikėlė į Kretingos apskritį. Su jais išvykau ir aš. Mokiausi Kretingos gimnazijoje. Čia įstojau į nelegalią Ateitininkų organizaciją. Vokiečiams ši organizacija mažai rūpėjo. Tie metai Kretingos gimnazijoje buvo patys gražiausi, patys reikšmingiausi dvasios formavimuisi. Mūsų vadovas mokytojas Juozas Kojelis. Jo asmenybė mus žavėjo, jo kiekvienas žingsnis vedė į didįjį tikslą: "Atsinaujinti Kristuje".

Nors vėliau ir daug kentėjau dėl šios organizacijos, bet jaučiausi laiminga, kad joje dalyvavau, ir esu dėkinga prof.S.Šalkauskiui, P.Dovydaičiui ir kitiems šios organizacijos įkūrėjams Lietuvoje.

1944 m. per vasaros atostogas sovietinė armija vėl okupavo Lietuvą. Inteligentija įvairiais keliais traukėsi į Vakarus. 1944 10 10 sovietinė armija užėmė Kretingą. Daug išgyvenau, nes dar gyvi atmintyje buvo 1941-

ųjų siaubingi prisiminimai. Tuomet gyvenau pas gimines Darbėnų valsčiuje, Laukžemės bažnytkaimyje. Jau pirmomis dienomis sovietų kareiviai užpuolė 80-metį senuką ir, grasindami automatu, reikalavo bažnytinio vyno. Kentėjo nuo kareivių ir kiti gyventojai. Neblaivūs sovietų kareiviai užpuldinėjo merginas ir moteris. Prasidėjo ir baisesnės dienos – mobilizacija į sovietinę armiją. Niekas nenorėjo į ją eiti. Daugelis slapstėsi, tačiau mažai kam pavyko, neretai sugautus vyrus enkavedistai sušaudydavo. Gaudė ir šiaip – vežė į lagerius.

1945 m. rudenį vėl grįžau į Kretingos gimnaziją. Baigiantis pirmam semestrui, buvau pakviesta į Kretingos NKGB. Nutariau tenai neiti, todėl pasitraukiau iš gimnazijos. Kurį laiką gyvenau kaime. Manęs niekas neieškojo. Įstojau į Palangos gimnaziją. Čia jau vyko vadinamasis "internacionalinis" ir "ateistinis" auklėjimas. Visa, kas buvo lietuviška, kilnu, šventa, imta vadinti nacionalizmu, buržuazinėmis atgyvenomis. Mokytojai buvo priversti prieš savo valią ir sąžinę klaidinti jaunimą. Per pamokas, bijodama, kad silpnesnių įsitikinimų klasės draugai nebūtų suklaidinti, įsitraukdavau į diskusijas. Stengiausi, kiek galėdavau, įrodyti religinės pasaulėžiūros pagrįstumą. Vėliau, pastebėjus keletą tauresnių mergaičių, dažnai lankančių bažnyčią, kilo mintis pakviesti jas į Ateitininkų būrelį, kas man ir pavyko. Pirmame susirinkime nušviečiau organizacijos programą. Įspėjau, kad turime laikytis konspiracijos, nes laikas bet kokiai veiklai pavojingas. Mokytojai patarė, kad nesirinktume didesniais būreliais, nes būsime įtarinėjami. Aiškinau, kad mūsų veikla apsiribos religine sritimi, o religijos laisvę sovietinė konstitucija garantuoja. Apie veiklą pasisakiau Palangos bažnyčios klebonui Ilskiui. Jis tam pritarė. Iš jo gaudavau literatūros. Ateitininkėms apie bendravimą su kunigu Ilskiu nepasakojau. Susirinkimuose svarstėme įvairias saviauklos ir dorovės temas. Įsipareigojome daug skaityti klasikinės ir religinės literatūros, įsigilinti į tikėjimo reikšmę žmogaus gyvenime, išsiugdyti asmenybę, kad galėtume veikti aplinką, kad apsaugotume visas mūsų tautos dorovines tradicijas nuo neigiamų, svetimų, taip intensyviai mums brukamų.

Siautėjo enkavedistai, stribai. Nekaltų žmonių areštai tapo kasdienybe. Mes negalėjome įsivaizduoti, kad tarp mūsų gali atsirasti išdavikų. Deja, jų buvo. MGB sugebėjo skaldyti ir valdyti. Vienus gal viliojo grašiai, kitus karjera, treti, gelbėdami savo kailį, pastūmėjo kitus į pražūtį.

Jaučiau, kad ir mes esame tame pavojaus rate, bet visomis mergaitėmis pasitikėjau, kaip pati savimi. Bet leisti bolševikams žaloti mūsų jaunimo dvasią ir sėdėti rankas sudėjus, yra šventvagystė. Todėl veikėme kaip sugebėjome ir tikėjomės, kad jeigu ir pakliūsime, tai dar ne taip greitai ir nemažai nuveiksime.

1947 m. baigiau gimnaziją. Paskutinį susirinkimą organizavau pas mano gimines Laukžemės kaime, miškelyje. Čia susitikome ir su man pažįstamais partizanais: Alfonsu Knystautu-Ragūnu, Stanislovu Lisausku-Antanu ir Gedu. Šie vyrai buvo labai taurūs, niekada nekilnojo stiklelio, rūpinosi ne tik savo, bet ir visų žmonių saugumu. Gaila, greit juos priglaudė Tėvynės žemė. Jie žuvo 1949 m. žiemą, išskyrus Gedą. Vadovavimą Ateitininkų organizacijai perėmė moksleivė Marytė Jurevičiūtė.

Aš pradėjau dirbti Laukžemės mokykloje mokytoja. Tą 1947 m. rudenį buvo "rinkimai" į sovietinės valdžios struktūras. Mane paskyrė dalyvauti komisijoje. Prieš "rinkimus" partizanai davė išplatinti atsišaukimus į "Lietuvių tautą". Nors kaime stribai ir varė žmones balsuoti, bet mažai kas atėjo.

Norėtųsi paminėti ir taip vadinamus "liaudies gynėjus". Ne visi jie suprato, ką daro. Daugelis norėjo išvengti tremties, negalvodami, kad bus įtraukti į brolžudišką karą. Vėliau dalis jų gera valia ėmė dirbti savo tautai ir kentėjo Stalino lageriuose ir kalėjimuose. Toks buvo laukžemietis Juozas Lingys. Kretingos saugume girdėjau, jog vyrų kameroje sėdi už ryšius su partizanais Darbėnų milicininkas.

1948 07 1 į butą įsiveržė penki enkavedistai ir mane areštavo. Liepė apsirengti šilčiau. Išvarė į Darbėnus. Klausinėjo, ar aš pažįstanti banditus, ar tikinti į Dievą? Darbėnuose MGB kapitonas nuvedė į stribų būstinę, kur išbuvau visą naktį nesumerkusi akių. Galvoje sukosi įvairios mintys. Bandžiau įspėti, kas galėjo išduoti. Rytojaus dieną atvyko iš Kretingos MGB tardytojas Balašovas, žiaurios išvaizdos, vartojantis visus keiksmažodžius. Laikydamas rankose skydelį su mūsų vėliava, atidžiai stebėdamas mane tarė: "Tai darbas tų "svoločių" ateitininkų!" Keikdamasis pareikalavo papasakoti viską apie šią organizaciją ir savo veiklą joje. Atsakiau jam, kad tokios organizacijos nežinau ir nieko nepasakiau. Vėl keikdamasis Balašovas pagrasino, kad aš visą gyvenimą vaikščiosiu su grandinėmis ant kojų po Sibirą. Išsivežė mane su sargybiniais į Laukžemę

daryti kratos.

Namuose rado mano draugę ateitininkę Rūtą Daukšaitę. Ją tuoj suėmė. Aš stebėjausi, kodėl ji nepasišalino po mano arešto. Kol saugumiečiai darė kratą, spėjau pasakyti keletą žodžių sesutei, prašiau, kad ji neverktų. Po kratos vėl susodino į sunkvežimį ir, užrišę akis, vežė mus su R.Daukšaite į Palangą. Palangos saugume irgi laikė užrištomis akimis, tik vesdami į tardymą nuimdavo raištį. Tardytojas Virenas daug kalbėjo apie laisvę. Atseit mano kaltės bus atleistos, jeigu viską nuoširdžiai papasakosiu ir išduosiu kitas ateitininkes. Atsakiau, kad jų kolaborante niekada nebūsiu, net ir tuo atveju, jei manęs lauktų ir bado mirtis. Tardytojas pradėjo rėkauti, keiktis. Ypač reikalavo išduoti kleboną Ilskį. Nieko neišgavęs pradėjo mušti kumščiais, o vėliau lazda. Baisūs buvo smūgiai į galvą. Vėliau pastatė mane į kampą. Atvedė akistaton dvi ateitininkes. Supratau, kad dabar gintis nėra prasmės, nes jos abi viską prisipažino ir patvirtino, kad aš buvau jų vadovė.

Po trijų parų tardymo Palangoje išvežė į Kretingos MGB būstinę. Čia jau man nebeužrišo akių. Išpjaustė sagas, išėmė iš plaukų segtukus ir įleido į kamerą, kur buvo tvanku, trūko oro. Kameros draugės gulėjo ant grindų kaip silkės statinėje. Kampe stovėjo medinė statinė, skirta tualetui ir pamazgoms. Kas trečią dieną statinę reikėdavo išpilti. Tuomet galėjome įkvėpti į plaučius gryno oro. Kartais tekdavo pamatyti ir šiurpų vaizdą – išniekintus nuogus partizanų kūnus.

Į tardymus vesdavo vakarais apie 21-22 valandą. Tardydavo keturias, šešias ir daugiau valandų. Dieną miegoti buvo griežtai draudžiama. Kartais girdėdavome, kaip enkavedistai tempdavo į tardymus dejuojantį vyriškį. Tai būdavo sužeisti, į nelaisvę paimti partizanai. Baisu būdavo girdėti kankinamų žmonių kančias. Kartą į mūsų kamerą atvedė baisiai kankintą merginą. Minkštieji raumenys nuo sumušimo buvo juodi, kojos degtukais apdegintos, išrauta daug plaukų. Ji papasakojo, kad tai padarė tardytojas Balašovas. Po kelių dienų ją išvedė ir į kamerą negrįžo.

Mano pagrindinis tardytojas buvo Obenekovas. Jis manęs nemušė, tik nuolat grasino, kad priversiąs viską prisipažinti, vis primindamas karcerį. Uždraudė gauti siuntinius. Tačiau badauti neteko, nes gavusios siuntinius su manimi dalinosi maistu. Dažnai tardymui kviesdavo ir kiti tardytojai. Tarp jų buvo vienas lietuvis, domėjęsis mano pasaulėžiūra. Kartą

išsikvietė tardytojas Ulanovas – bjaurios išvaizdos žmogus. Kaip visuomet, atsisėdau kampe ant tardomajam skirto suolo. Ulanovas puolė kaip įmanydamas: grasino, gąsdino, kad susidorosiąs su manimi, kad aš jam ne lėlė ir t.t. Aš sėdžiu, o dvasioje tokia ramybė, kaip niekada... Atrodė, kad galėtų ir akmenį ant galvos skaldyti, man nei šilta, nei šalta. Išlaikė mane jis keturias valandas. Kai grįžau į kamerą, draugės pasakė, kad jos, man išėjus, meldėsi. Supratau, iš kur plaukė toji dvasios ramybė. Po keturių tardymo mėnesių pagrindinis tardytojas Obenekovas iškvietė mane pasirašyti baigiamąjį protokolą. Gąsdindamas pasakė, kad manęs laukia griežta bausmė, kadangi nieko neišdaviau, o visas kaltes prisiėmiau sau, kad teks kentėti vienai už visus. Bet tai buvo melas, nes tribunolas visoms paskyrė 25-ių metų bausmę, nors kaltė buvo nevienoda. Viena ateitininkė buvo nepilnametė.

Pasibaigus tardymui pajutau, tarytum sunkus akmuo nusirito nuo krūtinės. Teismas vyko Klaipėdoje dvi dienas. Nežinia, kam buvo reikalinga ta vaidyba, nes iš anksto viskas buvo nuspręsta. Po teismo kameroje visos ėmėme dainuoti. Ši nežmoniška bausmė veikė optimistiškai. Mums atrodė, kad jie bejėgiai, jei bijo mūsų – tokių menkų veikėjų.

Klaipėdos kalėjime patekome į didelę kamerą. Iš viso 35 moterys. Čia, lyginant su Kretingos saugumu, buvo tikras "komunistinis rojus": lentiniai gultai, davė suplyšusius čiužinius ir t.t. Vesdavo į kiemą pasivaikščioti, rytais ir vakarais į tualetą, kur buvo ir prausykla. Maudydavo ir pirtyje. Netrūko patyčių ir pažeminimų. Reikėdavo nuogai nusirengti prie vyro, kuris surinkdavo rūbus ir nešdavo į kaitinimo kamerą. Girdėjome, kad vyrams buvo paskirtos moterys. Klaipėdoje man leido gauti siuntinius su maistu, išskyrus pasimatymus. Po trijų mėnesių išvežė į liūdnai pagarsėjusį Lukiškių kalėjimą. Čia kameroje buvau kartu su Jadvyga Žibinskaite ir Zinaida Kiauleikyte. Su kitomis ateitininkėmis niekur nesusitikau. Iš čia greitai išvežė į Sibirą. Su manimi į etapą pateko Jadvyga Žibinskaitė, o lageryje su ja išskyrė. Vežė mus gyvuliniuose vagonuose. Daug ką išgyvenome. Po dviejų savaičių kelionės atvežė į Novosibirską. Vieną pavakarę kažkokioje stotelėje išgirdome dainuojant: "Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka..."

Baisiai gėlė širdį. Buvo aišku, kad tai broliai ir sesės tremtiniai – lietuviai. Kur mūsų vargšų lietuvių nėra. Pilnos Sibiro platybės. Dar kiek

pavežę į Rytus, mus išlaipino Irkutsko srity, Taišeto rajone. Apgyvendino buvusiuose japonų karo belaisvių lageriuose.

Gamta čia labai graži. Aukšti kalnai ir begalinė taiga, kur vasarą labai daug žydinčių gėlių, įvairių medžių ir uogų. Mums visa tai buvo neprieinama. Maitino labai blogai. Sunkus ne pagal jėgas darbas alino sveikatą. Didžiulės darbo normos, kurių nepajėgdavome įvykdyti. Už normų neįvykdymą įvairios bausmės. Buvo galima per metus namiškiams parašyti du vieno puslapio laiškus, ir būtinai rusų kalba.

1950 m. sugriežtino režimą. Visi netekome pavardžių, o vietoje jų gavome numerius, kuriuos reikėjo nešioti ant nugaros ir virš kelio. Mano numeris – Ha-640. Kankino mus ir blakės, kurių neįmanoma buvo išnaikinti. Retai gaudavome ir poilsio dienų. Taip ir slinko vargo, kančių mėnesiai ir metai. Mano lageryje buvo kalinių ir iš užsienio šalių. Kartais ateidavo liūdnos mintys: "Gal gerai būtų, jei nupjautas medis griūdamas užmuštų mane". Tik vieno norėjau – būti palaidota Lietuvos žemėje.

1953 m. apie Stalino mirtį sužinojome vakare. 1954 m. lageriuose prasidėjo sukilimai. Taišeto lageriuose kažkodėl sukilimų nebuvo. Vyko kruvini susidorojimai su kaliniais. Tačiau valdžia buvo priversta palengvinti režimą. Mums nuėmė numerius, neberakindavo barakų. Leido kas mėnesį rašyti laiškus, o vėliau ir neribojo. 1956 m. mus, politines kalines, pervežė į Marijinsko lagerius Kemerovo srityje. Lagerio administracija pranešė, kad turi atvykti komisija bylas peržiūrėti. Komisija man likusią bausmę panaikino ir išleido į laisvę. Tačiau ne visas. Paaiškėjo, kad lageryje lieka dar pora lietuvaičių.

Kelionėje į Lietuvą teko sutikti draugų ir priešų. Vieni reiškė užuojautą, kiti vadino fašistais. Atvykau į Kauną. Išlipus iš traukinio, taip norėjosi bučiuoti gausiai krauju aplaistytą Lietuvos žemę... Apsistojau pas savo jauniausią seserį. Vakare nuėjau į katedrą. Nuėjau atlikti išpažinties. Kai pasakiau kunigui, jog išpažinties buvau prieš aštuonerius metus, kunigas paklausė:

– Kada, sesute, grįžai?

Ašaros suspaudė man gerklę. Štai, kur mes esame savi, jaučiame vienas kitą. Norėjau apsigyventi Kaune, tačiau pasų stale pareiškė, kad yra potvarkis politinių neregistruoti. Artimųjų paraginta atvykau į Palangą. Palanga priėmė mane svetingai. Priregistravo, gavau darbą. Bet pamačius,

kaip ištaigingai poilsiauja mūsų pavergėjai ir kolaborantai, baisiai gėlė širdį. Ir mano pažįstamieji man pasirodė nebe tie. Jie nekėlė klausimo – kada išauš Tėvynės laisvės rytas. Jie buvo susitaikstę su likimu ir rūpinosi tik materialiais dalykais. Nors man jie buvo geri, tačiau skaudino dažni girtavimai ir kiti svetimųjų atnešti ir prigiję papročiai.

Po pusantrų metų ištekėjau už savo likimo draugo. Mano vyrą, už atsisakymą eiti į sovietų armiją, 1945 m. suėmė, tardant sužalojo ir nuteisė ilgiems metams kalėti. Palangoje jo į darbą nepriėmė. Aš gyvenamo ploto neturėjau. Bandėme apsigyventi ir įsidarbinti Utenoje, bet politiniai buvo nepageidaujami. Per didelius vargus vyras gavo darbą Antalieptėje. Čia gimė mums dukrelė Violeta. Pasibaigus statybos darbams, vargais negalais vyras įsidarbino Anykščiuose. Čia likome pastoviai gyventi. Gimus trečiajam vaikui, pablogėjo mano sveikata. Reikėjo pastoviai gydytis ir auginti vaikus. Pradėjus vaikams lankyti mokyklą, reikėjo kovoti už vaikų ateitį. Daug dėjau pastangų, kad mano vaikų pasaulėžiūra taptų kaip mano. Todėl greitai vaikai pateko į KGB akiratį. Dėl saugumiečių persekiojimo duktė turėjo pasitraukti iš Konservatorijos 4-ojo kurso. Sūnui pasisekė baigti Politechnikos institutą. Gal todėl, kad 10-oje klasėje, kai buvo saugumiečių tampomas dėl bažnyčios lankymo, pareiškė, kad jeigu neleis jam stoti į aukštąją mokyklą, tai jis stos į kunigų seminariją.

Taip besigrumiant, ačiū Dievui, sulaukėme ilgai laukto, išsvajoto Tėvynės ryto – nepriklausomybės. Tikiu, kad mūsų tautos vergija – jau praeitis. Tik laukia dar didelis darbas tautos dvasios arimuose...

Anykščiai, 1992 05 03

Vilimiškės kaimo ūkininko dukrai ***Jadvygai Žibinskaitei-Padavičienei****, ateitininkei, mokslo pirmūnei Palangos gimnazijos mokytojai pranašavo mokslininkės ateitį. Deja, netikėtas areštas, ir "mokslus" jai teko tęsti Sibiro lageriuose. Apie savo gyvenimo tragediją Palangos gimnazijos pogrindininkė Jadvyga Žibinskaitė-Padavičienė rašo:*

...Šeimoje buvau dvyliktas vaikas. Man atėjus į šį pasaulį, mirė mamytė, o netrukus ir tėvelis. Todėl nepatyriau motinos meilės ir švelnių

glamonių. Užaugino mane patėviai. 1941-aisiais peržengiau Palangos gimnazijos slenksti. Mokslas man sekėsi, domėjausi visais dalykais. Mano patėviai vis sakė, kad neleis mokytis. Bet buvau mokslo pirmūnė, todėl, matyt, buvo nepatogu neleisti. Netrukus už keletą eilėraščių, skirtų partizanams, kovojančiai Lietuvai, mokslus teko "studijuoti" Stalino lageriuose, Sibiro taigoje.

Slaptos Ateitininkų organizacijos vadovė, moksleivė Bronė Kalvaitytė, žinodama, kad esu priešiškai nusiteikusi prieš sovietinius okupantus, kurie trypia ir ašarose skandina tėvynę Lietuvą, kad gerai rašau referatus, paragino mane stoti į Ateitininkų organizaciją. Į šią organizaciją įstojau 1947 m. Nuveikiau nedaug. Parašiau porą referatų apie didvyrišką lietuvių tautos kovą su priešais, eilėraščių, kuriuos pasirašinėjau slapyvardžiais "Banga", "Vilnelė", "Baltija". Dalis eilėraščių buvo spausdinama ir partizanų laikraščiuose. Suėmė mane MGB-istai 1948 m. birželio mėn. po egzaminų. Kratos metu surado dienoraštyje rašytus eilėraščius. Tai ir buvo visa mano kaltė. Praėję dešimtmečiai daug ką iš atminties ištrynė. Pamenu tik kelias eilutes:

Per bangas neramias atplaukia laivai,
Gal taip laukiamą laisvę jie veža?
Bet tikriausiai ne jie, ir kodėl taip ilgai?
Nes be jos mums gyvenimo maža.

Kiek svajonių tylių, kiek ramių vakarų
Širdyje aš turiu užslopinti.
Nes kovoti einu, net mylėt negaliu
Vienas tikslas – Tėvynę apginti.

...Tardė mane Palangoje žiaurus, baisios išvaizdos MGB-istas Balašovas. Jis jautė didelį malonumą suimtuosius mušti specialiai pritaikyta lazda. Mušė šia lazda ir mane. Tardė ir Kretingoje. Oi vargo, vargo tardytojai, versdami mano eilėraščius į rusų kalbą. O tuo aš didžiuodavausi: nors ir labai mažai, bet kažką padariau mylimos Tėvynės labui, nes mano eilėraščių MGB bijojo. Už keletą partizanams skirtų eilėraščių mane, nepilnametę, trapią merginą, 1948 m. spalio 26-27 d. Klaipėdos so-

vietinis karo tribunolas nuteisė 25 metus kalėti lageriuose. Tokiais terminais neteisė net plėšikų ir kriminalinių nusikaltėlių. Išvežė mane į Krasnojarsko krašto liūdnai pagarsėjusius Taišeto lagerius. Čia skaldėme akmenis, kirtome miškus. Daug kas iš čia nebegrįžo. Kasdien patyčios, pažeminimai. Sargybiniai alkanus, pliaupiant lietui, versdavo stovėti rikiuotėje; jei pradedam tarp savęs kalbėti, tuoj įsako gultis į purvą. Kai atsikeliam, varva purvas nuo veido ir kūno. Taip ir "studijavau" mokslus lageriuose.

1955 m. išėjau į laisvę. Tačiau džiaugsmo maža, o skausmo – daug. Atvykau į Kauną pas seserį. Į Palangą grįžti nebuvo kur: gimtieji namai nušluoti nuo žemės paviršiaus, patėviai ištremti į Sibirą. Prasidėjo vargo dienelės savojoje Tėvynėje. Didelių pastangų dėka baigiau vidurinę mokyklą, ekonomikos technikumą. Įstoti į aukštąją – jokių vilčių, nes politinių nepriėmė. Daug dešimtmečių dirbu Kauno valstybinėje vandens įmonėje meistre. Tokia buvo mano jaunystė, toks gyvenimas...

Šią moterį, sidabro gijomis papuošta galva, vis skubančią Palangos gatvėmis, aktyvią visuomenininkę kurorte daug kas pažįsta. Tik vargu ar daug kas Palangoje žino, jog ***Stefa Večerskytė-Daukšienė*** *– buvusi Palangos gimnazijos pogrindininkė ateitininkė. Akmenalių pradžios mokyklos, Darbėnų valsčiaus mokytoja praėjo visus stalininių lagerių baisumus. Apie vargo ir kančių dienas S.Večerskytė-Daukšienė mena:*

Kol mokiausi Palangos gimnazijoje, buvau slaptos pogrindžio Ateitininkų organizacijos narė. Pati užaugusi daugiavaikėje, neturtingo ūkininko šeimoje, kur duonos niekada nebuvo per daug. Augome aštuoni vaikai. Nuo mažens svajojau būti mokytoja. Šią svajonę puoselėjau besimokydama Palangos gimnazijoje. Labai mylėjau vaikus. O tai ir nulėmė, kad, baigusi gimnaziją, dirbau pradžios mokyklos mokytoja. Mokiau kaimo vaikus tarti pirmąsias raides, rašyti žodžius: mama, Tėvynė, Lietuva

Sovietinių okupantų siautėjimai, nekaltų žmonių areštai, trėmimas į Sibirą širdyje gimdė neapykantą okupantams. Daug kartų mąsčiau – kuo nusikalto Tėvynė Lietuva? Visa tai ir paskatino mane stoti į slaptą Ateitininkų organizaciją. Įstojau savo laisva valia, norėdama kovoti su blo-

giu, pajusti ir įgyti daugiau dvasingumo, kad galėčiau pati skleisti aplinkui gėrį jaunajai kartai, savo mokiniams. Ateitininkų susirinkimus pradėdavome malda. Kiek galėdami, padėjome kovojančiai Lietuvai.

Metų našta jau slegia mano pečius. Užaugo vaikai, auga anūkai. Sunku ir dabar patikėti – kuo nusikaltau sovietiniams okupantams, kokia aš galėjau būti valstybinė nusikaltėlė, kodėl ir už ką sovietinis karinis tribunolas nuteisė 25-erius metus kalėti.

Man tada ėjo 21- ieji. Baigėsi 1948-ųjų mokslo metai. Atsisveikinau su mokiniais – išleidau juos vasaros atostogų. Aplankiau tėvelius. Nutariau aplankyti ir Palangą, savo jaunystės miestą. Tarsi nujausdama kažką negero, mama įdėjo į rankinuką šv.Agotos duonos.

Liepos 1 d. atvykau į Palangą, sutikau mokslo drauges: Genutę Untulytę ir Danutę Andrickutę. Užėję į kavinę "Versalis", daug šnekėjome, dalijomės įspūdžiais, nes visos dirbome mokytojomis, kaimo "liktarnomis". Staiga pastebėjau, kad nuo gretimo staliuko mus stebi du vyrai. Širdis nujautė kažką negero. Mums išėjus į gatvę, pareikalavo eiti kartu su jais. Įvedė į vaistinės priemenį – ten buvo MGB būstinė. Paėmė mūsų pasus. Po valandėlės išėjęs vienas MGB-istų pareikalavo eiti su juo. Įvedė į savo kabinetą, pasisakė esąs tardytojas Vlasovas (atrodo, kad tokia pavardė). Liepė sėstis ant taburetės, prie grindų pritvirtintos kampe. Pradėjo tardyti, klausinėdamas nebūtų dalykų. Aš viską neigiau. Trenkė man į veidą. Iš nosies pasipylė kraujas. Užrišę akis, liepė stovėti iškeltomis rankomis, rėkavo, keikė, grasino. Po ilgo tardymo atėjęs sargybinis išvedė ir uždarė vaistinės kieme, buvusiame kiaulių tvarte. Kankino troškulys, prašiau sargybinio gerti, bet nedavė. Suklupau mėšle – stovėti nebeturėjau jėgų. Neverkiau, bet gerai supratau, kokia žiauri lemtis ištiko mane. Staiga duris atrakino sargybinis rusas, padavė puoduką pieno ir duonos. Pasakė, kad išgėrusi pieną, puoduką paslėpčiau. Ryte vėl atvedė tardyti. Kai perskaitė apie ateitininkų būrelio veiklą viską iš eilės, supratau – gintis beprasmiška.

Po kelių dienų mane ir kitus suimtuosius išvežė į Kretingos MGB būstinę. Rūtą Daukšaitę, Ziną Kiauleikytę ir mane suvarė į vieną kamerą, kurioje ant medinio, pliko gulto gulėjo pažįstamas, sužeistas partizanas Kazys Gričelis. Sužeista koja negydoma, žaizdoje raitėsi didžiulės kirmėlės. Žmogus buvo aptekęs utėlėmis, kurios krito nuo gulto ant

grindų. Jis buvo labai sumuštas, subraižytas, nebuvo kuo nuvalyti nuo veido kraujo ir prakaito. Vieną dieną įsakė jį nešti į sunkvežimį. Partizanas merdėjo, dejavo. Įkėlėme į sunkvežimį ant plikų lentų. Po poros valandų vėl kvietė mus: "Eikite ir pasiimkite savo banditą". Partizanas buvo labai silpnas, netarė nė žodžio. Mus perkėlė į kitą kamerą. Koks tolimesnis jo likimas – nežinau.

Varant į kamerą, atėmė viską, ką galėjo. Mamos dovanotą žiedą įsidėjau į burną – nepastebėjo. Tardyti kviesdavo naktimis. Tardė žiaurumu pagarsėjęs tardytojas Obenekovas. Į kamerą atvedė partizanę Liuciją Valančiūtę iš Kartenos. Peršauta ranka nuo peties iki riešo sugipsuota. Ji buvo basa, išvargusiu veidu. Kartą išvedė mus parodyti žuvusių partizanų lavonus. Jie buvo pasodinti prie lauko sienos, kruvini, į burnas sukišti papirosai. Sargybinis rėkė: "Žiūrėkite į banditus. Tai jūsų broliai".

Rugsėjo 15 d. atvežė į Klaipėdos saugumą, kur 1948 m. spalio 25-26 d. teisė karinis sovietų tribunolas. Teisė devynias merginas ir vieną vaikiną. Mes dvi buvome mokytojos, kiti mokiniai, dvi nepilnametės. Bausmė vienoda – visiems po 25-erius metus kalėti griežto režimo lageriuose. Daugumas atsisakė paskutinio žodžio. Tik Jadvyga Šilauskaitė pasakė:

– Aš negalvojau, kad tokia didžiulė, galinga SSRS taip bijo manęs, menkos, švelnios merginos.

Tribunolas norėjo jos kalbą nutraukti, bet mes pradėjome šaukti. Tada pagalvojau, kad mažai padaryta Tėvynės labui.

Po teismo, jau Klaipėdos didžiajame kalėjime, pirmą kartą po arešto, gavau pasimatyti su mama. Skaudus tai buvo pasimatymas. Vėliau prieš akis visada mačiau jos skausmingą, gerumu dvelkiantį veidą, jos norą susigrąžinti mane. Naktimis pašokdavau iš miego, norėdavau mamą apkabinti. Deja, tai būdavo tik sapnas.

Išvežė į Leningrado persiuntimo kalėjimą. Pirmiausia, žinoma, krata ir pirtis. Prieš įeinant į prausimosi salę, kampe stovėjo kėdė. Kiekvieną nuogai išrengtą, laipino ant tos kėdės. Čia tamsaus gymio vyras su plaukų kerpamąja "mašinka" visas skuto. Ir šiandien girdžiu jaunų mergaičių klyksmą, pasivijusį mane iš anų maudyklių.

Leningrade sužinojau, kad gretimoje kameroje sėdi buvęs mano fizikos mokytojas Normantas. Jis slaptu susirašinėjimu supažindino mane su dar vienu mokytoju Jonu Sireikiu, kuris, iškviestas į koridorių, su-

suokdavo lakštingala. Vėliau jį mačiau būdama Intos 15-ojo olpo ligoninėje per langą. Jį vedė surakintomis rankomis. Po to ilgai su juo nelegaliai susirašinėjau. Jo slapyvardis buvo Lakštingala.

Atvežti į Intos lagerį, netekome pavardės ir vardo. Aš turėjau, tik numerį 0-225. Kadangi buvau rusvų plaukų, tai sargybiniai dažnai vadindavo "Ryžaja 0-225". Čia sutikau daug įvairių pažiūrų, įdomių moterų. Lageryje ilgai sirgau, daug kartų gulėjau ligoninėje. Čia pradėjau rašyti ir eilėraščius. Ne visus pavyko išsaugoti.

Ilgesys

Taip pasiilgau gintaro krašto,
Vėjo glamonių, marių dainų.
Širdį lyg peiliais nerimas drasko,
Noriu išbėgti, bet negaliu.

Noriu išgirsti jūros ošimą -
Tiek daug praleista ten valandų...
Bristi smiltynais, audrai nurimus.
Staiga sustoju – aš už vielų.

Inta, 1953 m.

Man būnant Intos lageryje, 1949 m. pavasarį enkavedistai į Sibirą ištrėmė mano tėvus, seseris, brolį, kur jie kentė badą, šaltį, patyčias. Tai man buvo naujas ir žiaurus smūgis. Maniškiai niekuo nebuvo nusikaltę okupantams.

MGB vykdė ir provokacijas. Pamenu, iš Dzūkijos buvo atvežta Gražulevičienė su dviem dukrom: Onute ir Leokadija. Onutę labai žiauriai tardė, provokavo. Vieną naktį atidarė kameros duris, tyliai priėjo prie jos, pakėlė ir pasakė: "Bėkim, mes tave išlaisvinome". Pasakė jos, kaip ryšininkės slapyvardį, kelis pažįstamų partizanų slapyvardžius. "Bėkim pas juos". Onutė patikėjo, bėgo. Deja, tai buvo persirengę saugumiečiai – provokatoriai. Sugrąžinę į kalėjimą kankino, mušė. Tai vienas pavyzdys, o jų buvo žymiai daugiau.

Po Stalino mirties gyvenimas truputį atlėgo ir Intos lageryje. Merginos ėjo dirbti į tokius objektus, kur naktimis dirbdavo vyrai, o dienomis

❒ Viena iš Komijos Jutos lagerių šachtų. Juta, 1953 m.

❒ Išėjus iš lagerio. Stovi: Rūta Daukšaitė ir Stefa Večerskytė; sėdi Nijolė Rimkevičienė (?) ir I.Bendinskytė. Inta, 1955 m.

moterys. Rasdavome vyrų paslėptų laiškučių. Taip užsimezgė nelegalus susirašinėjimas. Gavau ir aš laiškelį iš pažįstamo Juozo, laisvėje gyvenusio gretimame kaime. Susirašinėjau su juo keturis metus. Išėję į laisvę, sukūrėme šeimą.

Buvo ir gerų sargybinių – laiškus pasiųsdavo namiškiams. Vienas net įsimylėjo kalinę. Ji buvo ukrainietė, Oksana. Kartą, parvaręs kalines, prie lagerio vartų jis numetė automatą ir pareiškė, kad daugiau kalinių neves į darbą. Jam tuoj nuplėšė antpečius ir, užlaužę rankas, nuvedė. Girdėjome, kad jį nuteisė trejiems metams.

Į laisvę išėjau 1955 m. balandžio 25 d. Deja, ta laisvė buvo karti ir sunki. Vargas, kančios, ašaros buvo dar priekyje. KGB nepaliko manęs ramybėje, savo žemėje man nebuvo ramios vietos. Išvykau pas tėvus, ištremtus į Krasnojarsko kraštą. Čia ištekėjau. 1957 m. grįžau su vyru į Palangą. Prasidėjo vėl skaudžios mano gyvenimo dienos. Niekas neregistravo ir nepriėmė į darbą, kratėsi kaip raupsuotos. Apie darbą mokykloje nebuvo ir kalbos, nes aš paženklinta – politinė.

Sutikau ir taurių žmonių, kurie ištiesė man pagalbos ranką sunkią gyvenimo valandą. Dirbau "Bangos" sanatorijoje buhaltere. Čia dirbau kol išėjau į pensiją. Tačiau KGB dar ilgai nepaliko manęs ramybėje. 1958 m., įsibrovę į butą, padarė kratą. Konfiskavo visus mano rankraščius. Nežinau, gal nuo arešto mane išgelbėjo neseniai gimęs sūnus. Bėgo metai. Mirė vyras. Likau viena su dviem mažamečiais vaikais. Daug vargau, kol užauginau ir išleidau į gyvenimą dukrą ir sūnų. 1956 m. grįžę iš tremties tėvai rado tik seną klevą, liūdintį prie nugriautos ir išdraskytos tėviškės: nebuvo pastatų, kryžiaus, rūtų darželio.

Kaip susiklostė tolesni likimai pogrindininkų – Lietuvos patriotų, pergyvenusių stalininių lagerių baisumus? Kur jie dabar? Daugelis pakeitė gyvenamąsias vietas. Kitiems nebuvo lemta sulaukti mūsų dienų. Jų pamiršti nevalia. Atsitiktinai susipažinau su Klaipėdos rajono Rimkų kaimo gyventoju ***Stasiu Skripkausku****. Jį daugelis pažįsta, tačiau vargu ar kas žino, kad tai vienas Palangos gimnazijos pogrindinės organizacijos dalyvių, daugelį metų enkavedistų ir valdžios persekiotas. Žmogus ilgus metus neturėjęs ramybės. Apie tai Stasys Skripkauskas mena:*

...Gyvenime dažniausiai taip yra – ko nenori, tas lyg tyčia atsitinka. Gimiau ir užaugau Kretingos rajone, Lazdininkų kaime daugiavaikėje šeimoje. Tėvas mūsų nelepino, dirbome žemę, auginome duoną. Ir štai, kaip perkūnas iš giedro dangaus, 1940 m. sovietinė okupacija. Naujoji valdžia atėmė dalį mūsų žemės, apdėjo nepakeliamomis prievolėmis. Žodžiu, tapome liaudies priešais. Sužinojome, kad 1941 m. okupacinė valdžia numatė mūsų šeimą ištremti į Sibirą. Slapstėmės, todėl trėmimo išvengėme. 1944 m. vokiečiai traukėsi iš Lietuvos. Mokiausi Palangos gimnazijoje. Tėvas nutarė trauktis į Vakarus, nes gerai žinojo, kas mūsų laukia. Tai buvo bene tragiškiausia mano gyvenimo valanda. Reikėjo apsispręsti man, 17-mečiui vaikinui. Prisiminiau Palangos gimnazijos mokytojus V.Jurevičių, I.Gudaitį ir kitus, kurie ugdė manyje meilę Tėvynei, dirbti ir aukotis jos labui. Tvirtai nutarėme su broliais Juozu ir Celestinu, kad turime likti Lietuvoje, nepaisant visų pavojų. Tėvai ir dvi seserys pasitraukė į Vakarus. Mano ir tėvų keliai išsiskyrė.

Sugrįžo sovietiniai okupantai. Prasidėjo žmonių areštai, gyvuliniuose vagonuose vežė žmones į lagerius ir Sibirą. Broliai Juozas ir Celestinas buvo priversti slapstytis. Aš tęsiau mokslą Palangos gimnazijos paskutinėje klasėje. Kiek leido aplinkybės ir sąlygos, mokytojai ir toliau sakė mums tiesą, ugdė meilę Lietuvai. Buvome jauni, žavėjomės Lietuvos knygnešiais, kunigaikščių ir savanorių žygdarbiais. Sužinojome, kad Lietuvoje veikia jau ir partizanai. Užsidegėme ir mes, moksleiviai, kažkuo prisidėti prie kovos už Tėvynės laisvę.

Artėjo 1946 m. "rinkimai" į sovietinės valdžios struktūras. Tuometinė spauda, agitatoriai daug rašė ir skelbė apie tariamą liaudies vienybę. Kartą matematikos mokytojas Vytautas Jurevičius, ilgai stebėjęs mane ir klasės draugą Marceliną Galdiką, pakvietė slaptam ir rimtam pokalbiui. Pasiūlė mums stoti į pogrindinę organizaciją. Sutikome. Davė perskaityti priesaikos tekstą. Ir taip mokytojas Vytautas Jurevičius mane ir M.Galdiką priėmė į pogrindinę organizaciją ir prisaikdino. Priesaikos teksto dabar nebeprisimenu, bet esmė tokia, kad pasižadėjome visomis jėgomis kovoti prieš sovietinius okupantus už nepriklausomą Lietuvą. Mokytojas V.Jurevičius davė ir pirmą užduotį: nuvykti į Kretingą ir pargabenti atsišaukimų.

Nuvykau į Kretingą pas ligoninėje dirbusią medicinos seselę Juliją

Dzindzilietaitę. Ji perdavė man paketą su atsišaukimais, kuriuos pargabenau į Palangą ir perdaviau mokytojui V.Jurevičiui. Dalį jų mokytojas davė man ir M.Galdikui ir įpareigojo išplatinti Palangoje, Lazdininkų kaime ir kitose vietose. Atsišaukimai ragino Lietuvos gyventojus neklausyti okupantų ir boikotuoti rinkimus. Užduotį įvykdėme sėkmingai. Partizanų veiksmai, plačiai paplitę atsišaukimai Palangoje, Kretingoje ir kitose vietose ne juokais sukėlė ant kojų MGB, enkavedistus ir jų talkininkus.

Vėliau paaiškėjo, kad būta išdavystės. Prasidėjo areštai. Buvo suimtas mokyklos direktorius A.Urbonas, mokytojas V.Jurevičius, moksleiviai ir kiti mokytojai. Areštavo mane ir M.Galdiką. Atvežė į Kretingos MGB tardyti. Tardydami žiauriai mušė, tačiau aš nieko neprisipažinau, o tiesioginių įkalčių tardytojai neturėjo. Kretingos MGB sėdėjau vienoje kameroje su Lietuvos kariuomenės karininku Ožeraičiu, kurį tardydami žiauriai mušė ir kankino. Po tardymų Kretingoje mus atvežė į Klaipėdą, kur teisė sovietų karinis tribunolas.

Kalėjime veikė tik kaliniams žinomas telegrafas. Kaliniai kažkokiu būdu sužinojo, kad neva žiaurus Kretingos MGB tardytojų elgesys su suimtaisiais pasiekė valdžios viršūnes. Ir neva tardytojai buvę nubausti. Susitarėme, kad visi tribunolui sakysime, kad mus tardant mušė. Nežinau, gal tai ir turėjo įtakos, tribunolo teisėjams skiriant bausmes. Teisiamųjų suole buvome dvi grupės kalinių: Palangos ir Kretingos gimnazijų mokytojai, moksleiviai ir kiti gyventojai. Iš viso 72 teisiamieji. Bausmės įvairios – ilgi metai kalėti. Mane ir dar 16 kaltinamųjų tribunolas išteisino. Tačiau dar ir po teismo mane laikė kalėjime penkis mėnesius, kol išleido į laisvę. Išėjęs į laisvę, išlaikiau gimnazijoje baigiamuosius egzaminus, tačiau ramybės neturėjau. Tėvų žemę ir turtą vietinė valdžia atėmė. Kretingos rajone darbo negavau. Pradėjau dirbti Kretingalės septynmetėje mokykloje pradinių klasių mokytoju. Baigęs fizinio lavinimo mokytojų kursus, Priekulės progimnazijoje dirbau fizinio lavinimo mokytoju. Deja, neilgai. Enkavedistai sekė kiekvieną mano žingsnį, nes buvau paženklintas jų įskaitoje. Kaip neištikimą sovietų valdžiai atleido iš mokytojo pareigų, kaltino, kad tėvai ir dvi seserys gyvena Vakaruose, kad du broliai – Celestinas ir Juozas – slapstosi – banditai. Į darbo knygelę įrašė, kad atleistas už pedagoginio darbo dezorganizavimą mokykloje. Todėl ne-

galėjau dirbti mokytoju. Likau be darbo ir pragyvenimo lėšų. Pavyko įsidarbinti buvusiame Klaipėdos rajono "Ąžuolo" kolūkyje buhalteriu, tačiau, sujungus kolūkius, vėl likau be darbo. Dirbau mokesčių agentu, bet vėl atleido iš pareigų kaip nepatikimą, kaltino, kad einu į bažnyčią ir atlieku religines apeigas. Vėl į darbo knygelę įrašė atitinkamą įrašą...

Klaipėdos rajone ir mieste nuolat ieškojau darbo. Įmonių, įstaigų kadrų skyrių viršininkai, pažvelgę į mano darbo knygelės įrašus, kratėsi manęs kaip raupsuotojo iš tolo. Darbo niekur negavau. O gyventi reikėjo – šeima, maži vaikai. Žmonos, pradinių klasių mokytojos, alga menka. Ką daryti? Sukūriau versiją, kad pamečiau darbo knygelę. Gavau dublikatą, tačiau be valdžiai nepageidaujamų įrašų. Taip pasielgti mane privertė sovietinė sistema, kurioje melo ir apgaulės apstu. Dirbau įvairiose miesto įmonėse, kelių valdyboje, kol išėjau į pensiją. Užaugo ir išėjo į gyvenimą dukros Liucija ir Laima, auga keturi anūkai. Dabar, kada mano gyvenimas sparčiais tempais ritasi į saulėlydį, dažnai pagalvoju ir mąstau, kad, įstojęs į Palangos pogrindinę organizaciją, kovoje dėl Lietuvos nepriklausomybės labai mažai tenuveikiau, o patekęs į MGB rankas, kentėjau ir daug vargau. Ne kartą ir ašarą nubraukiau nuo veido. Nors sakoma, kad vyrai neverkia. Neteko palydėti į paskutinę kelionę ir savo tėvų...

Parodžiau tik mažą dalelę Palangos gimnazijos pogrindininkų kančių ir vargų kelio. Nieko dar nežinome apie kitus iš 72 Palangos ir Kretingos gimnazijos mokytojų, moksleivių ir gyventojų likimus. Nežinomi ir tų pogrindininkų nuveikti darbai.

Panaudota literatūra

1. Markelytė S. **Palanga**. V.1987.
2. Preibys A. **10000 mano gyvenimo parų**//Skuodo žodis. 1990. Kovo 21.
3. Rimgaila V. **Kovota ne veltui**//Kauno diena. 1992. Liepos 28.
4. Aleksonienė R. **Mano širdžiai artimi žmonės**//Klaipėda. 1992. Rugpjūčio 11.
5. Rimgaila V. **Palangos gimnazijos pogrindininko gyvenimo fragmentas**// Klaipėda. 1992. Rugpjūčio 21.

6. Rimgaila V. **Nauji Palangos ir Kretingos gimnazijų pogrindininkų atsiminimai**//Klaipėda. 1992. Rugpjūčio 28.
7. Rimgaila V. **Eilės ir dainos šaukė į kovą**//Klaipėda. 1992. Rugpjūčio 13.
8. Rimgaila V. **Jaučiu gimtos žemės pulsą, girdžiu jos šauksmą**//Klaipėda. 1992. Rugpjūčio 11.
9. Rimgaila V. **Pasakojimai apie Palangos ir Kretingos gimnazijų pogrindininkus ir jų likimus**//Klaipėda. 1992. Rugpjūčio 14.
10. **Lietuvos laisvės kovos**//Jaunimo gretos. 1976. Nr.11.
11. Rimgaila V. **Palangos ir Kretingos gimnazijų pogrindis**// Tremtinys. 1992. Nr.10.
12. Žulpaitė G. **Pirmasis Palangos pirmininkas**//Tarybinė Klaipėda. 1985. Kovo 30.
13. Čepulytė D. **Atpildas už šmeižtą**//Tiesa. 1983. Gegužės 20.
14. Petraitienė S. **Brangi tylos kaina**//Švyturys. 1966. Liepos 19.
15. Girnius K. **Partizanų kovos Lietuvoje**. V.1990.
16. Rimgaila V. **Kai buvome nelaisvi**//Banga. 1992. Rugpjūčio 22.
17. Rimgaila V. **Išdraskyti lizdo paukščiai**//Klaipėda. 1992. Spalio 01-02.
18. Rimgaila V. **Išdraskyti mokytojų likimai**//Mažoji Lietuva. 1992. Rugsėjo 3.
19. Rimgaila V. **Banga, Vilnelė, Baltija**//Tremtinys. 1992. Nr.19
20. Daukšienė S. **Skausmo lašas vargo jūroje**//Klaipėda. 1992. Lapkričio 4.
21. Preibytė-Valiūnienė R. **Ir aš ten buvau...** V.1992.
22. Rimgaila V. **Skuodo gimnazijos mokytojo Vytauto Jurevičiaus tragiško gyvenimo fragmentas**//Mūsų žodis. 1993. Sausio 27.
23. Bičkūnas J. **Mirties magistralė**. V.1990.
24. Rimgaila V. **47 metai be Tėvynės**//Klaipėda. 1993. Rugpjūčio 22.
25. Aleksonienė R. **Nežinomi likimo keliai**//Klaipėda. 1993. Rugpjūčio 25.
26. Rimgaila V. **Palangos gimnazijos pogrindininkų-partizanų likimai** //Klaipėda. 1993. Rugpjūčio 6.
27. Jurevičiūtė M. **Sukilimas Kengyro lageryje**//Klaipėda. 1994. Sausio 6.

PALANGOS PARTIZANAI

Rūta Daukšaitė-Aleksonienė

ŽVILGSNIS Į PRAEITĮ

Lyg sakalai sparnais palaužtais,
Audrų priblokšti prie uolų,
Sustingo mokiniai miestelio aikštėj,
Priglaudę veidus prie šaltųjų akmenų.
(...)
Jie neieškojo turtų nei garbės,
Nei blizgančio medalio, sidabrinių saujos.
Išėjo mirt už laisvę, nepaklausę, kiek mokės
Už skausmą, už jaunystę, širdį, kraują.

V.Jurevičius

Neseniai lankiausi Palangoje. Bridau per smėlį, ieškodama jaunystėje įmintų pėdų – deja, jas užpustė balta pajūrio smiltelė... Tik jūra ta pati, nerami ir paslaptinga... Užkopiau į Birutės kalną, susiradau pušį, kur prieš penkiasdešimt metų manęs laukdavo Steponas su Vytu. Prisiglaudžiau prie kamieno ir prieš akis praslinko man brangių žmonių veidai. Tai buvo paprasti kaimo berneliai, nešioję krūtinėje begalinę šilumą. Visi jie žuvo, liko tik jų neišsipildžiusios svajonės, neišdainuotos dainos, neišmylėta meilė...

Apolinaras Grabys-Vaidila. Atvyko su broliu iš Salantų gimnazijos i šeštą klasę. Vidutinio ūgio, šviesiaplaukis. Mokslas sekėsi, nes buvo gabus. Susidraugavom. Apolinaras, Vytas, Steponas, Danutė ir aš – mus jungė tic patys siekiai. Jis žavėjosi mano klasioke Danute. Ji buvo kukli, rimta, gilios sielos mergina, mėgstanti poeziją ir pati rašanti eilėraščius. Danutė ir Apolinaras – abu jauni, gražūs, talentingi. Džiaugėmės į juos žiūrėdami. Atrodė, kad jiems pasiseks savo laimės žiburį pasiekti... Deja, Apolinaras išėjo partizanauti ir greitai žuvo. Danutė labai sielvartavo. Apolinaras vadovaudamas siekė, kad kovotojai būtų verti partizanų vardo.

Steponas Skersys-Kovas. Aukštas, tamsiaplaukis berniokas, visada išsi-

draikiusios garbanos slėpė kaktoje randą. Į pasaulį šiltai žvelgė rudos akys. Mokėsi vidutiniškai, nes turėjo daugybę pašalinių reikalų. Po pamokų dažnai skubėdavau į pasimatymą prie senosios pušies, kur manęs laukdavo Steponas su Vytu. Prasidėdavo begaliniai ginčai. Visi narsiai gynėm savo pažiūras. Daug kalbėdavom apie ateiti, trokšdami savo jėgas skirti Tėvynei. Degėm noru prisidėti prie kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės. Buvome pilni ryžto bei geriausių norų. Svajojome studijuoti. Steponas, labai mylėjęs kaimą ir jo žmones, mokytojaus, bus kaimo "liktarna", turės daug vaikų ir kažkodėl šelmiškai žiūrėdavo į mane... Buvo romantikas, idealistas, jautrus, mėgdavo juokauti, kiek karštoko būdo, visiems atviras. Visur jį lydėdavo daina. Mylėjo merginą, slėpė savo jausmus, žinojo – išeis partizanauti. Būdamas miške davė įžadus – kol laisvai nesuplevėsuos trispalvė, nekalbės meilių žodžių... Abiem buvo sunku. Klampodama po Sibiro pusnynus jo mergina mintyse buvo su juo, o širdyje ruseno nuoskauda – nei karto jos nepabučiavo...

❒ Palagos gimnazistai: Steponas Skersys, nežinomas, Petronėlė Grabytė (mirusi), nežinomas, Kazimieras Bartkus, Kuršytė Birutė, Untulytė Elena, Rūta Daukšaitė, Vladas Gadeikis, Nijolė Zaleckaitė. 1944 06 12

Žuvus Vaidilai, Steponas, paskirtas vadu, stengėsi, kad jo būrio kovotojai garbingai nešiotų partizano vardą. Suėmė sunkiai sužeistą. Atgavęs sąmonę ir supratęs kur esąs, nusiplėšė tvarsčius ir nukraujavęs mirė.

Vytautas Grabys. Aukštas, šviesiais lino plaukais, visada taktiškas, santūrus. Svajojo studijuoti literatūrą. Stebino jo vidinė inteligencija. Kilęs iš mažažemių šeimos. Našlė motina stengėsi, kad sūnūs gautų gerą išsila-

❒ Žemaičių partizanai. Stovi antras iš kairės Steponas Skersys-Kovas

vinimą. Abu su Steponu vakarais kviesdavo mane daina į pasimatymą. Mus rišo nevien gimnazistiška draugystė, bet ir svaja apie tėviškės laisvę... Kartu mokėmės tik metus. Žuvo 1948 m. patekęs pasalon.

Stasys Lisauskas-Antanas. Jį pažinojau mažiausiai. Mokėsi Kretingos gimnazijoje ir po to mokytojavo. Aukštas, gražus juodaplaukis. Tylenis, atidžiai stebėdavęs pašnekovą. Mylėjo Tėvynę labiau nei save. Narimanto kuopoje dirbo štabe, Ragūno pavaduotoju. Abu buvo neišskiriami draugai. Žuvo 1949 m. nepajėgęs išsiveržti iš apsupties.

Alfonsas Knystautas-Ragūnas. Vidutinio ūgio, smulkus, galvą puošė garbanoti rusvi plaukai, veidą dabino daugybė strazdanėlių, mėlynose akyse atsispindėjo jo kilni dvasia, linksmas, malonus, didelis eruditas, labai gražiai dainavo. Mokytojavo Darbėnų progimnazijoje, o partizanaudamas Narimanto kuopoje, tuo pat metu dirbo Kardo rinktinės štabo agitacijos ir propagandos skyriaus viršininku. Mokėjo saugoti savo ryšininkus, apgalvodavo kiekvieną žingsnį bei žodį. Ragūnas į pogrindį atėjo subrendęs kaip žmogus ir kovotojas. Parūpindavau jam knygų, žodynų. Man perduodavo partizanų spausdinamus laikraštėlius.

Gyvenau Palangoje senojo parko pašonėje. Vieną rytą, per atostogas, pasibeldė Ragūnas – prašė suvesti su Palangos direktore Adikliene. Mane perspėjo – jei kas, bėgti, nes jis ginkluotas ir gyvas nepasiduos. Po dviejų valandų vėl susitikom sutartoje vietoje, sakėsi pokalbiu patenkintas, nors Adiklienės nuomonė buvo tokia: "Jei jūs laimėsite, vadinsiu didvyriais, bet abejoju – nelygios jėgos. Daug žalos padarėte tautai – trėmimai, žuvusieji, suėmimai". Ilgai klaidžiojom nuošaliais senojo parko takeliais, kalbėjomės apie mokinius, partizanus, istorijos vingius, gyvenimą, ateitį. Vėlai vakare dar kartą skubėjom su Danute prie Naglio kalno, kur mūsų laukė Steponas ir Ragūnas...

Paskutinį kartą Ragūną mačiau 1948 m. birželio 13 d. Lydėjau iš Laukžemės atvažiavusią ryšininkę mokytoją Bronę į jo buveinę Nemirsetoje. Išsiskyrėme liūdnai, lyg nujausdami, kad gyvenimo keliai mūsų daugiau nebesuves. Liepos 2 d. mane suėmė. Visi išsigando, nes buvau jauna, nepatyrusi mergiotė, o enkavedistų metodai visiems žinomi. Ragūnas manimi pasitikėjo ir visus ramino. Tai po daugelio metų man papasakojo sodybos šeimininkas Grybas. Ragūnas žuvo 1949 m.

Genys, Žilvitis, Maželis tokio gilaus įspūdžio nepaliko. Gal per mažai juos pažinojau.

Žuvę mokslo draugai, artimi ir brangūs žmonės, buvo labai šviesios asmenybės. Jų jaunos gyvybės sudegė Lietuvos Nepriklausomybės aukuro ugnyje.

Marytė Jurevičiūtė

APIE PALANGOS KUOPĄ

Iki 1946 m. pradžios Palangos apylinkėse miškinių nebuvo. Ėjo gandai, kad kitur Lietuvoje jų yra. 1945 m. aš lankiau Palangos gimnazijos 6-ąją klasę. Mūsų klasėje mokėsi 4 mergaitės ir 8 berniukai. Visi mokiniai daugiausia iš miesto. Tiktai aš ir Steponas Skersys iš kaimo; Apolinaras Grabys buvo atvažiavęs iš Skuodo. Visi mokiniai buvo suaugę, nes karas sutrukdė mokslui.

Vieną 1946 m. kovo mėnesio dieną Steponui Skersiui pranešė, kad naktį Želvių kaime kažkas nušovė jo motiną. Skersys iškeliavo į Želvius, o jį palydėti

išsiuntėme Grabį. Kaimas buvo apie 20 km nuo Palangos. Kadangi tuo laiku keleivinės mašinos nevažinėjo, eiti reikėjo pėsčiomis, todėl visa klasė lydėti negalėjome.

Per laidotuves paaiškėjo, kad nusikaltimą padarė Darbėnų stribai. Jie naktį atvažiavo su mašina į vienkiemį ir laužėsi į tvartus. Skersienė, išgirdusi, kad kažkas laužiasi, užlipo ant aukšto ir pradėjo garsiai šaukti pagalbos. Stribai, supratę, kad jų planai žlugo, paleido seriją iš automato į Skersienę.

Prie supilto kapo Steponas pasakė:

– Mama, prisiekiu Tau, kad surasiu Tavo žudikus.

Skersienė turėjo keturis vaikus: dvi mergaites ir du berniukus. Stepono brolis Antanas taip pat mokėsi Palangos gimnazijos 5-oje klasėje. Vaikai nespėjo sugrįžti iš kapinių, o čekistai jau buvo apsupę sodybą. Skersiukams teko pasitraukti. Taip jie visi keturi pradėjo slapstytis. Mergaitės prisiglausdavo pas žmones, o Steponas ir Antanas išėjo į pogrindį. Neužilgo prie jų prisijungė ir Apolinaras Grabys. Taip pradžią Palangos kuopai šie trys gimnazistai: Steponas Skersys-Kovas, g.1927 m., Antanas Skersys-Genys, g.1928 m. ir Apolinaras Grabys-Vaidila, g.1927 m.

1946 m. rugpjūčio pabaigoje jie išsivedė ir mano brolį Albertą Jurevičių, g.1925 m. Iki to laiko jis mokėsi Liepojos dailės technikume, bet vieną dieną kažkas parašė ant lentos šūkį, išjuokiantį saugumiečius. Atėję iš saugumo pradėjo tardyti visą klasę, bet niekas neišdavė tai padariusių. Tada saugumiečiai surinko visų berniukų pasus ir įsakė ateiti į saugumą. Berniukai nenuėjo, o išlakstė kas kur. Brolis parsirado į Užkanavių kaimelį. Kol stribai neužuodė, buvo ramu, bet tai tęsėsi neilgai. Jie pradėjo mus dažnai lankyti ir broliui teko slėptis, nes neturėjo dokumentų.

Jaunimas tikėdamas, kad slapstytis teks neilgai ir nenorėdamas būti išvežtas į Sibirą, ėjo į mišką ir žuvo savo žemėje. 1947 m. į Palangos kuopą atėjo: Alfonsas Knystautas-Ragūnas, Stasys Lisauskas-Antanas, Pranas Benetis-Maželis ir Albertas Jurevičius-Sakalas.

1947 m. balandžio mėn. iš 26 į 27 d. Grabys, Skersys ir Jurevičius nakvojo netoli Darbėnų Ganšų kaime, pas Grabio tetą Kusienę, kur gyveno ir jo močiutė. Paryčiais išvydo juos supančius kareivius. Supratę, kad trise negalės pasipriešinti, stengėsi pasitraukti, bet nepavyko. Žuvo Grabys ir Jurevičius. Tai buvo pirmieji žuvę miškiniai iš Palangos kuopos

Buvo šnekama, kad juos išdavė kaimynų šeima, kuri greitai, bijodama keršto, išbėgo gyventi į miestą.

Žuvusiųjų kūnus atvežė į Darbėnus ir pametė aikštėje ant grindinio. Čekistai klausinėjo žmonių, ar tarp jų nėra pažįstamų. Vienas vyriškis pasakė, kad čia palangiškiai. Kūnai tuojau buvo atgabenti į Palangą ir pamesti vaistinės prieangyje. Tuo laiku vaistinėje buvo čekistų būstinė. Čia greitai buvo išaiškinta, kas ir iš kur. Tiktai niekas neatpažino skuodiškio Grabio. Po kelių dienų žuvo ir ką tik įsijungęs į kuopą Butkus.

Kur šie trys vyrai palaidoti, nežinome iki šiol. Čekistai juos išvežė naktį ir su labai patikimais bendrais. Žuvus Grabiui-Vaidilai, į Palangos kuopą įsijungė jo brolis Vytautas. Jis taip pat mokėsi Palangos gimnazijoje.

Partizanai, bent jau pas mus Žemaitijoje, nevaikščiojo dideliais būriais. Daugiausia dviese arba trise, nes taip mažiau krisdavo į akis ir lengviau buvo susirasti maisto. Palangos kuopai vadovavo Apolinaras Grabys-Vaidila, o jam žuvus vadovavimą perėmė Steponas Skersys-Kovas. Palangos kuopoje buvo dar vienas jaunas vyras, grįžęs iš Karelijos. Tai Pranas Benetis-Mažylis ir du broliai Juozas ir Mikas Katkai iš Lazdininkų kaimo. Palangos kuopa tiesiogiai priklausė Kardo rinktinės vadui Kazimierui Kontrimui-Montei (paskutiniu laiku jį vadino Tėveliu). Su vadu ryšį palaikydavo Knystautas, Lisauskas ir Benetis. Tie trys vyrai eidavo per kuopas, surinkdavo visas žinias ir perduodavo vadui. Jie ilsėdavosi Palangos kuopoje.

Miške buvo visokių: iš didelio ūkio ir visai bežemių, o daugiausia – gimnazistų, jaunimo, kuris labai mylėjo savo tautą, savo tėvynę ir norėjo ją matyti laisvą ir nepriklausomą. Matydami kas naktį stribų ir čekistų suiminėjamus žmones ir draskomas šeimas – ryžosi būti jų užtarėjais.

Atsimenu, kaip vieną naktį Kretingos apskrityje suėmė daugiau kaip 30 mokytojų. Tarp jų ir mano brolį, dirbusį Palangos gimnazijoje, ir dar keletą vyresniųjų klasių mokinių. Mus, atėjusius iš ryto į klasę, išgirsta žinia apie suėmimus pritrenkė, kaip žaibas iš giedro dangaus. Mergaitės braukėme ašaras, o iš berniukų laikysena rodė, kad jie kažką nusprendė. Po kurio laiko vienas po kito dingo vyresniųjų klasių mokiniai. Niekas nežinojo, kur jie. Vėliau sužinojau, kad jie pasirinko mišką, o ne sumėmimą.

Okupacijos metais daug rašė, kad miškiniai plėšikavę ir šaudę nekaltus žmones. Tai – didelė netiesa. Gal kur ir pasitaikė, kad jie likvidavo nekaltą žmogų, bet dėl to kalčiausi buvo aplinkiniai gyventojai, nes dažniausiai teikė

informaciją jie, o juk viską išsamiai patikrinti miškiniai neturėjo galimybių. Mes puikiai žinome, kiek daug mūsų žmonių dėl pavydo ir asmeninių sąskaitų išdavinėjo žmones ne tik miškiniams, bet ir čekistams, o dabar kaltinami tik partizanai.

Dėl plėšikavimo taip pat netiesa. Miškiniai nekrovė sau turtų, o drabužius ir maistą žmonės jiems patys duodavo. Gal būt, jie pasiimdavo iš tų, kurie jų nekentė ir persekiojo ar buvo prijaučiantys čekistams.

Vieną kartą sutikau savo klasės draugą Steponą Skersį, tuomet buvusį Palangos kuopos vadu. Jis man atrodė labai susikrimtęs ir pasimetęs. Mano paklaustas, kas nutiko, ar kas nors žuvo iš draugų, jis atsakęs, kad čekistai krečia dideles šunybes: pasiuntę į šias apylinkes nusikaltėlius, kurie plėšikauja prisidengdami partizanų vardu. Tris savaites buvo einama plėšikų pėdsakais. Svarbiausia tai, kad čekistai apiplėšinėjo žmones, padėdavusius partizanams. Žmonės nesuprato, nes nusikaltėliai pasisakydavę esą partizanai. Teko ilgai įtikinėti, kol jie pradėjo suprasti čekistų gudrybes. Svarbiausia tai, kad juos susitikus reikės likviduoti, nes kalėjimų ar teismų partizanai neturėjo, o paleisti neturėjo moralinės teisės.

Turbūt ir pats šėtonas tiek nesugalvotų, kiek sugeba čekistai. Stribų gretas čekistai papildydavo visokiais nusikaltėliais ir girtuokliais. Juos siųsdavo į kaimus ir leisdavo daryti ką nori. Stribai plėšdavo, prievartaudavo, žudydavo ir niekas negalėjo pasiskųsti dėl jų elgesio. Toks chaosas pokario laikais ir varė siaubą gyvenantiems kaime žmonėms. Miestuose to nebuvo, nes ten jiems nebuvo kas veikti: nei pavalgyti, nei išgerti negaudavo. Dabar stribai aimanuoja, kad juos labai apšmeižia, o jie, atseit, dirbę Lietuvai labai gerą darbą.

Neseniai sutikau moterį, dabar jau pagyvenusią, o tada ji buvo jaunutė mergina. Netoli nuo Darbėnų, Lazdininkų kaime, Grabių (jos tėvų) sodyboje buvo iškastas ir gerai užmaskuotas bunkeris. Ji buvo baili, todėl išėjo gyventi į kitą kaimą pas svetimus žmones. Tėvai ir vyresnioji sesuo buvo drąsesni – sutiko, kad vyrai slėptųsi pas juos.

Vieną rytą, eidama pas tėvus, pastebėjo, kad netoli jų sodybos labai daug kareivių ir milicijos. Motinos paklausė, kodėl tiek daug kareivių šlaistosi apie jų namus. Ta susiėmė už galvos ir tyliai ištarė: "Turbūt užuodė bunkerį". Slėptuvėje tuo metu buvo keletas vyrų. Išleisti jų negalėjo, nes apsupimo žiedas visai susiaurėjo. Motina, įėjusi į kitą kambarį, suklupo

prie Marijos paveikslo, iškėlė į ją rankas ir pradėjo maldauti, o ašaros ritosi jai per veidą. Duktė stovėjo ir žiūrėjo į savo motiną: kaip dar ji gali melstis. "Mano smegenys ir liežuvis buvo sustingę. Negalėjau pratarti nė žodžio, o motina vis meldėsi ir prašė Marijos pagalbos. Tuo tarpu čekistai ir stribai vertė visus namus aukštyn kojom: badė, kasė, laužė... Tą kartą pasisekė – slėptuvės nerado. Aš manau: padėjo ir apsaugojo partizanus Dangiškoji Motinėlė".

Po poros metų slėptuvę iššnipinėjo kaimynas Kazimieras Kiškis. Tada slėptuvėje buvo du vyrai: Steponas Skersys-Kovas ir Jonas Šlymas-Petras. Šlymas pabėgo, o Skersį sužeidė į galvą ir paėmė dar gyvą. Skersys buvo paguldytas į Kretingos ligoninę, o prie jo atvežta jaunesnioji Grabių duktė Petronėlė. Čekistai galvojo, kad Skersys, atgavęs sąmonę ir pamatęs pažįstamą žmogų, neprisimins, kad yra sekamas ir pradės viską šnekėti, bet gudrybė nepasisekė: jis neatsakydavo į čekistų klausimus. Atgavęs sąmonę, plėšdavo tvarsčius, kad nukraujuotų. Paklaustas, ar nebaisu tokiam jaunam mirti, Skersys atkirto, kad mirti jis nebijo, tik gaila, kad nesugebėjo išvyti čekistų iš Lietuvos. Po keletos dienų partizaną išvežė į Vilnių, bet kelyje jis mirė. Kas žino, kaip ten buvo? Ar jie jį užmušė, ar mirė pats? Kur palaidotas – nežinia.

Steponas Skersys buvo pirmasis ir ilgiausiai išsilaikęs partizanas Palangos apylinkėse. Žuvo apie 1948 m. Petronėlė Grabytė buvo nuteista 25 metams, lageriuose išbuvo iki Stalino mirties ir tebegyvena Lazdininkuose.

1948 m. Vilimiškės kaime pas Jesinskus susekė slėptuvę. Stribai dvi paras gulėjo netoli esančiuose krūmuose ir pastebėjo, kad iš Jesinskų namo išbėgo dvi merginos. Merginas pažino. Tai buvo Palangos gimnazijos mokytoja Elytė Gudaitė ir medicinos seselė Šeibelytė iš Kretingos. Čekistai jų seniai ieškojo. Stribai puolė paskui jas į trobą ir sulaikė, nespėjus joms slėptuvėje pasislėpti. Jesinskai, pamatę, kas atsitiko, nieko nelaukę, išlakstė kas sau, o stribai išgrobstė jų turtą ir sudegino sodybą. Po kiek laiko Jesinskus išvežė į Sibirą. Šį bunkerį susekė stribas Padrieza.

Padrieza gyvena Palangoje. Čia gyvena ir buvęs stribas Žvirblinskas, per tardymus pasižymėjęs begaliniu žiaurumu. Palangoje gyvena daug žmonių, kuriuos jis tardė. Papulti į jo rankas buvo tolygu mirčiai. Šventojoje gyvena buvę stribai Andrius ir Juris Kalviai, o Palangoje – Kostanauskas ir Benetis.

Augustinas Paškonis

MARIJAMPOLĖS KARO MOKYKLOS KARIŪNO LIKIMAS

PIRMIEJI KARO MOKYKLOS ŽINGSNIAI

1944 m. Vietinės lietuvių rinktinės vadas gen.Povilas Plechavičius, numatydamas Antrojo pasaulinio karo nacių Vokietijos galutini pralaimėjimą, ryžosi gelbėti Lietuvos jaunimą. Susitaręs su nacių okupacine valdžia, gen.P.Plechavičius tuoj pat ėmėsi organizuoti jauniems lietuvių inteligentams Karo mokyklą, kad tokiu būdu juos apsaugotų nuo priverstinio išgrūdimo darbams į Vokietiją ir nuo mobilizavimo į esesininkų dalinius. Be to, Plechavičiui rūpėjo, kaip galima greičiau paruošti jaunų karininkų, nes, karui baigiantis, jie bus reikalingi Lietuvos nepriklausomybei atkurti.

Karo mokyklai vieta buvo parinkta Marijampolėje, nes Lietuvos Nepriklausomybės laikais 9-o pėstininkų pulko kareivinės buvo tuščios.

Pasklidus po visą Lietuvą gandui, kad Marijampolėje yra steigiama Karo mokykla, greitai ten prigužėjo apie 1500 jaunuolių, tarp kurių, be ką tik baigusių gimnazijas, buvo net ir su aukštųjų mokyklų diplomais.

Gavęs Vilniaus aukštesniosios technikos mokyklos atestatą, ir aš nusprendžiau tuoj pat vykti į Marijampolę. Pirmiausia nuvykau į Dusetas atsisveikinti su savo tėvais ir pabuvojęs apie pora dienų, jaunuoliško ryžto vedamas, išskubėjau ten, kur jaučiausi esąs reikalingas.

Lietuvos ateitis darėsi vis neaiškesnė. Daug karininkų ir visokio išsilavinimo žmonių bolševikų buvo sunaikinti ar išvežti į lagerius. Prasidėjus vokiečių-rusų karui ir vokiečiams okupavus Lietuvą, netekome labai daug kraštui reikalingų žmonių, kurie atsidūrė nacių kalėjimuose ir kacetuose.

Raudonųjų partizanų priviso pilni Rytų Lietuvos miškai. Po Stalingrado žlugimo ir likvidavus gen.Pauliaus armiją, pradėjo aiškėti, kad stip-

riai remiami anglų ir amerikiečių bolševikai vėl gali sugrįžti į Lietuvą.

Atvykęs į naujai organizuojamą Karo mokyklą, jau radau suvažiavusius beveik visus, kurie ryžosi sudaryti papildomą karininkų branduolį naujai atsikuriančios Lietuvos gynimui.

❒ Augustinas Paškonis

Jau buvo sudarytos aštuonios kuopos, maždaug po 200 kariūnų kiekvienoje. Visi apgyvendinti buvusiose 9-o pulko kareivinėse. Aš buvau paskirtas į antrą kuopą vyresniuoju, nes turėjau puskarininkio laipsnį.

Karo mokykloje visi buvo patriotiškai nusiteikę. Vakarais visur skambėjo lietuviškos dainos. Mes jautėmės aukščiau už nacius, nepaisant to, kad su jais sveikinomės.

Kartą, patruliuojant mieste su keturiais kariūnais, pastebėjau, kad į turgaus aikštę atvyko keletas vokiečių kareivių ir pradėjo iš ūkininkų atiminėti atvežtus maisto produktus. Mes tuojau prisistatėm prie savavaliaujančių vokiečių kareivių, parcikalavome tuojau viską grąžinti ir kaip mat išsinešdinti iš turgaus aikštės. Buvome ginkluoti šautuvais, o aš turėjau prie diržo prikabintą nuosavą 9 mm pistoletą. Vokiečių puskarininkis staigiai šoko prieš mus ir stvėrėsi už parabelio. Mano kariūnai žaibo greitumu atstatė prieš vokiečius šautuvus, o aš išsitraukiau savo FN pistoletą. Vokiečių karingumas tuojau pat atslūgo. Nieko nesakę, grąžino ūkininkams maisto produktus, o patys dingo iš turgaus aikštės. Žmonės buvo labai dėkingi, o mes pasijutome didvyriais ir juokaudami, kad sutvarkėme nacius, grįžome į kareivines.

Karo mokykla palengva tvarkėsi. Prasidėjo pamokos ir supažindinimas su ginklais. Blogai buvo tai, kad vokiečių pažadėto apginklavimo ir uniformų išdavimo vis nesimatė, ir niekas nežinojo kodėl. Po kiek laiko pirmai ir antrai kuopai atsiuntė šiokius tokius itališkus šautuvus ir išdavė

prastai atrodančią vokišką karišką uniformą. Likusios kuopos vis dar dėvėjo savo civiliais drabužiais.

Kaskart vis daugiau ir daugiau buvo nesklandumų tarp vokiškos okupacinės valdžios ir lietuvių. Buvo uždarytos aukštosios mokyklos, suimti aukštesni Lietuvos pareigūnai ir išvežti į Štuthofo koncentracijos lageri. Daug suimtųjų buvo sugrūsti į kitus, kaip Dachau, Berlyno ir kt. Daugelis pradėjo slapstytis miškuose ir tolimų provincijų užkampiuose.

Buvo ir tokių, kurie slėpėsi Marijampolės Karo mokykloje. Tarp jų buvau ir aš, nes sutrukdžiau Dusetų valsčiuje nacių pareigūnams organizuoti vyrus į Vokietiją darbams. Iš Zarasų aps. į Dusetų valsčių buvo atvažiavę saugumo viršininkas Leonavičius, apskrities viršininko pavaduotojas ir dar pora gestapininkų. Dusetų valsčiaus savivaldybės salė buvo pilna žmonių. Du savo draugus su paslėptais ginklais palikau prie durų, o pats, su užkištu už diržo brauningu, išėjęs į priekį labai griežtai pasakiau, kad lietuviai į Vokietiją darbams nevažiuos, nes pakankamai yra darbo savam krašte. Jei vokiečiai uždarinėja mūsų aukštąsias mokyklas ir geriausius mūsų žmones siunčia į koncentracijos lagerius, tai mes į darbus Vokietijon nevyksime.

Saugumo viršininkas paraudo ir atsistojęs sušuko:

– Ar tamsta tai matei, ar žinai?

– Taip! Mačiau ir žinau, – griežtai atkirtau ir išėjau pro duris.

Maniau, kad šoks suimti, bet to nebuvo, o slapstytis vis dėlto reikėjo.

Netrukus Zarasų apskrities viršininkas įsakė Dusetų nuovados viršininkui mane suimti kaip prieštaraujantį vokiškos valdžios įsakymams. Buvo atsiųsta keletas policininkų. Su broliu Motiejumi spėjom pabėgti, nes perspėjo pats Dusetų policijos viršininkas Tamošiūnas.

Karo mokyklos ateitis buvo neaiški. Pradžioje buvo drausmės stoka, todėl atsirado ir keletas netinkamai besielgiančių. Karininkai vis dar neįstengė įvesti tinkamos kariškos drausmės.

Maistas buvo neblogas, o savaitės pabaigoje dar gaudavome po butelį "skaidriosios" ir cigarečių. Ypač geri santykiai buvo su gimnazijos auklėtiniais ir vietiniais žmonėmis. Vyresniųjų klasių gimnazistai dažnai surengdavo įvairius pobūvius, kur mes buvome labiausiai laukiami svečiai.

Karo mokykloje buvo daug aukšto laipsnio karininkų sūnų. Du iš jų – plk.Šovos ir plk.Urbono vaikai. Vienas apie gegužės mėnesio vidurį buvo

nuvažiavęs į Kauną pasižvalgyti. Grįžo tos pačios dienos vakare ir pranešė, kad matė suimant gen.Plechavičiaus štabą.

Buvau kuopos vyresnysis, todėl sutemus nuėjau į Karo mokyklos štabą, kur budinčiam kapitonui pranešiau apie gen.Plechavičiaus štabo suėmimą. Budintis karininkas man atsakė, kad nieko apie tai nežinąs, liepė grįžti į kareivines ir laukti. Jei kas ypatingo bus jam pranešta, tai duos žinią.

Sugrįžęs į kareivines, radau kariūnus išlaužusius ginklų sandėlį ir besidalijančius šovinius, granatas, šalmus ir kt. Norėjau juos sulaikyti, bet buvau patikėjęs grįžusio iš Kauno kariūno pranešimu ir todėl leidau toliau ginkluotis.

Visi pasidalijom po keturis šovinius, po šalmą, o ketvirtadaliui teko po granatą. Išskyrus ginklų valymo priemones, daugiau sandėlyje nieko nebuvo.

Visos kitos kuopos, kurios dar buvo apsirengusios civiliais drabužiais, iš vakaro išsiskirstė. Mūsų 1-oji ir 2-oji kuopos, turėdamos šiokią tokią karišką aprangą ir po itališką šautuvą su keturiais šoviniais kariūnui, nutarė gintis ir nepasiduoti. Visi buvo narsiai nusiteikę, ir niekas, išskyrus keletą bailesnių, iš kareivinių nepasitraukė.

Jau po 24-os val., nesulaukę jokio pranešimo, nutarėme eiti gulti. Užtaisytus šautuvus pasidėjom šalia savęs, lovose. Blaškiausi ir galų gale užmigau neramiu miegu.

Gegužės 17 d. rytą pabudino netolimas šaudymas iš automatų. Šokau iš lovos ir pripuoliau prie lango. Jau buvo pradėję aušti. Pamačiau esesininkus kautynių apranga bėgančius ir šaudančius tiesiai į kareivines. Šalimais matėsi trys tanketės, kurios taip pat artėjo. Langų stiklų skeveldros pradėjo kristi ant grindų. Greit mečiausi atgal nuo lango. Kariūnai jau buvo visi sukilę ir, baimės apimti, bėgiojo tai šen, tai ten. Vakarykštis ryžtas gintis ir nepasiduoti buvo išgaravęs. Keliolika pribėgo prie manęs klausdami, ką daryti. Tokiu atveju gali patarti tik genialus vadas, o man vakarykštė drąsa taip pat dingo, nes netikėjau, kad mus suimti bus mestos tokios jėgos.

Per galinius kareivinių langus, kurie išėjo į Šešupės pusę, iššoko pora kariūnų ir bandė bėgti, bet buvo nušauti. Iš užpakalinės pusės į aikštę išbėgo civiliai apsirengęs kariūnas. Tuoj iš už medžių, šaukdami sustoti,

išlindo du esesininkai su automatais. Vyrukas, pakėlęs aukštyn rankas, sukosi aplink ir lietuviškai šaukė: pasiduodu, pasiduodu! Deja, buvo nušautas vietoje.

Pamačius tokį vaizdą, nukrėtė šiurpas, nes panašiai buvo 1940 m. per pirmą bolševikų užėjimą, kada teko slapstytis penkis mėnesius.

Mano vyrai pamiršo, kad turi šautuvus, ieškojo kur pasislėpti. Staiga į koridoriaus angą buvo įmesta puolamoji granata. Sprogimo garsas ir oro spaudimas mus apsvaigino. Tuoj pat, šaudydami į palubes ir sienas, į kareivinių koridorių įsiveržė esesininkų būrys, šaukdami "rankas aukštyn ir bėgte laukan!"

Visi tik su apatiniais, išbėgome į lauką, kur mus pasitiko kitas esesininkų būrys. Visus iš visur suvarė ir išrikiavo į dvi eiles. Po to atvarė suimtus mūsų karininkus ir sustatė prieš rikiuotę. Apžiūrėjo kiekvieną, ar neturime paslėptų ginklų. Po to prasidėjo kareivinių tikrinimas ir krata: ieškojo pasislėpusių kariūnų ir priešvokiškos spaudos.

Pusnuogiai išstovėjome rikiuotėje apie valandą. Tada mus nuvarė į buvusias arklides ir ten uždarė. Arklidžių grindys buvo iš smėlio su arklių išmatų priemaišomis. Prie visų kampų, maždaug per šimtą metrų, pastatė po du sargybinius su kulkosvaidžiais.

Padėtis buvo labai neaiški. Susėdome pasieniais ant žemės, kiekvienas su savo mintimis, kažko laukdami. Nesistengėm net spėlioti, kas bus toliau. Pro arklidžių plyšius matėm sargybinius ir daug žmonių miesto pusėje.

Po kelių valandų staiga atsidarė arklidžių durys ir įėjęs vokietis įsakė šešiems kariūnams eiti su juo. Tame būrelyje buvau ir aš. Išėję į lauką, radome šešis esesininkus su automatais rankose ir šalimais rankinį vežimuką. Nuvedę mus į kareivines, iš kurių buvome išvaryti, liepė į vežimuką surinkti visus likusius drabužius.

Visą rastą aprangą sumetę į vežimuką, nutempėme į arklides, kad galėtų apsirengti suimtieji. Visą laiką persekiojo baimė, kad mus gali sušaudyti.

Pagaliau saulė pradėjo svirti į pavakarį. Vieni sėdėjo pasieniais, kiti vaikščiojo po arklides, dar kiti, sustoję būreliais, šnekėjosi. Kilo mintis apie pabėgimą. Arklidžių galas buvo prie pat Šešupės kranto, apžėlusio visokiais krūmais. Arklidžių išorinėje pusėje, maždaug pusantro metro aukštyje, buvo du be stiklų langeliai, pro kuriuos galėjo išlįsti žmogus.

Pasilipę vienas ant kito žvalgėmės pro langelį. Buvo matyti, kad prie šoninės sienos yra gilokas griovys, apaugęs kiečiais ir dilgėmis. Tada pradėjom galvoti, kaip tuo grioviu pabėgti.

Visą laiką sekėme pro arklidžių plyšius, ką veikia sargybiniai. Po pusiaudienio vokiečiai, saugoję mus su kulkosvaidžiais, pasidarė nebudrūs: sėdėdami ar gulėdami ant šono kalbėjosi, ar kažką valgė iš katiliukų. Jų žvilgsniai dažnai nuo mūsų nukrypdavo.

Sugalvojome pabėgimo planą. Nutarėme bėgti grioviu į Šešupę. Sargybinius sekėme pro plyšius iš abiejų galų. Buvome sutarę: jei kuris sekėjas pastebės, kad sargybiniai nukreipę žvilgsnį kitur – pakelti ranką aukštyn ir laikyti tol, kol sargybinių akys vėl nukryps į arklides. Kariūnas, sekantis pro kitą arklidžių galą, turi padaryti taip pat, ir kai abiejų seklių rankos bus pakeltos, tai reikš, kad kelias laisvas.

Pirmasis pasiryžo bėgti Dautartas. Užlipęs ant dviejų draugų pečių, laukė ženklo. Pamatęs iškeltas rankas smuko pro langelį, krito į griovį ir nušliaužė į medžiais ir krūmais apaugusią Šešupės pakrantę.

Nervingai laukėme apie pusvalandį, ar neišgirsime kokio nors triukšmo ar šūvių. Visur buvo tylu. Vadinasi – pasisekė!

Taip pat padarė antras ir trečias, o po jų atėjo mano eilė. Matau – viena ranka pakilo. Įtemptai laukiau pakylant antros. Staiga nusileido viena ranka, o Šešupės pusėje išgirdome du šūvius. Buvo aišku, kad mūsų pabėgėlius pastebėjo. Susijaudinę laukėm, kas bus toliau. Po keliolikos minučių esesininkai įstūmė į mūsų buveinę sužeistą bėglį, kuris dejuodamas sukniubo. Vokiečių karininkas piktai pagrasino:

– Taip bus visiems bėgliams! Be to, dar sušaudysiu iš bendro būrio keletą!

Sužeistasis mirė, nes medicininė pagalba nebuvo suteikta. Antras bėglys taip pat buvo nušautas. Pabėgti pasisekė tik pirmajam. Tai buvo pirmosios aukos.

Palikom kiekvienas su savo mintimis. Tolimesnis pabėgimo organizavimas buvo nebeįmanomas.

Sutemo. Nakties metu visa arklidė buvo apšviesta prožektoriais. Viduje šviesos nebuvo. Vieni stovinėjo tamsoje, kiti sėdėjo pasieniais. Galų gale sugulėm ant nešvarių grindų. Neturint jokio apkloto, gegužės naktis buvo labai šalta. Taip praėjo slogi, bemiegė naktis.

Ryte, jau saulei patekėjus, triukšmingai atsidarė arklidžių durys ir pasirodė ginkluotas esesininkų būrys. Karininkas suriko:

– Visi į kiemą bėgte marš!

Greitai išbėgome. Visus surikiavo po tris į eilę. Apsupę sargybiniai nuvarė prie didelio sandėlio, kur buvo sukrauti darbo drabužiai. Po dešimtį vedė į vidų ir ten pagal ūgį išdalino aprangą. Man teko rūbai su puskarininkio ženklais. Besirengiant, vokietis tai pamatė ir norėjo nuplėšti, bet aš jam pasakiau esąs puskarininkis. Taip ir liko.

Mums apsirengus darbiniais kariškais rūbais, vėl surikiavo visus į eilę po tris ir nuvarė į kitas, buvusias prie gatvės, kareivines. Buvome suvaryti į viršutinį aukštą, kad negalėtume pabėgti. Kareivinėse netvarka: viskas suversta, prišiukšlinta, išvietės užsikimšę. Lovų mažai, o antklodžių taip pat tik keletas. Kareivines tuojau apsupo sargyba.

Gatvę prieš kareivines užtvindė žmonės, kurie – ypač moterys – buvo labai susirūpinę. Daug kas bandė garsiai kalbėti, nes nuo kareivinių buvo tik apie 40 m. Tokius esesininkai daužė šautuvų buožėmis. Mums įsakė su žmonėmis nesikalbėti. Tie, kurie neklausys, bus nušauti be perspėjimo. Taip ir stovėjome ištisas valandas prie atdarų didelių kareivinių langų. Galų gale apie 11 val. atvežė šiokio tokio maisto. Padalijo po gabalą duonos, mažą dėžutę marmelado ir įpylė po samtį panašaus į kavą skysčio.

Lauke buvo labai gražu. Gegužis visame puikume. Žiedais pasipuošę sodai... Žmonės ir toliau stovėjo prieš kareivines. Ypač daug gimnazistų, gimnazisčių ir šiaip jaunų merginų. Norėdami pranešti apie save namiškiams, rašėme laiškučius, į juos įvyniodavome gabalėlį tinko ir, nutaikę progą, kai sargybiniai nusisuka, mesdavome į minią. Ten kas nors pagaudavo ir tada tikėjomės, kad namiškiai sužinos. Taip pranešti pavyko ir man.

Minia išstovėjo iki vakaro, ir tik saulei nusileidus esesininkai žmones išvaikė, o mums įsakė uždaryti langus ir eiti gulti.

Temo. Viduje nebuvo jokios šviesos. Susirinkęs popiergalius ir skudurus, kampe pasidariau guolį. Kiti taip pat ruošėsi nakvynei. Sugulti buvo sudėtinga, nes patalpose buvo beveik triskart daugiau žmonių, negu galėjo sutilpti.

Sunkios mintys apie namiškių, draugų likimą neleido užmigti, bet po poros valandų užmigau ir susapnavau, kad ištraukiau visus dantis. Mamos aiškinimu, tai reiškė amžinai atsiskirti nuo visų. Sukrėstas baisaus sapno, šokau iš guolio, ir tuo pat metu pasigirdo esesininkų švilpukas ir šauksmas "Kelk!" Staigiai pašokęs, nežinojau, kur esu ir kur bėgti. Kankino mintis, nejaugi atsiskirsiu nuo visų?... Gal sušaudys?... Buvo pradėję aušti...

Sapnas buvo pranašingas: tėvai, kurių nuo Marijampolėje išgyventų dienų nebemačiau, jau mirę; jauniausias brolis Juozas žuvo partizaninėse kovose; brolis Motiejus ir sesuo Stasė po daugelio metų tremties grįžo į Lietuvą be sveikatos; aš pats gyvenu Amerikoje, be vilties sugrįžti, o geriausi draugai dingo bolševikų lageriuose ar žuvo partizaninėse kovose.

SUDIEV, LIETUVA!

Kieme burgzdami jau stovėjo du autobusai. Į kiekvieną jų sugrūdo maždaug po penkiasdešimt žmonių. Priešais, iš abiejų autobuso galų, atsisėdo po tris esesininkus su automatais. Prie šoferių sėdėjo dar po du. Buvome perspėti, kad nesidairytumėm į šalis ir nesikalbėtumėm.

Autobusai su 106 kariūnais pajudėjo. Mus kankino baisios mintys, nes nežinojome, kur veža. Gatvės buvo tuščios. Nesimatė nė vieno žmogaus. Iš aušros pašvaistės nustatėme – veža į Vakarus. Išvažiavus iš miesto, saulė jau buvo patekėjusi. Pro šalį skriejo puikūs gamtovaizdžiai, o mes tylūs ir susikaupę – į nežinią...

Krūmokšniais ir pušimis apaugusioje vietovėje autobusas sustojo. Visus sukrėtė mintis, kad čia būsime sušaudyti, nes naciai, kaip ir bolševikai, visai nevertino žmogaus gyvybės. Sargybiniai išlipo iš autobusų. Mums taip pat buvo įsakyta išlipti. Daugelio veidai pabalo, nes į mus buvo atsukti automatai. Esesininkai įsakė visiems sėstis ant griovio kraštų vienas priešais kitą. Baiminomės, kad varys sušaudyti į mišką, bet kai pamatėme, kad šoferiai atneša du didelius krepšius su duonos-margarino sumuštiniais – baimė atslūgo. Kiekvienas gavome po vieną sumuštinį. Pasijutome lengviau, nes visi supratome: jei duoda valgyti – nesušaudys.

Užkando ir esesininkai, ir autobusų vairuotojai. Po pusvalandžio vėl

pradėjome važiuoti tolyn. Pakeliui rikiavosi tvarkingi ūkiai bei maži miesteliai su švariomis gatvėmis ir gražiais namais.

Saulei besirengiant leistis už kalvų ir miškelių, staiga atsidūrėme prie tankiai spygliuotomis vielomis apraizgytų aukštų vartų, virš kurių didelėmis raidėmis buvo užrašytas pavadinimas: STUTHOF CONZENTRACION LAGER. Vartai tuojau atsidarė. Visus suvarė į vidų. Mus apsupo sargybiniai, dėvintys juodomis uniformomis.

Išrikiavę po tris, varė vielomis išpintu koridoriumi. Keletą minučių paėjus, sustojom. Atsidarė vielų koridoriaus šoniniai vartai, pro kuriuos įėję radome tris barakus. Didžiulis koncentracijos lageris buvo aptvertas apie 3 m aukščio dviguba tvora, per kurią buvo leidžiama elektros srovė. Maždaug kas 200 m vienas nuo kito gerokai virš tvoros iškelti sargybos bokšteliai, kuriuose dieną naktį budėjo sargybiniai su kulkosvaidžiais. Naktį tvoros buvo apšviečiamos prožektoriais. Viduje grupėmis po tris niūksojo trys šimtai barakų. Kiekviena barakų grupė taip pat buvo aptverta spygliuotų vielų tvora su elektros srove. Prisilietus akimirksniu nutrenktų elektros srovė. Bandant perlipti, nušautų sargybiniai.

Vos įžengus į vidų, esesininkas perspėjo: kas bandys kalbinti ar ženklais susirodyti su kaliniais už tvoros – bus nušautas. Paskirstęs į kiekvieną baraką maždaug po 35 žmones ir nieko daugiau nesakęs, jis išėjo.

Sargybiniui išėjus, kažkokia magiška jėga subūrė visus į krūvą. Iš visos širdies užtraukėm galingai besiveržiančią dainą "Lietuva brangi, mano tėvyne..." Lageryje pasidarė tylu, nes niekas negalėjo suprasti, kas čia įvyko. Prieš mūsų barakus buvo lietuvių barakai. Juose – tautiečiai iš Lietuvos aukštųjų mokyklų. Jie be galo nustebo. Esesininkai vėliau taip pat stebėjosi, nes tai buvo stebuklinga daina. Tuo momentu mes buvom visiškai pamiršę, kad sargybiniai galėjo pradėti į mus šaudyti. Kaliniai, matę mus, varomus per lagerį su vokiškomis uniformomis, pamanė, kad įvyko kariuomenės sukilimas.

Pradėjau žvalgytis, kas darosi aplinkui: kiek kalinių, kaip arti sargybinių bokštai ir kiek slankioja esesininkų... Staiga už tvoros pamačiau inžinieriaus Darginavičiaus sūnų. Aš jį artimai pažinojau gyvendamas Vilniuje. Daugelį kartų esu buvęs jo namuose. Suimtas jis kartu su žymiausiais mūsų veikėjais. Ant jo rankovės buvo geltonas raištis. Vėliau sužinojome, kad asmenys, kurie buvo suimti uždarant aukštąsias mokyklas, ne-

seniai buvo paskelbti garbės kaliniais ir nešiojo ant rankovės geltoną raištį. Jie nebuvo varomi prie sunkių darbų, o dirbo sandėliuose, valė raštines, padėjo virtuvėse ir t.t. Garbės kaliniai, naudodamiesi lengvatomis, galėjo laisviau vaikščioti po savo teritoriją.

Jaunasis Darginavičius mane irgi pažino ir pradėjo netoliese, lyg rinkdamas šiukšles, sukinėtis. Aš, tai pastebėjęs, atsistojau barako tarpduryje taip, kad sargybiniai nepastebėtų, ir ženklais parodžiau jam, kad parašysiu laiškelį. Jis suprato mano ženklus.

Paėmęs pieštuką, susiradau nešvaraus popieriaus gabalėlį, surašiau, kas mes esame, kodėl suimti ir kiek mūsų yra. Popierėlį sulanksčiau, įvyniojau jį į dar vieną purvino popieriaus gabalėlį ir išėjau iš barako į aikštelę. Matau – Darginavičius dar valo už spygliuotų vielų esančią aikštelę. Galvoju, kaip perduoti laiškelį, kad nepastebėtų. Kiek toliau nuėjęs, pamatau į lietuvių barakų pusę betoniniais vamzdžiais tekantį srutų upelį. Kilo mintis laiškelį pasiųsti srutų upeliu.

Pradėjau eiti upelio pusėn, tyčia paslydau ir suklupau, o suklupdamas atsirėmiau į betono vamzdį ir įmečiau laiškelį. Popieriaus gniužulėlis netrukus atplaukė prie Darginavičiaus. Suvaidinęs, kad renka šiukšles, tą popieriuką paėmė. Taip lietuviai sužinojo, kas mes esame.

Vakare, kai atvežė sumuštinius statinėje, jos dugne, maišelyje radome cigarečių ir duonos riekelių. Lietuviai, garbės kaliniai, išvežiodavo maisto davinius, ir mums buvo labai malonu, kad šitaip atkreipė į mus dėmesį.

Sutemus buvo griežtai draudžiama išeiti iš barako. Nakties metu, žiūrint pro langelį, matėsi šiurpus KZ lagerio vaizdas. Visur buvo tylu, tik kartais sulodavo sargybinių šunys. Buvom labai pavargę ir greit suvirtom į kietus guolius.

Anksti rytą pabudino keliamų kalinių komandos. Juos surikiavo, patikrino ir išvarė į darbus. Mūsų niekas nekėlė ir nieko nesakė, bet mes sukilome ir pro langelius stebėjom, kas dedasi lageryje: pro vartus žygiavo į darbus dryžuota kalinio uniforma apsirengusių žmonių pulkai. Sargybiniai kalinius keikė, plūdo ir mušė bizūnais. Atrodė, kad žvėrys, o ne žmonės puolė nelaiminguosius.

Saulei pakilus, lagerio triukšmas nutilo. Tie patys maisto išvežiotojai-kaliniai atvežė pusryčius: kažko panašaus į kavą ir margarinu apteptą duonos riekelę. Apačioje, po sumuštiniais, vėl radome cigarečių, porą

dėžučių marmelado ir duonos riekučių, suvyniotų į baltą popierių. Maistą su indu palikdavo, ir mes pasidalydavome patys. Vėliau tuščią indą pasiimdavo.

Dieną kalinių lageryje beveik nesimatydavo. Retkarčiais pasirodydavo vienas kitas lietuvis, garbės kalinys. Kiek atokiau nuo mūsų mačiau kunigą Alfonsą Lipniūną, kartą pastebėjau per aikštę einantį kunigą prof. Stasį Ylą ir inžinierių P.Narutį. Kitų beveik nesimatė arba nebuvo galima atpažinti, nes buvo gerokai suvargę.

Pietų gavome po samtį kiek geresnės sriubos, o vakarienei – po riekutę duonos su marmeladu ir tokios pat kavos, o po sumuštiniais vėl radome suvyniotų į popierių cigarečių.

Iš tarpdurio stebėjau, ar nepamatysiu daugiau pažįstamų lietuvių. Deja, nė vieno daugiau nemačiau.

Taip praėjo diena ir atėjo vakaras. Temstant neraginti vėl sulindome į barakus.

Vis galvojau, kodėl mums niekas nieko nesako ir nedaro. Kas gi, pagaliau, čia yra? Visokios mintys pradėjo lįsti į galvą, ką jie su mumis darys. Po kiek laiko sužinojome, kad buvo šaudomi lenkų partizanai ir Prancūzijos žydai, kuriuos į lagerį atvarė praėjusią naktį. Tada ir paaiškėjo, kodėl mums niekas nieko nesakė ir nedarė: esesininkai buvo labai užsiėmę žmonių naikinimu.

VYKSTAME NEŽINOMYBĖN

Auštant prie barako pasigirdo triukšmas. Staiga atsidarė durys, ir į vidų įėjo keletas esesininkų. Vienas jų sušuko:

– Kelt ir bėgte į barako aikštelę!

Greitai šokom iš guolių ir išbėgome pro duris. Surikiavę po tris, mus išvedė į tą patį spygliuotomis vielomis išpintą lagerio koridorių. Vieni drebėjo nuo rytmečio vėsos, kiti – kamuojami klausimo – kas dabar bus? Išėjome į lauką tuo pačiu keliu, kuriuo įėjome, ir apsupti sargybinių lingavom tolyn nuo baisiojo lagerio. Paėjus ilgoką kelio tarpą, įvedė į traukinių stotį, pilną įvairiomis uniformomis apsirengusių kariškių. Daug matėsi civilių.

Suvarė į gyvulinius vagonus, parengtus suimtiesiems vežioti. Juose nebuvo kur atsisėsti, reikėjo visą laiką stovėti. Viename vagono kampe buvo įrengta vieta su pertvara sargybiniams, kur jie patogiai sėdėjo ir stebėjo suimtuosius.

Netrukus traukinys pajudėjo. Važiavom per gražias apylinkes, gražiai sutvarkytus ūkius ir miestelius, kartais sustodami stotyse. Kartą pro šalį pravažiavo traukinys, prigrūstas nuo bolševikų bėgančių žmoių.

Po kiek laiko įvažiavome į didelę stotį. Žmonių buvo pilnas peronas, ir vos galėjo praeiti vienas pro kitą. Mūsų traukinys sustojo perono gale. Iš gretimo vagono išlipo būrys esesininkų, važiavusių atskirai. Jie tuojau pradėjo mus skaičiuoti. Prie vagonų padarė tuščią aikštelę, kurią tankiai ratu apstojo. Atidarę užrakintas vagono duris, liepė visiems išlipti laukan. Suėjome visi į aikštelę ir netvarkingai sustojome. Tada vyresnysis liepė visiems nusimauti kelnes ir čia pat atlikti visus gamtos reikalus. Bjauresnio vaizdo tūkstančių žmonių akivaizdoje negalėjo būti. Esesininkų automatai buvo nukreipti į tupinčius, o rusų belaisviai viską išvalė.

Vėl sulipome į vagonus. Duris užrakino. Saulė jau buvo arti laidos, o bevažiuojant visai sutemo. Nuo ilgo stovėjimo labai pavargome, kankino alkis, nes net vandens nedavė. Veltui laukėme, kad išlaipins nakvynei. Horizonte pamatėme kalnų siluetus. Traukinys sustojo tik vėlai vakare mažoje stotelėje. Išlipus, visus surikiavo po tris. Išžygiavom keliuku į tamsą. Po kokios valandos kelionės, tolumoje, tarpkalnėje pamatėme pašvaistę, o priartėjus – spygliuotomis vielomis apipintus aukštus vartus. Viršuje didelėmis raidėmis buvo parašyta: "GROSS ROSEN KONZENTRACIONS LAGER". Dar baisesni vartai ir spygliuotos tvoros negu Štuthofe.

Vartams atsidarius, pasitiko sargybinių būrys. Staiga išgirdom lietuvišką komandą:

– Paskui mane žengte marš!

Tai mus labai nustebino. Vedė pro barakus, zoliuotus dvigubomis tvoromis. Užpakalyje kitų sargybinių nebuvo. Staiga sustojome prie didelio, gerai apšviesto barako. Mus atvedęs esesininkas šūktelėjo lietuviškai:

– Tai jūsų buveinė. Savo nuožiūra pasirinkite barake lovas ir galite gulti. Ką turėsite daryti, bus pranešta rytoj.

Visiems pradėjus eiti į baraką, norėdamas pamatyti, koks čia "lietu-

vis", priėjau arčiau. Žiūriu – mano senas pažįstamas iš Panevėžio laikų. Tada tarnavau civilinės apsaugos vyresniuoju, o jis – mano pavaduotoju. Mudu labai gerai sugyvenome ir iki karo palaikėme draugiškus santykius.

Jis mane pažino. Priėjo, draugiškai pasisveikino ir išdrožė pamokslą: kaip mes drįstame priešintis vokiškai galybei, kuri gali visus sumindžioti, ir t.t. Pamokslą užbaigęs, prabilo: "Dėl mūsų draugiškų santykių praeityje aš jums kiek galėsiu padėsiu".

– Žinokite, – sakė jis,– čia naikinimo lageris tiems, kurie eina prieš vokišką valdžią. Kaliniai baisiose sąlygose kalnuose laužia pilkąjį granitą. Dirbdami šį baisų darbą, jie gyvena nuo trijų iki penkių mėnesių. Dauguma kalinių žūsta sprogdindami akmens blokus. Kiti miršta nuo nepakeliamai sunkaus darbo ir bado.

Matydamas prižiūrėtojo draugiškumą mums, priminiau, kad esame labai pavargę ir beveik nieko nevalgę. Jis, kiek pagalvojęs, pasakė bandysiąs parūpinti ko nors užkrimsti.

– Daug maisto lieka nuo lagerio administracijos. Jį išmeta. Aš nubėgsiu į virtuvę ir, jei ką nors rasiu, atnešiu. Virtuvėje dirba vienas mano draugas.

Po keliolikos minučių jis atnešė įvairių maisto likučių ir geroką puodą makaronų sriubos. Maistas buvo skirtas išmetimui, bet išalkusiems labai tiko.

Nuėjau gulti. Silpnoje elektros šviesoje susiradau tuščią lovą, kurioje buvo tik truputis sutrintų šiaudų, bet aš nuvirtau kaip į pūkinį guolį ir greitai užmigau. Miegodamas jutau, jog kažkas rėplioja per veidą ir atlapą krūtinę. Galų gale pabudau, perbraukiau ranka per veidą ir žiūriu – pilna sauja blakių. Šokau iš lovos, nusipurčiau nuo veido ir kaklo blakes, nusivilkau marškinius bei kelnes, iškračiau. Pradėjau galvoti, ką reikės daryti. Viename kampe stovėjo į kėdę panašus daiktas, o netoliese radau taburetę. Atsisėdau ant kėdės, o kojas pasidėjau ant taburetės. Taip sulaukiau ryto.

Saulei patekėjus, atėjo geradaris sargybinis, parodė kieme šalto vandens lovį, kuriame buvo galima apsipraustI, ir nuėjo. Po pusvalandžio grįžo su dviem kaliniais, maisto išvežiotojais, kurie atvežė kavą ir sumuštinius. Pusryčiai, mano pažįstamo apsukrumo dėka, buvo žymiai ge-

resni negu kitų kalinių. Už poros valandų jis pasakė, kad eisime į pirtį. Visus išrikiavo po du. Pirtis gana didelė, lubose lygiagrečiai išvesti geležiniai vamzdžiai, iš kurių trykšta vanduo.

– Kaliniams čia duodamas tik šaltas vanduo, – tarė, – bet jūs gausite šilto vandens ir šiokio tokio muilo. Be to, laikas neribotas, nors kiti kaliniai privalo nusiprausti per penkias minutes.

Išsimaudėme ir išsirikiavome kieme po du. Mus nuvedė atgal į baraką. Antrą naktį blakės buvo dar įkyresnės, ir naktis prabėgo visai be miego.

Per pusryčius atėjo trys esesininkai, kurį laiką pavaikštinėjo, pasižiūrėjo į mus ir nieko nesakę, išėjo. Galvojome, ką tai galėtų reikšti? Jokių ženklų, kad varys į darbą, nėra, bet po kurio laiko atėjo "mūsų" sargybinis ir, visus išrikiavęs po keturis, nuvedė į baraką-salę. Netrukus tarpduryje pasirodė lagerio komendantas su keturiais esesininkais. Lietuvis sukomandavo: ramiai! Visi išsitempėm. Komendantas rankos mostu davė ženklą laisvai.

Komendantas rankoje turėjo balto popieriaus lapą. Maniau, kad perskaitys mirties nuosprendį. Pradėjo skaityti, o mano buvęs draugas vertė į lietuvių kalbą. Tai buvo pulkininko Bironto atsišaukimas į lietuvių tautą. Jame sakoma, kad visi buvę generolo Plechavičiaus dalinių vyrai, kurie pabėgę ir slapstosi po štabo suėmimo, kviečiami grįžti atgal ir kartu su vokiečiais kovoti prieš bendrą priešą – bolševikus...

Po to pranešė, kad mums bausmė nuimama ir būsime reikalingi vokiečių kariuomenės daliniuose fiziniams darbams.

Ceremonijoms pasibaigus, gavome pagerintus pietus, po kurių su maža palyda išžygiavome į traukinių stotelę. Esesininkai, vedę mus į stotį, buvo daug švelnesni.

Labai nustebome, kai mus susodino ne į gyvulinius vagonus, o į keleivinius – pasijutome žmonėmis. Sargybiniai vaikštinėjo tik vagono koridoriais. Važiavome pro tuos pačius miestus, o stotyse matėsi daugybė pabėgėlių nuo fronto. Saulei dar nenusileidus, vėl pasiekėme Štuthofą. Mus patalpino į nuošaliau esantį didelį baraką, kur lovose šiaudų buvo pakankamai; taip pat ir šiaudais prikimštų pagalvėlių, be to – balta patalynė ir milinė antklodė užsikloti. Visur labai švaru – jokių parazitų nebuvo. Deja, greitai pasirodė, kad toji švara ir buvo mūsų kankintojas.

Vos tik pasirinkom lovas ir apsiprausėme lovyje, atvežė statinę kažkokio viralo, labai panašaus į sriubą. "Skaniai" pavakarieniavę, gavome leidimą gulti. Kelias dienas nemigę, kritome kaip užmušti.

Esesininkas švilpuku ir riksmu mus pažadino penktą valandą ryto. Per pusę valandos privalėjome pasikloti lovas, apsirengti ir nusiprausti. Po to visus lauke prie barako išrikiavo ir perskaitė dienos darbų programą: keltis penktą valandą ryte, iki šešių pakloti lovas, nusiprausti, nusiskusti ir papusryčiauti. Po to darbai; nuo dvyliktos iki pirmos – pietūs ir vėl darbai; septintą – ruoša ir vienuoliktą – patikrinimas lovose.

Perskaitęs dienotvarkę, viršila paskyrė vieną SS puskarininkį tiesioginiu mūsų viršininku, kuris mus ves į darbus ir užsiėmimus. Jo pavaduotojas – mažo ūgio, bjaurios išvaizdos SS grandinis, į mus žiūrėjo kaip į vergus. Jie nusivedė į sandėlį ir išdavė sulopytus drobinius darbo drabužius, kurie skyrėsi nuo kalinių.

Buvo įsakyta iki pietų išrauti piktžoles aplink baraką, surinkti šiukšles, nuplauti laiptus, vedančius į baraką ir jį išplauti. Dirbom sąžiningai, bet naujieji viršininkai vis ieškojo priekabių, nuolatos keikėsi, vadino kiaulėmis, tinginiais ir pan. Po pietų vėl tvarkėme šiukšles, o viršininkai mus "ragino" keiksmais.

Taip prasidėjo kasdieninis mūsų "muštras". Dėl mažiausio niekniekio vaikydavo po lauką – bėgt, gult, vėl bėgt ir vėl gult. Drabužiai, aišku, išsipurvindavo. Vakare juos privalėdavom švariai išplauti, o jei rasdavo dėmelę – "kaltininkas" buvo verčiamas eiti žąsele apie ketvirtį kilometro į skalbimo vietą ir vėl plauti. Po patikrinimo, dešimtą valandą – įsakymas gulti. Lovas paruošti, nusirengti ir atsigulti duotos tik penkios minutės. Kas nespėjo – privalėjo tuojau keltis, dešimt kartų apibėgti aplink baraką ir per penkias minutes vėl atsigulti.

Kasdien varydavo į sunkius, nešvarius, nieko bendra neturinčius su kariuomenės tvarka, darbus.

Maždaug po mėnesio iki pietų siųsdavo dirbti fizinį darbą, o po pietų pradėjo vesti į didelę aikštelę tolokai už barakų ir mokyti kariškos rikiuotės. Atrodė, kad nori kiek apmokyti ir siųsti į frontą prieš bolševikus.

Tai buvo panašu į kankinimą: vaikydavo po aikštę, liepdavo bėgti, gulti, keltis, šliaužti, ropoti. Į baraką grįždavome pusgyviai ir iki dešimtos valandos neturėjome teisės nei prisėsti, nei prigulti, bet po patikrini

mo kaip maišai krisdavome į lovas. Vos užmigus – komanda keltis ir sustoti prie savo lovų. Tai reiškė, kad ant barako grindų esesininkai surado mažą šapeliuką, kurį liepdavo įdėti į paklodę, paimti ją už visų keturių kampų ir – bėgte aplink baraką visi po dešimtį kartų. Panašios scenos kartodavosi beveik kas naktį. Kartais, įsidėję į paklodę šiaudelį ir bėgdami aplink baraką, turėdavome bliauti arba rėkti visokiais balsais.

Naciškas nualinimo metodas – kankinimas badu. Nugriebę bulvės lupeną ar žalią bulvę, nors ir žemėtą, tuojau suvalgydavome. Dirbant lauke, atveždavo statinę sriubos, t.y. į vandenį įmestos kelios bulvės ir įberta kokių nors miltų. Tos "sriubos" gaudavome kiekvienas po samtį. Ją išpilsčius, išbadėję vyrukai puldavo prie statinės ir pirštu braukdavo per vidų ir kraštus, kad nors šiek tiek nučiuptų likučių , o esesininkas, stovėdamas šalia, per galvas mušdavo pagaliu.

Kartą lageryje pastebėjau tarnautoją civilį. Jis pasirodydavo netoli mūsų barako, o jo dukra dažnai stovėdavo netoliese ir žiūrėdavo. Vėliau sužinojau, kad tas civilis – Lietuvos vokietis. Pradėjau ieškoti progos paklausinėti apie Lietuvą. Man valant aikštę, pro šalį ėjo tarnautojo dukra. Aš ją pašnekinau. Susidomėjusi pradėjo kalbėtis. Viršininko pavaduotojas pastebėjo mus besikalbančius. Žvėrišku balsu riktelėjęs, nusivedė mane į dulkiną aikštę ir ėmė kankinti iki sąmonės netekimo: bėgt, šliaužt, gult, kelt... Tai buvo esesininkas, prigalvodavęs žiauriausių bausmių. Grįždami iš darbų, kartais netinkamai išpildydavome komandą "stok": per kreivai sustodavome rikiuotėje. Tada jis versdavo mus žąsele eiti aplink baraką. Labai greitai pakirsdavo kojas, o mus apstoję esesininkai šaukdavo ir spardydavo į užpakalius. Kartais pastatydavo prieš vėją lietui lyjant, ir išstovėti reikėdavo valandų valandas. Tai kartodavosi beveik kasdien ir jau po mėnesio vyrukų nosys ištįso ir išsišovė žandikauliai... Niekada nemaniau, kad tokioje kultūringoje tautoje tiek sužvėrėjusių žmonių, kurie su mumis elgėsi kaip su gyvuliais.

Retkarčiais man tekdavo pakeisti sandėlyje susidėvėjusius drabužius. Kartą pamačiau tarp krūvų sudėvėtų drabužių vaikščiojantį kalinį. Atpažinau kunigą prof. Stasį Ylą, išdavinėjusį kaliniams drabužius. Apsidairęs, ar niekas nemato, tyliai užkalbinau. Jis ženklais parodė būti labai atsargiam, bet keliais sakiniais pasikeitėme.

Vėliau daug naujienų sužinodavau sandėlyje. Svarbiausia buvo, kai

pranešė, kad jau išsikėlė sąjungininkai. Tai reiškė, kad mūsų laisvė jau nebetoli, nes po to mūsų žvėrys kiek sužmogėjo.

Netrukus paskyrė naują vadovą. Tai buvo Čekoslovakijos vokietis, SS puskarininkis, sužeistas grįžęs iš fronto ir jau išgijęs, o abu esesininkus-žvėris išsiuntė į frontą. Naujasis viršininkas buvo visai kitoks žmogus: šaukdavo ant mūsų tik tada, kai matydavo viršininkai ar išsivedęs į aikštę kariškam rikiuotės apmokymui.

Naujam vadovui perėmus pareigas, jau nebereikėjo priešpiet eiti į darbus. Dieniniai ir naktiniai kankinimai pasibaigė.

KARALIAUČIUJE IR ŠTETINE

Naujasis viršininkas su mumis buvo vos kelias savaites. Maždaug po trijų mėnesių Štuthofo kankynės, mus perėmė Luftvafė. Jos karių priežiūroje mus išvežė į Karaliaučių kasti apkasų priešlėktuvinei artilerijai. Maistas buvo geresnis, be reikalo niekas nesikabinėjo ir nešūkavo. Mūsų stovykla buvo apie tris kilometrus nuo miesto. Pro Karaliaučių teka Priegliaus upė. Čia buvo sustoję pora laivų iš Lietuvos. Buvau nuėjęs aplankyti atplaukusių tautiečių ir daug išgirdau apie Lietuvą.

Karaliaučiuje išgyvenom didįjį bombardavimą. Pabėgę iš miesto į laukus, sugulėm ant žemės. Iš trijų kilometrų atrodė, kad ant miesto nusileido pragaras: šiurpūs bombų sprogimai drebino žemę, o padegamųjų bombų sukeltos liepsnos kilo į padanges, virš mūsų švilpdami skrido priešlėktuvinių patrankų sviediniai. Atrodė, kad bombos krinta ant mūsų. Kryžminės prožektorių šviesos gaudė lėktuvus. Jų skrido šimtai, o numuštą matėme tik vieną. Taip pat buvo ir antrąją naktį. Atrodė, kad iš miesto liks tik degėsiai ir griuvėsiai.

Po bombardavimo, atšaukus aliarmą, privalėjome vykti į miestą gelbėti žmonių ir gesinti gaisrų. Miesto vaizdas buvo baisus, o sugriautų namų rūsiuose buvo daugybė sudegusių ir užmuštų žmonių. Girdėjosi pagalbos šauksmai, verksmai. Nuo liepsnų darėsi trošku. Per dviejų dienų bombardavimą Karaliaučiuje žuvo dešimtys tūkstančių žmonių, didelė miesto dalis buvo sudeginta ir sugriauta. Iš gražių žalių parkų liko tik stagarai, visur buvo prisėta padegamųjų bombų, dauguma gatvių –

vieni griuvėsiai. Laivai Priegliaus upėje, nenukentėjo.

Karaliaučiuje išbuvome apie dvi savaites. Mažai ką teko dirbti, išskyrus darbus po miesto bombardavimo. Stovėjusieji prie miesto vokiečių kariniai daliniai visą laiką buvo užimti griuvėsių valymu, užmuštųjų laidojimu ir sužeistųjų gabenimu į ligonines.

Po kiek laiko mus išvežė į Štetiną, kur turėjome dirbti parengiamuosius darbus bunkerių statybai. Dienos metu dažnai užskrisdavo po keletą anglų bombonešių, o priešlėktuvinė gynyba tuojau pradėdavo šaudyti. Matydavom, kaip aplinkui lėktuvus ore sproginėjo sviediniai, bet jie praskrisdavo nieko nebodami.

Mums būnant Štetine, iš rytuose esančių lietuvių batalionų buvo atkeltos dvi kuopos. Tarp jų – du lietuviai daktarai, vilkintys vokiečių karininkų uniformas. Vieną jų – Bronių Stasiukaitį, buvusį žymų ateitininkų veikėją (1917-1944) – labai gerai pažinojau. Antrojo pavardės nebeprisimenu. Daktarai gyveno atskirai nuo kareivių. Jie pasakodavo, kad vokiečių frontas rytuose jau gerokai braška. Tuo remdamiesi, mėginome numatyti karo pabaigą.

Vieną pavakarę pranešė, kad atskrenda daug bombonešių ir paskelbė oro pavojų. Visi subėgom į slėptuvę. Bombos pradėjo kristi ant miesto ir ant mūsų galvų. Slėptuvė virpėjo, o cemento gabaliukai krito ant grindų. Elektros šviesa mirkčiojo ir, pagaliau, visai užgeso. Manėme, kad būsim palaidoti, bet bombardavimas pamažu rimo, buvo atšauktas oro pavojus, tačiau iš slėptuvės išeiti neleido. B.Stasiukaitis nelaukė leidimo ir panoro pasižvalgyti, kas darosi aplinkui. Vos tik jam išėjus į lauką, užklydusi priešlėktuvinės patrankos sviedinio šukė kirto jam į sprandą, ir Stasiukaitis sukrito. Atrodo, vežamas į ligoninę jis mirė.

VĖL Į NAUJĄ VIETĄ

Po poros savaičių, rugpjūčio mėn. pabaigoje, mus išvežė į Graudeną ruošti priešlėktuvinėms patrankoms įtvirtinimų. Mūsų darbas – supilti aplink patranką maždaug 1 m aukščio ir apie 20 m diametro pylimą su nišomis sviediniams sukrauti. Tokie pylimai buvo rengiami tilto apsaugai iš abiejų pusių. Tiltas, jungęs Vislos krantus, buvo strategiškai svarbus.

Mus padalijo į dvi grupes, maždaug po penkiasdešimt vyrų. Kiekvienai trijų patrankų baterijai reikėjo įrengti atskirus, netoli vienas kito, įtvirtinimus. Į baterijos stovėjimo vietą nuvedė grupę, kurioje ir aš buvau. Joje stovėjo trys priešlėktuvinės patrankos, aplink kurias reikėjo užbaigti pylimus ir galutinai sutvarkyti palapines, kuriose mums reikės gyventi.

Pirmiausia baigėme statyti palapines, kad turėtume kur miegoti, nes baterija buvo pastatyta plyname lauke. Palapinės buvo šešiakampės, dengtos fanera ir apie pusę metro įkastos į žemę. Viduryje – stulpas, į kurį rėmėsi stogas. Gultai sukalti iš lentų, ant kurių buvo pridėta šiaudų. Apsiklojimui turėjome plonas antklodes. Kiekvienoje palapinėje tilpo po šešis žmones. Vieta buvo drėgna ir palapinių viduryje telkšojo vanduo. Rytą atsikėlus, pirmas darbas buvo išsemti iš palapinių vandenį.

Baterijoje buvo tik keletas vokiečių. Visi buvo padorūs žmonės: per daug nerėkaudavo ir nespausdavo prie darbų. Naktį sargybą ėjome visada dviese, ir tik lietuviai. Baterijos viršininko barakas ir raštinė buvo čia pat, prie palapinių.

Už kokio puskilometrio matėsi keletas ūkininkų sodybų, kur buvo galima gauti papildomo maisto – kukurūzų. Sukurdavome ugnelę ir ant skardos pabėrę saują kukurūzų paskrudindavome. Maistas tada Vokietijoje buvo prastas, todėl reikėjo prisidurti.

Du kartus per savaitę sunkvežimis važiuodavo į kepyklą, esančią už keleto kilometrų. Važiuodavome per tankius, žemus krūmus. Mes, stovėdami ant pakopos sunkvežimio užpakalyje, mesdavom į krūmus po kepaliuką duonos, o vakare susirinkdavome. Tai buvo taip pat neblogas priedas prie gaunamo maisto, bet tokia proga pasitaikydavo tik kartą per dvi savaites.

Maždaug po trijų savaičių užbaigėm visus darbus, ir mus pradėjo mokyti iš zenitinių patrankų šaudyti į lėktuvus. Tai labai sudėtinga. Maždaug po savaitės įtempto darbo pradėjom suprasti taikymo aparatūrą: prie patrankos ir prie taikymo įtaiso turėjo būti bent aštuoni žmonės, kurių kiekvienas turėjo savo atskirą užduotį.

Už poros kilometrų nuo stovyklos per mūsų saugomą tiltą į Vokietijos gilumą ėjo didelis kelias. Juo plūdo nenutrūkstamos voros pabėgėlių iš rytų nuo besiveržiančių į Vokietijos žemę bolševikų. Tarp jų buvo daug lietuvių. Atsitiktinai Graudenze sutikau lietuvaitę, kuri važiavo į ligo-

ninę prie Veimaro kaip gailestingoji sesuo. Ji aplankė mūsų stovyklą. Palydėjau iki tilto. Atsisveikinant ji davė būsimąjį savo adresą ir pažadėjo parašyti.

Maždaug tuo pat metu iš Brombergo atvyko du lietuviai – karininkas ir puskarininkis – turėję parinkti parašiutininkus kelionei į Lietuvą. Užsirašėm, berods, aštuoniolika vyrų. Tarp jų buvau ir aš, nes labai norėjau padėti kovojantiems partizanams. "Su automatais mus išvežė iš Lietuvos, su automatais nukrisime iš dangaus į Lietuvą", – taip kalbėjome, visai negalvodami apie pasekmes ten nuskridus. Visi laukėme apmokymų.

Tuo metu laisvai galėjom išeiti į miestą. Kartą eidami su draugu gatve, garsiai kalbėjomės lietuviškai. Staiga iš pravažiuojančio vežimo, išgirdome lietuviškai: "Sveiki lietuviai!" Vežimas sustojo. Mes greitai priėjome, norėdami pamatyti, kas mus sveikina. Tai buvo dvi Lietuvos vokietaitės-repatriantės. Jos virtuvėje gamino maistą darbininkams, kasantiems prieštankinius griovius. Labai maloniai pasikalbėjome. Jos pakvietė būtinai aplankyti ir žadėjo paremti maistu.

Progai pasitaikius, su draugu iškeliavome aplankyti malonių Lietuvos vokietaičių. Jos gyveno maždaug už 10 km nuo mūsų stovyklos. Reikėjo išeiti po darbo. Jas suradom po poros valandų greito ėjimo. Gyveno dideliame name ir prižiūrėjo didelę virtuvę. Jų kambarys buvo atskirai nuo kitų darbininkų prie maisto sandėlio. Priėmė labai maloniai: ant stalo tuojau atsirado gerų valgių, o mums, peralkusiems, buvo tikros Velykos. Atsisveikinant pridėjo nemažus krepšiukus įvairaus maisto ir pakvietė vėl apsilankyti. Čia gyvendamos labai pasiilgo Lietuvos ir lietuvių. "Pasijutom esančios lietuvaitės, bet ne vokietaitės ir norėtume gyventi tik Lietuvoje", – pareiškė mus išlydėdamos.

Grįžome vėlai naktį. Sargyboje buvo mūsų draugai, taigi atsigulėm be nuotykių.

Prasidėjo šalčiai, artėjo Kalėdos. 1945 m. sausio ir vasario mėnesiais buvo iki 30 laipsnių žemiau nulio. Tai buvo viena šalčiausių žiemų, ir gyvenimas palapinėse pasidarė baisus. Neturėjome nieko šilto pasikloti ir užsikloti. Gulėdavom su tais pačiais darbo drabužiais. Palapinės buvo nešildomos, o per plyšius pripustydavo sniego. Vanduo, išsisunkęs iš žemės, virsdavo ledu. Ryte atsikėlus tekdavo daužyti ledą ir su dar nesušalusiu vandeniu pilti laukan. Taip išgyvenome iki vasario pabaigos.

Stebuklas – nė vienas sunkiau nesusirgome.

Vasario mėnesį mano grupė gavo šaukimą į parašiutininkų mokyklą. Buvome labai patenkinti ir laukėme kada reikės išvažiuoti. Tuo metu gavau laišką iš jau minėtos gailestingosios sesers. Rašė, esanti gerai įsitaisius, darbas, gyvenimo sąlygos ir žmonės geri. Priminė, jei gausiu atostogų – galiu atvažiuoti ir pabūti bent porą dienų, nes viršininkas leidžia dirbančiųjų giminėms keletą dienų pagyventi ligoninėje. Ji prašė, kad sakyčiau esąs jos pusbrolis ir tarnauju vokiečių kariuomenėje. Kilo mintis pasinaudoti kvietimu ir pasižvalgyti po Vokietiją. Be to, atsirado proga atsipalaiduoti nuo baisaus gyvenimo nešildomoje palapinėje žiemą.

IŠVYKSTU ATOSTOGŲ

Prieš keletą savaičių mūsų stovyklai buvo paskirtas naujas, visiems draugiškas viršininkas čekas, kalbėjęs rusiškai. Aš rusiškai kalbėjau geriau negu vokiškai. Nutariau paprašyti atostogų, nes iki išvažiavimo į parašiutininkų mokyklą dar buvo aštuonios dienos. Nuėjęs į stovyklos viršininko kambarį, parodžiau voką su ligoninės adresu ir sakau:

– Mano tėvams traukiantis nuo bolševikinio antplūdžio į Vokietiją, rusų lėktuvai užpuolė pabėgėlių vorą ir sužeidė mano tėvus, kurie dabar guli šioje ligoninėje. Labai prašyčiau duoti man keletą dienų atostogų, kad galėčiau tėvus ligoninėje aplankyti.

Laiškas buvo rašytas lietuviškai, ir buvau tikras, kad jis nieko nesupras ir patikės manimi. Su naujuoju viršininku jau buvau kalbėjęsis rusiškai. Be to, jis žinojo, kad esu Lietuvos kariūnas, turintis puskarininkio laipsnį.

Nieko neklausinėjęs, išrašė leidimą penkių dienų atostogoms ir maisto davinį kelionei. Įteikdamas leidimą pasakė, kad rytoj galėsiu išvažiuoti. Bilieto pirkti nereikės, pakaks parodyti atostogų leidimą.

Nieko nelaukęs ėmiau ruoštis kelionei: gavau neblogą karišką milinę su puskarininkio ženklais ir apygerę Luftvafės uniformą.

Traukinys iš Graudenzo išvažiavo po pietų. Keletą valandų pavažiavus, staiga laukuose traukinys sustojo, nes miestas, per kurį turėjome važiuoti, buvo bombarduojamas ir skendo ugnyje. Visa laimė, kad ge-

ležinkelio stotis buvo tolokai nuo miesto. Netrukus vėl pajudėję, pravažiavome liepsnojantį miestą. Pavažiavus keletą valandų – vėl ir vėl tas pat. Saulei patekėjus privažiavom Veimarą, kuris dar nebuvo bombarduotas. Getės miestas dar atrodė laimingas...

Ligoninė, kurioje dirbo mano pažįstamoji, buvo už 6 km. Nutariau žygiuoti pėsčias. Buvo vasario dvidešimtoji, gana šalta diena. Vagonai mažai šildomi, tai teko gerokai pašalti. Iš traukinio išlipau gerokai sušalęs. Kiek apšilęs stotyje, pasiteiravau, kaip surasti ligoninę, ir šiek tiek užvalgęs, patraukiau į kelionę. Ėjimas atgaivino ir sušildė. Kelias buvo geras, o apylinkės gražios. Netoli ligoninės matėsi aukštų eglių miškas, o pati ligoninė buvo aukštesnėje vietoje. Atrodė gražiai. Vieta labai tiko sanatorijai.

Prie durų mane pasitikęs sargybinis atidavė pagarbą ir paklausė, kuo galįs padėti. Tenka pastebėti, kad Vokietijoje puskarininkis visų gerbiamas: kelionėje patyriau daug lengvatų. Paprašius pakviesti gailestingąją seserį S., buvau tuojau įleistas į ligoninės patalpas.

Apie pusvalandį pasėdėjus laukiamajame, atėjo mano pažįstama. Atrodė labai nustebusi. Trumpai papasakojus apie išvykimą ir kelionę, ji nuskubėjo pas ligoninės viršininką. Po kiek laiko patenkinta grįžo ir nusivedė mane į ligoninės tarnautojų bendrabutį, kur parodė man skirtą kambariuką su viena lova. Čia, anot jos, galėsiu porai dienų apsigyventi. Ji manęs atsiprašė – turinti būtinai grįžti prie darbo, o po darbo galėsime pasikalbėti. Man atnešė lėkštę sriubos ir baltos duonos.

Buvau labai pavargęs, todėl greit atsiguliau ir užmigau. Lovos ir tokio kambario beveik aštuoni mėnesiai nemačiau. Miegojau kaip užmuštas, kol pažadino pažįstamoji. Ji mane nuvedė į ligoninės valgyklą ir parūpino gerą vakarienę, po kurios mes svečių kambaryje pasipasakojom visokius savo nuotykius ir išgyvenimus. Abu turėjome vilties, kad sąjungininkai – Amerika ir Anglija – neleis bolševikams pavergti tautų, ir po karo Lietuva vėl bus laisva. Pokalbiai nusitęsė iki vėlyvo vakaro.

Kitą dieną, nors buvo labai šalta, išėjome pasivaikščioti į mišką. Stebino aukštos, storos ir tiesios eglės – tokių niekur nebuvau matęs, tik skaitęs apie nuostabius Tiuringijos miškus.

Kitą rytą kartu su keletu tarnautojų jau sėdėjome ligoninės autobuse ir aplankėme Veimarą.

Grįžome su saule. Tai buvo paskutinis mano svečiavimosi vakaras. Buvo labai gaila palikti ramų kampelį, kur atrodė, kad nėra nei karo, nei pabėgėlių...

IEŠKAU GALIMYBIŲ PASIŠALINTI IŠ FRONTO

Grįžti atgal labai trukdė oro pavojai. Geležinkelių stotys buvo subombarduotos. Nuo Poznanės tęsiau kelionę sanitarine mašina. Bunzlau mieste sanitarai, išbėgę su neštuvais, pradėjo nešti į ligoninę sužeistuosius, o aš, išlipęs iš sunkvežimio, galvojau, kaip išsivaduoti iš nelemtos padėties. Staiga pamačiau einant pro šalį gailestingąją seserį. Priėjau arčiau ir pasiteiravau, kur yra NSV būstinė, nes žinojau, kad ši organizacija teikia visokeriopą pagalbą dėl karo veiksmų patekusiems į bėdą žmonėms, taip pat fronto bėgliams. Ji parodė kryptį ir suminėjo porą gatvių, kuriomis reikėjo eiti.

NSV būstinę susiradau be didelio klaidžiojimo. Prie būstinės matėsi daug žmonių. Tarp jų buvo daug kariškių. Viduje – didelė salė, pilna moterų ir vaikų. Salės galc dar viena patalpa, kur NSV seserys virė ir dalijo pabėgėliams sriubą. Atsistojęs kampe galvojau, gal ir aš gausiu sriubos, nes buvau labai išalkęs ir sušalęs.

Kiek pastovėjęs nuošaliau, prisiartinau. Eilutei sumažėjus, stojau į galą. Katiliuko neturėjau. Maloni seselė, paėmusi nuo stalo dubenėlį, įpylė gerą kaušą šilto viralo ir paprašė, kad sriubą suvalgęs, jį grąžinčiau. Sriuba buvo skani, ir pasijutau daug geriau. Buvau labai purvinas. Ėmiau ieškoti tualeto ir prausyklos. Ji buvo didelė kartu su dušais, bet šilto vandens nebuvo. Pasiruošiau skustis barzdą, bet prieš tai nutariau patikrinti marškinių švarą. Žiūriu – pilni marškiniai utėlių! Išrankioti neįmanoma, ir aš, radęs kažką panašų į muilą, nutariau išsiskalbti. Viską išskalbęs šaltame vandenyje, padžioviau ant karšto vamzdžio. Nusiskutus barzdą ir nusiprausus, skalbiniai buvo pradžiūvę.

Nusimaudęs ir apsitvarkęs nutariau eiti į geležinkelio stotį: norėjau patekti į traukinį, važiuojantį Veimaro link, o paskui – per žaliąją sieną į Šveicariją.

Stotyje buvo daugybė kariškių. Netoliese kareiviai iš sandėlių mėtė

įvairiausią karišką turtą: aulinius batus, kuprines, katiliukus, drabužius. Jie kvietė žmones pasiimti tiek, kiek nori. Aš pasiėmiau karišką katiliuką ir aulinius batus. Tai rodė, kad karą vokiečiai pralaimi.

Įėjęs į stotį mačiau daugybę žmonių. Traukinių tvarkaraščiai buvo apgulti. Aš slankiojau iš vieno stoties galo į kitą ir tikėjausi išgirsti kalbant lietuviškai. Reikėjo būti labai atsargiam, kad nesusidurtum su karo policija.

Vos išėjęs į peroną, pamačiau viršilą Hansą su keletu kareivių. Tai tas pats viršila, kuris kartu su mumis dalyvavo Karaliaučiuje gesinant gaisrus ir gelbėjant žmones. Mane pamatęs, jis labai nustebo. Pasakiau, kad esu atskirtas nuo savo dalinio ir negaliu sugrįžti. Viršila man papasakojo, kad bolševikai staigiu ir netikėtu puolimu išblaškė jo dalinį ir daugelį paėmė į nelaisvę. Dabar jis su likusiais savo vyrais grįžta į Frankfurtą prie Oderio. Ten visų išblaškytų kareivių rinkimosi punktas, bus formuojami nauji daliniai ir vėl siunčiami į frontą. Man patarė vykti kartu su jais ir susirasti savo dalinį. Mielai priėmiau jo pasiūlymą, nes pagalvojau, kad gal kaip nors išsinarpliosiu iš esamos padėties ir būsiu apsaugotas nuo karo policijos.

Viršila Hansas įtraukė mane į savo karių sąrašą ir, palikęs su kareivių būreliu nuošalesnėje stoties vietoje, pats nuėjo prie traukinių tvarkaraščio. Grįžo po pusvalandžio ir pranešė, kad neaišku, kada pateksime į traukinį, nes bėgiai subombarduoti. Važiuosime, kai juos suremontuos.

Viršila, mus palikdamas, žvalgėsi po stotį ir po kurio laiko sugrįžęs pranešė, kad stoties gale rado karišką virtuvę. Visi nuėję ten gavome sriubos.

Taip prasibastėme iki vakaro ir tik temstant sulaukėm kariško traukinio. Vagonai buvo neapšildomi, ir mums teko šildytis kaip sugebėjome. Oro pavojai kelis kartus sustabdė traukinį, bet bombų išvengėm ir, rytui išaušus, pasiekėm Frankfurtą prie Oderio.

Hansas visus kareivius nuvedė į punktą. Patalpa buvo labai didelė ir pilna visų laipsnių kareivių. Viršila man parodė informacijos stalą, už kurio sėdėjo karininkas, ir atsisveikinęs nuėjo į kitą pafalpos pusę. Iš tolo viską stebėjau. Negalėjau apsispręsti, kaip paaiškinti registratoriui savo padėtį. Privalėjau viską gerai apgalvoti, kad neįkliūčiau.

Karininką pakeitė grandinis. Jis buvo malonios išvaizdos. Kiek pa-

laukęs, atsistojau į eilutę. Priartėjęs prie stalo, viską papasakojau ir paklausiau, kaip grįžti į dalinį. Grandinis peržiūrėjo visus sąrašus, bet mano dalinio nerado. Tada aš susigriebiau jam pasakyti, kad kita dalis lietuviško dalinio yra Štetine.

– Teisingai! Toks lietuvių dalinys Ščetine yra, – patvirtino informatorius.

Jis išrašė man Marschbefehlung (leidimą keliauti) ir sauso maisto davinį trims dienoms. Nieko nelaukęs, išskubėjau į stotį, kur prie traukinių tvarkaraščio išgirdau kalbant lietuviškai.

Pasirodo, kad abu lietuviai – bėgliai nuo fronto – buvo patekę į darbo komandą. Jie važiavo į Berlyną, nes ten yra Litauschehilfstelle (lietuviams pabėgėliams nuo bolševikų įstaiga). Aš nutariau važiuoti kartu. Naujieji bendrakeleiviai buvo draugiški ir labai apsukrūs.

Apie vidurdienį traukinys laimingai atvyko į Berlyną. Aplinkui matėsi daugybė bombų sugriautų namų. Pagal turėtą brėžinėlį išėjome ieškoti minėtos įstaigos. Retkarčiais pasiklausdami, po pusvalandžio ją radome. Ten buvo lietuvių iš visų kraštų. Radau keletą pažįstamų, kurie patarė tuojau sunaikinti kariškus drabužius. Taip aš ir padariau, o tautiečiai sušelpė civiliais drabužiais. Vytautas nuo Panevėžio mane nusivedė pas Lietuvos konsulą. Ten man išdavė dokumentus, kuriuose buvo pažymėta, kad lietuviai lygūs vokiečiams, o bėgantiems nuo bolševikų, Vokietijos pagalba privaloma.

Pagaliau kareivio gyvenimą pabaigiau. Liko laukti tik karo pabaigos.

DIDYSIS BERLYNO BOMBARDAVIMAS

Naktį praleidau toje pat įstaigoje su daugeliu kitų. Tarp savų buvo labai malonu. Kitą dieną su draugu išėjome pasižvalgyti po Berlyną. Oras buvo gražus, nešaltas.

Saulei pasisukus į vakarus, staiga išgirdome sirenas, skelbiančias oro pavojų. Žmonės bėgo į masyvaus penkių aukštų namo rūsį. Jais pasekėm ir mes.

Prasidėjo baisus bombardavimas. Metro storio namo sienos lingavo, lubų tinkas krito žemėn. Klykė moterys, apsikabinusios vaikus. Po kojo-

mis lingavo žemė. Mes sėdėjome kampe ir stengėmės nerodyti baimės. Bandėme juokauti, bet kinkos drebėjo. Tokiu atveju ar verksi, ar juoksies, jeigu bomba pramuš lubas – visi žūsime.

Pavojus buvo atšauktas tik po poros valandų. Išėję iš rūsio, pamatėme daugybę gaisrų, viskas skendo dūmuose. Mūsų trečdalis namo – griuvėsiai. Netoliese degė numuštas anglų bombonešis, o už puskilometrio dar vienas. Nutarėme grįžti į lietuvių būstinę, bet baiminomės, kad nebūtų subombarduota. Laimei, ji buvo nepaliesta. Iš lietuvių niekas nenukentėjo, o čia likusieji dėl mūsų labai nerimavo.

Pagaliau nutarėme palikti Berlyną, nes ilgiau užsibūti buvo pavojinga. Rytojaus dieną, atsisveikinę su pasiliekančiais, iškeliavome į geležinkelio stotį. Didžioji stotis buvo subombarduota. Pasiryžome ieškoti kitos stoties miesto pakraštyje. Kelionė truko apie keturias valandas. Manau, kad buvo apie penkiolika kilometrų. Mūsų laimei, stotis bombardavimo nebuvo paliesta, bet traukinių judėjimas sutrikęs. Tik pavakaryje pasisekė išvažiuoti.

Keletą valandų pavažiavus, traukinys sustojo laukuose, nes buvo bombarduojamas Halle miestas. Žmonės išlipo iš traukinio. Šiurpas krėtė žiūrint į liepsnose skęstantį miestą. Pragariški bombų sprogimai kėlė į padangę ugnies verpetus.

Pajudėjome po pusantros valandos. Toliau nuo miesto stotis nebuvo labai sugriauta, ir už valandos galėjome įvažiuoti. Traukinys čia stovėjo neilgai ir apie vidurdienį pasiekėme Veimarą. Aš apsisprendžiau likti Veimare, o Vytautas išvažiavo Šveicarijos pasienio link.

Paskambinau gailestingajai seselei S. ir papasakojau, kodėl grįžau atgal. Ji patarė apsistoti viešbutyje ir pažadėjo atvažiuoti į Veimarą. Pradėjau ieškoti viešbučio ir greitai jį suradau. Nebrangiai gavau nedidelį kambarį. Iš šeimininkės sužinojau, kad čia apsistojusi lietuvių šeima.

Apsitvarkęs nuėjau pažiūrėti. Tai buvo Vytauto D. šeima iš Ukmergės, bėganti nuo bolševikų. Mane labai maloniai priėmė ir papasakojo, kad šiame mieste yra dar trejetas lietuvių. Buvau laimingas, pasilikęs Veimare.

Visi kartu planavome tolimesnę ateitį. Veimare išgyvenau apie dvi savaites. Sužinoję, kad Veimarą sąjungininkai atidavė rusams, nutarėme važiuoti Šveicarijos link.

Vargais negalais atsidūrėme prie Boden ežero Lindau mieste, netoli

Šveicarijos sienos. Iš ten mums įsakė važiuoti į Pechtenveiler kaimą, kuris buvo už septynių kilometrų nuo Lindau. Burmistras išskirstė mus ūkininkams. Mane paskyrė žemės darbams vidutiniam ūkininkui. Kasdien dirbau aštuonias valandas tik už maistą. Visus apgyvendino netoli vienas kito, todėl beveik kasdien susitikdavome.

Kraštas labai gražus. Labai gerai matėsi Alpių kalnai, o keliai ir sodybos skendo vaismedžiuose. Tokio gražaus krašto niekur kitur neteko matyti.

Tame kaime susipažinau su dviem latvių pabėgėlių šeimomis ir palaikydavau su jais ryšius. Čia gyvenant pasibaigė karas.

PATENKU Į LIETUVIŲ LAGERĮ

Karui pasibaigus, latviai sužinojo, kad Ravensburge yra pabaltiečių pabėgėlių lageris, ir pradėjo mus raginti ten persikelti. Vytauto D. šeima ir kiti lietuviai buvo gerai įsitaisę, taigi nutarė palaukti. Man iki gyvo kaulo nusibodo ūkyje dirbti už dyką. Nutariau keliauti kartu su latviais.

Iki Ravensburgo buvo apie trisdešimt kilometrų. Jokių susisiekimo priemonių nebuvo. Liko viena galimybė – keliauti pėsčiomis.

Iš ūkininkų pasiskolinome rankinį dviejų ratų vežimėlį ir, susikrovę mantą, iškeliavome. Pavakaryje buvome Ravensburge. Lietuviškame lagerio skyriuje sutikau keletą pažįstamų. Priėmė be kliūčių.

Prancūzai buvusius KZ kalinius neblogai maitino. Pasijutome labai gerai, bet kilo klausimas, kada ir kaip grįšime į Lietuvą. Deja, Lietuva buvo bolševikų okupuota ir viltys sugrįžti vis blėso.

Pradėjus Vokietijoje veikti aukštosioms mokykloms, nutariau persikelti į Štutgarto lagerį ir įstoti į technikos aukštąją mokyklą. Po keletos savaičių buvau perkeltas į Karisruhe. Gyvenome studentų bendrabutyje. 1950 m. gegužės 25 d. iš Vokietijos emigravau į Jungtines Amerikos Valstijas.

Marijampolės Karo mokyklos kariūnų išliko nedaug. Bolševikams pralaužus frontą, kilo labai didelė panika. Lietuvos kariūnai, būdami vokiečių karo tarnyboje, šoko bėgti kur kam pakliuvo. Vienus jų bolševikai paėmė į nelaisvę, kiti žuvo. Iš šimto šešių buvusių kariūnų išlikome tik penki.

Elzė Prajaraitė-Stankevičienė

TURĖJOME GYVENTI

TRYS BROLIAI IR SESUO ELZYTĖ

Gyvenome Pavasakės k., Igliškėlių vls., Marijampolės apsk.; parapija – Igliaukos. Šeimoje buvo 6 žmonės: tėtė Pranas, mama Magdelena, sūnūs – Juozas, Vincas, Petras ir aš, jauniausia – Elzė. 1940 m. tėvai pradėjo naujos sodybos statybą. Pirmiausia pastatė didelį tvartą, bet 1941 m. prasidėjo karas. Rusai buvo išvyti, užėjo vokiečiai. Pačiomis pirmomis dienomis jie paėmė mūsų gražią trakėnų veislės kumelę. 1942 m. mano vyresnįjį brolį Juozą užrašė darbams: šaukime buvo parašyta, kad su arkliais reikės vežti į frontą ginklus ir šaudmenis. Tėtė nuvežė jį į Marijampolę, į kareivines. Ten Juozui davė baltą raištį su juodomis raidėmis ir atsisveikinimui tėtė kartu nusifotografavo. Tačiau kitą dieną, neva atvežęs sūnui drabužių, jis padėjo Juozui pabėgti.

1942 m. per savaitę buvo pastatytas naujas kluonas. Rudenį iš senojo kluono medžių pastatytas dviejų durų svirnas. Vėliau – lentinė kalvė. Viską statė meistras Vincas Surdoka.

1942 m. suėmė tėtę, kad neatidavė pyliavos: dvylika centnerių jau buvo atidavęs, o dar tiek pat reikėjo atiduoti. Tėtę nuvežė už Kybartų į darbo stovyklą. Kai iš jo gavome laišką, brolis Juozas nuvažiavęs su draugu padėjo tėtei ir dar vienam žmogui nuo Igliaukos pabėgti ir parsivežė namo. Po mėnesio Igliškėlių policija pradėjo jo ieškoti, bet kelis kartus gavę degtinės, žąsų, kalakutų – nurimo.

1943 m. spalio mėn. ir vėl užrašo į Vokietiją du mano brolius – Juozą ir Vincą. Vieną dieną atvažiavę iš Igliškėlių trys policininkai, brolius suėmė ir išsivežė. Tačiau Vincui pasisekė pabėgti dar bevežant, o Juozą tėvai "išpirko" už bekoną.

1943 m. spalio pabaigoje, vieną vakarą apie 9-10 val. kažkas pabeldė į

❒ Elzė Prajaraitė-Stankevičienė. Tremtinė Urale

duris. Įėjo vokiečių uniformomis vilkintys trys vyrai, tačiau kalbėjo rusiškai; vienas jų sirgo ir paprašė arbatos. Jiems begeriant parėjo ir mūsų vyrai. Tėtė mokėjo kalbėti rusiškai. Kareiviai prašė leisti pasilikti, kol pasveiks jų draugas. Vienas iš atėjusiųjų buvo gydytojas. Mama kareiviui davė arbatos su degtine ir pastatė taures. Mano tėvai buvo geros širdies žmonės ir tuos rusus priėmė. Jie buvo belaisviai, perėję į vokiečių pusę. Dabar juos vežė į Vokietiją kariauti Vakarų fronte prieš amerikonus. Pas mus jie slėpėsi pusę metų.

1943 m. prieš Kalėdas tų rusų vos nesuėmė. Du iš jų spėjo išjoti, o trečiąjį broliai paslėpė kluone po šienu. 1944 m. balandžio pabaigoje rusai iš mūsų išėjo. Išeidami paliko tėtei visų trijų pasirašytą raštą, bet kai degė namai, viskas sudegė. Nežinome, ar jie pasiekė savo tėvynę, ar kuris nors fronte žuvo. Gal po karo ir buvo pas mus atėję, bet jau nieko nerado – nei mūsų namų, nei mūsų, nes buvome išvežti į Uralą.

1941 m. tėtė slėpė pas save žydą Boruką iš Marijampolės. Jis pas mus išbuvo kokius du mėnesius. Vėliau tėtė jam liepė pasiieškoti kitą vietą, kad vaikai neprasitartų. Žydas apsigyveno kitur, bet kartais ateidavo pas mus maisto. Nedaug buvo likę jam slapstytis, nes artėjo frontas, tačiau 1943 m., atrodo, gruodžio 23 d. pas Juozą Guzevičių jis buvo suimtas. Mano tėvai labai jo gailėjo.

Mano tėvai prieš karą augino paukščius: per 40 kalakutų ir 80-100 žąsų, ančių. Vaikams teko jas ganyti. Paukščius ganyti labai nuobodu. Kažkiek pasilikę sau, kitus parduodavome. Užėjus vokiečiams, visus paukščius naudojome mėsai. Iš plunksnų mama pasiuvo 6 patalus ir 16 pagalvių. Taigi patalų ir pagalvių užteko visiems – miegoti buvo minkšta ir šilta. Paklotos lovos atrodė kaip kokie kalnai. 1941-1944 m. buvo sma-

❒ Pranas Prajara ir sūnus Juozas. 1942 m.

gu: visus paukščius naudojome sau maistui, o kai prisirinkdavo pusė maišo plunksnų, darydavome talką jas plėšyti. Ateidavo mamos pusseserė Anelė Akelaitienė su vaikais Jule ir Vytautu. Jie, aš, Petras ir močiutė plėšome plunksnas, o mama verda ir troškina žąsį ar kalakutą. Baigę darbą, sėsdavome valgyti, o po to šokdavome. Jei nebūdavo kam groti, šokdavome ratelį ir dainuodavome. Kartais atvažiuodavo mamos brolis, kuris mokėjo groti armonika.

Brolis Petras sugalvodavo visokių išdaigų. Tais metais jis ganė 86 žąsis, o aš 43 kalakutus. Ančių tais metais ganyti nereikėjo, nes jos buvo aptvare. Vieną kartą Petras man sako: "Eime pas saulę, ji duos saldainių, pyrago, pavaišins visokiais valgiais ir nereikės mums ganyti paukščių." Ganymas mums buvo labai įgrisęs. Saulė jau pradėjo leistis už miško. Rodėsi, kad ji ten nusileis ir lauks mūsų ateinant. Kaip tarėm, taip ir padarėm: palikome visus paukščius ir pasileidome bėgti per mišką kokius tris kilometrus. Bebėgdami susitikome tetą – mamos pusseserę. Jai paklausus, kur bėgame, atsakėme, kad pas saulę. Nežinau, ar ji suprato, ar ne, tik

Petras mane išbarė, kad pasakiau. Gali nėsisekti. Išbėgome iš miško į Veselavos kaimą, žiūrim – dar saulė danguje, o netoliese kitas miškas. Vėl Petras mane barė, kam pasakiau, kur bėgam. Jei būčiau nepasakiusi, saulė pagiry būtų mūsų laukusi. Grįžome namo, o čia mūsų visur ieško, net kūdrą išgraibė. Klausia, kur buvom. Petras tyli. Paklausė manęs. Petras man pamerkė, kad sakyčiau, ir aš pasakiau, kad pas saulę ėjom. Man teko keturi diržai, o Petrui gal dvylika.

1941 m. mano broliai jau buvo beveik vyrai: Juozui buvo 20 metų, Vincui – 17. Jie turėjo daug draugų. Būdavo, susirenka pas mus, padainuoja, pašoka. Armonikėle grojo Vincas. Broliai mane visko mokė: joti, šaudyti iš šautuvo. Turėjo mažo kalibro šautuvą – montekristą. Kulka buvo žirnio didumo. Kartą Juozas užtaisė tą šautuvėlį, padėjo taikinį ir liepė šauti. Buvo susirinkę daug vyrų, susijaudinau ir pataikiau ne į taikinį, bet į Juozo draugo batą. Nedaug trūko, kad būčiau sužeidusi į koją. Juozas labai barė, net ausį užsuko, bet vėl davė šauti. Paleido tik tada, kai išmokau gerai pataikyti. Petras su Vincu mane mokė šokti valsą, fokstrotą, mesti į tolį akmenį, stovėti ir vaikščioti ant rankų, šokti į tolį. Buvau tik 10 metų, bet ir dabar prisimenu, kartą nušokau beveik 2,5 metro. Iš pradžių, žinoma, ne viskas pasisekdavo. Buvo išlieta daug ašarų. Ypač kai tėvai išvažiuodavo į miestą. Tada prasidėdavo "rimtas" mokymas, net diržų gaudavau. Broliai sakydavo, kad gal kada nors labai gerai bus viską mokėti, gal ne visada būsime drauge. Reikia mokytis pačiai apsiginti ir, reikalui esant, apginti kitą. Mane visi mylėjo, nes šeimoje buvau viena mergaitė. Aš taip pat mylėjau visus.

1944 m. liepos mėn. vokiečiai traukėsi. Pro mus į mišką važiavo jų tankai Tigrai. Tėvai nutarė paslėpti nupenėtą bekoną už rugių lauko, bet vokiečių kareiviai nuo tankų pamatė ir paėmė. Tėtė dar bandė prašyti, kad paliktų, tačiau nepadėjo: tuoj užeis rusai ir viską atims. Meitėlį nusivarė į mišką ir nušovė.

Išsikraustėme į Dambravos kaimą pas dėdę Petrą Kavaliauską. Išsivarėme kiaules ir kitus gyvulius. Vieną vakarą žiūrime – ateina keturi vokiečiai. Mes, apie aštuoniolika žmonių, vakarieniavome. Pamatę vokiečius, visi šokome bėgti į mišką, kur buvo mūsų vežimai su daiktais. Vokiečiai pradėjo šaudyti. Namuose liko tik dėdienė su šešiais vaikais, kurie miegojo. Kareiviai, viską apžiūrėję, iš gardo išsivarė mūsų kiaulę

❒ Magdelena Prajarienė

Rusai užėjo 1944 m. liepos 20 d. Rytojaus dieną grįžome į namus. Radome nušautus tris vokiečių kareivius, kuriuos tėtė su kaimynais vokiečių kapinėse palaidojo. Rusų kareiviai atėjo pažiūrėti, ką laidojame. Kūnai jau buvo sulesti į duobę. Vienas karininkas išsitraukė pistoletą ir norėjo šauti į duobėje suguldytus vokiečius. Tėtė mokėjo rusų kalbą ir tam karininkui pasakė: "Jei esi karys, tai kariauk su gyvaisiais, o ne su žuvusiais." Karininkas įsidėjo pistoletą į dėklą ir nuėjo savais keliais.

Rusų kareivių gausybė ėjo pėsti, tik karininkas jojo ant labai lieso arklio. Atjojęs pas mus, paklausė, ar gerai, kad išvarė vokiečius. Mes atsakėme, kad gerai. Tada karininkas paprašė: "Daite jaic". Mama rusiškai nesuprato ir, tik karininkui pradėjus kaip višta kudakuoti, suvokė, ko jis nori, ir atnešė 10 kiaušinių. Karininkas padėkojęs nujojo. Jodamas mušė kiaušinius į balną, gėrė, o lukštus pro ausį metė už savęs.

1944 m. rugsėjo mėn. užėjo daug kariuomenės. Pas mus įsikūrė štabas ir sandėlis. Rusų vyresnysis liepė tėtei visus gyvulius ir paukščius uždaryti į tvartą. Tėtė nepaklausė, o vakare kareiviai pavogė tris avis ir aštuonias žąsis. Pavogė ir suvalgė ir mūsų dėdės arklį – tik kaulus rado.

1945 m. balandžio mėn. pas mus atėjo pirmieji du ginkluoti miškiniai. Broliai juos pamatę pabėgo. Miškiniai klausinėjo manęs, kokie trys vyrai išbėgo iš namų. Pasakiau, kad tai broliai. Kiek pabuvę partizanai išėjo. Po kiek laiko parėjo broliai. Pasakiau jiems kas buvo. Po kokios valandos iš kitos pusės atėjo du stribai, Petras Bridžius ir Albinas Plikis. Juozas liepė jiems kuo greičiau išeiti, nes pas mus neseniai buvę du partizanai, kurie nuėję į mišką. Stribai išėjo apie septintą valandą vakaro – saulė dar buvo danguje.

Rytojaus dieną kaimynas Černiauskas paprašė, kad vyrai padėtų pripjauti akselio. Apie pietus iš miško atėjo du partizanai (ne tie, kurie vakar buvo atėję) ir paprašė valgyti, taip pat maisto išsinešti, nes pagiry jų laukia draugas. Mama paklausė, ar jie nebijo dienos metu vaikščioti. Atsakę, kad nebijo, pavalgė ir, pasiėmę mamos paruoštą maistą, išėjo. Aš ir Petras išėjome į kiemą ir staiga pamatėme, kad mūsų arime vienas po kito gula kažkokie ginkluoti vyrai. Petras, suvokęs, kad mus supa stribai, nubėgo į laukus. Stribai pradėjo į ji šaudyti. Į stribus paleido ugnį iš mūsų išėję du partizanai ir partizanas iš pamiškės. Nei stribai partizanų, nei partizanai stribų nematė – šaudė aklai. Petras jau buvo nubėgęs apie pusę kilometro. Kulkos apie jį tik švilpė. Jis bėgo partizanų link, kurie buvo sugulę mūsų pievoje. Gal už 150 m arime gulėdami, stribai šaudė į Petrą, kad pavasario balutėse net vanduo tiško. Nors ir būdamas beginklis, pribėgęs prie partizanų, Petras davė komandą pulti stribus. Partizanams pakilus, stribai ėmė bėgti. Besivydami partizanai du stribus nušovė.

Netoli Mikališkio koplyčios tuo metu buvę Šilavoto stribai, išgirdę šaudymą, skubėjo į pagalbą. Priartėję prie įvykio vietos, pradėjo šaudyti. Pasidarė didžiausia sumaištis. Igliškėlių stribai, nežinodami, kas tokie šaudydami atvažiuoja, atsišaudydami atsitraukė. Šilavoto stribai tapo Igliškėlių stribų nugalėtojais. Užėmę teritoriją, jie vilko už plaukų negyvus stribus į vežimą, manydami, kad tai partizanai. Visus sukrovę išsivežė į Šilavotą. Iš Akelaičių atėmė papjautą ir lovyje susūdytą kiaulę. Paėmė su visu loviu. Dar paėmė du dviračius ir kiek rado degtinės. Akelaitį suėmė ir taip pat išsivežė. Naktį Igliškėlių stribai, padedant rusams, surengė kontrpuolimą, tačiau jau nieko nerado – vyrai buvo išėję į mišką. Suėmė tėtę, ir išlaikę du mėnesius Marijampolės kalėjime, paleido.

Kur tik rusai ar stribai susišaudydavo su partizanais, Julė ir Vitas Akelaičiai iš Pavasakės kaimo ir aš eidavome pažiūrėti, ar nenušovė ką nors iš pažįstamų. Radę žuvusį partizaną, nešėme gėles, vainikus ir lydėdavome į kapus. Beržinių kaime pas Gumauską žuvo du partizanai, po kiek laiko Beliūne žuvo net aštuoniolika. Per balas, batus pasiėmę į rankas, basi nubridome, apverkėme žuvusiuosius, gailėjome, kad žuvo tokie jauni, net su tėvais neatsisveikinę.

1945 m. liepos 10 d. atvažiavo mūsų tremti į Rusiją. Pavakare, išgirdę ūžiant mašinas, mes iš namų išbėgome. Aš bėgau raita ant arklio. Pa-

matę stribai pradėjo šaudyti. Tada puoliau į kitą pusę. Iš miško į stribus pradėjo šaudyti partizanai. Pirmiausia užsidegė mūsų kluonas. Stribai puolė į sodybą, išsivedė dvi karves, eržilą, keturias kiaules ir paėmė viską, kas jiems patiko; visa kita sudegino. Sudegė naujas gyvenamasis namas, bulvinė, tvartas, kluonas, dviejų durų svirnas, kalvė – iš viso šeši pastatai. Gaisras buvo labai didelis. Dar sudegino kaimyno J.Kamičaičio tvartą ir kluoną, Sadukų sodybą – gyvenamąjį namą ir tvartelį. Rytojaus dieną stribai nušovė Juozą Kamičaitį. Iš pradžių sužeidė į ranką. Sūnus Vytautas pribėgo prie tėvo. Stribai pasiuntė vaiką pas kaimyną pašaukti motinos. Kamičaičiui paklausus, už ką jį šaudo, stribai jam į krūtinę ir pilvą paleido visą seriją. Gulėjo Juozas Kamičaitis, stribų nušautas, darželyje tarp gėlių. Pati mačiau – vaizdas buvo kraupus.

❒ Elzė Prajaraitė

Mus į Šiaurinį Uralą išvežė 1945 m. rugpjūčio 29 d. Tą dieną mes buvome pas Matą Sakalauską. Saulė dar tik tekėjo. Atsikėlęs Sakalauskas ir pamatęs, kad ateina du rusai ir du stribai, pasakė mums. Mes greitai pakilome. Pasiūliau mamai plaukti per ežerą, tačiau ji nesutiko, sakydama, kad nemoka plaukti. Tada pasiūliau bėgti į Igliaukos šilelį, bet ir su tuo motina nesutiko,

nes bėgant stribai pradėsią šaudyti ir gali nukentėti žmonės. Kitoje ežero pusėje nendrėse slėpėsi du mano broliai: Juozas-Erelis ir Vincas-Meteoras, taip pat Klinauskų vyrai Petras ir Jonas. Mama skubiai nubėgo prie kluono ir padėjo sutartą pavojaus ženklą, įspėjantį, kad į namus eiti negalima. Jonas ir Petras Klinauskai vėliau pasidavė. Nunešė ginklus, gavo dokumentus ir buvo laisvi.

Atėję pas Sakalauską, stribai paklausė, ar yra Prajarų moterys. Sakalauskui atsakius, kad yra, stribai Juozas Živelis ir Juozas Pėstininkas liepė mums per penkias minutes apsirengti ir eiti su jais. Sakalauskienė davė gal 6 kg duonos, butelį pieno ir sviesto. Aš nusiskyniau obuolių. Galvojau gal kalėjime neduos gerti, tai obuolių valgysiu. Kaip buvome vasariškai apsirengusios, taip ir išėjome: mama basa, be skarelės, aš taip pat tik su šlepetėm basnirčia, vienplaukė. Sakalauskienė mamai davė flanelinę palaidinukę, o aš spėjau pasiimti kailinukus. Rusai kažką mums sakė, bet mes rusiškai nemokėjom, o stribai mums nevertė. Mus atvedė į Menštrakio kaimą, netoli Stankūno sodybos. Čia radome atvarytą ir tėtę, kuris taip pat buvo vasariškai apsirengęs. Mus susodino į sunkvežimį, aplinkui apsėdo rusai ir stribai. Kad veža į Rusiją – mums nesakė. Nuvežė į Igliškėlius. Viena moteris nusiavusi padavė motinai šliures. Tai buvo labai gerai, nes basa mama būtų toli nenuėjusi. Iš Igliškėlių nuvežė į Marijampolę.

URALE

Rugpjūčio 30 d. visus sugrūdo į gyvulinius vagonus, langus užkalė, duris užrišo viela, kad nepabėgtume. Vežė 16 parų. Per 16 dienų tris kartus davė valgyti, du kartus davė duonos, vieną kartą sriubos; ir ta buvo prisvilusi. Nuvežė į Uralą į Permės sritį. Mendelejevo stotyje išlaipino. Švietė saulė, buvo šilta diena. Nuo mūsų į visas puses pasklido utėlės – baisu buvo žiūrėti. Jos ropojo žole, o pačių didžiausių į smilgą tiek prilipo, kad ši nulinko.

Toliau mus mašina vežė į Kudymkaro rajoną, o iš ten į miškus, į Vizėjaus kaimą – 50 km nuo rajono. Mums, dviem šeimoms, davė nedidelį 3x4 m namuką. Kampe stovėjo rusiškas pečius. Taip ir pradėjome gyventi

nuo nieko: neturėjome nei šaukšto, nei dubenėlio, nei ką pasikloti, nei kuo užsikloti, nei iš ko valgyti. Tėtė pradėjo dirbti kalviu.

Gyvenant Vizėjaus kaime, su mama eidavome į mišką, rinkome šermukšnių uogas – ruošėme maistą žiemai. Turėdamos kokią bulvę, verdame sriubą su šermukšniais, kai neturime – srebiame vienų šermukšnių sriubą. Vizėjuje susirgau. Turėjau daug karščio, skaudėjo gerklę, matyt, angina. Iš pradžių dar galėjau valgyti. Mama nueina į mišką, prirenka kelias saujas erškėtuogių, išverda su visom sėklom, ir aš valgau. Bet po dienos jau negalėjau nieko nuryti. Dar gėriau arbatą be cukraus, bet greitai ir jos nuryti negalėjau: įgeriu į burną – per nosį išbėga. Atėjusi daktarė liepė išsižioti. Žiojuosi ir, rodos, žandai pliš. Ji žiūri ir kraipo galvą. Gydytojai išėjus, pabandžiau kišti į burną tris pirštus. Viskas taip užtinę, kad pro dantis tik šaukšto kotą vos galima įkišti. Pradėjau dusti, negalėjau kalbėti. Man davė popieriaus ir pieštuką. Parašiau, kad mane smaugia, negaliu kvėpuoti. Tėtė parnešė iš tokio ruso medaus. Atėjo gydytoja. Mane iššiodino. Vieni už smakro laikė, o kiti, įkišę į burną šaukšto kotą, įpylė medaus.

Taip užtinę buvo dvi savaites. Medus pradėjo ėsti gerklėje iškilusius guzus. Man liepė gulėti burna žemyn. Medus padėjo. Po kurio laiko guzai trūko ir vištos kiaušinio dydžio per burną iškrito. Gydytoja sakė, kad jeigu jie būtų patekę į gerklės vidų – būčiau uždususi. Pradėjau sveikti. Noriu valgyti, o nieko nėra. Gerklėje didžiulė žaizda ir galiu gerti tik arbatą. Mama nueina į bulvieną, kurią rusė leido perkasti, randa kelias bulves ir verda sriubą. Bulves sau, vanduo man. Pradėjo šalti. Įšalus žemei apie 10 cm, mama įkasti nepajėgė. Tada tėtė laužtuvu tą įšalą laužė, o mama kasė ieškodama bulvių, tačiau greitai žemė įšalo tiek, kad nė laužtuvas nepadėjo. Bet man buvo jau geriau, ir aš, nuėjusi į mišką, privalgydavau kadagių ir erškėtuogių ir dar namo parnešdavau.

1945 m. lapkričio 24 d. buvo balsavimas. Lietuviai tarėsi nebalsuoti. Tėtė turėjo pasidaręs kirvuką ir išėjo į kaimą, norėdamas iškeisti jį į bulves. Mūsų kaimynė permekė (Permės komė), atėjusi pas mus, priekaištavo mamai ir jos draugei, ko gi neina balsuoti, juk duoda iškeptą avižinių miltų bandelę. "Vėliau negausit, nes bus vėlu – kiti suvalgys",- sakė ji. Mama su savo kaimyne Magdelena Siaurusevičiene vis vien neina, o man balsuoti dar nereikia. Išėjau į mišką parsinešti kokį valgomą daiktą. Nu-

sikirtau dvi liepos karteles, grėblio koto storio. Juodą žievę nuskutu, o baltą nulupu, kirviu sukapoju, sudaužau ir verdame medinę sriubą.

Parėjau namo ir klausau: mūsų namelyje baisus triukšmas – ruskė siunta. Išnešė iš rūsio dureles, "jušką" ir meta viską nuo kalno į pakalnę. Norėjo ir krosnį sugriauti, bet aš neleidau – su kirviu stojau ginti. Tada užlipo ant stogo ir šimtasiūle užkišo kaminą. Pilna trobelė dūmų. Užlipusi ant stogo, susikabinau su ruske: aš ištraukiu šimtasiūlę, ji vėl užkiša. Besistumdant abi nuo stogo nukritom. Pagaliau užlipusi ištraukiau jau apdegusią šimtasiūlę – tik rankovės dar buvo sveikos. Iš kaimo parėjo tėtė, suėjo visa kaimo valdžia, o mama vis vien nebalsuoja. Pagaliau tėtė su kaimyne sumetė tuos balsus, bet bandelės negavo. Tremtinių komendantas pasakė, kad, jeigu mama būtų nors kiek mokėjusi rusų kalbą, būtų gavusi aštuonerius metus kalėjimo už nebalsavimą, o dabar – durna. Visiems lietuviams davė po 500 g žirnių, o mums nedavė.

Tėtę išvarė iš kalvės į miško darbus. Mama naktimis sargavo garaže, kūreno tris krosnis ir už tai gavo 400 g duonos. Kai aš pasveikau, su mama pjovėme malkas. Per dieną reikėjo pripjauti 3-4 kubus, o naktį garaže kūrenti krosnis. Už tai mama gaudavo 500 g, o aš – 400 g duonos. Mama per mėnesį uždirbo 16 rb., aš – 8. Miegojome ten pat garaže ant medinių gultų. Viena pliauska po galva, o kita – užsiklojam. Pasišildom prie krosnies. Sriubos davė po 750 g du kartus per dieną– ryte ir vakare. O sriuba buvo – vien vanduo.

1946 m. vos nemirėme badu. Visai nesinorėjo gyventi. Valgyti noriu, o nieko nėra. Pirštinių neturiu. 20-45 laipsniai šalčio – rankos plikos, kojinių taip pat neturime. Visi trys nutarėme mirti. Tėtė, mokėdamas rusiškai kalbėti, nuėjo pas komendantą ir prašo, kad mus tris nušautų. Komendantas atsisako, nes jam už tai kalėjimas. Tėtė prašo, kad jam duotų šautuvą ir tris šovinius – taip pat neduoda. Pasakė: "Turite dirbti, kol patys numirsite". Mes valgėme tai, ko net šuo neėda. Žiemą iš liepų šakų virėme medinę sriubą, prašilus pavasariui, valgėme dilgėles, liepų lapus, varnalėšų kamblius, pušų skujeles, dobilų žiedus, lelijų gumbelius, viksvas. Buvo labai daug dienų, kai negalėjome išsipirkti porcijos sriubos, nes neturėjome pinigų. Tada valgėme tik duoną ir medinę arba žolinę sriubą.

Vasarą dirbau plytinėje – kirtau molį nuo tokios statinės, per mėnesį

uždirbau 9 rb. Paprašiau kito darbo, davė karučiu vežti molį. Mėnesį vežiau – uždirbau 7 rublius, o tas, su kuriuo darbais pasikeitėme, uždirbo 40 rb.

1946 m. kažkas ant plytos užrašė: "Kai Staliną kars – visa liaudis pritars", – ir padėjo tą plytą ant kaugės. Atėjo tremtinių komendantas pažiūrėti, kaip dirbam, paklausė manęs, kodėl neateinu prisistatyti, kad esu nepabėgusi. Atsakiau, kad visur nesuspėju: reikia eilėje stovėti prie duonos, po to prie sriubos ir pas jį ateiti laiko nelieka. Apžiūrinėdamas plytas komendantas pamatė tą su užrašu. Parsinešė ją į kontorą. Lenkė išvertė užrašą į rusų kalbą. Aš apie tai nieko nežinojau. Anksčiau buvau radusi dvi tokias su užrašais plytas jau išdegtas. Kai nešėme iš krosnies, jas sudaužiau.

Rudens naktį pakvietė mane į kontorą pas komendantą. Klausė, ar aš tuos žodžius užrašiau ant plytos. Gyniausi, kad nerašiau. Prasidėjo tardymas. Iš pradžių mušė, paskui surišo plaukus, į juos įnarino virvę ir pakorė už plaukų po balkiu. Rankas surišo už nugaros. Labai skaudėjo galvą, o kaklas, atrodė, kad ištįso ir pasidarė labai ilgas. Mušė tol kol netekau sąmonės. Atsibudau ant grindų – ir vėl tas pats klausimas: "Rašei, ar ne?" Egzekuciją vėl pakartojo. Taip mušė ir tardė penkias valandas. Paleido eiti namo, prigrasę niekam, net tėvams nieko apie tai nesakyti, nes jei pasakysiu – vėl bus tas pat. Ėjau kaip girta – vos parėjau namo. Plaukus patrumpinau, kad kai paims kitą kartą, nebūtų galima surišti. Dar ilgai skaudėjo galvos odą ir visus kaulelius. Buvau išmarginta kaip zebras. Nuo rimbo smūgių ant nugaros buvo iškilusios pūslės, kurioms trūkus tekėjo kraujas. Parodžiau tėvams. Mama, pamačiusi tokį reginį, apalpo. Vaistų nebuvo. Žaizdas patepė solidolu ir žibalu ir dirbau toliau. Baltinių neturėjau. Vilkėjau megzta marškone palaidinuke. Nuo trynimosi pūslės trūkinėjo, palaidinukė prie pūslių pridžiūdavo – skaudėjo nepaprastai. Pasidariau tokia pikta, kad niekam nenusileidau. Anksčiau, būdavo, išstumia iš eilės – einu ir vėl stoju iš galo, o po šio "auklėjimo", jei kas išstumdavo, tai atsiimdavo tiek, kad ir kitoms pasakydavo, jog manęs nekabintų, ir kitų lietuvių – taip pat. Buvau pikta kaip žvėris, ne vieną "išmarginau". Nebijojau nieko, nei meškos, nei vilko – ir jie nuo manęs traukdavosi, žinoma, tik vasarą.

Vasarą atsigavome. Miške buvo daug grybų, aviečių, žemuogių. La-

biausiai stiprino grybai. Jie mums atstojo duoną – valgėme šiltus ir šaltus.

1946 m. tėtė sunkiai susirgo, turėjo daug karščio, kliedėjo – vos liko gyvas. Po ligos jį paskyrė saugoti šieno kūgius. Saugojo dviese, vienas naktį, kitas dieną. Buvo rugpjūčio mėnuo, sekmadienis. Pietums išsivirėme grybų. Mama pasiuntė mane paleisti tėtę papietauti. Kūgiai buvo gal už dviejų kilometrų. Sėdžiu ant šieno, saugau. Eina jaunas ruselis. Pamates mane, klausia, ar aš nesutikčiau už jo tekėti. Atsakiau, kad ne. Į vyrus jis man buvo siūlesis jau prieš kokias penkiolika dienų: sakėsi turįs karvę, bus pieno kiek nori. Jau tada aš jam atsakiau – ne. Šį kartą, išgirdęs mano atsakymą, jis grįžo į kaimą, gal kiek išgėrė ir sugrįžęs vėl klausia, ar aš galutinai apsisprendžiau. Pasakiau, kad taip, ir jis nuėjo.

Po kiek laiko, atėjęs su draugu, pradėjo grasinti, kad mane užmuš, o šieną padegs. Vienas jų turėjo degtukų, o mano "kavalierius" – didelį peilį, kuriuo skerdžia kiaules. Pagalvojau, kad nuo dviejų bus sunku apsiginti. Prisiminiau brolių priesaką: "Apsigink pati ir kitą apgink". Šienas buvo aptvertas karčių tvora, per kurią jie pradėjo lipti. Griebiau gal kokio pusantro metro ilgio lazdą ir pradėjau talžyti abiem per galvas. Jiems nukritus už tvoros, aš, per ją peršokusi, pradėjau juos vytis. Lietuvės moterys matė mane juos vejantis ir rėkė: "Elze, grįžk!" Kur tau! Aš tol vijausi, kol prisivijau ir daviau tiek lazdų, kiek norėjau. "Kavalieriaus" draugas stovėjo už kokių dešimt metrų ir draugo ginti nėjo. Atmušusi šonus, nugarą ir kojas, grįžau saugoti šieno.

Atėjusi netoli kūgių, pamačiau, kad jie vėl mane atsiveja. Lietuvė Danutė pradėjo mane šaukti, kad eičiau pas jas, nes mane užmušią. Atbėgau pas jas į baraką, o jie abu iš paskos. Barakas buvo dar nebaigtas statyti, langai neįstiklinti, durų nebuvo. Man įbėgus, Danutės mama atsistojo tarpduryje, kad jų neįleistų. Mano "kavalierius" dūrė peiliu jai į koją. Tada aš iššokusi trenkiau lazda, ir jis nugriuvo. Atėmiau peilį ir gerokai apdaužiau ir apkumščiavau. Kaip tik tuo metu parėjo tėtė ir mane sustabdė. "Kavalierius", nubėgęs apie keturiasdešimt metrų, parkrito be sąmonės. Atbėgo su medžiokliniu šautuvu rankose jo patėvis. Grasino nušausiąs tą, kuris taip padarė. Tėtė čiupo mano lazdą ir rėkdamas puolė ant jo. Ruskis pasitraukė – tik vis klausinėjo, kas taip išmargino jo sūnelį. Tam sūneliui buvo aštuoniolika metų. Mėnesį išgulėjo ligoninėje. Kartą

susitikusi paklausiau, kaip jam patikusi lietuviška "svadba". Jis tik teatsakė: "Papadioš ty mnie" (tu man dar pakliūsi), o aš jam atsakiau, kad jei dar kartą man pasipainios, visai pribaigsiu.

Kartą ėjau iš valgyklos sriuba nešina. Jis pastojo man kelią ant tilto. Tiltas platus, medinis. Ligi namų pusė kilometro, į valgyklą gal kiek mažiau. Už diržo turėjau medžioklinį peilį. Dešine ranka išsitraukiau iš makštų, o kaire, galvoju, tėkšiu jam į snukį sriubą. Vieno nebaisu. Grybų prisivalgiusi buvau stipri, nors ir liekna, bet buvau labai lanksti. Aš einu – ir jis eina į mano pusę. Žiūriu – ateina Juozukas Račkauskas. Rusui užsimojus man kirsti, keliais šuolias prišokęs Juozukas atėmė iš jo lazdą ir pagrasino, kad jeigu mane dar kartą puls – jam bus viskas. Jei net kas nors kitas mane užkabins – atsakys jis. Taip mano sriuba išliko, ir buvo suvalgyta. O tas permekis, atrodo, buvo bailys. Kiek manęs ten buvo: mažytė – 144 cm ūgio, liesa, liekna – liemenį savo rankomis apkabindavau. Daugiau jis man kelio nepastojo, nepadavė ir į teismą už kūno sužalojimą, nes jeigu būtų padavęs – pats būtų gavęs kalėjimo už pasikėsinimą valdišką šieną uždegti ir mane nužudyti. O šieno kūgių buvo daug – gal 280 t.

Vėliau dirbau kolchoze, pjoviau avižas. Pjautuvu įsipjoviau mažojo pirščiuko sąnarį iki pat nago, tačiau nuo darbo neatleido. Nėjau į darbą savo valia, nes labai skaudėjo. Užgijo tik po mėnesio. Tada ėjau į mišką medžių kirsti. Darėme kelią ir medžius vertėme iš šaknų. Kai tik ranką pakratau, pradeda bėgti kraujas. Atvažiavo direktorius, pamatė ant sniego kraujo lašelius ir klausia, kas susižeidė. Mergaitės pasakė, kad aš. Direktorius pasišaukė, apžiūrėjo žaizdą, paklausė, ar labai skauda, pats man tą pirštą aprišo ir liepė vakare ateiti pas jį į kontorą. Davė man taloną trims kg duonos, sakė, kad 1945 m. buvęs Lietuvoje ir žino, kad ten gera gyventi. Pavardė jo buvo Samolenka. Geras buvo žmogus, lietuvius užjautė.

BĖGIMAS Į LIETUVĄ

1947 m. aš ir dvi seserys Ginkaitės bėgome į Lietuvą. Susitaupėme du su puse kepaliuko forminės duonos, dvidešimt bulvių, grybų ir tris, gal po

200 g avižinių miltų bandeles. Su šiuo maistu mums reikėjo nukeliauti 3000 km ir pasiekti Lietuvą. Gal šimtą kilometrų ėjome pėsčios ir tik kitą vakarą priėjome mašinų kelią. Apie 60 km važiavome sunkvežimiu, kol pasiekėme traukinių stotį. Vyresnė iš seserų, studentė, liepė mudviem su jaunesniąja eiti į stotį ir pažiūrėti, kada važiuos traukinys į Maskvą. Mums bežiūrint, priėjo milicininkas ir paprašė dokumentų. Pradėjome ieškoti vienoje kišenėje, kitoje ir sakome: "Nietu, ukrali" (nėra, pavogė). Abi suėmė ir nusivarė į savo kabinetą. Mano draugė pasiprašė į tualetą. Ją išleido, o jos krepšį su maistu pasiliko. Draugė negrįžo.

Mane pasodino į kampą, paėmė iš manęs 300 rb., įdėjo į spintelę, užrakino, o raktą įsidėjo į kišenę. Pinigus iš manęs paėmė ne visus, nes kiti buvo paslėpti. Rusas kuriam laikui išeina, bet greitai vėl grįžta. Prieš rytą pradėjo snausti, o apie penktą valandą ryto kietai užmigo. Pasižiūriu – durys neužrakintos. Priėjau prie jo, matau – rakteliai sukabinti ant grandinėlės. Pamažu juos ištraukiau, drebančiomis rankomis atsirakinau stalčių, pasiėmiau savo pinigus ir išėjau. Kabineto duris užrakinau, o raktus numečiau po durimis. Slenksčio nebuvo, todėl jis pasilenkęs galėjo savo raktus pasiimti, arba kas nors kitas duris atrakins.

Išėjusi vaikščioju peronu – draugių niekur nematyti. Manau, gal kur tualete bus pasislėpusios. Nueinu – o jos kaip tik ten. Papasakojau savo nuotykius. Dabar vėl į stotį pažiūrėti, kurią valandą traukinys eis į Maskvą. Ginkaičių duona liko pas milicininką. Aš duonos turėjau tik du kepaliukus ir kelias virtas bulves. O Lietuva toli. Dar pėsčiomis reikia nueiti apie 20 km iki kitos stoties. Apsvarsčiusi, kad turime per mažai maisto, dabar žiema, sniegas, šalta, gal niekur negausime pavalgyti, nutariau toliau neiti, bet grįžti atgal. Seserys prašė, kad aš joms atiduočiau duoną. Atidaviau, ir mes atsisveikinome. Jos nuėjo traukinio keliu, o aš į kelią, kuriuo važiuoja mašinos. Buvo gal 6 valanda ryto, spaudė apie 40 laipsnių šaltis. Kai užeis šalčio srovė – tiesiog kvapą gniaužia, o tų srovių buvo labai daug. Nedaug trūko, kad būčiau sušalusi. Nuėjau apie 12 km ir girdžiu – atvažiuoja mašina. Vairuotojas priėmė mane į kabiną. Važiavome iki septintos valandos vakaro.

Kudymkaro rajone šiaip taip gavau nakvynę. Pasitaikė gera permekė – leido miegoti ant krosnies. Dar davė ir valgyti: dvi bulves ir į ledą sušalusių kopūstų. Parą buvau nieko burnoje neturėjusi, todėl pavalgiau labai

skaniai. Netgi trupinius surinkau. Permekė, matydama mane taip su pasigardžiavimu valgant, pridėjo dar pusę bulvės ir išklausinėjo, ko aš atėjusi į jų rajoną. Aš pasakiau, kad pas gydytoją, ji ir patikėjo. Rytą, padėkojusi šeimininkei už nakvynę, leidausi į kelionę.

Pradėjo švisti, noriu valgyti. Išsiėmiau grybą, kelmutį – įšalęs, neįkandu. Bandelė iš avižinių miltų taip pat įšalusi. Begraužiant net kraujas iš dantenų pradėjo tekėti. Apsidairiau – visur miškas, nieko nematyti ir keliauju tolyn. Nuėjau tuos 50 km ir tik vieną žmogų kelyje tesutikau. Norėjosi gulti ant kelio ir pailsėti – toks miegas apėmė. Bet mintyse buvo viena: reikia eiti toliau, tada pailsėsiu. Spaudžia miegas ir šaltis. Kiek pajėgiu – bėgu. Pradėjo skaudėti padus. Vienoje vietoje sustojau, atsiklaupiau, paklūpojau ir vėl einu. Iki namų liko visai nedaug, tik aštuoniolika km. Jaučiu vis didesnį padų skausmą. Sutemo naktis. Vizėjaus kaimą pasiekiau apie devintą valandą nakties.

Tėtė kalbėjosi su mama, kad gal mūsų Elzė jau Lietuvoje, o čia aš pasibeldžiu ir – "Labas vakaras". Mama su tėte apsidžiaugė, kad mes vėl drauge. Suvarstomų batų niekaip negalėjau nuo kojų numauti – buvo prišalę prie padų. Įkišau kojas į krosnį, atšilo ir nusiaviau. O su batais ir oda nuo kojų nusilupo. Į batus buvau įsidėjusi padus iš beržo žievės. Ji susitrynė ir liko tik medvilnės kojinė. Batų padai buvo guminiai, todėl ir prišalo. Kojų padus labai skaudėjo. Vaistų nebuvo. Tėtė parnešęs ant žaizdų užpylė kažkokio vyno. Skausmas buvo neišpasakytas. Gydytoja atleidimo nuo darbo nedavė. Pasakė, kad fronte žmonės be kojų kariavo, o čia tik padų nėra, tai visai nieko baisaus. Tėtė parnešė žibalo ir pylė ant žaizdų. Tris dienas pagulėjau, o ketvirtą išėjau į darbą, nes vienai mamai dirbti buvo labai sunku. Vienos kojos mažiau buvo pažeistas užkulnis, kitos – pirštai. Taip ir ėjau krypuodama, stengdamasi minti vienos kojos kulnu, kitos – pirštais. Bet jei netyčia primindavau pilna pėda – nuo skausmo akyse žalia pasidarydavo. Žaizdas tepiau solidolu, kurio tėtė gavo pas traktorininkus. Žaizdos gijo lėtai. Tiek buvo gerai, kad patepus solidolu, skudurai prie žaizdų nepridžiūdavo. Ir tų skudurų nebuvo. Randi kur kokį šimtasiūlės skverną, išvalai ir dedi ant žaizdos. Vėliau tėtė pas permekę gavo iš kažkokio vaistinio augalo pagamintų vaistų. Taip ir sveikau dirbdama. Daug ašarų buvo išlieta, tik jos nieko nepadėjo. Reikėjo turėti šuns kantrybę patirtam skausmui iškęsti. To aprašyti neįmanoma.

Po ilgo gydymo kojos pagijo. Buvau sveika. Vėl pradėjome ruoštis į Lietuvą, tik dabar jau visi trys.

1947 m. vieną kartą tėtė nuėjo į valgyklą parnešti valgyti ir negavo, nes per mažai išvirė. Taip būdavo daug kartų, todėl į eilę reikėdavo stoti dar prieš valgyklos atidarymą. Kokias tris valandas reikėdavo stovėti eilėje, kad gautum tos skystos "pochliobkos". Buvo daug dienų, kai neturėjome pinigų sriubai išsipirkti ir tekdavo vėl medinę sriubą srėbti.

Piktas ėjo tėtė namo, negavęs sriubos. Beeidamas keliu, ant kažkokio daikto suklupo. Atsikėlė ir eina toliau, bet galvos nepalieka mintis, kad gal ten buvęs koks pagalys. Reikia grįžti ir jį paimti – bus kuo krosnį pakurti. Sugrįžo atgal, apčiupinėjo, o ten, pasirodo, ąsotis padarytas iš beržo tošies. Atidaro, žiūri – ogi medaus pilnas, gal kokie septyni kilogramai. Parėjęs pakuždėjo mamai, ką radęs. Prisivirėm vandens ir prisigėrėm su medumi, o kitą paslėpėm. Dirbame ir klausome, kas bus toliau. Jei kas paskelbs, kad pametė – atiduosime, bet niekas neatsišaukė. Sirgo viena mamos draugė Magdelena Mažeikienė. Mama pridėjo stiklinę medaus ir Mažeikienę pavaišino. Ši pasveikusi buvo mums labai dėkinga. Medaus mes nevalgėme, nes ruošėmės bėgti į Lietuvą. Taupėme duoną, pinigus, kuriuos atsiųsdavo iš Lietuvos. Mums padėjo Magdelena ir Antanas Mažeikiai, ir visa jų šeima. Už duoną mes atidavėme jiems savo duonos korteles ir 1947 m. kovo 1 d. pabėgome į Lietuvą.

Kelią aš gerai žinojau ir juo vedžiau savo tėvus. Nuėjome gal 20 km ir, eidami per kaimą, nutarėme truputį pailsėti. Vienoje lūšnelėje degė spingsulė. Moteris mus priėmė. Ji turėjo mažą gal šešių mėnesių vaikutį. Jis buvo labai išsekęs ir gailiai rėkė, nes norėjo valgyti, o moters krūtys buvo tuščios. Ji kepė bulvikes ant geležinės krosnelės ir jomis maitino kūdikį. Mama pasitarė su tėte, atpjovė jai gabalą duonos, davė medaus. Kai vaikučiui dėjo medų į burną, tas net motinos pirštus apžiojo. Motina apsiverkė, kad svetimšaliai ją bėdoje gelbsti. Tėtė jos paklausė, gal kaime kur stovi sargyba. Moteris atsakė, kad pagrindinėse gatvėse sargyba stovi. Ji pažadėjo, pamaitinusi vaiką, mus per kaimą pervesti. Tėvai jai davė stiklinę medaus, apie 400 g duonos. Moteris nenorėjo imti, sakydama, kad mes jai ir taip pagelbėjome. "Na, imu tik dėl vaiko, nes jis mirs iš bado nuo tų bulvikių",– pasakė ji ir paėmė dovanas.

Pervedė mus per kaimą ir išvedė į kelią. Nuėjus nuo kaimo nemažą

galą, įžengėme į mišką. Girdėjome vilkų staugimą. Visos vilkų rujos šaukėsi į vieną būrį. Mes buvome pasiruošę gintis. Miškas buvo nedidelis. Moteris, pervedusi mus per kaimą, sakė, kad mišku teks eiti apie 12 km. Aš ėjau pirmoji, mama – viduryje, o tėtė – paskutinis. Turėjau du peilius: vieną medžioklinį, o kitą ilgą kaip špaga. Mama turėjo lazdą, į kurios galą buvo įkalta 20 cm ilgio vinis, o tėtė – geležinį kriukį su nusmailintu galu, peilį ir kirvuką. Vilkų balsai tai tolo, tai artėjo. Kartais atrodė, kad jie visai netoli mūsų, tačiau nesusitikome. Miškas pasibaigė ir prasidėjo kaimelis.

Priėjome Mendelejevo geležinkelio stotį. Palikusi tėvus toliau nuo stoties, nuėjau pažiūrėti, kada važiuos traukinys į Maskvą. Žmonių perone buvo daug. Ogi žiūriu – tas pats milicininkas stovi netoli durų ir kalbasi permekiškai su kažkokia moterimi. Aš atgal pas tėvus. Pasakiau, kad turime eiti dar 20 km į kitą geležinkelio stotį, nes čia mus greitai sugaus. Kai išėjome, jau švito. Ėjome jau trečia para ir labai pavargome. Paėję traukinio keliu, radome nemažą šieno kūgelį. Sniegu nubridome prie jo, prisipešėme šieno, pasižymėdami, į kurią pusę turime eiti, susispaudėme visi į krūvą, kad būtų šilčiau, užsiklojome šienu ir mudu su tėte užmigome. Tik mama nemiegojo – mus saugojo. Tą dieną "nešalo", buvo tik 30 laipsnių šalčio. Kaip gera buvo miegoti: po šonu minkšta, šilta, šienas kvepia. Pagalvojau, kad jeigu visada galėčiau taip minkštai miegoti – tai būtų gerai! Per pusantrų metų mes buvome pripratę miegoti ant grynų lentų ne daugiau kaip 5-6 valandas. Pridedi galvą prie lentos ir užmiegi. Mes, lietuviai, čia gyvenome dvidešimto amžiaus šuns gyvenimą.

Numigę keletą valandų, pasidarėme žvalūs, stiprūs ir ėjome toliau. Geležinkelis buvo dviejų eilių. Ėjome takeliu tarp bėgių. Aš ėjau pirma, už manęs tėtė, o paskutinė mama. Matome iš priekio atvažiuoja traukinys. Kad traukinys atvažiuoja ir iš už nugaros – nematėme. Staiga atsidūrėme tarp į priešingas puses važiuojančių traukinių. Mano pirma mintis buvo gulti, bet tuojau pat pagalvojau, kad iš paskos einantys tėtė su mama gali ant manęs suklupti ir patekti po traukiniu. Gyvi likome tik per Dievo galybę. Kai dabar pagalvoju apie tą mūsų kelionę, – net šiurpuliai per nugarą perbėga, o tada buvo nebaisu.

Iki Vereščiagino stoties dar buvo likę eiti 5 km. Mus pasivijo rusiukė, iš pažiūros smarki mergaitė. Susipažinome. Pasakėme, kad mums reikia

važiuoti į Maskvą. Ji važiavo į Kirovą. Stotyje mama su tėte pasislėpė už didelės krosnies. Su rusiuke sutarėme, kad ji mums nupirks bilietus, o aš jai už tai atiduosiu savo gražų medžioklinį peilį ir špagą. Traukinys į Maskvą turėjo išeiti 23 val. ir bilietų į jį dar nepardavė. Mudvi pavaikščiojome po stotį, po to nuėjome už stoties, kur aš jai atidaviau savo ginklus ir diržą. Grįžome atgal. Staiga mane sustabdo komendantas ir klausia: "Kur tėvai?" Pradėjau aiškinti, kad apie tėvus nieko nežinau – esu viena. Komendantas perdavė mane saugoti milicininkui, o pats nuėjo į stotį ieškoti tėvų. Suradęs visus suėmė ir grąžino į Kudymkaro rajoną.

RAŠEI AR NE?

Iš Vereščiagino stoties į Mendelejevą vežė traukiniu, o iš ten į Kudymkarą – sunkvežimiu. Atvežę perdavė milicijon, kur buvome uždaryti į areštinę, pertvertą pusiau lentine sienele. Vienoje pusėje uždarė tėtę, kitoje mane su mama. Kambarėlyje buvo įrengti gultai, stovėjo krosnis. Apžiūrėjau, kad lango grotas ir stiklą galima išimti. Areštinė buvo pirmame aukšte, taigi gal vėl pasiseks pabėgti. Anksti rytą mama išlaipino mane per langą nueiti į turgų nupirkti maisto. Nupirkau 30 virtų bulvių su lupenomis, kitoje vietoje nupirkau dar 6 bulves ir 10 raugintų kelmučių galvų ir grįžau atgal. Buvo jau prieblanda. Mama paėmė krepšį su maistu ir įsitraukė mane į vidų. Buvome nutarę vakare vėl bėgti, nes buvo patogi diena – sekmadienis. Papasakojau mamai savo dienos įspūdžius ir galvojau, kaip reikės paduoti maisto tėtei. Nutariau, kad užlipus ant krosnelės, bus galima sutrupintų bulvių tėtei paduoti per plyšį. Į kamerą įėjo milicininkas ir atnešė valgyti. Po kiek laiko atėjęs komendantas išsivedė mane tardyti. Atvedęs uždarė į tokią mažą be langų kamerą, kad nebuvo kur nė pasisukti: pusantro žingsnio ilgio ir žingsnis pločio. Supratau, kad žlugo mūsų pabėgimo planai, o trečią kartą gal būtų pasisekę. Galvojau, gal tėvai vieni bėgs be manęs, bet nors ir turėdami tokią galimybę, nebėgo – nenorėjo skirtis.

Prasidėjo tardymas. Ir vėl dėl tos plytos, ant kurios buvo užrašyta: "Kai Staliną kars – visa liaudis pritars". Pirmas klausimas – ko bėgau į Lietuvą? Atsakiau, kad mažai davė valgyti, mažai davė pinigų ir duonos.

Kas tie 400 gramų? Juk tai mažai. Pirmą dieną klausinėjo neilgai, nes buvo sekmadienis. Antrą dieną jau pakratė kaip reikiant, o toliau jau nežinojau, kada naktis, kada diena. Valgyti nedavė, tik tardydami kartais duodavo stiklinę vandens. Mušė gumine lazda nuo galvos iki kojų ir vis klausė, ar viena sugalvojau rašyti, ar kas patarė. Pasakau, kad nerašiau, ir vėl pasipila smūgiai. Mušė pasikeisdami, net mano kauleliai šokinėjo. Prarandu sąmonę, atsibundu – vėl tas pats klausimas. Ir taip daug kartų. Kartais nutempia į kamerą, kartais pati nueinu. Antrą dieną pakorė už kojų. Iš burnos prasimušė kraujas, rodos, ir iš akių, nes kai mane, netekusią sąmonės, nuleido – per veidą tekėjo kraujas. Kameroje gulėti galėjau tik kniūbsčia, nes visą labai skaudėjo. Trečio tardymo metu mano rankas suspaudė tarp dviejų lentų ir pradėjo badyti panages. Adatą dūrė per visą nago ilgį, gal 6-7 kartus į vieną panagę. Iš karto labai skauda ir darosi šalta, o vėliau netenku sąmonės ir griūvu. Gavusi smūgį į nugarą, sąmonę atgaunu. Išbadė visų pirštų panages. Valgyti nedavė, bet aš ir nenorėjau. Nutariau nieko nekalbėti. Ruskis bandė mane pražiodinti, bet aš nesižiojau. Tada kirto per galvą, ir aš vėl netekau sąmonės. Permekas šliūkštelėjo vandens man į veidą. Aš prasižiojau ir pradėjau verkti. Tada griebė mane ir įkišo pirštą į burną. Aš jį taip sukandau, kad net bėgo kraujas. Rusas, ranką kratydamas, lakstė po kabinetą. Po to vėl mušė, kol netekau sąmonės. Taip tardė aštuonias dienas, visą laiką mušdami. Komendantas liepė prisipažinti gražiuoju, tada nemušią. Pagalvojau:"Dieve mano, Dieve gerasis, nerašiau gi aš ant tos plytos". Jie man sako, kad daug raidžių atitinka mano raštą, o kai parodė tas raides – mano akimis žiūrint, visai neatitinka. Apklausinėjo du tardytojai, vienas jų buvo Rakšinas. Klausė, kokią mirtį pasirenku? "Jeigu prisipažinsi – paliksime gyvą",– sakė jie. Aš atsakiau, kad nerašiau, kad gali žudyti, nušauti. "Bus parodomasis teismas, būsi sušaudyta tame pačiame kaime",– gąsdino mane. Atsakiau, kad 50 km iki kaimo aš nenueisiu. "Nueisi, kad ir 10 dienų eisi, bet nueisi. Bus kitiems lietuviams pavyzdys, kas laukia už Stalino tėvelio šmeižimą",– kalbėjo tardytojai.

Nuvedė į kamerą. Ši jau didesnė – trys žingsniai ilgio, trys pločio. Buvo trijų lentų pločio gultai, ant kurių padėtas rusiškas kryžius. Žibėjo gana šviesi elektros lemputė – kameroje buvo labai šviesu. Atnešė visą duoną, kurios per tardymą buvo neatidavę. Tardydami valgyti nedavė

šešias dienas, todėl dabar gavau net pusantro kepaliuko duonos ir nesaldintos kavos. Pusę kepaliuko iš karto suvalgiau su ta kava, ir apėmė miegas. Atsiklaupiau prie gultų, pasimeldžiau, kryžių pastačiau į kampą, atsiguliau ir užmigau. Tikriausiai sargyba sekė, ką aš darau.

Miegojau kietai, nes tardymo laikotarpiu miegoti neleido. Nežinau, kiek buvo valandų, kai išgirdau rėkiant, ir pajutau, kad mane kelia. Atmerkusi akis pamačiau kameroje merginą ar moterį, kuri kalbėjo lietuviškai. "Tu miegi, o mane nuteisė mirti!",– šaukė ji. "Na ir kas, kad mirsi",– atsakiau jai. "Jeigu nori valgyti, tai duosiu truputį duonos – turiu. Mane irgi sušaudys. Ir gerai – visai nesielvartauju. Bus amžina ramybė; nereikės nei vargti, nei šalti, nei medinės sriubos srėbti." Pakalbėjome. Paklausė, už ką sėdžiu. Atsakiau, kad už nieką, esu nekalta, ant plytos nerašiau, tardant sumušė, panages išbadė ir mirti reikės nežinant už ką. Ji sakėsi neva viršininką užmušusi ir už tai esanti nuteista mirti. Nuo tardymų aš buvau labai išvargusi ir greitai vėl užmigau. Kai pabudau, jos kameroje jau nebuvo; ją išvedė man miegant. Matyt, buvo šnipė. Po kurio laiko atėjo gydytoja. Paklausė, ką skauda. Atsakiau, kad nugarą. Liepė atsistoti. Pasakiau, kad neturiu jėgų. Šiaip taip atsistojau, galva kvaito. Gydytoja, pamačiusi mano nugarą, net aiktelėjo. Nustatė, kad iš vietos išmuštas dešinysis inkstas. Mano lūpos buvo sukepusios, akys aptinusios. Paklausė, už ką taip? Atsakiau, kad už nieką. Gydė gerai. Tepė tepalu ir dar kažkokia smarve, kuri labai ėdė. Kai oda apgijo, galėjau gulėti ir ant šono.

Vėl nuvedė tardyti. Paklausiau, kada veš į Vizėjų šaudyti. "Ar nori, kad nušautų?"– paklausė tardytojas. Atsakiau, kad noriu. "Varle, tu. Vaikų mes nešaudom",– nuramino mane. Protokole, ant kurio pasirašiau, buvo parašyta, kad užrašas ant plytos – ne mano rankų darbas. Šiuo klausimu tardymas buvo baigtas. Prasidėjo tardymas, dėl ko bėgau į Lietuvą. Aiškinau, kad bėgau dėl to, kad nedavė valgyti, kad pasiilgau Lietuvos, močiutės, giminių. Ištardę vėl grąžino į tą pačią kamerą. Vakare vėl į tardymą ir vėl tas pats klausimas: ko bėgau? Komendantas Rakšinas buvo išgėręs. Man atsakius, kad noriu grįžti į Lietuvą, atsistojo ir kirto man per burną. Nugriuvau po stalu. Liepė stotis. Atsistojau. Paliepus sėstis – atsisėdau. Iš nosies bėgo kraujas. Nubraukiau ranka nuo burnos kraują. Krūtinėje užvirė didžiulis pyktis, kad kažkoks pašlemėkas mane daužo.

Toliau klausinėjo, kiek turėjau žemės. Atsakiau, kad aš žemės neturėjau – žemę turėjo tėvai, o kiek tegul paklausia mano tėvų. Pasakęs, kad tuoj man parodys, priėjęs prikišo nagano vamzdį man prie nosies ir grasino, kad gali mane nušauti. "Tai šauk, kad gali. Ko čia kaišioji panosėn pistoletą kaip kokia boba",– atsakiau jam. Tada jis taip kirto man per veidą, kad prakirto kaktą, antakį ir skruostą. Aš nenugriuvau, nes numačiau, kad vėl gali kirsti, ir laikiausi abiem rankomis įsitvėrusi kėslo. Pašokusi taip jam smogiau, kad jis parkrito, o naganas išlėkė iš rankos. Abu griebėme ginklą: jis už rankenos, aš už vamzdžio. Kilo toks triukšmas, kad išgirdęs atbėgo kitas kariškis ir mus išskyrė. Komendantas įsidėjo naganą į dėklą ir pasakė, kad būtų mane pribaigęs. "Tavo didelė laimė, nes aš tave būčiau pribaigusi",– atrėžiau jam. Vėl pradėjo mušti. Mušė, kol netekau sąmonės. Atgaivino ir vėl mušė – po to nutempė į kamerą. Kitą dieną komendantas buvo jau blaivus ir baigė tardyti, dėl ko aš bėgau į Lietuvą. Apklausė, kur ir ką dirbu, ir byla buvo baigta. Sekretorė išsmalavo man visus pirštus ir spaudė ant popieriaus visus ir po vieną.

Kai susveikau, mane išvedė į Kudymkaro kalėjimą. Kalėjimo gydytoja nustatė, kad jau esu sveika. Kalėjime radau savo mamą ir po kelių dienų mus išvežė etapu į Permės kalėjimą. Vežė daug kalinių traukiniu ir mašina.

Permės kalėjime buvo 12 lietuvių, 4 vokietaitės, buvo totorių, krymiečių ir ukrainiečių – iš viso 40 moterų, ir visos už pabėgimą. Kalėjime buvo "labai gerai": davė 500 g duonos, arbatinį šaukštelį cukraus, vandens – gerk kiek nori. Pietums – pusė litro sriubos, 50 g košės, vakare – vėl pusė litro sriubos. Mes su mama gulėjome pirmame gultų aukšte. Kalėjime išbuvau tris mėnesius. Lietuvės moterys parašė pareiškimą, prašydamos darbo, nes be darbo – nuobodu.

Mus, neteistas, iš kalėjimo etapu išvedė į lagerį. Mūsų, lietuvių, buvo 22 moterys ir kažkiek vyrų. Lageryje davė dvi dienas pailsėti, o paskui į darbą. Brigadininke išsirinkome Onutę Miškinytę, o jos pavaduotoja – totorę. Į darbą ėjo dvi moterų brigados: viena vagių – 18 moterų, o kita – mūsų, suimtų už pabėgimą. Vyrų ėjo daug. Dirbome prie Kamos upės. Atplukdytą baržą "šluotų" reikėdavo perkrauti į du didelius vagonus, stovinčius už 100 m nuo baržų. Vyrai vieni pjovė lentas, kiti malkas, dar kiti padavinėjo medžius iš Kamos. Mūsų brigada krovė į vagonus lentas arba

metrines malkas. Per dieną reikėdavo pakrauti didelį vagoną. Vagonėlio kelias buvo sugedęs – viską reikėdavo nešti ant pečių 80 m ir toliau. Mechanizmų nebuvo. Už zonos dirbti ėjome: brigadininkė Onutė Miškinytė, Onutė Ievaišytė, Onutė Paršeliūnaitė, studentė Marytė Miškinytė, Pranė Dambrauskienė, Marytė Muraškaitė, Ievutė Kavaliūnaitė, Kastutė Simonaitytė, Konstancija Simonaitytė, Julė Lelešiūtė, Onutė Pratkonytė ir jos draugė, kurią visos vadinome tetule, Jadzė, Marytė, Janutė, kurių pavardes pamiršau, ir aš, Elzė Prajaraitė. Be to penkios Krymo totorės ir penkios ukrainietės. Zonoje dirbo mano mama Magdelena Prajarienė, mokytoja Lapėnienė, Adelė Liesienė, Marytė Kvietkauskaitė, Onutė Kugaudaitė ir dar viena tokia nuo Veiverių liesa Ona. Mes, dirbančios už zonos, įvykdžiusios normą 100-108 proc., duonos gaudavome po 700 g. Tačiau ne visoms užtekdavo. Onutė Miškinytė taip sutvarkė, kad vieną dieną vienos gaudavome po 700 g, kitą dieną – kitos. Gavusi 700 g, 200 g atiduodavau mamai, kuriai dėl silpnos sveikatos leido nedirbti, arba tėtei. Tėtė Pranas Prajara dirbo už zonos, su juo kasdien susitikdavau. Duoną jis mainė į tabaką. Mama iš manęs duonos imti nenorėjo, bet aš labai siekiau, kad ji sustiprėtų.

1947 m. liepos mėn. dar buvau lageryje. Buvo sekmadienio rytas. Pavalgėme pusryčius. Kas rašė laiškus, kas šiaip sau sėdėjo. Pradėjome dainuoti. Praėjo daktarų komisija ir mūsų barako moterų komendantė, patikrino galvas, ar nėra utėlių. Buvome švarios, plaukų niekam nekirpo. Dainuojame toliau dainą po dainos. Mūsų paklausyti atėjo vagių brigada. Atėjo tikrindamas viršininkas, majoras, su vyrų komendantu. Jis pradžioje klausėsi karidoriuje, po to atėjo į vidų ir klausia, kodėl tokią liūdną dainą dainuojam. Reikia dainuoti linksmas dainas. Tada mūsų brigadininkė Onutė Miškinytė ir sako: "Merginos, padainuokime linksmą dainą, tik garsiai ir gražiai",– ir ji užtraukė, mums pritariant:

Stalinai, Tėveli, mums žadėjai rojų,
O dabar iš šūdo neištraukiam kojų.
Ramtadry vai lia lia, ramtadrylia lia lia
O dabar iš šūdo neištraukiam kojų.
Ar aš ne mergelė, ar ne vainikuota,
Ar mano galvelė, ar ne sušukuota?.. ir t.t.

Majoras ir kiti rusai viršininkai mums už dainą labai plojo ir dėkojo, kad dainoje dar ir Staliną paminėjome.

ROPĖS IR ŠARKOS

1947 m. rugpjūčio mėnesį iš Maskvos atsiuntė mano bylą. Joje buvo sprendimas mane paleisti, bet palikti tremtyje. Aš laisva, bet tremtinė. Į darbą manęs nevarė. Nors norėjau eiti dirbti, tačiau neleido – grąžino į baraką. Iš lietuvių tada paleido mano tėtę Praną Prajarą, mamą Magdeleną Prajarienę, mane – Elzę Prajaraitę, Adelę Liesienę, Marytę Kvietkauskaitę, Onutę Kugaudaitę, Zigmą Siniauską ir Balį Petrulį. Dar buvo paleisti trys moldavai, keturios ukrainietės – iš viso 16 žmonių. Valdiškus drabužius grąžinom ir likom tik su savais. Antrą dieną atsisveikinau su išeinančiomis į darbą draugėmis.

❒ Likimo sesės: Asė Dinėšaiva ir Elzė Prajaraitė

Mus išsivesti čekistas iš Permės atvyko tik trečią dieną. Visus 16 žmonių į Permę išvarė pėsčius. Ten šaukė po vieną į kabinetą, apklausinėjo ir perspėjo, kad jei pasakysime, ką matėme lageryje,– grąžins atgal. Reikėjo pasirašyti, kad tylėsime. Aš pasakiau: "Jei

jūs mane grąžinate į seną vietą – Kudymkaro rajoną, Vizėjaus kaimą – aš vėl bėgsiu. Geriau grąžinkite į kalėjimą". Čekistas atsakė, kad visus veš į naują vietą – į tarybinį ūkį. Davė rusą vadovą, vakare nuvedė į Permės stotį ir nuvežė į Ergač. Palaukė, kol pradėjo švisti, ir 4 valandą ryto išvedė pėsčius į tarybinį ūkį, kuris buvo už 15 km. Ėjome aštuonias valandas ir 12-tą pasiekėme tą vietą. Pamatęs mus, tarybinio ūkio direktorius atsisakė priimti. "Čia ne darbininkai, bet gyvi lavonai,– priešinosi jis,– kai jie numirs, aš neturėsiu lentų karstams padaryti!" Tačiau įstatymas yra įstatymas. Mus atvedęs čekistas liepė jam pasirašyti, kad priėmė žmonių, ir viskas.

Direktorius aiškiai buvo mumis nepatenkintas. Tą dieną nieko nedavė valgyti. Prisirinkome grybų, iš Krymo totorių pasiskolinome puodą ir juos išsivirėme. Grybai buvo geri – raudonikiai, baravykai, ūmėdės. Apgyvendino bendrai vyrus ir moteris viename bendrabutyje. Mūsų buvo šešiolika ir dešimt ukrainiečių vyrų. Bendrabutis buvo nedidelis – 8x8 m, pilnas blakių. Pirmą naktį mus kaip dilgėlėmis plakė, paskutinį mūsų kraują gėrė.

Rytojaus dieną davė po 500 g tokios skanios duonos, kad burnoje tirpte tirpo – kaip medus. Davė po samtį sriubos ir bulvių košės. Turėjome išsivirę grybų sriubos, į kurią sudėjome košę – buvo tiesiog apsivalgymas, net mūsų akys prašviesėjo. Rytojaus dieną skirstė į darbus. Mus paskyrė su totorėmis. Jos mus pradėjo mokyti, kaip reikia padaryti ryšį ir surišti į pėdus kviečius. Mes – penkios lietuvės ir keturios ukrainietės – tik juokėmės, nes viską mokėjome dirbti geriau kaip tos totorės, nes juk buvome iš savo ūkių. Aš dirbau su mama ir viena totore, rišau jos ir mamos sugriebtus pėdus. Mama, prisirinkusi varpų, trynė jas ir valgė grūdus. Suvalgo saują kviečių, kitą man duoda. O skanūs tie iš varpų išlukštenti kviečiai! Totorė davė mums po gyvulinę ropę. Tokios ilgos ir salstelėjusios – neapsakomas skanumas! Kad ir gyvulinės!

Kitą dieną mus į darbą išleido vienas – be priežiūros. Einu ir bijau. Rodos, kad esu dar lageryje ir iš paskos eina konvojai. Bet greitai apsipratome. Rišome pėdus. Du vyrai sėdėjo ant mašinos, vienas valdė arklius, antras su šake davė pėdus ir metė mums. Darbas sekėsi labai gerai. Rišome pėdus ir pilnomis saujomis valgėme kviečius. Mudvi su mama dirbome greta, ir aš vadavau mamą, surišdama pėdus už ją, kad ji pailsėtų.

Surišusios pėdus, triname varpas ir parnešame vakare tėtei... Užaugo ropių laukas, gal šeši hektarai. Vakare, parėjusios iš darbo, pasirenkame malkų (miškas buvo čia pat), susikuriame didelį laužą ir primetame ropių. Kokios skanios keptos ropės! Žievę nulupi, rodos, kad taukai bėga – minkšta, skani. Ryte, gavę duoną, ropę su duona valgom. Valgykloje valgyti atsisakėme.

Tėtė dirbo kitur. Radęs kur, prikasa bulvių, išsverdame bulvinės košės, sustingusią užsikrečiame ant beržo žievės, dar truputis duonos, ir valgome su kepta rope. Tik tėtė ropių negalėjo valgyti nei žalių, nei keptų. Mudvi su mama atiduodavome jam po puskilogramį savo duonos, mums užteko po 250 g.

Tolimesnis darbas buvo kūlimas. Dabar galėjome arpuotų grūdų valgyti, kiek norėjome ir dar pilnas kišenes į namus parsinešdavome. Gavome lieso pieno po litrą žmogui, užsibaltiname tuos rugius ar kviečius. Tikra šventė. Mes pradėjome atsigauti, pasidarėme smarkūs, sustiprėjome. Valgėme daug grybų. Kertant javus, kai sustoja arkliai pailsėti, mudvi su mama einame grybauti į aplinkinius beržynus. Totoriai grybų nerinko ir nevalgė. Jie kartą buvo apsinuodiję musmirėmis, nes ėmė visus iš eilės.

Kai atvažiavome, mūsų buvo tik kaulai ir oda. Dabar mes su mama pradėjome taisytis. Visą mėnesį valgėme savo maistą. Gavome algas. Duoną ir liespienį pirkome. Iš totorių nusipirkome pamazginį kibirą ir katiliuką, išsivirinome, išsišveitėme ir virėme jame bulvių košę. Ir kitos lietuvės – Adelė Liesienė, Onutė Kugaudaitė ir Marytė Kvietkauskaitė ateidavo pas mus prie laužo ropių išsikepti. Ryte, švintant, eidavome rinkti malkų, nes vakare, parėjus iš darbo, jau būdavo prietema. Kartais malkų prisirinkdavome ir per pietus. Vakarais su Onute rovėme ropes ir nešėme slėpti į mišką. Vieną rytą direktorius sušaukė visus darbininkus į susirinkimą ir pasakė, kad mes suvalgėme keturias tonas ropių ir dar pridūrė: "Na, nieko aš jums nesakau, kad tiek suėdėte. Jau taisotės, gal nei vieno nereikės laidoti. Dirbate labai gerai, pavyzdingai, pravaikštų nedarote. Jūs man patinkat".

Į tarybinį ūkį atvežė senų vyriškų kailinių ilgumo iki kelių. Ukrainiečiai ir totoriai sandėlyje išsirinko gerus, o mums – kas liko. Mes pasiėmėme po vienus kailinius – bus naktį kuo užsikloti, o šaltą dieną – apsi-

vilkti.

Rudenį, nukasus bulves, ukrainiečiams vyrams davė po 50 kg. Mums nedavė. Paklausus kodėl, atsakė, kad mes gausime kitais metais, mat ukrainiečiai jau užsidirbo, o mes dar ne. Aš, mama ir tėtė, kur tik nutvėrę ropių, nešėme į mišką juodai dienai. Taupėme grūdus, ruošėme siuntinį į lagerį draugėms. Jau turėjome apie 6 kg rugių ir kviečių, bet juos ukrainiečiai pavogė. Jie pavogė dar ir du maišus bulvių. Juos susekė, padarė kratą ir viską surado. Tarp rastų daiktų buvo ir mūsų krepšelis su grūdais, pasiūtas iš šimtasiūlės rankovės. Taip ir negalėjau draugėms, likusioms lageryje, padėti. Tuos du ukrainiečius – Kucai ir Parkamčiuk – teisė. Gavo po penkerius metus.

Mano tėtę spalio mėnesį paėmė į kitą tarybinį ūkį dirbti kalviu. Vėliau ir mus ten perkėlė, davė po kambarį barake. Mudvi su mama dirbome visokius darbus. Ir vėl prasidėjo blogos dienos. Pinigų nedavė tris mėnesius, nes neturėjo. Nebuvo, ką parduoti. Kai parduoda mėsos ar sviesto, tada darbininkams išmoka. Ir vėl laukiam 2-3 mėnesius. Buvome jau susitaupę 725 rb. 1947 m. lapkričio mėnesį juos keitė – gavome 72 rb. 50 kp. Ir vėl tapome "ubagais". Valgyklą uždarė, nes nebuvo kam valgyti. Negi virs dėl kelių žmonių! Vėl teko srėbti medinę sriubą. Sulysome. Keletą dienų teko dirbti sandėlyje, tai pavalgėme rugių ir kviečių, bet ir tuos draudė valgyti, sakydami, kad bus išeikvojimas. Tik avižų su vikiais leido pasispraginti ant geležinės krosnelės.

Vėliau iš sandėlio visus darbininkus pasiuntė į kitus darbus. Mama su totore pjovė malkas, o aš su kita totore kokias dvi savaites dirbau miške. Suplyšo batai. Ilgai nepataisė. Kokias tris savaites namuose vaikščiojau basa. Kai batus pataisė, paskyrė mane su dviem totorėm akselį pjauti. Dirbome naktinėje pamainoje. Dvi sukome akselinę, o viena kimšo šiaudus. Dirbome pasikeisdamos nuo 6 val. vakaro iki 2 val. nakties. Moterys, kurių maži vaikai, dirbo dienos metu. Tris mėnesius sukau akselinę be išeiginių, o mama pjaustė malkas kiaulidėms. Šėrėjos ten kūreno krosnis, kad paršeliai ir kiaulės nesušaltų. Dieną eidavau padėti mamai. Kada nuo ryto, kada nuo pietų, kartais ir visą dieną pjaudavau malkas, o vakare eidavau sukti akselinę. Pabaigėme duoną. Dvi dienas neturėjome ko valgyti. Slidžių neturėjau, o sniego buvo daug ir prie liepų prieiti negalėjau. Gėrėme pasūdytą vandenį. Vieną dieną man nusišypsojo laimė –

sugavau dvi šarkas. Kai parnešiau namo, tėtė su mama pralinksmėjo – dabar tai pavalgysime. Aš tas šarkas nupešiau. Jos tokios mažos pasidarė. Galva didelė, kaklas kaip šiaudas, o kūnas – kaip nenupešto varnėno. Ir tos mėsos nedaug. Verdam verdam nuo vakaro iki 2 val. nakties – mėsa kaip kieta, taip kieta. Tėtė su mama mėsos neįkando, tai suvalgė po skrandelį ir kepenėles. Išgėrė dar truputį viralo. O dvokas tų šarkų! Vis tiek valgiau. Kai išslysta iš rankų – tai vos dantų neišmuša. Gal jos šimtametės buvo?!

Kitą dieną susiradau lentą ir pasidariau šiokias tokias slides. Dabar galėjau nušliuožti į mišką, prisipjauti nestorų liepų šakų. Tokių žievė dar nesumedėjusi ir skaniausia sriuba. Virėme pušų šakučių arbatą. Per mėnesį gaudavome 20 kg bulvių. Tėtei davė 500 g sviesto ir 12 litrų gero pieno. Sviestą mama gerai pasūdė, valgėme labai skalsiai, pušine arbata užsigerdami. Cukraus nedavė gal šešerius metus.

1948 m. sausis buvo labai šaltas, iki 50 laipsnių šalčio. Mama taip nusilpo, kad iš darbo namo nepajėgė pareiti. Mudu su tėte parsiveždavome ją rogutėmis. Duonos gavome po 500 g. Sriubos negaudavome. Duoną buvome išėmę į priekį už penkias dienas, todėl daugiau mums nedavė. Nei varnos, nei šarkos sugauti nepasisekė – nėjo į kilpas. Ūkis pradėjo kulti sėklinius dobilus. Iš jų pelų virėme sriubą. Vieną kartą, kai visi darbininkai nuėjo pietauti, parsinešiau pusę kibiro dobilų sėklų. Iš jų virėme košę ir sriubą ir truputį atsigavome.

Kartą pas tėtę į kalvę atėjo gyvulininkystės brigadininkas. Išsikalbėjo, kad jau 36 metai, kaip ištremtas iš Ukrainos, kad ir jam iš pradžių buvę labai sunku. Tėtė papasakojo, kad mūsų mama labai nusilpusi, negali atsikelti, jėgų visiškai neturi. Tuo metu aš ten pat pjoviau gyvuliams akselį. Brigadininkas liepė ateiti naktį pas jį, jis duosiąs truputį "kalociaus" (sėmenų ar saulėgrąžų išspaudos) ir pieno. Sustojusi pailsėti, nuėjau pas jį ir parsinešiau kelias saujas "kalociaus" ir du litrus pieno. Nešiau taip, kad niekas nepamatytų. Tas žmogus padėjo mums palaikyti gyvybę. Vėliau gavo dokumentus ir išvažiavo į Ukrainą.

Dieve, Dieve, kaip sunku mirti badu! Miršti ir nenumiršti. Naktį guli ir nežinai, ar atsibusi iš miego, ar rytą atsikelsi. Labai norėjome neatsibusti, bet giltinė mūsų neėmė. Gal buvome per daug sulysę? Nors šiaip ji nesirenka – visus lygiai pjauna be išimties, tiek jaunus, tiek senus. Matyt,

mūsų valanda buvo dar neišmušusi, dar turėjome gyventi, turėjome grįžti į Tėvynę, kurią matėme tik sapne.

Mudu su tėte taip pat buvome labai nusilpę, papūtus stipresniam vėjui, parpuldavome. Mamos ir mano kojos buvo sutinusios – pėdos buvo minkštos, atrodė riebios. Rankos taip pat, bet gal nuo šalčio, nes pirštinių neturėjome. Kur radusi koki skudurą, apmuturiuoju rankas ir dirbu. Žmogaus organizmui, svarbiausia, maisto reikia. Naktį miegi, o pilvas valgyti nori, ir ranka viską kiša į burną – ar šipulį, ar skudurą. Žiūrėk, jau ir burnoje, jau kramtai.

Kovo mėnesį diena jau gerokai ilgesnė. Dirbome po aštuonias valandas, iš ruginių šiaudų pjovėme akselį. Iš varpų iškrisdavo vienas kitas grūdas. Surenku po vieną grūdelį, kai kada ir sauja dvi būna. Parnešusi išverdu ir duodu mamai valgyti. Mama pradėjo sveikti. Mudu su tėte džiaugėmės, kad mama jau atsimerkė. Pati valgyti nepajėgė, reikėjo maitinti. Valgydinau ją 33 paras. Pagaliau sustiprėjo, pradėjo dairytis po kambarį.

Totorės pamačiusios, kad aš renku grūdus, paklausė, ką aš su jais darau. Paaiškinau, kad serga mama ir aš jai verdu sriubą. Jos pasikalbėjo tarpusavy savo kalba, ir viena iš jų atnešė dvi bulves, duonos gabaliuką kaip degtukų dėžutę, kita atnešė litrą sriubos. Viską atidaviau tėvams. Sena totorė paklausė, kodėl aš nevalgau. Atsakiau, kad mano tėvai serga, ir aš privalau juos maitinti. Nuo to vakaro totorės man nešė sriubą, po dvi, tris bulves ir liepė man valgyti. Jos pasikalbėjo su savo vyrais traktorininkais, ir jie atnešdavo tėtei po dvi-tris bulves. Traktorininkų buvo vienuolika. Mes greitai pradėjome stiprėti, sutinimas atslūgo. Gavome už tris mėnesius algas, prisipirkome bulvių. Buvo jau pavasaris, atsirado dilgėlių. Iš jų ir iš pušų ūglių virėme arbatas, kurias "saldinome" druska.

Pavasarį prasidėjo sėja. Mus nuo akselio pjovimo atleido ir paskyrė perrinkti ir skaldyti bulves. Darbas prasidėdavo 7 val. ryto ir baigdavosi 9 val. vakare. Dirbome 14-15 valandų per parą. Bulves sodino su jaučiais ir arkliais. Užsodino 12 ha. Rudenį jas kasėme rankiniu būdu – kastuvais. Mes taip pat pasisodinome 7 arus. Bulvės užaugo labai geros. Dar pasisodinome agurkų ir burokėlių. 1948 m. rudenį duonos žmogui davė po 1 kg. Trejus metus badavome ir kovojome su mirtimi.

Prasidėjo derliaus nuėmimas. Rugius, kviečius, avižas ir miežius rišome

į pėdus, penkis pėdus sustatydavome, o šeštu uždengdavome. Aplinkui apgrėbdavome. Kūlė laukuose mažomis kuliamomis mašinomis. Arė jaučių traukiamais, mediniais plūgais, akėjo medinėmis akėčiomis su mediniais virbalais – sukištais šakų gabalais. Dieve mano, kokia tai buvo technika! Traktorių ratai su nagais – dar pirmųjų laidų. Du turėjo ir tie patys buvo sulūžę. Prasidėjus kūlimui, kai ryte išeini, tai darbą baigi 12 val. nakties. Dirbome šviečiant mėnuliui. Kol pareini namo 3-4 km, tai atsiguli trečią valandą nakties, o ryte vėl į darbą. Vėluoti negalima. Jei padarai tris pravaikštas – šešis mėnesius atskaito po 25% iš atlyginimo. Mus, tremtinius, nė vieno už pravaikštas nenuteisė, o rusus teisdavo po kelis kartus. Šiame ūkyje dirbo trylikos tautų tremtiniai.

Prasidėjus bulvių kasimui, dienos metu kasėme valdiškas bulves, o naktį – savas. Išeiginių nedavė. Kartais iš kalvės išleisdavo tėtę porai valandų namuose padirbėti. Naktį laužus sukuriame ir jų šviesoje kasame bulves. Kartais pasišviesti pasiskolindavome "liktarną". Prasidėjo lietūs, pasnigo, pašalo. Sniego iškrito gal 15 cm, o mūsų bulvės po sniegu. Pribėgdami kasėme jas, purvinas, apsivėlusias dumblu, ir pylėme kalvėje į kampą. Apdžiūvusias nešėme namo.

GYVENIMAS "GERĖJA"

Lapkričio mėn. nutarėme, kad mama į darbą neis. Dirbsime tik mudu su tėte, o mama virs mums valgyti. Taip buvo daug geriau: pareini namo, o čia jau šiltas viralas – iš karto sėdi valgyti. Kai ūkyje atsirasdavo svarbių darbų, kviesdavo ir mamą bent porą dienų padirbėti, nors šiaip jos į darbą nevarė.

Pamažu gyvenimas gerėjo. Ūkis gavo didelių kuliamųjų mašinų, vikšrinių ir "Bielarusų" traktorių. Įsigijo dvi bulvių kasimo mašinas. 1948 m. žiemą moterys ir merginos dobilus dar pjovė rankiniu būdu. Benziną ir žibalą iš miesto vežė vežimais. Išvažiuoja 15 vežimų, tai parveža 15 statinių. Ūkis turėjo du sunkvežimius, bet jie buvo sulūžę ir retai kada iš garažo išvažiuodavo. Sunkūs vargo keliai buvo toje plačioje ir kvailoje šalyje. Kokios kiaulės, tokios ir dešros, koks šeimininkas, tokia ir tvarka!

1950 m. gavome nusipirkti kartūno. Pasisiuvome baltinius, pasidarėme

šiaudines pagalves. Kaip gera buvo, atrodė, kad ant pūkinės pagalvės miegi. Po kiek laiko gavome nusipirkti audinio čiužiniams. Pasisiuvome, prikimšome šiaudų. Naktį negalėjome užmigti – taip minkšta buvo. Tai ne ant grynų lentų miegoti, o taip buvo pramiegota penkerius metus!

Mes, aštuonios merginos, miške gaminome malkas. Nupjauname 60 cm ilgio trinkas, suskaldome ir sukrauname į rietuves. Vakare ateina brigadininkas, išmatuoja ir užrašo, kiek kubų padaryta. Aš dirbau su vokietaite Regina Livenšten. Kartą kūrenome didelį laužą. Apie jį susirinko visos biržėje dirbančios merginos – totorės. Viskas buvo gerai, kol viena totorė prie laužo, netoli manęs, atliko savo gamtinį reikalą. Bandžiau ją nuvaryti, bet ji nėjo. Pasklido smarvė. Priėjusi bakstelėjau ją koja, ir ji parvirto. Totorės sujudo ir puolė ant manęs. Regina stojo manęs ginti ir mudvi, pagrasinusios, kad visas sugrūsime į tą jų mėšlą, nuvijome nuo laužo. Vakare, atėjus brigadininkui, jos viską papasakojo. Brigadininkas taip pat buvo totorius ir apie įvykį pranešė direktoriui. Šis man paskyrė bausmę – pavasarį vieną mėnesį ganyti karves. "Kad būčiau žinojusi, jog būsiu taip nubausta, visas šešias totores būčiau sugrūdusi į tas išmatas, kad man jos daugiau nedergtų ant kelio",– pasakiau direktoriui.

Regina taip pat nenorėjo dirbti su totorėmis, todėl vieną dieną, anksti išėjusi iš darbo, pro kontorą grįžo namo. Direktorius pamatė ir ją taip pat nubaudė – vieną mėnesį ganyti karves. Buvo birželio mėnuo. Ganome mudvi tas karves: nugename į svetimo kolchozo dobilus, o pačios sulipame į medžius ir laukiame, kol karvės paės. Direktoriaus pagrasino, kad jeigu karvės sumažins pieną, tai dar mėnesį teks ganyti, todėl mes stengėmės. Tų dobilų buvo gal 100 ha, o karvių tik 42. Primilžis pakilo, melžėjos buvo patenkintos, kad gerai uždirba.

Urale birželis, liepa ir rugpjūtis labai karšti – iki 46 laipsnių, kartais pakyla net iki 50-ies. Jokio vėjelio, oras mirguliuoja, net paukščiai miškuose išsislapsto. Žiemą šaltis siekia 40-50 laipsnių. Esant 40 laipsnių, į darbą eiti nereikia. Tik apie pietus, šalčiui sumažėjus, išeidavome dirbti. Geras darbas buvo karvėms vežti silosą. Užeini į tvartą, apšyli. Urale sniego prisninga daug. Kai sninga – šaltis sumažėja iki 28-30 laipsnių. Kai kuriais metais prisninga per 1,5 m sniego. Sniegas purus – varna klimpsta. Atodrėkių nebūna. Balandžio mėnesį sniegą pradeda leisti ir leidžia labai greitai, tik kur atšlaitėse dar išbūna iki birželio pabaigos.

Lengvų darbų Urale moterims ir merginoms nebuvo. Žiemą darbas miške, pavasarį mėšlas mėžti ir dirbti po 14-15 val. be poilsio dienų. Tai bulves sodinti, tai iš avižų ir miežių usnis ravėti: norma – vienas ha. Viskas rankomis. Duoda darbines pirštines, ir ravėk. Kartais padarome normą, o kartais ir ne. Pabaigus pavasario darbus, vieną mėnesį dirbame po 10 valandų. Prasidėjus laukų valymo darbams, viskas grįžta į senas vėžes – vėl po 14-15 val. per parą. Ir taip kol nuimamas derlius.

1951 m. užsiauginome tris viščiukus. Rudenį papjovėme ir visą mėnesį valgėm. Mama įdeda vieną sparnelį ir išverda barščius. Sparnelio smaigalį suvalgau namie, o storesnį galą įsidedu pietums. Kai prasigyvenome, nusipirkome keturias geras ožkas ir separatorių. Pieną separuodavome. Turėjome sviesto ir grietinės. 1955 m. užsiauginome dvi dideles kiaules – turėjome mėsos. Tėtė sugalvojo statyti namą. Parinko statybai medžius prie biržės, kur geriausi. Mudvi su mama nuėjusios net 54 medžius paguldėme. Nieko nesiklausėme – mums tinka – ir pjauname.

1955 m. komendantas leido mums vienam mėnesiui važiuoti į Lietuvą. Važiavome mudu su tėte. Mama liko namuose su mano pusseserė Onute, kuri buvo atvažiavusi iš Lietuvos į svečius.

Lietuvoje pasisvečiavome gerai. Reikėjo grįžti atgal. Sugrįžę sužinojome, kad mūsų statybai paruoštus medžius direktorius paėmė išlaužtai kūdros užtvankai atstatyti. Tėtė lauktuvių parsivežė geros naminės. Atėjus direktoriui, gerai jį pavaišino, ir jis už paimtus medžius grąžino dar daugiau – dvi traktoriaus priekabas rąstų.

1956 m. pasistatėme naują namą ir tvartą. Ten buvo mada stogą dengti lentomis. Abiejuose lentos šonuose reikėjo išobliuoti griovelius vandeniui nubėgti. Padedi dvi lentas, o trečią ant jų užvoži. Stogas buvo labai sunkus. Žiemą nuolat reikėjo nukasti sniegą, kad neįlūžtų.

Statėme namą, turėjome karvę. Kartą atvažiavo komendantas, pasišaukė tėtę ir sako: "Parduok karvę arba nestatyk namo. Jei nepaklausysi, išvešime tave ten, kur duonos nekepa ir baltosios meškos gyvena". Teko parduoti karvę ir įsigyti penkias ožkas. Gyvenome gerai.

1956 m. pas mus į svečius atvažiavo mano pusbrolis, pusseserė ir mamos pusseserės vyras. Jie padėjo įrengti namą. Sudėjo langus, grindis, lubas, pastatė tvartą. Gyventi tapo gera, šilta, šviesu, švaru. Lietuviškai padainuodavome. Rusai klausėsi mūsų dainų ir gyrė, kad mums gerai

gyventi. "Jūs ir į Lietuvą nenorėsite grįžti",– sakė jie. "Tik tegul duoda laisvę – tuojau pat išvažiuosime",– buvo mūsų atsakymas.

Rusai buvo nuolatiniai pinigų skolintojai. Pasiskolina kartą, kitą ir neatiduoda. Dar pasako: "Lyg jūs neturite, kad prašote atiduoti? Jūs turite, o mes neturime". Vienas rusas pasiskolinęs ilgai skolos neatidavė. Kartą tėtė nuėjo į baraką pas vieną ruselį, kuris padėjo parvežti malkas. Jis nunešė jam pusę litro ir lašinių. Ruselis apsidžiaugė, kad turės ką valgyti. Pas jį tuo metu buvo atėjęs ir skolininkas rusas. Jis pradėjo prie tėtės kibti, kam aš pasakiusi apie skolą jo žmonai. "Atiduok skolą, ir apie tave niekas nekalbės",– atsakė jam tėtė. Rusas pradėjo grasinti ir koridoriuje pradėjo tėtę mušti, bet tėtė, parmetęs jį ant žemės, gerai apkumščiavo ir, parėjęs namo, apie tai papasakojo mums. Aš jau ruošiausi miegoti, tik staiga, bumt į sieną plyta ir nukrito netoli lango. Aš greitai už šautuvo ir basa pro duris. Suspėjau du kartus iššauti. Išgirdęs šūvius, atbėgo su šautuvu kaimynas. Skolininkas parbėgo namo išsigandęs, o rytojaus dieną nuėjo pas direktorių atsiskaityti ir iš mūsų kaimo išdulkėjo, taip ir neatidavęs skolos. Su rusais visada reikėjo kovoti.

"LAISVI ŽMONĖS"

1958 m. mes su tėvais gavome pasus. Dabar mes buvome laisvi žmonės. Aš ir mano pusseserė nesutarėme su ūkio direktoriumi, nes jis iš mūsų labai daug norėjo gauti. Prašiau tėvų, kad mane ir pusseserę išleistų važiuoti į Lietuvą. Leido. 1959 m. rugpjūčio mėn. išvažiavome.

Tačiau Lietuvoje manęs neregistravo. Parašiau pareiškimą, kad priregistruotų pas dėdę. Pasakė, kai bus posėdis, apsvarstys. Liepė ateiti ir man. Į posėdį atėjome su dėdiene. Ten buvo trys rusai – majorai ir pulkininkai ir 10 lietuvių. Manęs paklausė, už ką išvežė. Pasakiau, kad už nieką. Namus sudegino ir išvežė. Pirmininkas paklausė, ar turėjau brolių. Atsakiau, kad turėjau tris. "Kur jie dabar?"– paklausė. Atsakiau, kad buvo partizanai ir žuvo. Nustebo. "Tai kaip čia dabar? Broliai buvo partizanai, o tave su tėvais išvežė. Kokie partizanai jie buvo?" Atsakiau, kad jie buvo Lietuvos partizanai ir kariavo su stribais ir rusais. Pirmininkas pradėjo aiškinti ir įrodinėti, kad jie buvo Lietuvos priešai. "Ne priešai buvo. Jie

kovojo už lietuvius, nenorėjo rusų ir žuvo",– paprieštaravau aš. Viena moteris iš posėdžiaujančių paklausė, kokia brolių pavardė. Pasakiau, kad Prajarai – aišku girdėta pavardė. Pirmininkas pasakė, kad mane priregistruoti nėra ploto. "Tegul visi rusai išvažiuoja iš Lietuvos ir atsiras ploto. Tada mes, visi lietuviai, grįšime į Lietuvą. Rusai sočiai pavalgė sviesto, lašinių, apšilo Lietuvoje ir tegul važiuoja į savo Rusiją",– išrėžiau aš. Visi rusai tuojau sujudo, kai tai paminėjau. "Ką ji sako?"– klausė pirmininko. Tas tyli ir neišverčia mano pasakymo, bando dar kažko klausti. "Jei jūs neverčiate, tai aš išversiu į jų kalbą",– sakau jam. Tarybos nariai tyli, klauso, kas čia bus, niekas nieko nesako. Aš atsigręžiau į tuos tris rusus ir rusiškai sakau: "Jūs Lietuvoje pavalgėte gerai, kiek norėjote, apšilote ir dabar važiuokit į savo Rusiją, o mes, lietuviai, grįšime į Lietuvą, ir bus mums plotas gyventi". Kaip šoko rusai įrodinėti, kad jie mus išlaisvino. "Nuo ko jūs mus išlaisvinot?! Nuo mėsos ir duonos tai tiesa – išlaisvinot mus. Ir kiek jūsų ta laisvė mums kainavo. Tūkstančiai senelių ir vaikų mirė nuo jūsų laisvės",– karščiavausi aš. Pirmininkas suriko ant

❒ Elzė Prajaraitė su kumele Grafiene. Uralas, Kunguro r., kolchozas "Istok"

manęs, kad per 24 valandas iš Marijampolės išvažiuočiau. "Ne tu mane paleidai, ne tu mane ir išvarysi. Norėsiu būsiu, norėsiu išvažiuosiu",– atsakiau jam ramiai. Ruseliai sėdėjo įtūžę net raudoni. Labai jau įsižeidė. Taip manęs Lietuvoje ir nepriregistravo.

Kai išėjome iš posėdžio, dėdienė buvo net išbalusi iš išgąsčio. Sako: "Kaip tu šitaip galėjai sakyti – ir nebijojai?" Atsakiau, kad ką reikėjo sakyti, tą ir sakiau.

Lietuvoje išbuvau du mėnesius. 1959 m. lapkričio 7 d. buvau jau Urale – "namie" – Permės sr., Kunguro r., tarybiniame ūkyje "Istok". Man pasiūlė darbą gyvulininkystėje brigadininke, bet aš nesutikau. Norėjau dirbti su arkliu. Nedavė. Tada niekur nėjau dirbti. Gaminau sau žiemai dviejų metrų ilgio beržines malkas. Padariau 35 kubus, suvežiau namo, supjausčiau ir sukapojau. Kai turėjau laisvo laiko, ėjau medžioti. Mūsų direktorius Vasil Vasiljevičius Kozlov suprato, kad manęs neįveiks savo principu.

Mėnesį dirbau kalvėje pas tėtę pagalbine darbininke, o vėliau, kaip aš ir norėjau, davė arklį vardu Kumyras – vieni kaulai ir oda. Vežiau silosą ir iš miško malkas. Susitariu su kuria melžėja – ji mano arkliui duoda puskibirį miltų, o aš jai – daugiau siloso. Arklys kasdien ėjo geryn. Kad jo nenuvarginčiau – nevaikiau. Visur žingsniu. Siloso, šieno, miltų ir avižų ėdė kiek norėjo. Visi darbininkai žiemą dirbo aštuonias valandas, o aš devynias. Po aštuonių mėnesių arklininkas to arklio nepažino – taip jis buvo atšertas. Po metų jį iš manęs paėmė.

Reikėjo vežti pieną į pieninę už 12 km. Man davė didelį baltą arklį, vardu Vichris. Jo priekinės kojos buvo pažeistos, sutinusios ir guzuotos. Mūsų gyvulių gydytojas buvo geras žmogus, mėgėjas išgerti. Aš jo paprašiau maišelį sėmenų ir pusę litro kamparo tepalo. Už tai pažadėjau jam puslitrį degtinės. Ištepusi kamparo tepalu, pakaitomis dėjau karštus sėmenis arba acto kompresus arkliui ant kojų. Buvo pavasaris, arklį leido laikyti kluone. Po mėnesio gydymo arklio kojos buvo beveik sveikos. Vichris buvo labai gudrus ir prie manęs labai priprato. Kasdien duodavau po riekelę duonos. Palepindavau ir cukrumi. Jeigu jam pasisekdavo ištrūkti iš arklidžių,– ateina prie mano namų, stovi ir žvengia. Aš išeinu, išnešu duonos, cukraus gabalėlį, o jis palaukdavo, kol susitvarkiusi eidavau į darbą. Ir eidavome abu drauge. Jei susirgdavau ir į darbą neidavau, kitas

žmogus su juo nesusitvarkydavo. Dažniausiai vedant kinkyti, pabėgdavo, ir kelias dienas jo negalima būdavo pagauti.

Vasarą vežiau karvėms žalią pašarą, dobilus, vikių ir avižų mišinį ir ropes. Po metų, man sutikus, Vichrį iš manęs paėmė, o man davė geresnę – stambią, juodą su žvaigžde kaktoje, penkių metų kumelę, vardu Grafienė. Ji lengvai paveždavo toną žalio pašaro. Su ja dirbau trejus metus – kol išvažiavau į Lietuvą. Ji buvo geriausia iš visų arklių. Galėjau ramiai laukuose miegoti – ji prie manęs nieko neprileisdavo, nei žmogaus, nei šuns, nei varnos.

Rusijoje išgyvenau 21 metus, 1 mėnesį ir 18 dienų. Per tą laiką visko buvo: ir laimių, ir nelaimių, bet Dievas gelbėjo. Gal daug padėjo tai, kad buvau drąsi. Tėtė ir mama taip pat buvo drąsūs, nieko nebijojo. Net vilkus sutikę, neišsigąsdavo. Vilkai nuo mūsų traukėsi. Turint peilį, galima atsiginti ir nuo lokio. Aš buvau medžiotoja, turėjau šautuvą ir leidimą medžioti. Neteko nušauti nei meškos, nei vilko, tik lapes, kiškius ir kurtinius, o kai jau turėjome sočiai pavalgyti – medžioti nėjau. Šiaip eidavau pasigrožėti gamta. Labai gražios būdavo kurtinių vestuvės, Mačiau kaip gražiai jie šoka pievelėje, uodegas išpūtę. Tarsi kokios apeigos.

1966 m. – paskutinis atsisveikinimas su rusais. Ruošėmės važiuoti į Lietuvą. Namą pardavėme. Iš Uralo į Lietuvą išvažiavome 1966 m. spalio 14 d., o 18-ą jau buvome Lietuvoje. Išvažiuojant jau buvo šalta, balos užšalę. O Lietuvoje dar kone vasara – laukuose ganėsi gyvuliai.

MANO BROLELIŲ LIKIMAS

Turėjau tris brolius – visi trys buvo partizanai ir visi trys žuvo.

Petras Prajara-Berželis ir Kazys Urbonas-Klevas iš Dambravos k. (Igliškėlių vls., Marijampolės aps.) kartą važiavo per Dambravos kaimą ir susitiko su aštuoniais stribais. Klevui peršovė abi kojas ir jis, negalėdamas paeiti, susisprogdino granata. Berželiui sprogstama kulka pataikė į pilvą, žemiau juosmens ir išdraskė žarnas. Jis buvo labai stiprus ir sužeistas dar nubėgo porą kilometrų į mišką, ten išbuvo apie vienuolika valandų. Pasiruošęs laukė, kada atsivys stribai, tačiau jie į mišką nėjo. Vakare, šautuvą paslėpęs miške ir pasiėmęs tik dvi granatas, nuėjo į Damb-

ravos k. pas Valiukevičių. Valiukevičiai pranešė Smalinyčios k. gyvenantiems Gelčiams. Gelčienė – tėtės sesuo – atėjo pas mus. Nuo Berželio sužeidimo jau buvo praėję 24 valandos. Mama su teta Gelčiene nuvažiavo jo parsivežti. Atvežė į Dambruvkos k., prie piliakalnio, ir ten apsistojo, nes į namus vežti bijojo.

Mes namuose jau negyvenome – slapstėmės. Tėtė buvo kalėjime. Mano broliai su kitais vyrais laukė atvežamo Berželio. Buvo plačiai išstatyta sargyba. Mano vyriausias brolis Juozas-Erelis ir Vincas-Meteoras apžiūrėjo žaizdą ir pasakė, kad Berželis tuojau mirs. Aš dar nebuvau atėjusi, o Berželis vis klausė, kur sesuo. Man atėjus, labai apsidžiaugė. Kreipėmės į Igliaukos gydytoją Trimakienę. Ji viską išklausinėjo ir pasakė, kad jau per vėlu, prasidėjusi gangrena ir net operacija nieko nepadėtų. Berželis paprašė, kad parvežtume jį namo.

❒ Vincas Prajara-Meteoras

Namuos negyvenome nuo tėtės suėmimo. Tėtę suėmė 1945 m. balandžio mėn., prieš Šv. Velykas, jis kalėjo Marijampolės kalėjime. Namie baisu, naktis, nieko iš toto nematyti, gali ir stribai su rusais užpulti. Nepaisant to, paskutinį Berželio prašymą įvykdėme – jį parvežėme, nors mums gal būtų tekę ir mirti.

Sargyba buvo išstatyta toli nuo namų. Prieš mirtį Berželis broliams pasakė: "Matot, mudu su Klevu gyvi nepasidavėme".

Parašysiu apie Urbonų šeimą. Jų tėvas buvo miręs. Urbonienė gyveno su trimis vaikais: vyriausiuoju Petru, Albina ir Kaziu. Buvo labai gera audėja, gražiausius raštus išausdavo. Albina linko į meną; gražiai piešė, siuvinėjo, buvo gera siuvėja – dailininkė. Petras ir Kazys ūkininkavo. 1944 m. liepos mėn. Petras su vokiečiais pasitraukė į Vakarus. Albina ištekėjo, tapo Vasiliauskienė. Užaugino dukrą Gražiną ir sūnus Petrą, Bronių ir Algį.

Partizanų vadu tuo metu pas mus buvo mokytojas iš Plutiškių Demikis-Eumas. Mačiau, kaip 1945 m. balandžio mėn. buvo prisaikdinami Berželis ir Klevas.

1945 m. gruodžio mėn. Živavodės k., tarp dviejų ūkininkų Tamošiūno ir J.Alaburdos, partizanai susidūrė su rusais ir stribais. Buvo didelė pūga, už kelių žingsnių nebuvo matyti žmogaus. Įvyko kautynės. Mano broliui Juozui Prajarai-Ereliui kulka nukirto šlaunikaulį virš kelio. Jį nuvežė į Kauną, į Raudonojo Kryžiaus ligoninę. Broliui Vincui Prajarai-Meteorui peršovė dešinę krūtinės pusę. Kulka pataikė į speneli ir perėjo per plaučius, bet į ligoninę jie nevažiavo – gydėsi Meškėnų kaime, netoli Marijampolės, pas dėdę Vincą Montvilą.

Iškilo pavojus, kad Raudonojo Kryžiaus ligoninėje Erelį gali susekti ir suimti. Jam pabėgti padėjo viena seselė. Atvežę į Skriaudžius, pranešė Geležinio Vilko Vytauto kuopos vadui Demikiui-Eumui, kuris išvažiavo Erelio parsivežti. Deja, prie Plutiškių, patekę į pasalą, Eumas ir seselė žuvo. Į Geležinio Vilko būrį Erelį parvežė vėliau. Ir Meteoras, ir Erelis pasveiko. Po kiek laiko Meteorą ir Juozą Skaržinską-Dramblį perkėlė į Prienų šilą.

1947 m. Apynio būrys buvo užėjęs pas ūkininką Mieldažį. Iš jo išėjo dar tamsoje ir nuėjo į Šilavoto vls., Pašlavančio k. – į palias. Trijų Karalių rytą juos apsupo rusai ir stribai. Partizanai gindamiesi traukėsi gilyn į mišką. Jų buvo tik septyni, o rusų daug. Vėliau aš gavau iš Lietuvos nuo vieno žmogaus (jo parašas buvo neįskaitomas) laišką, kuriame jis rašė, kad ten buvo ir viską apie Erelio žuvimą žino. Partizanams traukiantis, Erelis liko sulaikyti rusų. Tada žuvo Kučinskas-Vampyras, vado Kučinsko-Apynio pusbrolis. Erelis, iššaudęs visus šovinius, prisileidęs arti savęs

❒ Vincas Prajara-Meteoras ir Juozas Prajara-Erelis

rusą su šunimi, susisprogdino. Sprogimas Ereliui nunešė galvą, o rusui – kojas.

Meteoras žuvo 1947 m. liepos mėn. Prienų apylinkėse. Apie tai mums į Uralą parašė laiške iš Lietuvos. Mes tada iš kalėjimo buvome jau paleisti. Tai buvo 1947 m. lapkričio mėn. Mums buvo didelis smūgis ir sielvartas, kad neliko nė vieno brolio, o tėvams sūnų. Broliai žuvo jauni: Berželis – 19 metų, Erelis – 25 metų, Meteoras – 23 metų. Man, jauniausiai iš visų, teko sunki dalia Rusijoj, katorgoj ir tremtyje.

1963 m. mirė mano vyras Jonas Stankevičius. Likau našlė. Kaip laimės nėra, taip nėra. Tėvai mirė Lietuvoje: tėtė 1975 m. gruodžio 20 d., mama 1979 m. balandžio 2 d.

Prisiminimus spaudai parengė Bonifacas Ulevičius

SLAPYVARDŽIŲ-PAVARDŽŲ RODYKLĖ

Apynys (vėliau Ainis) – Pranas Kučinskas, g.1918 m. Penkinių dvare, Keturvalakių vls., Vilkaviškio aps. 1945 m. pradžioje įsitraukė į partizaninį judėjimą slapyvardžiu Klevas. Prisidėjo prie Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės

įkūrimo. Buvo rinktinės ūkio skyriaus viršininkas, vėliau – kuopos vadas. 1946 m. pabaigoje perkeltas į Šarūno rinktinę ir paskirtas rikiuotės skyriaus viršininku, o 1947 m. vasario mėn. – rinktinės vadu. Rugpjūčio mėn., perdavus Šarūno rinktinę Dainavos apygardai, perkeltas į Tauro apygardoje naujai sukurtą Kęstučio rinktinę ir paskirtas jos vadu. Žuvo išduotas 1947 12 26 Sardokų k., Vilkaviškio vls.

Berželis – Petras Prajara, g.1926 m. Pavasakės k., Igliškėlių vls., Marijampolės aps. 1945 m. pavasarį įstojo į partizanų gretas, į Eumo būrį. Gegužės 22 d. Dambravos k., Igliškėlių vls., kautynėse su stribais buvo sunkiai sužeistas ir kitą dieną mirė.

Dramblys – Juozas Skaržinskas, g.1927 m. Liepynų k., Marijampolės vls. Gyveno Panasupio k. Igliškėlių vls. 1945 m. vasario mėn. paimtas į Igliškėliuose organizuojamą stribų būrį, iš kurio, tuoj pat su ginklais išėjo į partizanus. Kovojo Eumo būryje, Vytauto (Apynio) kuopoje. 1947 m. kovo mėn. perkeltas į Birutės rinktinės Žiedo kuopą. Nuo spalio mėn. ėjo antrojo būrio vado pareigas. 1948 m. pradžioje buvo pakeltas į grandinius ir iki kovo mėn. ėjo kuopos vado pareigas. 1948 m. gegužės mėn., baigęs antrosios mokomosios kuopos laidą, buvo pakeltas į jaunesniuosius puskarininkius. 1948 06 26, susidūrus su priešu, buvo sužeistas ir suimtas. Metų pabaigoje buvo nuteistas 25 m. katorgos. Grįžęs gyveno Kaune. Mirė 1995 12 08.

Erelis – Juozas Prajara, g.1921 m. Pavasakės k., Igliškėlių vls. 1945 m. pavasarį įstojo į partizanų gretas – Eumo būrį. Gruodžio mėn. buvo sunkiai sužeistas. 1947 01 06 kautynėse su rusais ir stribais Pašlavančio k., Šilavoto vls., nenorėdamas pasiduoti gyvas, susisprogdino.

Eumas-Almas – Jonas Demikis, g.1915 m. Kuktiškių k., Sasnavos vls., Marijampolės aps. Mokytojas. 1945 m. pavasarį Sasnavos vls., Varnabūdės miške organizavo partizanų būrį, kuriam vadovavo. Būriui išaugus iki kuopos, laikinai ėjo kuopos vado pareigas. Žuvo, patekęs į pasalą, 1946 m. vasario mėn. Plutiškių k., Šilavoto vls.

Klevas – Kazys Urbonas, g.Dambravos k., Igliškėlių vls., Marijampolės aps. 1945 m. pavasarį įstojo į partizanų gretas, į Eumo būrį. 1945 05 22 mūšyje su stribais Dambravos k. sužeistas susisprogdino.

Meteoras – Vincas Prajara, g.1923 m. Pavasakės k., Igliškėlių vls., Marijampolės aps. 1945 m. pavasarį įstojo į partizanų gretas, Eumo būrį. Buvo paskirtas į Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės 4 kuopos pirmą būrį skyrininku, o vėliau – būrininku. 1947 m. pradžioje jam buvo suteiktas grandinio laipsnis. Žuvo išduotas 1947 07 17 bunkeryje, Ašmintos k., Prienų vls. 1950 m. rudenį apdovanotas Laisvės Kovos Kryžiaus Pasižymėjimo lapu (po mirties).

Vampyras – Kostantas Kučinskas, g.1923 m., gyvenęs Vilniuje. Žuvo 1947 01 06 Pašlavančio k., Šilavoto vls.

Sudarė Bonifacas Ulevičius

PAMINKLAS TREMTIES IR LAISVĖS KOVŲ AUKOMS

ŠAKIŲ RAJONAS, KRIŪKŲ APYLINKĖ, GERDŽIŪNAI

Sovietų okupacijos metais iš visos Lietuvos, taip pat ir iš Šakių krašto buvo tremiami, į kalėjimus grūdami nekalti žmonės. Drebino kraštą žmonių skausmas, dejonės. Vienas tremtinių surinkimo punktų buvo vadinamoji Pamplionė Kriūkų apylinkėje, Gerdžiūnų kelių sankryžoje. Čia buvo surenkami viso valsčiaus žmonės ir atsisveikindavo su giminėmis, kaimynais ir gimtuoju kraštu. Iš čia visus kartu vežimais ir sunkvežimiais veždavo į Pilviškių geležinkelio stotį. Tūkstančiai geriausių žmonių, ūkininkų, mokytojų, inteligentų buvo ištremti iš savo krašto. Mūsų šviesuolių keliai nusidriekė taigos, amžino įšalo žemėje.

Šiame krašte gyveno ir mokytojavo Liucijos Dumčiūtės-Pociūnienės senelis, žmonių dar ir dabar geru žodžiu minimas Petras Dumčius. Jos tėvelis Liucijonas Dumčius pagal tėvo mokytojo valią pastatė Eiciūnų pradžios mokyklą, pradėjusią veikti 1937 m. Liucijonas Dumčius rūpestingai tvarkė savo ūkį, rūpinosi mokykla, bet neišvengė tremtinio dalios.

1948 05 22 jo šeimą – dvi mažametes dukras Liuciją ir Eleną, nėščią žmoną – kartu su juo ištrėmė į Sibirą. J.Dumčiuvienė kelionės metu gyvuliniame vagone pagimdė berniuką, kuris vėliau dviejų metukų mirė. Teko išgyventi daug negandų, bado.

L.Dumčius 1958 m. grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Kauno rajone, kadangi tėviškėje namai buvo sugriauti. Jų vietoje stovėjo "Bolševiko" kolūkio fermos. Kažkada dar mokytojo Petro Dumčiaus sodintas 4 ha nuostabus sodas, apsodintas keliomis eilėmis eglių, buvo suniokotas ir išraustas.

Tik 1964 m. Liucijonas Dumčius gavo leidimą prisiregistruoti. Mirė 1975 m., būdamas 82 metų amžiaus, taip ir nesulaukęs laisvės.

Vyriausios dukros, 1948 m. tremtinės Liucijos Dumčiūtės-Pociūnienės iniciatyva iš kraštiečių suaukotų lėšų Gerdžiūnų kelių sankryžoje pastatytas paminklas tremties ir laisvės kovų atminimui.

❒ Paminklo atidengimo iškilmės. 1996 06 14. Vido Venslovaičio nuotrauka

1996 m. birželio mėn.14 d., Gedulo ir Vilties dieną, buvo paminėtos 55-osios metinės nuo didžiųjų trėmimų pradžios, atidengtas ir pašventintas tautodailininko Vido Cikanos apdorotas laukų akmuo, tapęs skausmo ir kančios simboliu. Ant stačiakampio formos pakylos paminklo papėdėje išdėstyti akmenys su daugiau kaip 30 kaimų pavadinimais, iš kurių buvo suimti ir ištremti šio krašto žmonės. Skydo fone iškalti kilusio iš Eiciūnų kaimo poeto Prano Lemberto žodžiai:

Grąžinki mus, vaikus artojų,
Į šventą žemę mūs tėvų -
Į žemę laisvą nuo pavojų,
Į žemę kryžių ir žiedų.

1941-1952

tremties ir laisvės kovų aukoms atminti

Aplink iškalti simboliniai kankinių veidai, nutraukti retežiai. Dviejų metrų aukščio paminklą puošia Jeruzalės kryžius.

Robertas Pociūnas

Šio LKA skirsnio idėją pasiūlė ***Kęstutis Balčiūnas****, pateikęs ir pluoštelį surinktos medžiagos.*

B

BROLIAI BAGDONAVIČIAI

Kai nepriklausomoje Lietuvoje kaimai kėlėsi į vienkiemius, Aleksas Bagdonavičius su trimis sūnumis – Feliksu (g.1918 m.), Vytautu (g.1920 m.) ir Albinu (g.1928 m.), persikėlė iš Rusių Rago į Ustrinės vienkiemį prie Musės. Čia jie statėsi naujas trobas, sėjo ir rinko laukų derlių, o karštomis vasaros dienomis maudėsi ir žvejojo Musės duburiuose.

Vėliau Feliksas išėjo į Lietuvos kariuomenę, o Albinas mokėsi Čiobiškyje, keliavo į Kernavės piliakalnius, kur tenykštis mokytojas Juozas Šiaučiūnas buvo ne tik geležinį vilką pastatęs, bet ir muziejų įkūręs.

1940 m. birželio 15 d. iš rytų atidardėję tankai atvežė raudonas vėliavas ir ardė, griovė viską ne tik Lietuvos kaimuose, bet ir žmonių širdyse. Visi Čiobiškio mokytojai ir Kernavės mokyklos vedėjas Juozas Šiaučiūnas su šeimomis buvo suimti ir išvežti į tolimus kraštus. Todėl, kai 1944 m. vasarą raudonoji armija vėl per Lietuvą žygiavo į vakarus, o paskui ją slinko ir komunistų partija su NKGB-NKVD, lietuviai vėl sukluso: kas bus? O dar nejaukiau pasijuto jauni vyrai, pašaukti į raudonąją armiją. Eisi – žūsi, neisi – kalėjime supūsi! Ir rinkosi vyrai trečią kelią: į mišką!

Čiobiškio parapijos Janionių kaime pas Juozą Kupčiūną apsistojo Jonas Misiūnas-Žaliasis Velnias. Nuėjo ten ir Feliksas-Barsukas. Jis skiriamas būrio vadu. O Vytautas-Topolis – Žaliojo Velnio štabo raštininku.

Į veiklą įtraukiamas ir jauniausias Albinas, Čiobiškio progimnazijos moksleivis. Jis veikė Vingio slapyvardžiu, priklausė Česlovo Tveragos-Vilko kuopos štabui. Rinko žinias apie stribų judėjimą, apie žuvusius partizanus, nešdavo į bunkerius maistą, eidavo į sargybą, sutikdavo iš toliau atvykstančius partizanų ryšininkus, o žinančius slaptažodį vesdavo į štabą.

Musninkų ir kitų valsčių stribai partizanų bijojo, todėl Čiobiškio apylinkėse partizanai veikė beveik atvirai. Žaliojo Velnio Didžiosios

Kovos štabas vis laikėsi Juozo Kupčiūno namuose. Bet 1944 m. pabaigoje į Musninkus atvyko NKVD įgula. Tada Žaliojo Velnio štabas persikėlė į Čiobiškio vaikų namus, o broliai Feliksas ir Vytautas Bagdonavičiai įsirengė slėptuvę Musės atšlaitėje.

1945 m. kareivių padedami, labai suaktyvėjo Musninkų stribai. 1945 m. kovo 27 d. partizanus ištiko skaudi nelaimė. Buvo užtikta Didžiosios Kovos štabo būstinė Čiobiškio vaikų namuose, žuvo štabo viršininkas Jonas Markulis-Vaiduoklis, Juozas Marcinauskas, Mykolas Tveraga, Survilavičius, o Adomas Lapinskas šoko į Neri ir žuvo tarp ledo lyčių. Štabas išsikėlė į slėptuvę Janionių kaimo kalvose, o broliai Feliksas ir Vytautas Bagdonavičiai bei Česlovas Tveraga išsikasė slėptuvę prie pat Musės. Į ją reikėjo įeiti beveik iš pačios upės.

Čia broliai Feliksas ir Vytautas ir žuvo – nusižudė apsupti 1945 m. liepos 10 d. Juos palaidojo Čiobiškio parapijos kapinėse. Tėvus ištrėmė į Igarką, iš kur į Lietuvą jie grįžo 1955 m.

1951 m. gegužės 15 d., savo 23-ąjį gimtadienį, buvo suimtas Albinas Bagdonavičius. Vorkutoje dirbo anglies kasykloje, tapo invalidu. 1956 m. liepos 16 d. išleistas iš lagerio. 1959 m. grįžo į Lietuvą.

Tėvas Aleksas Bagdonavičius mirė 1962 m., o jo žmona – trijų partizanų motina – mirė 1967 m. Abu palaidoti Širvintų parapijos kapinėse.

Viktoras Alekna

BERŽINIŲ ŠEIMA

Su raudonaisiais okupantais Lietuvoje kovojo ištisos šeimos. Onos ir Petro Beržinių šeima Šilalės rajone, Vaičių kaime turėjo 9 ha žemės ir augino 10 vaikų: 6 sūnus ir 4 dukras. Tai buvo ramūs, darbštūs žmonės. Motina tikėjo Lietuvos išlaisvinimu ir patarė sūnums netarnauti rusų armijoje. Savo ūkyje ji priglaudė besislapstančius nuo raudonojo teroro.

Prieš okupantus kovoti išėjo penki broliai Beržiniai: Petras (g.1920 m.), Antanas (g.1924 m.), Juozas (g.1926 m.), Povilas (g.1927 m.), Kazimieras (g.1928 m.).

1948 m. rugpjūčio 28 d. Beržinių sodybą apsupo rusų kariuomenė. Slėptuvėje radę Kazimierą Beržinį kareiviai mušė ir spardė. Jaunuolis pabėgo ir puolė į šulinį. Ištraukę atgaivino. Suėmė ir brolį Juozą. Abu surišo ir išvežė į Šilalę. Sumuštą tėvą numetė patvoryje. Partizanų

sesę Teodorą surišo ir paliko daržinėje. Iš Beržinių sodybos į Šilalę surištą nuvežė ir partizano poeto Mečislovo Dargužo-Aro seserį Palmyrą Dargužaitę-Geštautienę. Areštuotuosius iš ten nugabeno į garsiąją Tauragės kankyklą – Šūbartinę. Juozą Beržinį ir Palmyrą Dargužaitę Vilniuje nuteisė ir išvežė į Vorkutos lagerius. Kazimierą Beržinį po tardymų "užverbavo" ir paleido sekti partizanus. Jaunuolis apie tai pasisakė partizanams. Šie kurį laiką jį slapstė. Vėliau jis įstojo į partizanų būrį ir kovojo daugiau nei trejetą metų. Žuvo Kazimieras Beržinis-Algirdas 1952 m. liepos 28 d. Tauragės r., Pagrįžupio k., Sutkų miške.

Antanas Beržinis dirbo traktorininku, bet kai saugumas ėmė jį persekioti už brolius, išėjo pas partizanus. Antanas Beržinis-Dobilas žuvo 1948 m. per apmokymą sprogus granatai.

Povilas Beržinis apsigyveno Nevočių k., globojo mirusių tėvo giminių našlaičius vaikus. Jį suėmė ir tardė Šilalėje. Užmigus sargybiniui – stribui, jaunuolis iš Šilalės kalėjimo pabėgo ir tapo partizanu sl.Ąžuolas. Kovojo kartu su broliu Kazimieru. Povilas žuvo 1950 m. Deblių k. prie Jurgio Petkaus klėties. Susišaudyme dalyvavęs stribas nuplėšė nuo jo drabužius ir pats apsirengė.

Petras Beržinis vedęs gyveno atskirai. Jį areštavo, kankino Šilalėje ir Tauragės Šūbartinėje. Paleido. Petras išėjo pas partizanus. Lašiškės kaime slapstėsi ir jo žmona Genovaitė Beržinienė. Į sutartą vietą Genovaitė nešė vyrui maistą. Enkavedistai buvo suruošę gaudynes. Jie sugavo nėščią Genovaitę Beržinienę, virve už kaklo pririšo prie arklio ir vilko, kol užkankino. Petras Beržinis žuvo 1951 m. Graužų miške, prie Romės Lauko kaimo, Ūksienės sodyboje. (Pasakojama, kad Petrą ir Genovaitę Beržinius dar gyvus užkasė į žemę.)

Aktyvūs partizanų rėmėjai ir ryšininkai buvo ir kiti Beržinių šeimos nariai. Zofija Beržinytė-Baranauskienė (g.1923 m.) aprūpindavo kovotojus maistu, perspėdavo apie gresiantį pavojų. Kartą, pastebėjusi enkavedistus, ji pranešė partizanams ir būrys pasitraukė, palikęs daug ginklų. Zofija apsirengė elgeta, susidėjo į maišą ginklus ir nunešė juos į saugią vietą. Kartu su tėvais Zofija buvo ištremta į Sibirą, Tomsko sritį. Vėliau Zofija ir brolis Juozas Beržinis grįžo į Lietuvą.

Stasys Beržinis (g.1932 m.) – partizanų ryšininkas – eidavo sargybą, nešdavo partizanams maistą,

pristatydavo jiems uniformas. Motinos dėka išvengė tremties. Mirė 1990 m. Juzefa Beržinytė-Valienė (g.1918 m.), Teodora Beržinytė (g.1919 m.), Ona Beržinytė-Juškienė (g.1922 m.) slapstėsi ir išvengė tremties.

Partizanų pagalbininkė buvo ir Marytė Rudminaitė iš Obelyno k. Jos du pusbroliai – Kazimieras ir Stasys Rudminai – kovojo kartu su broliais Beržiniais Kęstučio apygardoje.

Tokia didvyriška buvo paprastų žemaičių – Beržinių šeima. Tokių šeimų mūsų tėvynėje buvo nesuskaičiuojamai daug.

Kęstutis Balčiūnas

I

STASĖ IRTMONAITĖ
1923-1947

Gimė Šilalės valsčiuje, Jucaičių kaime. Slapyvardis Aušrelė. Kovojo Kęstučio apygardos trečios kuopos pirmame būryje.

Irtmonai – garsi Šilalės apylinkės partizanų šeima. Du Stasės broliai – Aleksandras ir Mečislovas Irtmonai – jau buvo partizanai, kai į kovotojų eiles įstojo ir sesuo. Ji buvo paskirta mokytojauti į pradžios mokyklą, bet savo paskyrimą perleido klasės draugui, turėjusiam šaukimą į kariuomenę (mokytojų į okupacinę armiją neėmė).

Mečislovas Irtmonas-Žiogas žuvo Alijošiškės miške prie Pagramančio.

1947 m. spalio 26 d. netoli Kaltinėnų įvyko didelis partizanų mūšis su stambiomis rusų karinėmis pajėgomis. Partizanams vadovavo karininkas Simas Kromelis-Perkūnas. Šiame mūšyje ypač pasižymėjo Stasė Irtmonaitė. Kautynės buvo žiaurios. Keturiolika partizanų užėjo pas Šilalės valsčiaus Kiaukų kaimo gyventoją Jurguti išsimaudyti. Juos užpuolė rusų kariuomenė. Sužeidė Vladą Šniaukštą. Jis pasitraukė iš kautynių ir vėliau buvo rastas pelkėje negyvas. Stasei pavyko išsiveržti iš apsupimo. Tačiau, pastebėjusi, kad sužeistas jos brolis Aleksandras-Genys, Stasė grįžo atgal į mūšio lauką. Ji vilko brolį iš apsupties, viena ranka atsišaudydama. Brolis mirė ant sesers rankų. Partizanė nušovė du rusų karininkus, seržantą, šunį ir sužeidė rusų majorą. Pritrūkusi šovinių, paskutinį šūvį paleido sau į smilkinį. Šiose kautynėse dar žuvo Stasys Šaltis-Laibutis, Šilalės gimnazistas Rupšlaukis-Trimitas.

Stasės lavoną įniršę rusai trypė ir spardė. Žuvusių partizanų palai-

kus išniekino Kaltinėnuose, vėliau Skaudvilėje pakasė. Partizanų Irtmonų tėvai savo vaikus slapta išsikasė ir palaidojo Šilalėje, Irtmonų šeimos kape.

Stasės Irtmonaitės nuotrauka neišliko, bet išliko šviesus didvyrių atminimas.

Kęstutis Balčiūnas

K

BROLIAI KAZIULIONIAI

Kur sraunioji miškų sesė Varėnė savo vandenis dovanoja Dzūkijos šilų tėvui Merkiui, nuostabiame pušynų slėnyje, nuo Vytauto Didžiojo laikų įsikūręs Varėnos miestelis.

1941 m. birželio 22 d. Varėnos geležinkelio stotyje stovėjo paruoštas ešelonas žmonėms išvežti. Tik iš Varėnos miestelio į sąrašus buvo įtraukta 17 šeimų. Sutrukdė karas, tačiau vėliau savo sumanymus bolševikai įvykdė su kaupu. Nemažai vyrų pasitraukė į miškus, kovėsi už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Iš jų paminėtini: Bolius Poškus-Naras, Jonas Oškutis-Briedis, Stasys Valickas-Trenksmas, broliai Kaziulioniai: Juozas-Klevas ir Leonas-Karžygys.

Broliai Kaziulioniai augo 7 vaikų šeimoje. Juozas gimė 1919 m., Leonas – 1924 m. Vyresnysis brolis buvo šaulys, todėl 1941 m. ir vėliau, 1944 m., keletą kartų buvo bolševikų tardomas. Kuriantis partizanų grupėms, įsitraukė į ginkluotą kovą. Lietuvos kariuomenės viršilai Jonui Jakubauskui-Rugiui, vėliau tapusiam Dainavos apygardos Merkio rinktinės Valkininkų bataliono vadui, padėjo organizuoti partizanų būrius. Pirmą kovos krikštą gavo prie Miguičionių k. 1945 m. vasarą, per itin didelį partizanų mūšį su NKVD kariuomene. Čia buvo sužeistas – peršauta koja. Draugai iš kovos lauko išvežė. Vėliau buvo paskirtas vadovauti ryšininkams. Už uolumą ir drąsą buvo apdovanotas. Žuvo 1949 m. vasario 17 d. Aukštakalnio apylinkėse su kovos draugu Valentu Sinkevičiumi-Vaidilučiu. Palaidojimo vieta nežinoma.

1947 m., šeimą išvežus į Sibirą, partizanauti išėjo ir brolis Leonas. Tai buvo bene sunkiausi partizanams laikai. Leonas žuvo 1949 m kovo 15 d. Gudžių k. pas ūkininką Bronių Krisiulevičių. Bunkeryje buvo šeši partizanai: grandies vadas Adolfas Gecevičius-Klonis, du broliai Daugirdai, Adomas-Gailius ir Jonas-Kovas, Placidas Jarusevičius-Dainius, Leonas Kaziulionis-Karžygys ir Petras Leikauskas-Ka-

lavijas. Pastarojo sūnus Petras neišlaikęs tardymų kankinimų, atvedė gaują čekistų, kurie apsupę sodybą pareikalavo pasiduoti. Kovoti buvo neįmanoma, todėl, nenorėdami sužeisti pakliūti į priešo rankas, visi šeši partizanai bunkeryje nusišovė. Sodybos šeimininkas buvo nuteistas 25 metams. Žuvę partizanai buvo atvežti į Daugus, išniekinti keletą dienų gulėjo gatvėje, kur buvo NKVD nufotografuoti. Septynios nuotraukos išliko KGB archyve.

1990 m. žuvusių partizanų artimieji perlaidojo partizanus Daugų kapinėse. Iš viso buvo iškasta 25 partizanų ir ryšininkės Anelės Dusevičiūtės palaikai. 1992 m. pastatytas ąžuolinis kryžius. Visiems tose vietose žuvusiems ir palaidotiems partizanams Daugų kapinaitėse sukurtas memorialas.

Vytautas Kaziulionis

P

JADVYGA PUDŽEMYTĖ
1928-1953

Pagal patėvio pavardę – Rupšytė. Gimė Tauragės aps. Kvėdarnos vls. Alkupio k. Mokėsi Šventų pradžios mokykloje ir Laukuvos vidurinėje mokykloje. Dirbo patėvio ūkyje, vėliau laiškininke Žadeikių pašte. Aprūpindavo partizanus reikalingais daiktais, atlikdavo jų užduotis, išsiųsdavo laiškus, pranešdavo jiems apie enkavedistų pasirodymus. Šnipams susekus, išėjo pas partizanus. Slapyvardis Drebulė.

Kovojo Kęstučio apygardos trečios kuopos atskirame Rutenio būryje, kurio vadas buvo Jonas Kentra, kilęs iš Šilalės vls. Užlankio k. Kartu su ja viename būryje kovojo jos pusbrolis Rupšys.

Partizanė žuvo, kaip spėjama, išduota Šilalės rajono Padvarninkų kaime, prie Raudoniaus sodybos. Tada buvo nušautas ir kovotojas Bronius Jankauskas (g.1926 m.), kilęs iš Padvarninkų k. Dar gyvą Drebulę vežė Laukuvos link. Niekino ant grindinio Šilalėje.

Vietiniai žmonės iki šiai dienai prisimena ir gerbia mandagią, nuoširdžią, Tėvynės Laisvės reikalui pasiaukojusią partizanę.

Kęstutis Balčiūnas

IRENA PETKUTĖ
1932-1953

Mes kylame iš ten, kur žemė kruvina.
Neklauskite, kas mes. Mes – laisvė ir kova!
Praeisime visur kaip aidas, kaip daina,
Palaimins ir minės – motulė Lietuva.

Partizanė Neringa

Praėjo jie "kaip aidas, kaip daina", o jų kova atvedė Lietuvą į laisvę. Kas ji, žemaičių krašto Neringa?

Gimė Irena Petkutė Laukuvos valsčiuje, Gulbių kaime, apsišvietusių tėvų šeimoje. Jos senelis Pranas Petkus caro laikais dirbo valsčiaus raštinėje, o tėvas Adomas buvo 5 kaimų seniūnas. Motina Felicija Šulinskaitė-Petkienė dirbo pardavėja. Šeimoje kartu su Irena augo du broliai – Vincas ir Albinas. Vaikus prižiūrėjo samdoma auklė, ūkio darbuose darbavosi pora samdinių. Lietuvą antrą kartą okupavus rusams, tėvą paėmė į filtruojamąjį lagerį, brolį Vincą – į okupantų kariuomenę (jis jau miręs, kitas brolis – Albinas tragiškai žuvo dirbdamas "plačiojoje tėvynėje").

❒ Irena Petkutė-Neringa

Irena mokėsi Laukuvos vidurinėje, kurią baigė 1952 m. Aukšta, liekna, sportiško tipo mergaitė buvo santūri, susimąsčiusi, turėjo neeilinių humanitarinių gabumų. Jos literatūrinis talentas išryškėjo konkursuose ir pogrindžio spaudoje, kurioje bendradarbiavo nuo 1950 m. Jos kovingi eilėraščiai buvo spausdinami partizanų leidiniuose: "Laisvės kovų aidai", "Malda girioje" ir kt.

1952 m. rudenį Irena pradėjo dirbti Medingėnų septynmetėje mokykloje. Naujųjų metų išvakarėse ji susitiko su Žemaičio būrio partizanais, pasakojo, kaip ją tardė saugumiečiai ir pasisakė, kad nemato kito kelio kaip kova už Tėvynės laisvę. Putvinskių kaime, Gečo sodybos bunkeryje, štabo būstinėje prasidėjo nelegalus Irenos gyvenimas. Mergina labai daug dirbo, redagavo ir leido pogrindinę spaudą. Jos posmais buvo užpildyti laikraščių "Malda girioje", "Laisvės balsas" puslapiai. Ji parengė "Laisvės kovų aidų" antrąją dalį ir satyrų

rinkinį "Raudonasis rojus". Irenos bendražygiai buvo apygardos vadas Vladas Montvydas-Žemaitis ir jo adjutantas Bronius Alūzas-Bedalis, kuris merginai buvo ypač brangus.

Laisvės kovos sunkėjo. MGB šnipų tinklas vis labiau smaugė Žemaitijos partizanus. 1953 m. rugpjūčio 23 d. sąsmaukoje prie Lūksto ežero (Telšių r.) pasalūnės kulkos pakirto Žemaitį ir Bedalį. 1953 m. rugpjūčio 29 d., enkavedistams apsupus bunkerį, Neringa paleido pistoleto šūvį į save.

Partizanė Neringa žuvo nesulaukusi savo dvidešimt pirmojo gimtadienio. Kai enkavedistai atvedė tėvą ir paklausė, ar pažįsta daržinėje ant šiaudų išniekintą kūną su pistoletu rankoje, jis pasakė: "Ne tėvas būčiau, jei nepažinčiau savo vaiko. Atiduokite man ją palaidoti". Neatidavė. Irenos kapas nežinomas. Pasakojama, kad užkasta prie stribų būstinės Varniuose, o gal už miesto, laukuose. Tai žino buvę stribai, bet jie, sąžinės balso negirdėdami, tyli.

Tėvynė Lietuva, pamaitinta didvyrių krauju, amžinai gyva.

Medžiagą apie Ireną Petkutę-Neringą surinko Lietuvos gyventojai: A.Šulskytė, Rocevičienė, Kazimieras Petkus (tėvo brolis), A.Bruškytė, o parengė Teresė Rubšytė-Ūksienė.

Š

ŠALČIŲ ŠEIMA

Sename Jucaičių kaime, Šilalės valsčiuje nuo neatmenamų laikų gyveno Šalčių giminė. Petronėlė (g.1901 m.) ir Vincas (g.1888 m.) valdė nedidelį pelkėtos žemės ūkelį. Augino 4 sūnus: Joną (g.1921 m.), Antaną (g.1922 m.), Stanislovą (g.1923 m.) in Bronių (g.1926 m.). Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, Antaną ir Bronių paėmė į rusų kariuomenę, o Stanislovas ir Jonas išėjo į mišką, kur partizanavo jų kaimynai Stasė, Aleksandras ir Mečius Irtmonai.

Po karo, kai iš kariuomenės grįžę broliai Antanas ir Bronius apsilankė kaimo vakarėlyje, Šalčių namus apsupo čekistai. Tėvus ištrėmė į Sibirą. Tėvas netrukus mirė Vorkutoje, motina grįžo į Lietuvą tik 1956 m. ir mirė svetimame kaime. Abu sūnūs, radę išdraskytus namus, išėjo keršyti okupantams – tėvų kankintojams. Partizanavo ir kiti du broliai.

Jonas Šaltys-Smilga sužeistas pateko į nelaisvę Padievyčio kaime. Pririšę prie vežimo, jį nutempė į Šilalę. Nuvežė į Tauragės Šūbartinę, žiauriai kankino: plėšė nagus, badė panages, sulaužė šonkaulius. Kalė-

jo Karagandoje, ten ir mirė 1988 m., nes grįžti į Lietuvą neleido.

Bronius Šaltys-Sakalas žuvo 1947 m. mūšyje su saugumiečiais. Kartu žuvo partizanas Atutis.

Stanislovas Šaltys-Labutis žuvo besiveržda mas iš apsupties Kiaukų kaime 1947 m. spalio 26 d. Tada žuvo Stasė Irtmonaitė ir Aleksandras Irtmonas.

Antanas Šaltys-Šiaučiūnas, būrio vadas, už kurio galvą buvo paskirta stambi pinigų suma, 1952 m. vasario 2 d. žuvo apsuptame bunkeryje Jokūbaičių kaime. Kartu su juo susisprogdino Antanas Armonas-Gediminas. Bunkerį išdavė Mičiurino kolūkio valdžia.

Visi keturi broliai Šalčiai žuvo nelygioje, bet garbingoje kovoje už Lietuvos laisvę. Už tą patį šventą reikalą sveikatą ir gyvybes atidavė tėvai.

Kęstutis Balčiūnas

V

ZOFIJA DANUTĖ VENSKUTĖ-BALČIŪNIENĖ
1926-1990

❒ Zofija Danutė Venskutė-Balčiūnienė

Gimė Tauragės apskrityje, Skaudvilės valsčiuje. Vaikystę ir jaunystę praleido mažažemio patėvio (2 ha) ūkyje Puželiuose. Tarnavo pas ūkininkus Tauragės apylinkėse. Mokėsi Skaudvilės vidurinėje mokykloje, kurioje mokiniai buvo tautiškai-patriotiškai auklėjami. Raudonosios okupacijos pradžioje įsitraukė į rezistencinę veiklą. Talkininkavo Kęstučio apygardos Šalnos rinktinei, aprūpindavo vaistais ir tvarstomąja medžiaga, gabeno partizanų žinias iš vieno būrio į kitą. Turėjo Žibutės slapyvardį. Vykdant užduotis, jai tekdavo kartu su partizanais slapstytis jų bunkeriuose ir dalyvauti žygiuose, susirėmimuose. Jos namuose visada rasdavo prieglobstį partizanai. Vykdydamas

žvalgybos užduotį, į jos tėvų namus pavalgyti užsuko partizanas Kęstutis. Motina pastebėjo mėnulio šviesoje beslenkančius rusus. Partizanas apšaudomas pabėgo. Įsiveržę į trobą enkavedistai areštavo Bronislavą Liekienę, jos dukteris Zofiją, Gražiną ir Birutę. Išsivarė į Skaudvilę. Tardė Tauragės saugume. Neturėdami įrodymų paleido.

Zofija toliau dirbo partizanams. Žvalgė apylinkes, kai partizanų būriai susitikdavo ir apsistodavo prie jų sodybos esančiame miškelyje, o troboje posėdžiaudavo žymūs Žemaitijos partizanų vadai.

Zofija pasiekė Sibirą ir parvežė į Lietuvą Zenono Pauliko-Klajūno brolio vaikus. Iš Skaudvilės, Tauragės, Batakių, Upynos ir kt. pašto skyrių siuntė siuntinius ištremtoms partizanų šeimoms.

1950 m. partizanus ėmė išdavinėti būrio vadas Fricas Gaubtys-Vytautas. Į Zofijos Venskutės namus atėjo moteris (dabar gyvena Skaudvilėje), parodė Klajūno fotografiją (o jis jau buvo areštuotas) ir kvietė į susitikimą. Mergina išsigynė nepažįstanti.

1950 m. birželio 12 d. Zofiją areštavo. Žiauriai tardė Tauragės Šūbartinėje, Vilniaus saugume, kankino karceryje. Okupaciniame teisme ji atvirai pareiškė: sąmoningai kovojo už Lietuvos nepriklausomybę, pasigailėjimo neprašo. Partizanai Zenonas Paulikas, Pranas Trijonis ir Steponas Žičkus buvo nuteisti sušaudyti. Nuosprendis įvykdytas. Zofija nuteista 25 metams lagerio, 5 tremties ir 5 be teisių. Sovietinio pragaro kančias mergina patyrė Taišeto, Kemerovo ir kituose lageriuose.

1957 m. Z. Venskutė buvo išleista iš lagerio ir gyveno tremtyje Krasnojarsko krašte, Mansko rajone. Čia ji ištekėjo už tokio pat likimo tautiečio Kęstučio Balčiūno, buvusio Kidulių progimnazijos mokytojo.

Zofija Venskutė-Balčiūnienė mirė 1990 m. vasario 9 d. Palaidota Vilniuje, Karveliškių kapinėse.

Ištikimos Tėvynės dukters gyvenimo kelias įkūnija kilniausius lietuvių tautos bruožus ir yra gražus pavyzdys mūsų jaunimui.

Kęstutis Balčiūnas

Ž

VACLOVAS ŽILYS
1929-1949

Vaclovas Žilys gimė Šilalės rajono, Laukuvos apylinkės, Semoškalių dvaro kumetyne. Turėjo vyresnį brolį Antaną ir seserį Stasę.

❒ Vaclovas Žilys

Tėvai tarnavo pas žydus krautuvininkus, paskui ūkininkavo "iš pusės". Savo žemės taip ir neįsigijo. Žilių vaikai lankė Laukuvos mokyklą, o 1943 m., atsidarius gimnazijai, Vaclovas tęsė joje mokslą. Buvo judrus, greitas, sportininkas, dainininkas, šmaikštus, gabus matematikai. Gimnazijos pažiba.

Užgriuvo antroji rusų okupacija. Vyresniuosius brolius ėmė gaudyti į sovietų kariuomenę, tėvus varyti į kolūkius.. 1945 m. Laukuvos gimnaziją baigė pirmoji laida. Netrukus keturios iš šešių abiturienčių tapo tremtinėmis. Ir jau kasmet, tiesiai iš pamokų, enkavedistai išveda mokinius ir mokytojus...

1949 m., po abitūros egzaminų, Vaclovą Žilį pašaukė atlikti karinės prievolės į Lvovo artilerijos mokyklą. Nusižiūrėjo patį šauniausią iš Laukuvos. Atiduokit, Lietuvos motinos, geriausius, gabiausius, doriausius! Tegul jie, varinėjami iš Murmansko į Vladivostoką, pamiršta savo Tėvynę. O Gedimino kalno papėdėje tegul slampinėja svetimas mūsų kraštui uzbekas ar rusas. Tautų maišalynė, kosmopolitizmas. Visiška dvasinė ir fizinė vergovė.

Vaclovas Žilys išėjo kovoti už Lietuvos laisvę į Šilalės apylinkių miškus. Susisiekė su savo broliu Antanu, Algiu ir Tadu Letukais, Jonu Rupšlaukiu ir kitais kovotojais.

Per ilgus okupacijos dešimtmečius bolševikiniai ideologai kalė į galvas jaunimui ir pasauliui apie Lietuvoje vykusią klasių kovą, įrodinėjo, kad tik buožvaikiai kovojo už savo dvarus. Ir nė žodžio, kad tai buvo dorų Lietuvos tėvų išauginti, šviesių savo mokytojų išmokslinti jaunuoliai, subrendę asmenybės.

Laukuvos gimnazistės susitikdavo partizanus – drausmingus, uniformuotus vyrus – gaudavo iš jų literatūros, atsišaukimų, parūpinda-

❒ Konstancija Stankutė-Žilienė ir Antanas Žilys

ir Konstancijos vyras Antanas Žilys-Zubrys. Konstancija partizanavo Laukuvos apylinkėse. Partizanams pereinant per Galdėnų pelkes, Konstancija Žilienė žuvo. Nuo 7 metų slapstėsi ir užaugo Konstancijos ir Antano Žilių dukra Janytė. Mergaitė baigė Laukuvos vidurinę mokyklą – tyli ir liūdna, tarsi pasakų našlaitė. Gyveno Klaipėdoje. Kada ir kam ji atsilieps, papasakos apie

vo jiems vaistų, tvarsliavos.

Vaclovas Žilys buvo apsuptas stribų ir enkavedistų 1949 m. rugpjūčio 23 d. Lentinės kaime Katauskių ūkyje, už 2 km nuo Šilalės. Stribų uždegta daržinė degė visą naktį. Kalbama, kad apsupti partizanai sudegė. Yra ir kitų versijų.

1952 m. spalio mėnesį ištrėmė Vaclovo Žilio tėvus ir brolio Antano žmoną Konstanciją. Pastarajai pasisekė pabėgti, o tėvai grįžo tik 1957 m. Palaidoti Laukuvos kapinėse.

1952 m. rudenį žuvo

❒ Vaclovas ir Antanas Žiliai

savo nelengvą vaikystę ir savo Tėvelių kovų dienas už mūsų brangios Tėvynės laisvę?

Aldona Šulskytė

LAIŠKAI, KRONIKA

PRIEŠ 50 METŲ PAUPYJE

Pavasaris buvo dar šaltas, nors sniegas jau buvo nutirpęs. Pašalas lėtai ėjo iš žemės. Rytai būdavo migloti, bet pavasaris kėlė žmonėms nuotaiką. Labiausiai jo laukė partizanai. Tais laikais jų dar buvo nemažai. Žiemą lindėję žeminėse, tvartuose, kamarose, kentę šaltį, alkį, gyveno be namų, be artimųjų, nuolatinėje baimėje. Jiems pavasaris – tarsi atokvėpis po žiemos vargų. Nereikės bijoti pėdsekių, bus galima dažniau keisti "gyvenamąją vietą".

Žmonės gyveno skurdžiai, nes ilgai stovėjęs 1944 m. Kalnųjų frontas nualino ūkininkus. Vokiečiai išgrobstė gyvulius, o "išvaduotojai" apkrovė pyliavomis, iššlavė svirnus. Daugybė benamių, elgetų. Net norėdamas nelabai galėjai kitą sušelpti. Duonos kąsnis buvo labai brangus. Neblogai laikėsi tie, kurie buvo lojalūs naujajai valdžiai. Tai Mockų ir Kačiušių šeimos iš Lenkčių kaimo, iš kurių partizanai buvo konfiskavę porą gyvulių. Nuskriaustieji greit pasišaukė garsųjį Eržvilko garnizoną su vadu Gudeika ir pradėjo partizanus sekti.

Pašalas trukdė judėti ir palikdavo pėdsakus. Pasiekus kaimą, pradėjo švisti, ir stribai, išlindę iš krūmų, pabūgo, kad partizanai jų nepastebėtų. Pervažiavę Paviščiovinę, per laukus kirto Paparčių mišką ir apsistojo seno ūkininko Klimanskio sodyboje. Sekliai, išsidėstę aplink sodybą miške, laukė, kol partizanai po naktinės kelionės suguls poilsio.

Miške partizanų rėmėjai Rupšaičiai pjovė gyvulius, tvarkė mėsą. Jonukas Žukauskas aplankė kitapus miško Dūdlaukyje savo drauges Šimkutes, ir greitai grįžo. Rupšaitis-Žilius išėjo apžiūrėti čia pat esančios savo sodybos ir ten užsibuvo. Stribai viską sekė ir kantriai laukė, kol viskas aprims.

Okupantai pradėjo savo kruvinąjį darbą tada, kai sodyboje jau buvo ramu: į gyvenamąjį namą pa-

leido automatų serijas. Kilo panika. Namiškiai – senis Klimanskis, duktė Bronė Macelskienė ir anūkė Marytė Klimanskytė – sulindo po lovom. Partizanai metėsi kas per langą, kas per duris, bet visur juos pasitikdavo kulkos. Pabėgti pavyko tik vadui Mindaugui.

Taip raudonieji išguldė 11 vyrų. Dauguma jų – paupiškiai. Tai įvyko 1947 m. balandžio 4 d. – Didijį penktadienį, prieš Kristaus prisikėlimo šventę – Velykas. Nė vienas jų nepasidavė gyvas ar sužeistas.

Surado pastotes. Žuvusiuosius vežė partizano Kaziuko brolis Izidorius Valontis. Jie į vežimą buvo suguldyti skersai, o rankos ir kojos vilkosi žeme. Nuvežė į Eržvilką ir išmetė kieme netoli Patapo namo. Tarp žuvusiųjų buvo Eržvilko gimnazistas Alfonsas Čekaitis, broliai Jonas ir Stepas Žukauskai, Stasys Urbonavičius. Visi buvo neatpažįstamai sumaitoti.

Bronę Macelskienę ir rėmėjus Rupšaičius suėmė.

1997 m. balandžio 6 d. iškilmėmis buvo paminėtas šio mūšio diena. Žuvimo vietoje pašventintas paminklas, kuris primins paupiškių kartoms, kad Lietuvos laisvė nuplauta jos vaikų krauju.

Aldona-Domicelė Janušaitė

PATIKSLINIMAI

LKA T.19 P.144: po antrašte "Urbonų šeimos likimas" turi būti: *Pasakoja Kartenos vls. Juozo Martinaičio-Meškerės grupės partizanas Juozas Urbonas-Erškėtis.*

P.233-234: Jono Būdos prisiminimai užrašyti jo paties. Atsiprašome.

Prašau Jus patikslinti užrašą **LKA T.20 P.108** išspausdintai nuotraukai. Turi būti: *Čeponis su žmona Irena (kairėje) ir jos sesute Maryte Barščiauskaite.*

Šią klaidą padėjo ištaisyti kpt.Juozo Čeponio sesuo Elena Ščepavičiūtė.

Su pagarba

Feliksas Tiškus.
Klaipėda, 1997 07 22

APIE STEPĄ GIRDŽIŪNĄ

LKA Nr.20, 13 psl. mano brolis Stepas Girdžiūnas klaidingai pavadintas Stasiu. Tokių netikslių žinių apie brolį pasirodė ir pasirodo spaudoje nuo pat jo žuvimo. Dėl Jums žinomų priežasčių tų netikslumų netaisiau, bet dabar parašysiu tiksliau.

LLA ltn.Stepas Girdžiūnas-Gegužis, sūnus Stepo, gimęs 1907 m.,

Kleboniškių k., Šeduvos vls., Panevėžio aps. Kitos aprašytos ar aprašomos vietoves yra netikslios.

(...) Man žinoma, kad Žaliosios girios [rinktinės] užuomazga prasidėjo 1944 m. vasarą. Dar rusų armija nebuvo peržengusi Lietuvos sienos, o brolis Stepas iš Vilniaus atvyko į Panevėžį, jo apylinkėje suorganizavo partizanų būrį ir pradėjo veiklą, užkirsdami kelią raudoniesiems partizanams. Frontui atslinkus prie Panevėžio, brolis su partizanų daliniu patraukė į Žemaitiją.

Frontui sustojus prie Dubysos, brolis su savo daliniu bandė per frontą prasiveržti, bet sutiko didelį pasipriešinimą ir buvo atmuštas. Operacija nepavyko. Pateko į Vokietiją ir 1944 m. lapkričio 17-18 d. parašiutu buvo nuleistas netoli Krekenavos. Ir vėl sudarė būrį, kuris veikdamas apsaugojo ūkininkus nuo apiplėšimo.

Brolis žinojo, kad Šeduvos apylinkėje veikia partizanai, vadovaujami Radvilos. Kas tas Radvila, jis nežinojo, o provokatorių netrūko ir tada. Sužinojęs Radvilos pavardę, ryžosi su juo susitikti. Susitikimo aplinkybės Jums žinomos, toji susitikimo diena – rugpjūčio 10-11 d. ir yra Žaliosios girios ir Žaliosios rinktinės [partizanų] susitikimo užuomazga ir pradžia jų veikimo. (...) Gerai pažinojau kpt.I.Pucevičių: jis buvo patriotas lietuvis, mylintis savo kraštą.

Šį laišką parašiau Tamstai, atkreipdamas dėmesį į kai kuriuos netikslumus, ir gal kai ką būsiu papildęs.

Ionas Girdžiūnas
Union Pier., Mičiganas, JAV
1997 m. liepos 5 d.

GAL KAS ŽINO...

...Danius Žičkus, Juozo g. 1924 m., Utenos aps. Alantos vls. Trakų k. 1945 m. pavasarį jis buvo pradėjęs dirbti Utenos aps. Daugailių vls. lyg agronomu, nes buvo baigęs Alantos žemės ūkio mokyklą. Tą pačią vasarą mūsų šeima buvo ištremta į Molotovo sritį.

Kiek man žinoma Dainius 1945 m. rudenį išėjo į partizanus. Jį yra matę Leliūnų, Alantos vls. kaimuose. Žmonės sakė, kad matę jo nuotrauką, kur jis apsirengęs uniforma ir su ginklu. Gal to krašto partizanai ką nors žino? Stribai jo ieškojo net Balninkų vls., pas gimines.

Genė Žičkutė-Grebliauskienė

Aš, Antanina Bakutytė-Giedraitienė, g. Obeliškio vnk., Obelių vls., Rokiškio r. Nuo pat vaikystės mylėjome Dievą ir Tėvynę. Pavergus mūsų Tėvynę okupantui, kiek galėjome visi prisidėjome maistu ir viskuo, ko labiausiai tada reikėjo.

Kadangi gyvenome apsupti miškų, tėveliai ir mes, vaikai, įsijungėme į kovotojų partizanų veiklą. Jau nuo 1944 m. pabaigos, po Kriaunų ir Bajorų vyrų žudynių, susiformavo partizanų būrys, kuriam vadovavo Balys Vaičėnas. Gyvenome vieni šalia kitų ir nuo pat pradžios tapome ryšininkais-rėmėjais. Teko ir Balio Vaičėno užduotis atlikti.

Vaičėnų kaime žinojau tik Juzės Dručkaus šeimą – Antaniną Dručkutę ir jos brolį Andrių. Jie buvo man reikalingi tik tada, kai vadas Balys prašydavo ką nors perduoti. Kiek supratau Andriumi Balys Vaičėnas pasitikėjo. Daugiau iš to kaimo nieko nepažinojau – tik Vaičėnus. Jų namai buvo sudeginti. Visi jie išėjo į partizanus.

Perskaičius LKA Nr.16, buvau labai nustebinta Anelės Dručkutės šmeižtu (263-265 psl.). Nesuprantu – apkaltinti mane išdavyste, kai aš jos visai nepažinojau ir jokių bendrų reikalų neturėjome! Ji kuria visokias nesąmones. Kaip galima patikėti jos teiginiais?! Man labai skaudu. Šito aš nenusipelniau.

Yra dar viena gyva liudininkė – partizanų vado Balio Vaičėno sesuo. Ji buvo persekiojama, ir globojama. Su broliais pasimatydavo mūsų aplinkoje, ir, manau, to dar nepamiršo.

Šią neteisybę pakelti yra nepaprastai sunku. Nenusižengiau nei Dievui, nei Tėvynei, nei kovotojams. Dėkoju Dievui, suteikusiam stiprybės pakelti visas kančias.

Antanina Bakutytė-Giedraitienė
1997 m. liepa

Perskaičiau LKA Nr.16. Gaila, kad Anelės Dručkutės-Siniauskienės nurodomi faktai neatitinka tiesos. 281 psl. rašoma apie susitikimą Ratuokliškio miške su partizanais, kuriame dalyvavo jos brolis Petras Dručkus, grįžęs trumpoms atostogoms iš sovietinės armijos, Adelė Dručkutė-Dudėnienė, Andrius Dručkus ir aš, Emilija Vaičėnaitė. Petrą Dručkų paskutinį kartą mačiau 1944 m. pabaigoje, kai jis išėjo į sovietinę armiją. Daugiau jo nemačiau. A.Dručkutė-Siniauskienė rašo, kad visi fotografavomės, o Antanina Dručkutė atnešė jiems valgyti ir buvo kartu. Liudiju faktą: tuo metu su partizanais buvome

Andrius Dručkus, sesuo Antanina Dručkutė ir aš. Nebuvo nei Adelės Dudėnienės, nei Anelės Dručkutės, nei kareivio – brolio Petro.

Dar vienas neteisingas faktas psl.262: nuo Tauragnų ir Ignalinos krašto atvažiuodavo ryšininkas Stepas Grumbinas ir atveždavo antspaudus, dokumentus, kuriuos neva Anelė Dručkutė nunešdavo Bakutytei. Tai – netiesa, nes Stepas Grumbinas-Audra nuo 1948 m. kovo 19 d. buvo suimtas jau ne kaip ryšininkas, o kaip rinktinės vadas. (Arešto dokumentas atspausdintas A.Dručkaus knygoje "Laukit, sugrįšim laisve nešini", psl.108).

Faktas (264 psl.), kad Anelę Dručkutę kartu su Bakutyte tardė buvusio Apeikiškio dvaro pirtelėje taip pat išlaužtas iš piršto: pirtelę pastatė jau po Stalino mirties.

Tiesiog nesuprantama kam buvo reikalinga tokia "kūryba" ir kam ji gali pasitarnauti?

Emilija Vaičėnaitė

POVILAS ŽIČKUS (1911-1997)

Povilas Žičkus (g.1911 03 28 Trakų vnsd., Alantos vls., Utenos aps.) visuomenininkas, spaudos bendradarbis. 14 m., vienas, be tėvų, apsigyveno Kaune, kur dirbdamas mokėsi. Brandos atestatą įsigijo 1938 m. švietimo ministerijos egzaminų komisijoje. VDU studijavo teisę. Berlyne išklausė kriminalistikos kursus. JAV 1959 m. baigė De Vry technikos institutą. Lietuvoje tarnavo vidaus reikalų ministerijoje. JAV dirbo Harvardo ir M.I.T. jungtinėje atominių tyrimų laboratorijoje (Cambridge Elektron Accelerator) kuratoriumi.

1935 m. Užnemunės ūkininkų sajūdžio metu su plk.A.Mačiuika, kpt.V.Ivanausku ir kt. už ruoštą karinį perversmą prieš tautininkų valdžią buvo karo lauko teismo nuteistas mirti. Mirties bausmę pakeitus, kalintas. Vienas iš Lietuvių aktyvistų sąjungos Klaipėdoje organizatorių.

Povilas Žičkus buvo labai veiklus prieš nacius vokiečių okupacijos 1941-1944 m. Lietuvoje. Jis padedamas kitų patriotų suorganizavo slaptą antinacinę organizaciją Lietuvos Laisvės Kovotojų Sąjungą (LLKS) ir buvo jos vadovybėje.

Dirbdamas Lietuvos kriminalinėje policijoje daug padėjo lietuvių antinaciniam pogrindžiui, kol 1944 m. gegužės mėn. buvo Gestapo susektas, kalintas Kaune, Vokietijoje. 1945 m. balandžio mėn. iš Bairoito (Bayreuth) kalėjimo išlaisvino amerikiečių kariuomenė. Nuo sunkaus darbo ir bado jo sveikata buvo labai pablogėjusi.

Buvo Ausgburgo lietuvių stovyklos komiteto ir LB komiteto pirmininkas, politinių kalinių sąjungos valdybos narys. JAV visuomeninį darbą dirbo Bostone. Daug rašė "XX Amžiuje", "Darbininke", "Dirvoje", "Drauge", "Laisvojoje Lietuvoje", "Talkoje", "Žiburiuose" (pasirašydamas ir slapyvardžiais P.Trakas, A.Jaura ir kt.). Ilgametis "Laisvos Lietuvos" redakcinės kolegijos narys.

Pagal artimųjų laidotuvėms parengtą informacinę medžiagą.
Nuotrauka išsaugota sesers Genės Žičkutės-Grebliauskienės.

DOKUMENTAI, FAKTAI, KOMENTARAI

Bendrasis Pasipriešinimas

Bagušauskas J. Jaunimo organizacija "Laisvę Lietuvai" **13**
Bagušauskas J. Lietuvos Jaunimo Vyčių sąjunga (straipsnis ir dokumentai) **11**
Bagušauskas J. Partizanų antspaudai **13**
Bukauskas V., Ajauskas C., Banys K., Lukaševičius A., Petkevičius J. Alma mater auklėtiniai kovos sąjūdyje (straipsnis ir dokumentai) **18**
KGB ir centrinės vadovybės kūrimosi pradinis etapas (dokumentai ir apžvalga)/ parengė *D.Kuodytė* **8**
Kuodytė D. Bendras Demokratinio Pasipriešinimo sąjūdis 1946 m. pabaigoje-1948 m. pradžioje (įvadinis straipsnis ir dokumentai) **11**
Lietuvos rezistencijos centralizacijos klausimu (dokumentai ir apžvalga)/parengė *D.Kuodytė* **3-4, 5, 7**
Lietuvos Laisvės Armijos dokumentų rinkinys/parengė *D.Kuodytė* **14, 15**
Literatūrinis puslapis (partizanų poezija)/parengė *I.Žukaitė* **7**
Vyčių sąjunga/parengė *D.Kuodytė* **7**

Pietų Lietuva

Dzūkų rinktinės archyvas/parengė *A.Kašėta, H.Rimkus* **5**
Dzūkų grupės štabo veiklos dienoraštis/parengė *A.Kašėta, H.Rimkus* **9**
Iš Dainavos apygardos partizano Ikso užrašų knygelės **6**
Partizano Dzūko dienoraštis/parengė *A.Kašėta* **6**
Padėtis Dainavos apygardoje **6**
Raganius. Panaros kautynes prisiminus. (1947 m. atsiminimai)/parengė *A.Kašėta* **17**
Tauro apygardos partizanų štabo dokumentai **1, 2, 3-4**
Tauro apygardos spauda/parengė *B.Ulevičius* **11**

Vakarų Lietuva

Beirutas (Kazys Bagdonas). Laisvės kovos sąjūdžio pirmosios dienos. 1945-ųjų metų pavasaris **8**
Jungtinės Kęstučio apygardos kūrimas (dokumentų rinkinys)/parengė *D.Kuo-*

dytė **12, 13**
Kęstučio apygardos Žvainio būrio partizano Stepono Augusčio dienoraštis **7**
Kovų prisiminimai (Iš 1949 m. "Prie Rymančio Rūpintojėlio")/komentarai *V.Banienė, A.Malinauskaitė* **3-4, 7, 8**
Lietuvos Žalioji rinktinė (dokumentai ir apžvalga)/parengė *D.Kuodytė* **8**
Žaliosios rinktinės archyvo dokumentai/parengė *K.Kasparas* **20**
Žemaičių apygardos Kardo (Kardų) rinktinės apžvalga ir dokumentų rinkinys/parengė *D.Kuodytė* **7, 8**
Žemaitijos partizano dienoraštis (Juozas Žagaras-Girdenis) **12, 13**

Rytų Lietuva

Linksma, kad pavasaris, skaudu, kad karas.../parengė *Z.Stunžėnienė.* Partizano Boleslovo Eglinsko-Sauliaus užrašai **10**
Vyties apygardos Briedžio rinktinės štabo dokumentų rinkinys **10**

1941-1944 m. Pasipriešinimas

Ištakos. Kai kurie slapto ir viešo pasipriešinimo bruožai 1940-1942 m. dokumentuose/*I.Čepulis, K.Kasparas* **11, 12, 15**
"Kęstučio" karinė organizacija **7**
Lietuviai okupantų vokiečių akimis. Generolo Emilio Justo parodymai/išvertė *A.Surblys* **9, 10**
Mykolo Bandonio laiškai iš fronto **9**
Memorandumas vokiečių generaliniam komisarui Kaune/parengė ir komentavo *V.Aleksa* **2, 6**
Savisaugos batalionų karių laiškai/parengė *R.Zizas* **14, 15**
1941 m. sukilimui pažymėti **20**
Žvejo Kazio Jurevičiaus dienoraštis **16**

Biografijos

Gaškaitė N. Partizanų vadas Jonas Žemaitis (1909 03 15-1954 11 26) **13**
Jėčys A. Kapitonas Domininkas Jėčys (1896-1947) **5**
Kliunka A. Atmintis (Vytauto Svilo netekus) **7**
Krikščiūnas V. Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas **17**
Leitenantas Adolfas Eidimtas/Parengė *Povilas Raila* **18**
Liudvikas Butkevičius/parengė *B.Ulevičius* **2**

Lukoševičiūtė-Narutienė E. Partizano Vytauto Lukoševičiaus-Lizdeikos gyvenimas ir kova (Kęstučio apygarda) **18**
Petkevičius B. Generolas leitenantas Motiejus Pečiulionis **14**
Šiukščius A. Nenugalimas. Apybraiža apie partizaną Antaną Kraujelį **10**
Šiukščius A. Paskutinis partizanas (Stasys Guiga) **16**
Ulevičius B. Jos mylėjo Tėvynę 20
Venckevičius J. Paskutinysis Dzūkijos partizanų vadas (mjr.Sergijus Staniškis) 2
Vitkus V. Karo inžinieriaus pulkininko leitenanto Juozo Vitkaus biografija 9

ATSIMINIMAI, LIUDIJIMAI, SVARSTYMAI

Bendrasis Pasipriešinimas

Kojelis J. Leitenantas Adolfas Eidimtas **14**
Nepataisomasis. Trys kunigo Alfonso Svarinsko bylos/parengė *D.Stancikas* **16**
Seliokas V. Ar galėjai likti abejingas? **11**
Šertvytis A. Laisvės keliu. Taišetlago džiunglėse **18, 19**
Veverskis P. Kazys Veverskis-Senis (1913-1944) (Keli faktai biografijai ir apmąstymams) **15**
Zdebskis J. Tarp dviejų įstatymų... Teisė gyventi, kai draudžiama gimti... **3-4**

Pietų Lietuva

Baranauskas V. Pradžia **9**
Ylius A. Tauro apygarda **1**
Jakavonis J. Žiupsnelis prisiminimų **6**
Karčiauskas K. Negaliu nutylėti.../užrašė *V.Kaziulionis* **17**
Katauskas S. Tik prisipažink... **9**
Kruopienė M. Lietuvos partizanų veikla Pietų Dzūkijoje. X dalinio Merkio padalinys Rodūnėje ir Pelesoje, sėsliųjų partizanų pareigos (1947 metai) **17**
Lakickas K. Spaudos platinimas **11**
Petraška J. Kunigaikščio Vaidoto grupės kūrimosi pradžia **9**
Popieraitė-Savičienė J. Giesmė motinai **3-4**
Pušinskaitė-Vėlyvienė P. Žalieji namai **2**
Savičius K. Tautos pašauktas **6**
Suraučius-Tauras A. Žaliojoj rikiuotėj **5, 9, 17**
Šiupaila-Žiogas P. Laisvės kovų verpetuose/užrašė *K.Savičius* **6**
Vailionytės J. ir B. Vailionių šeimos likimas/užrašė *O.Subačiūtė-Valevičienė* **17**

Marijauskas J. Kalniškės mūšis (1945 m. gegužės 16 d.) **17**

Vakarų Lietuva

Dijokaitė-Kerėžienė J. Dvasios palaužti nepajėgs... **13**
Dirmauskaitė-Latožienė B. Radau juodą kaspiną... **20**
Gaidauskas-Breivė J. Batakių (Bijūno) valsčiaus OS vado prisiminimai **13**
Gaurės užpuolimas/užrašė *V.Almonaitis* **12**
Grybauskas S. Buvome jauni/užrašė *Z.Jaška* **14**
Gurskis V. Kelmės pogrindininkai **19**
Įsiveržimas į Batakius/užrašė *V.Almonaitis* **13**
Jokimaitė-Valantinienė S. Paskutinis kpt.Juozo Čeponio prieglobstis **20**
Jukневičius B. Žaliosios gimimas ir žūtis **20**
Kasperavičiūtė-Tereikienė V. Šviesus tėvelio paveikslas (Juozo Kasperavičiaus atminimui) **18**
Každailienė O. Su Adolfo Kubiliaus parašiutininkais/užrašė *Z.Jaška* **14**
Kušeliauskas Z. Kybartų šeimos tragedija **18**
Likau amžinai skolinga. Marijos Žiliūtės atminimui/užrašė *I.Bartašienė* **19**
LLA Žemaičių legionas. A.Kubiliaus grupė /užrašė *Z.Jaška* **14**
Malinauskaitė A. Vytauto Didžiojo rinktinė **8**
Malinauskaitė-Bakutienė E. Ramybė baigėsi... **20**
Malūkaitė-Petkevičienė J. Žemaičių apygardos Kardo rinktinės partizanai **7**
Matuzas P. Kovojo ir spausdintas žodis **20**
Merkys B. Iš pogrindžio metų Šiauliuose **19**
Mocius J. Kelias į Tėvynę **13**
Mockutė-Šimoliūnienė O. Dirbome Lietuvai **18**
Molavėnų mūšis/užrašė *V.Almonaitis* **20**
Nausėdaitė-Rasa N. Ne vien duona gyvi... **12**
OS ryšininkas Bronius Laurinavičius prisimena **20**
Palangos gimnazijos 1945-1948 m. pogrindis ir pogrindininkų likimai/parengė *V.J.Rimgaila* **19**
Raseinių krašto partizanai ryšininkų prisiminimuose/parengė *F.Tiškus* **20**
Raudonis L. prisiminimai apie partizaną Adolfą Kubilių-Balį **14**
Raudonis L. Žemaičių legiono štabas A.Kubiliaus grupė ir Markulio tinklai/užrašė *Z.Jaška* **15**
Šilalės krašto partizanai 1947-1948 m./užrašė *V.Almonaitis* **19**
Vyšniūnas-Aušrelė V. Atsakinga užduotis **8**

Z.Jaškos pastabos apie LLA Žemaičių legiono štabo (Kubiliaus grupė) veiklą **15**
Žičkus-Širšė J. Istorija, žmonės likimai. Prisiminimų nuotrupos **12, 13**

Rytų Lietuva

Dručkutė-Siniauskienė A. Brolių keliais **16**
Kemeklis B. Nesipriešinti prievartai negalėjom **10**
Paulavičius A. Iš mirties ateinu... (B.Juospaitis-Direktorius) **10**
Svėdasų partizanai/parengė *V.Valunta* **20**
Štarolytė M. Kautynės **19**
Tylaitė-Sakalauskienė B. Ilgas ir sunkus kelias į laisvę **20**
Vanagaitė-Lapinskienė O. Mūsų jaunystės dienos **19**

1941-1944 m. Pasipriešinimas

Arba-Arbačiauskas E. Rezistentas – Kęstutėnų štabo viršininkas **9**
Atstopas F. Apie 1941 metų birželio sukilimą Papilės valsčiaus Klaišių apylinkėje **20**
Ištrauka iš Karolio Drungos-J.J.Valiulio 1944-45 m. atsiminimų **18**
Kojelis J. Lietuvos laisvės armija. Tarp kitų antinacinės rezistencijos prisiminimų **18**
Nepalaužtas. Kazimiero Palčiausko atsiminimai iš vokiečių okupacijos laikų **12**
Pajaujis J. Vietinė rinktinė **15**
Pokalbis su pulk.Kaziu Škirpa **11**
Rupšienė A. Štuthofo įkaitai **6**
Telksnys V. 16 lietuvių, pasmerktų lėtai mirčiai. Kas jie? **8**
Telksnys V. Vienos Kauno rezistencinės spaudos grupės veikla sovietų ir vokiečių okupacijos metais **8**
Vokietaitis A. Lietuviškoji rezistencija **13, 14**
Voronavičius J. Konsulas apie žuvusį brolį (Viktoras Lapas) **6**

Tremties keliais

Būda J. Kaliniai Rytprūsiuose **19**
Girdzijauskas P. Dialogai su profesoriais ir NKVD **19**
Rankraščiai nedega (Kazio Borutos laiškai)/parengė *N.Gaškaitė* **17**

Studijos, referatai, straipsniai

Abarius L. Lietuvos partizanų Šiaurės Rytų srities 3-oji Vytauto apygarda (1945-1952 m.) **16**
Ašmenskas V. Lietuvos Tautinė Taryba ir jos veikėjai **7**
Bagušauskas J. Jaunimo antisovietinis pasipriešinimas Lietuvoje 1944-1960 metais **17**
Gaškaitė N. Partizanų mirties nuosprendžiai: prasimanymai ir tikrovė **18**
Gaškaitė N. Jaunimo pasipriešinimas ir jo slopinimas šeštajame-septintajame dešimtmetyje **19**
Gaškaitė N. Ką sako partizaninio karo statistika **17**
Grigas R. Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika **13**
Budginas K., Karalius S. Rezistencija Žemaitijoje ir Klaipėdos krašte **7**
Indrušius V. Pasipriešinimas sovietiniams okupantams Zarasų krašte 1944-1945 m. **14**
Kasparas K. Į Tėvynę – iš dangaus. Lietuviai desantininkai 1944-45 m. **18**
Kasparas K. Laisvės kovų pradžia antrosios rusų okupacijos metu (istorinės apžvalgos metmenys) **10, 11, 12**
Kasparas K. Teorinė pasipriešinimo samprata ir klasifikacija **20**
Kašėta A. Antisovietinio ginkluoto pasipriešinimo ištakos Dzūkijoje (Lietuvos laisvės armija) **15**
Kašėta K. Dainavos apygarda. Ginkluoto pasipriešinimo pradžia **17**
Kašėta A. Antisovietinio pasipriešinimo mastai Lietuvoje 1944-1953 m. **14**
Kašėta A. Dvasininkijos auka pokario metais **11**
Kašėta A. Kiek buvo suimtų ir įkalintų antisovietinio pasipriešinimo dalyvių Lietuvoje pokario metais **15**
Kašėta A., Kuodytė D. Partizanų periodinė spauda **12**
Kuodytė D. Lietuvos laisvės armija ir jos reikšmė pokario pasipriešinimui **14**
Matusevičius J. Antrosios sovietinės okupacijos pradžia: kadrų klausimu 1944-1945 m. **15, 16**
Matusevičius J. Lietuvos kolonizacija 1940-1941 metais **19**
Matusevičius J. Jurbarko partizanai ir Jungtinė Kęstučio apygarda **18**
Stancikas D., Bogomolovaitė I. Vyskupo Vincento Borisevičiaus tardymas ir žūtis **11**
Starkauskas J. Lietuvos partizanų požiūris į sovietinius rinkimus **18**
Statkevičius A. Okupantų ir kolaborantų valdomoje Lietuvoje **5**
Striužas V. Labanoro girios (Kiauneliškio) kautynės **14**

Ulevičius B. Tauro apygardos istorijos apžvalga **3-4**
Vaičiūnas V. Vyties apygardos istorinė apžvalga **10**
Vaitekaitis A. Valstybės vizija pasipriešinimo dokumentuose ir spaudoje (1940-1952 m.) **16**
Vaštokas R. Žvilgsnis į genocidą iš visuotinės perspektyvos

Okupacinio režimo ir jo nusikaltimų dosjė

Adolfo Ramanausko-Vanago sekimo ir arešto detalės/parengė *N.Gaškaitė, A.Kašėta* **9**
Agentas Kirvis-Balandis/parengė *I.Starkauskas* **13**
Agentų smogikų grupių veiklos bruožai/parengė *I.Starkauskas* **12**
Ag.Petrausko-J.Deksnio veikla septintajame dešimtmetyje **18**
Anušauskas A. Genocidas. MVD-MGB tardymo metodai **7**
Buvusio LTSR VSK Archyvo 18-ojo fondo dokumentų rinkinys/parengė *I.Starkauskas* **11**
Čekistų žvalgybininkų pažyma apie Lukiškių kalėjimą/parengė *I.Starkauskas* **14**
Dainavos štabo išdavystė (pagal KGB dokumentus)/parengė *N.Gaškaitė* **9**
Gaškaitė N. Peslys (agentas Juozas Markulis) **11**
Gaškaitė N. Keli štrichai Jono Deksnio portretui **15**
Gaškaitė N. Lietuvos okupacija: suėmimai ir tardymai **13**
Gaškaitė N. MGB agentūra pokario Lietuvoje **12**
Gaškaitė N. Žmonės be Dievo. NKVD agentai smogikai **11**
Grunskis E. Sovietinių "liaudies gynėjų" (stribų) Lietuvoje istoriografija **19**
Iš 4-osios Vetrovo divizijos veiklos 1950 metais/parengė *I.Starkauskas* **14, 15**
Iš sovietinių archyvų (VRM archyvo dokumentai) **5**
Iš sovietinių archyvų (VRM Informacinio centro archyvo dokumentai)/parengė *V.Gregoraitis* **7**
Kašėta A. Lietuvos gyventojų genocido vykdytojai **10**
KGB pastangos 1989-aisiais/parengė *D.Stancikas* **16**
KGB veiklos metodai pokario metais/parengė *N.Gaškaitė* **8**
Lietuvių laisvės kovos okupantų dokumentuose/parengė *V.Kašauskienė* **6**
NKVD kovos prieš Bažnyčią metodai 1940-1941 m./parengė *D.Stancikas* **16**
Pabikauskas V. Raudonoji šmėkla (Grinkiškio stribų vadas Rapolas) **8**
Pietų Lietuvos srities vado Sergijaus Staniškio žūtis (pokalbis su buvusiu KGB agentu Klemensu Stanaičiu)/užrašė *M.Gražulienė* **6**
Skirmanto žūtis/parengė *D.Kuodytė* **11**

"Specpriemonės" KGB praktikoje/parengė *N.Gaškaitė* **9**
Starkauskas J. Pokario Lietuva čekistų dokumentuose **19**
Starkauskas J. Stribai **17**

Paminklai

Rudienė V. Tų rūmų lenkiamės **12**
Leipalingio partizanų palaikų perlaidojimas 1991 m./parengė *H.Rimkus* **17**
Okupantai bijojo jų net mirusių/parengė *D.Vamaitė* **15**
Vamaitė D. Ar tikrai nereikia ieškoti kaltų dėl pastato Gedimino pr.40, Vilniuje, suniokojimo? **18**
Vamaitė D. Šiandien – žinybų susirašinėjimas, ateityje – archyviniai dokumentai **19**
Žičkus J. Kankinių kapinaitės Skaudvilėje **19**

Įvairūs

Bubnys A. "Ginkluotos Kovos Sąjungos" ("Związek walki zbrojnej") Kauno apygardėlės sukūrimas ir veikla 1940-1941 **8**
Gaškaitė N. Lietuvos pasiuntinybė Maskvoje 1926-40 metais **6**
Istorijos kurjeris (įvairūs faktai) **2, 3-4**
Tamsūs laikai. Kroatijos politiniai kaliniai 1918-1991 m. **15**
Okupantų teroro įtaka partizanų kovai (Jugoslavijos pavyzdys)/parengė *K.Kasparas* **16**
Sidorenka D. Kovos rytas. Paskutinė Kovos diena **18**
Tamulevičiūtė G. Gyvenimo kelias. Mano senelis Jonas Tamulevičius pasakoja **18**

Sudarė V.Jakučiūnaitė, K.Kasparas

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abarius L. 237
Adiklienė 141
Adomas 14
Aitvaras, žr.Valančiūnas M.
Ajauskas C. 229
Akelaitienė Angelė 175
Akelaitytė Julė 175, 178
Akelaitis Vytautas 175, 178
Akelaitis Vitas 178
Alaburda J. 209
Alekna Viktoras 215
Aleksa Osvaldas 19, 20
Aleksa V. 232
Algis(sl.) 25, 36, 37, 58
Algis, žr.Valys Antanas
Almonaitis V. 235
Alūzas Bronius, sl.Bedalis 221
Andrickutė Danutė 129
Antanas 14
Antanas, žr.Lisauskas Stanislovas
Anušauskas A. 238
Apynys, žr.P.Kučinskas
Apšega Juozas, sl.Štrausas 48
Aras, žr.Darguža Mečislovas
Arba-Arbačiauskas E. 236
Armonas Antanas, sl.Gedeminas 222
Astra, žr.Valevičiūtė Janina
Ašmenskas V. 237
Atstopas F. 236
Audenis, žr.Matelis Aleksas
Audra, žr. Grumbinas Stepas
Augulis Juozas 91
Augustis Steponas 232
Aušrelė, žr.Irtmonaitė Stasė
Aušrelė, žr.Vyšniūnas V.
Ąžuolas, žr.Palskys Kazys
Ąžuolas, žr.Paškonis Juozas

Bačiulis Petras 24, 45
Bagočiūnas Augutis 96
Bagočiūnas Dominykas, sl.Briedis 96, 100
Bagušauskas J. 229
Bakutytė-Giedraitienė Antanina 229, 230
Balandis, žr.Gimbutis Rapolas
Balašovas 122, 127
Balčiūnas Kęstutis 214, 217, 218, 219, 222, 223
Baliūnas Antanas 10, 11, 12, 18, 23, 27, 45
Baltramijūnas 117
Baltrūnas Vytautas 25
Baltuška Antanas 67
Baltuška Augustas (Augustinas) 8, 10, 67
Baltuška Jonas 10, 67
Baltuška Jurgis 11, 67
Bagdonas Romas 12, 13, 14, 16
Bagdonas Kazys, sl.Beirutas 229
Bagdonavičius Albinas 214, 215
Bagdonavičius Aleksas 214, 215
Bagdonavičius Feliksas 214, 215
Bagdonavičius Vytautas 214, 215
Bagušauskas J. 237
Baltrūnas Vytautas 83
Bandonis Mykolas 232
Banienė V. 232

Banilis Stasys, sl.Smidra 118
Banys K. 229
Baranauskas V. 234
Bartašienė J. 235
Bedalis, žr.Alūzas Bronius
Beirutas, žr.Bagdonas Kazys
Beržinytė-Baranauskienė Zofija 216
Baronas Povilas, sl.Briedis 11, 28, 29, 95
Barsukas, žr.Niaura Feliksas
Baršauskas Petras 27, 45
Barščiauskaitė Marytė 227
Bartkus Kazimieras 139
Baukienė Adelė 65
Baukys Kazys 11
Baukys P. 66
Bebas, žr.Pajarskas A.
Bedalė, žr.Lauciūtė Genė
Beleckas Juozas 111
Bendinskytė I. 132
Benelis Pranas, sl.Maželis 141, 142, 143
Benetis 145
Beriozovas 84
Beriozovas Vladimiras 51
Beržinienė Genovaitė 216
Beržinienė Ona 215
Beržinis Antanas, sl.Dobilas 215, 216
Beržinis Juozas 215, 216
Beržinis Kazimieras 215, 216
Beržinis Petras 215, 216
Beržinis Povilas 215, 216
Beržinis Stasys 216
Beržinytė-Jučkienė Ona 217
Beržinytė Teodora 216, 217
Bičkūnas J. 137
Bijūnas, žr.Kazlauskas Balys
Birkus Albinas 18
Birkus Bronius 26, 38
Birkus Juozas 18
Birontas 159
Bogomolovaitė I. 237
Borisevičius Vincentas 237
Borukas 174
Boruta Kazys 236
Braknės Antanas, Pranas 11
Brazas, sl.Klebonas 117
Brazauskas Antanas, sl.Žaibas 117
Brazauskienė Onutė, sl.Vaikutis 117
Breivė, žr.Gaidauskas J.
Bridžius Petras 177
Briedis, žr.Bagočiūnas Dominykas
Briedis, žr.Baronas Povilas
Briedis, žr.Mazurevičius Jonas
Briedis, žr.Oškutis Jonas
Bruškytė A. 221
Bubnys A. 239
Budginas K. 237
Budreika 28
Budreika 58
Budreika Antanas 81
Budreika Bronius 10
Budreika Juozas 12, 13, 14, 16
Budreika Petras 10
Bugailiškis Vilius, sl.Drąsutis 27, 36
Buitvydas Benonas 61, 71
Buivis Liudvikas, sl.Karvelis 117
Bulzgys Jonas, sl.Klevas 116, 117, 118, 209
Bukauskas V. 229
Bunkeris, žr.Limba Antanas
Butkevičius Liudvikas 232
Butkus 143

Butkuvienė-Laucytė Kazimiera 117
Būda J. 236
Būga 15

Caras, žr.Meškauskas Jonas
Chirurgas(sl.) 25, 36
Cikana Vidas 213
Cipras, žr.Niaura Feliksas

Čečys Juozas 18
Čelutka Aleksas 116
Čelutka Leonas, sl.Nemunėlis 116
Čekaitis Alfonsas 227
Čemberlenas, žr.Rudžionis Juozas
Čepas Julius 111
Čepas Juozas 111
Čepaitis 115
Čeponienė Irena 227
Čeponis Juozas 227, 235
Čepukonis Vaclovas, sl.Tigras 27, 35, 45, 46
Čepulis J. 232
Čepulytė D. 137
Černiauskas 178
Černius Petras, sl.Špokas 48, 49, 50
Černius Petras, sl.Tigras 26, 31, 88
Černyševskis 40
Čižius Jurgis, sl.Tigras 83
Čukai 34
Čukas, žr.Paluckas Petras

Dačiulaitė Milė 102
Dagys 14
Dagys, žr.Tarbūnas Vincas
Dainius, žr.Jarusevičius Placidas
Dambrauskienė Pranė 194
Daminauskas Vladas 9
Dana 117, 118
Danilevičius Henrikas 25, 58
Danutė, žr.Gečiūnaitė Janė
Darginavičius 154, 155
Dargužas Mečislovas, sl.Aras 216
Darius, žr.Lapienis J.
Darius Vytautas 24, 45
Daugirda Adomas, sl.Gailius 218
Daugirda Jonas, sl.Kovas 218
Daukantas, žr.Tursa Vladas
Daukšaitė-Aleksonienė Rūta 123, 129, 132, 136, 137, 138, 139
Daumantas (Lukša) Juozas 96
Dautartas 151
Degasparis, žr.Gimbutis Gasparas
Dėdė, žr.Urbonavičius Pranas
Dėdė, Dėdė Jonas, žr.Kimštas Jonas
Deksnys J. 238
Demikis Jonas, sl.Eumas-Almas 209, 211
Dijokaitė-Kerėžienė J. 235
Dilys Petras, sl.Eimutis 26, 30, 88
Dinėšaiva Aisiė 195
Direktorius, žr.Juospaitis B.
Dirmauskaitė-Latožienė B. 235
Dobilas(sl.) 100
Dobilas, žr.Beržinis Antanas
Don Kichotas, žr.Mockus Jonas
Don Kichotas, žr.Paškonis Matas
Dovydaitis P. 120
Dramblys, žr.Skaržinskas Juozas
Drąsutis, žr.Bugailiškis Vilius
Drąsutis, žr.Indrašius Stasys
Drebulė, žr.Pudžemytė Jadvyga
Driuteika, žr.Šimuolis Antanas

Dručkus Andrius 9, 229, 230
Dručkus Juzė 229
Dručkus Petras 229, 230
Dručkutė Antanina 229, 230
Dručkutė-Dudėnienė Antanina 229, 230
Dručkutė-Siniauskienė A. 236
Dubinskas Leonas 83
Dumčius Liucijonas 212
Dumčius Petras 212
Dumčiuvienė J. 212
Dumčiūtė Elena 212
Dumčiūtė-Pociūnienė Liucija 212
Drunga Karolis 236
Dusevičiūtė Anelė 219
Dzindzilietaitė Julija 135

Eglinskas Boleslovas, sl.Saulius 232
Eidimtas Adolfas 232, 233
Eimutis, žr.Dilys Petras
Eimutis, žr.Sirutis Julius
Eismuntas E., KGB gen. 48
Erelis, žr.Markulis Juozas
Erelis, žr.Prajera Juozas
Erškėtis, žr.Urbonas Juozas
Eskimas, žr.Gudas Teofilis
Eumas, žr.Demikis Jonas

Gadeikis Vladas 139
Galvydis Pranas, sl.Valteris 20, 23, 26, 45
Garmutė A. 20
Gaspadorius, žr.Rimkus Juozas
Gaškaitė N. 232, 236, 238
Gaubas Julius 116
Gabenis Aleksas, sl.Puodelis 117
Gabenis Algis, sl.Puodas 117
Gaidauskas J., sl.Breivė 235
Gailius, žr.Daugirda Adomas
Galdikas Marcelinas 134, 135
Gaškaitė N. 237, 239
Gaubtys Fricas, sl.Vytautas 223
Gecevičius Alfonsas, sl.Klonis 218
Gečiūnaitė Janina, sl.Danutė 27, 36
Gečiūnaitė Marytė 16
Gečiūnai Bronius, Genė 67
Gečiūnas Juozas 63
Gedas 122
Gedeminas, žr.Armonas Antanas
Gegetskaitė Emilija 117, 118
Gegužis, žr.Girdžiūnas Stepas
Gelčienė 208
Geležinis, žr.Matuliauskas Juozas
Gelumbauskas Vladas 114
Genys 141
Genys, žr.Irtmonas Aleksandras
Genutė, žr.Mirklaitė Onutė
Geštautienė-Dargužaitė Palmyra 216
Girdžiūnas Jonas 228
Girdžiūnas Stepas, sl.Gegužis 227, 228
Gimbutis Gasparas, sl.Degasparis 18, 20, 24, 26, 27, 59, 62, 88, 91
Gimbutis Rapolas, sl.Balandis 59, 60, 61, 63, 88, 91, 92
Gimbutis Stasys, Mykolo, sl.Rūkas 22, 25, 26, 31, 59, 61, 62, 67, 73, 77, 83, 88, 91
Gimbutis Stasys, sl.Tarzanas 19, 20, 23, 25, 29, 36, 41, 42, 44, 51, 52, 53, 63, 73, 83, 85, 87, 95
Gimbutytė Liuda 60
Gimbutytė Valė, sl.Piligrimas 51, 52, 53,

85, 86, 87
Gimbutytė-Paškonienė Stefanija 51, 53, 85
Ginkaitės 185
Girdenis, žr.Žagaras Juozas
Girdzijauskas P. 236
Giria, žr.Masiulaitis Petras
Girnius K. 137
Gražina, žr.Mingėlaitė Monika
Gražulienė M. 238
Grybas 141
Gorkis(sl.) 111
Grabytė Petronėlė 139, 145
Grabys Apolinaras, sl.Vaidila 138, 139, 141, 142, 143
Grabys Vytautas 139, 143
Gražulevičienė, jos dukros Onutė, Leokadija 131
Gregoraitis V. 238
Gričelis Kazys 129
Grigaliūnienė V. 94
Grigas R. 237
Grigonis Leonas, sl.Žvainys 116
Grižas Feliksas 62
Grybauskas S. 235
Grumbinas Stepas, sl. Audra 229
Grunskis E. 238
Gudai 35
Gudaitė Elytė 145
Gudaitis I. 134
Gudaitis J. 134
Gudas Jurgis 83
Gudas Teofilis, sl.Eskimas 27, 35
Gudeika 226
Gudonis Jonas 14
Guiga Stasys 233
Gurskis V. 235
Guobužas Mykolas, sl.Šaulys 94
Gumauskas 178
Guzas Jurgis 5, 6, 7, 8, 9, 14
Guzevičius Juozas 174

Hansas 169

Ida, žr.Šniuolytė Birutė
Ievaišytė Onutė 194
Ilgūnas, žr.Kudokas Juozas
Ilskis 121, 123
Indrašienė-Urbanavičiūtė Pranė 52, 68, 69
Indrašius Juozas 26, 45, 46
Indrašius Pranas 68, 69
Indrašius Stasys, sl.Drąsutis 21, 22, 25, 29, 31, 41, 42, 51, 52, 67, 68, 69, 74, 77, 83, 84, 85, 89, 90, 95
Indrašius V. 237
Indrašiūtė Eugenija 45
Irtmonaitė Stasė, sl.Aušrelė 217, 218, 221, 222
Irtmonas Aleksandras, sl.Genys 217, 221, 222
Irtmonas Mečislovas, sl.Žiogas 217, 221
Ivanauskas V. 231

Yla Stasys 156
Ylius A. 234

Jakimavičius Zenonas, sl.Putinas 117
Jakštonis 94
Jakubauskas Jonas, sl.Rugys 218
Jakavonis J. 234

Jakučiūnaitė V. 239
Jančys (Jančiukas) 16
Jančys, sl.Tėvukas 26
Jančys Antanas, sl.Žaibas 23, 26, 43, 44
Jančytė Regina 26
Jankauskas Bronius 219
Jankauskas Jonas 112, 113, 115
Janušaitė Aldona-Domicelė 227
Jarusevičius Placidas, sl.Dainius 218
Jasponis Jurgis 43
Jaška Z. 235, 236
Jaunutis, žr.Kriaučiūnas Stasys
Jesinskai 145
Jėčys A. 232
Jėčys Domininkas 232
Jokeris, žr.Lapienis Jonas
Jokimaitė-Valantinienė S. 235
Jovaiša Juozas, sl.Lokys 36
Jukna Bronius, sl.Žėrutis 88, 91
Juknevičius B. 235
Jurevičius Albertas, sl.Sakalas 142
Jurevičius Kazys 232
Jurevičius V. 134, 135, 138, 142
Jurevičiūtė Marytė 122, 137, 141
Justas Emilis 232
Juospaitis B., sl.Direktorius 236

Kadagys, žr.Paluckas Pranas
Kačiušis 226
Kalavijas, žr.Leikauskas Petras
Kalytis 94
Kalytis Bronius, sl.Siaubas, išdavikas, MGB smogikas 96
Kalvaitytė 37
Kalvaitytė-Šerepkienė Bronė 119, 120, 127
Kalvelytė Bronė, sl.Morta, Snaigė 27
Kamičaitis J. 179
Karalius S. 237
Karčiauskas K. 234
Kaributas-Kelmas Juozas 48, 49, 50
Karosaitė 52
Karosas Vladas, sl.Vilkas 25, 42, 63, 73, 77, 83
Karpis, žr.Simansonas Alfonsas
Karvelis Aloyzas 27, 45
Karvelis, žr.Buivis Liudvikas
Karvelis Juozas 27, 45
Karžygys, žr.Kaziulionis Leonas
Kalvis Andrius 145
Kalvis Jurgis 145
Kasparas Kęstutis 9, 232, 237, 239
Kasperavičius Juozas 235
Kasperavičiūtė-Tereikienė V. 235
Kašauskienė V. 238
Kašėta A. 229, 237, 238
Katauskas S. 234
Katka Juozas 143
Katka Mikas 143
Kaulinis Vincas, sl.Miškinis 35, 46, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 105, 106
Kavaliauskas Petras 176
Kavaliūnaitė Ievutė 194
Kazakevičius Antanas 83
Kaziulionis Juozas, sl.Klevas 218
Kaziulionis Leonas, sl.Karžygys 218
Kaziulionis Vytautas 219, 234
Kazlauskas Balys, sl.Bijūnas 83
Každailienė O. 235
Kelmaitė Natalija 50
Kelmas Anicetas 50

Kelmas Kazys 49, 50
Kemeklis B. 236
Kemeklis Juozas, sl.Rokas, Rimtutis 22, 23, 25, 26, 31, 63, 83, 88, 89, 90, 91, 92, 95
Kemeklis Pranas, sl.Tėvas 25, 83
Kentra Jonas 219
Kęstutis, žr.Žilys Albertas
Kėblys Bronius, sl.Ūsas 94
Kiauleikytė Zinaida 124, 129
Kiauleikytė-Laugenienė Sofija 119
Kilda Bronius 113, 114, 115
Kimštas Jonas, sl.Dėdė, Dėdė Jonas, Žalgiris 28, 46, 96
Kiškis Kazimieras 145
Kirdeikis Vytautas, sl.Papartis 26
Kirvis, žr.Laucius Vincas
Klajūnas, žr.Paulikas Zenonas
Klebonas, žr.Brazas
Klevas, žr.Bulzgys Jonas
Klevas, žr.Kaziulionis Juozas
Klibas Ignas, sl.Tėvukas 83
Klimanskis 226, 227
Klimanskytė Marytė 227
Klinauskas Petras 180
Klinauskas Jonas 180
Kliunka A. 232
Klonis, žr.Gecevičius Alfonsas
Knystautas Alfonsas, sl.Ragūnas 122, 140, 141, 142, 143
Kojelis Juozas 120, 233, 236
Kolia 96
Kontrimavičiūtė Stasė, sl.Žibutė 35
Kontrimas Kazimieras, sl.Montė 143
Kostanauskas 145
Kovas, žr.Daugirda Jonas
Kovas, žr.Skersys Steponas
Kozlov Vasil Vasiljevičius 206
Kraujelis Antanas 233
Kriaučiūnas Stasys, sl.Jaunutis, Liutauras 19, 25, 36, 42, 46, 63
Krisiulevičius Bronius 218
Kriščiūnas Jurgis, sl.Rimvydas 232
Kriščiūnas V. 232
Kromelis Simas, sl.Perkūnas 217
Kruopienė M. 234
Kubilius A. 235
Kučys Vytautas, MGB agentas 19
Kubilius Adolfas 235
Kubilius Albinas, sl.Rūgštymas 35, 58
Kucai 198
Kučinskas Kostantas, sl.Vampyras 209, 211
Kučinskas Pranas, sl.Apynys, Ainis 209, 210
Kučys Vytautas, MGB agentas-provokatorius 41
Kudokas Juozas, sl.Ilgūnas 117
Kugaudaitė Onutė 194, 195, 197
Kuodytė D. 229, 232, 237
Kuršytė Birutė 139
Kupčiūnas Juozas 214, 215
Kusienė 142
Kušeliauskas Z. 235
Kutka Kazys 94
Kuveikis Juozas 9
Kvietkauskaitė Marytė 194, 195, 197

Labeikis Steponas 27, 45
Labutis, žr.Šaltys Stanislovas
Laibutis, žr.Šaltis Stasys
Laimė, žr.Lauciūtė Eleonora

Laisvė, žr.Mikšys Alfonsas
Lakickas K. 234
Lakštingala, žr.Paršiūnas Pranas
Lakštingala, žr.Sireikis Jonas
Lapas, žr.Mečionis Petras
Lapėnienė 194
Lapienienė Ona 53
Lapienis Antanas, sl.Šermukšnis 27, 36
Lapienis Balys 25, 53, 54, 5
Lapienis Jonas, sl.Jokeris 23, 29, 40, 46, 76, 95
Lapienis Juozas, sl.Darius 14, 22, 24, 25, 28, 36, 37, 53, 54, 55, 56, 57, 58
Lapienis Kazys 53, 54, 55, 57, 58
Lapienis Tautvydas 57, 58
Lapienis Vytautas, sl.Uosis 48
Lapienis Vladas 53, 54, 57, 58
Lapinskas Adomas
Lašas Balys 10, 11
Lauciai Salomėja, Karolis 98
Laucius Antanas 98
Laucius Vincas, sl.Kirvis 94
Lauciūtė Eleonora, sl.Laimė 94, 97, 102
Lauciūtė Genė, sl.Bedalė, Svajonė 93, 94, 102, 105, 106
Laurinavičius Bronius 235
Leikauskas Petras, sl.Kalavijas 218
Lelešiūtė Julė 194
Lembernas Pranas 213
Leonavičius 148
Letukas Algis 224
Letukas Antanas 224
Letukas Tadas 224
Liekienė Bronislava 223
Liesienė Adelė 194, 195, 197
Liekytė Birutė 223
Liekytė Gražina 223
Liekytė Zofija 223
Limba Antanas, sl.Bunkeris 94, 99, 100
Limba Teofilis, sl.Sakalas 100
Limbienė V. 100
Lingys Juozas 122
Lipniūnas Alfonsas 156
Lisauskas Stanislovas, sl.Antanas 122, 140, 142, 143
Litinskas Alfonsas 108, 112, 115
Liutauras, žr.Kriaučiūnas Stasys
Livenšten Regina 202
Lizdeika, žr.Lukoševičius Vytautas
Loginovas 113
Lokys, žr.Jovaiša Juozas
Lopata 17
Lukaševičius A. 229
Lukoševičius Vytautas, sl.Lizdeika 233
Lukoševičiūtė-Narutienė E. 233

Macelskienė Bronė 227
Maironis 108
Mačiuika A. 231
Majauskas Juozas 112
Maleckienė Bronė 227
Malinauskaitė A. 232, 235
Malinauskaitė-Bakutienė E. 235
Malūkaitė-Petkevičienė J. 235
Mančiauskas Jonas, sl.Valstietis 117
Marcinauskas Juozas 215
Marijauskas J. 235
Markelytė S. 136
Markulis Jonas, sl.Vaiduoklis 215
Markulis Juozas, sl.Erelis, MGB agentas-provokatorius 46, 47, 96

Martinaitis Juozas, sl.Meškerė 227
Masiulaitis Petras, sl.Virpša, Giria 109, 110, 116, 117
Masiulaitis Vladas 110
Mašauskas Algimantas 67
Mašauskai Jonas, Petras, Vytautas 67
Mateikienė Birutė 11
Mateikis Juozas 10
Mateikis Petras 10
Mateikis Povilas 10, 11
Matelis 43
Matelis Aleksas, sl.Audenis 24, 30, 37
Matelis Vincas 33, 34
Matiukas Antanas 70
Matuliauskas Antanas 62
Matuliauskas Juozas, sl.Geležinis 91
Matulionis Domas 35
Matulionytė Bronė 35
Matulionytė Onutė 35
Matulionytė Vlada 35
Matulis Jonas 12, 13, 14, 16
Matusevičius J. 237
Matuzas P. 235
Mažeika Antanas 188
Mažeikienė Magdelena 188
Maželis 141
Mazurevičius Jonas, sl.Briedis 26
Mečionis Petras, sl.Lapas 117, 118
Merkys Anicetas, sl.Žaibas 46
Merkys Bronius 46, 235
Meškauskas Jonas, sl.Caras 26, 31, 88
Meškerė, žr.Martinaitis Juozas
Meteoras, žr. Prajeras Vincas
Mėginis Albinas 10
Mickus Petras, sl.Zubrys 117
Mierkis Teodoras, sl.Sakalas 117
Mieldažiai 209
Mikšys Alfonsas, sl.Laisvė 117
Mindaugas 227
Mingėlaitė Monika, sl.Gražina 117
Minkevičius Jurgis 24, 45
Minkevičius Vytautas 24, 45
Mirklaitė Onutė, sl.Genutė 91
Misiūnas Jonas, sl.Žaliasis Velnias 214
Miškinis, žr.Kaulinis Vincas
Miškinis Petras, sl.Šarūnas 18, 25, 27, 31, 77, 83, 88
Miškinytė Marytė 194
Miškinytė Onutė 193, 194
Mocius J. 235
Mockai 226
Mockus Jonas, sl.Vėjas, Don Kichotas 88, 90
Mockutė-Šimoliūnienė O. 235
Mokytojas, žr.Nemejūnas Mykolas
Montė, žr.Kontrimas Kazimieras
Montė, žr.Starkus A.
Montvilas Juozas 117
Montvilas Vincas 209
Montvydas Vladas, sl.Žemaitis 221
Morkūnas Stasys 113
Morta, žr.Kalvelytė Bronė
Mudrauskas Pranas 64
Muraškaitė Marytė 194

Nakutis Albertas, sl.Viesulas 5, 6, 8, 22, 23, 25, 26, 31, 63, 73, 77, 81, 83, 87, 88
Nakutis Stasys 5, 6, 8, 14
Naras, žr.Poškus Bolius
Narutis P. 156
Nausėdaitė N., sl.Rasa 235
Neringa, žr.Petkutė Irena

Nemajūnienė Bronė 11
Nemejūnas Mykolas, sl.Rimantas, Mokytojas 22, 27, 35
Nemunėlis(sl.) 33
Nemunėlis, žr.Čelutka Leonas
Niaura Alfonsas 26, 42
Niaura Feliksas, sl.Barsukas, Cipras 22, 25, 36, 63, 214
Nida, žr.Valevičiūtė-Uoksienė E.

Obenekovas 123, 124, 130
Oškutis Stasys, sl.Briedis 218
Ožeraitis 135

Pabikauskas V. 238
Padrieza 145
Pajarskaitė Verutė 29, 45
Pajarskas Albinas, sl.Bebas 20, 21, 24, 29, 30, 31, 37, 52, 67, 84, 85, 87
Pajarskas Jonas, sl.Rugelis 73, 83, 91
Pajarskas Petras 10
Pajarskas Pranas 10
Pajarskas Steponas 23, 30, 91
Pajaujis J. 236
Pajedai Antanas, Petras, Vladas 5, 6, 8
Pakalnis Vladas 73
Pakštas Juozas 26, 38
Pakštas Vytautas 8
Palčiauskas Kazimieras 236
Palskys Kazys, sl.Ąžuolas 27, 31, 88
Paltinas 17
Paluckas Petras, sl.Čukas 117
Paluckas Pranas, sl.Kadagys 117
Panomariova 115
Papartis, žr.Kirdeikis Vytautas
Parkamčiuk 198
Paršeliūnaitė Onutė 194
Paršiūnas Pranas, sl.Lakštingala 91
Paškonis Augustinas 146, 147
Paškonis Feliksas 51
Paškonis Jonukas 51
Paškonis Juozas, sl.Ąžuolas 83
Paškonis Matas, sl.Don Kichotas 83
Paškonis Motiejus 148
Paškonytė Reginutė 51
Paškonytė-Stanikienė Audronė 41, 51
Pavlenko 115
Paulavičius A. 236
Paulikas Zenonas, sl.Klajūnas 223
Paulius 146
Pečiulionis Motiejus 233
Pempė, žr.Vanagaitė-Lapinskienė Ona
Perkūnas(sl.) 50
Perkūnas, žr.Kromelis Simas
Pesliakas A. 5
Peteckas Vytautas 113
Petkevičius B. 233
Petkevičius J. 229
Petkus Albinas 220
Petkus Adomas 220
Petkus Kazimieras 221
Petkus Pranas 220
Petkus Vincas 220
Petkutė Irena, sl.Neringa 219, 220, 221
Petraitienė S. 137
Petraška J. 234
Petrauskas Bronius 61, 71
Petrauskas Juozas 61, 71
Petrulis Balys 195
Petruitis J. 109
Pėstininkas Juozas 180
Piligrimas, žr.Gimbutytė Valė

Plechavičius Povilas 63, 146, 149, 159
Plikis Albinas 177
Pocius Jaunius 48, 49
Pociūnas Robertas 213
Popieraitienė-Savičienė J. 234
Poškaitė Elena 102
Poškus Bolius, sl.Naras 218
Prajeraitė-Stankevičienė Elzė 173, 174, 179, 187, 194, 195, 205
Prajera Juozas, sl.Erelis 173, 175, 176, 180, 208, 209, 210,211
Prajera Petras, sl.Berželis 173, 175, 176, 178, 207, 208, 209, 210, 211
Prajera Pranas 173, 175, 194, 195
Prajera Vincas, sl.Meteoras 173, 176, 180, 208, 209, 210, 211
Prajerienė Magdalena 173, 177, 194, 195
Pratkonytė Onutė 194
Prikockas Juozas 111
Princas, žr.Šukys Steponas
Princas, žr.Žukauskas Balys 36
Preibytė-Valiūnienė 137
Preidys A. 136
Pucevičius Izidorius, sl.Radvila 228
Pudžemytė Jadvyga, sl.Drebulė 219
Puodas, žr.Gabenis Algis
Puodelis, žr.Gabenis Aleksas
Puskunigis, žr.Slučka Antanas
Pušaitė, žr.Vaičiulienė Apolonija
Pušinskaitė-Vėlyvienė P. 234
Putinas, žr.Jakimavičius Zenonas

Račkauskas Juozas 185
Radvila, žr.Pucevičius Izidorius
Ragūnas, žr.Knystautas Alfonsas
Rakšinas 191, 192
Raila Povilas 232
Railaitė-Slučkienė Joana 36
Ralickas Povilas 13, 15, 16
Ramanauskas Adolfas, sl.Vanagas 238
Ramunė, žr.Šniuolytė B.
Rapolas 238
Rapšlauka Jonas 224
Rasa, žr. Nausėdaitė N.
Rašimas Albinas 14, 15
Raudonis L. 235
Razgaitis, sl.Saulėka 117
Regina, Renė 54, 56
Repšienė 14, 17
Repšys Pranas 7, 12, 14, 15
Repšys Stasys 12, 13, 14, 15, 16
Repšytė Aldona (Aldutė) 15, 16
Repšytė-Kalpokienė Bronė 12, 13, 16, 17, 20, 67
Ridikaitė-Pranskūnienė Verutė 91
Rimaitis Steponas, sl.Strazdas 117
Rimantas, žr.Nemejūnas Mykolas
Rimgaila Vytautas 119, 136, 137, 235
Rimkevičienė Nijolė 132
Rimkus Cipras 8, 12, 13, 14, 16
Rimkus H. 229, 239
Rimkus Juozas, sl.Gaspadorius 26, 46
Rimtutis, žr.Kemeklis Juozas
Rimvydas, žr.Kriščiūnas Jurgis
Rytas, žr.Trečiokas Jurgis
Rocevičienė 221
Rokas, žr.Kemeklis Juozas
Rožytė, žr.Trečiokaitė Rozalija
Rudminas Kazimieras 217
Rudienė V. 239
Rudminas Stasys 217

Rudmainytė Marytė 217
Rudžionis Juozas, sl.Čemberlenas 116
Rugelis, žr.Pajarskas Jonas
Rugys, žr.Jakubauskas Jonas
Rupšaitis, sl.Trimitas 217
Rupšaitis, sl.Žilius 226
Rupšienė A. 236
Rupšytė-Ūksienė Teresė 221
Rūgštymas, žr.Kubilius Albinas
Rūkas, žr.Gimbutis Stasys

Sabaliauskai 49
Sabeckas Bolesas, sl.Uosis 118
Sakalas, žr.Limba Teofilis
Sakalas, žr.Mierkis Teodoras
Sakalas, žr.Šaltys Bronius
Sakalauskas Matas 179, 180
Sakalauskienė 180
Samolenka 185
Sarkisjanas 115
Saulėka, žr. Razgaitis
Saulius, žr.Eglinskas Boleslovas
Savičius K. 234
Sedelskis Alfonsas 14
Seliokas V. 233
Siaubas, žr.Kalytis Bronius
Siaurusevičienė Magdelena 181
Sidorenka D. 239
Silinis 9
Simanavičius 12, 14, 16
Simansonas Alfonsas, sl.Karpis 112, 113, 118
Simonaitytė Kastutė 194
Simonaitytė Konstancija 194
Siniauskas Zigmas 195
Sinkevičius Valenta, sl.Vaidilutis 218
Sireikis Jonas, sl.Lakštingala 130
Sirutis Julius, sl.Eimutis 83
Skardžius Bronius 32, 33, 53, 54, 57, 67
Skardžius Feliksas 91
Skardžius Jonas 65
Skaržinskas Juozas, sl.Dramblys 209, 211
Skersienė 142
Skersys Antanas, sl.Genys 142
Skersys Steponas, sl.Kovas 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145
Skipitis Jonas 5
Skripkauskai Juozas, Celestinas 134, 135
Skripkauskas Stasys 133
Skirmantas 238
Slučka Antanas, sl.Šarūnas, Puskunigis 20, 35, 36, 41, 46, 96
Smidra, žr.Banilis Stasys
Smilga, žr.Šaltys Jonas
Snaigė, žr.Kalvelytė Bronė
Stalinas 37, 107, 122, 125, 131, 145, 183, 190, 191, 194, 195
Stanaitis Klemensas 238
Stancikas D. 233, 237, 238
Staniškis Sergijus 233, 238
Stankus, sl.Tigras 117
Stankutė-Žilienė Konstancija 225
Starkauskas J. 237, 238, 239
Starkus Antanas, sl.Montė 20, 22, 24, 29, 30, 35, 36, 37, 40, 41, 44, 45
Stasiukaitis Bronius 163
Statkevičius A. 237
Strazdas, žr.Rimaitis Steponas
Striužas V. 237

Striūkaitė-Umbrasienė S. 25
Striūkas Albinas 39
Stukai 30
Stukas 14
Stukas Balys 5, 6, 7, 14
Stunžienė Z. 232
Subačiūtė-Valevičienė O. 234
Suraučius A., sl.Tauras 234
Surblys A. 232
Surdoka Vincas 173
Survila 54, 80
Survilavičius 215
Svajonė, žr.Lauciūtė Genė
Svarinskas Alfonsas 233
Svilas Vytautas 232

Šalaka Romas, sl.Vasinta 5, 6, 7, 8, 14, 17
Šalkauskis Stasys 120
Šaltienė Petronėlė 221
Šaltis Stasys, sl.Laibutis 217
Šaltys Antanas, sl.Šiaučiūnas 221, 222
Šaltys Bronius, sl.Sakalas 221
Šaltys Jonas, sl.Smilga 221
Šaltys Stanislovas, sl.Labutis 221
Šaltys Vincas 221
Šarūnas, žr.Miškinis P.
Šarūnas, žr.Slučka Antanas
Šaulys, žr.Guobužas Mykolas
Ščepavičiūtė Elena 227
Šeibelytė 145
Šermukšnis, žr.Lapienis Antanas
Šertvytis A. 233
Šiaučiūnas Juozas 214
Šiaučiūnas, žr.Šaltys Antanas
Šilauskaitė Jadvyga 130
Šilinaitė Pranė 65
Šilinas Justinas 65
Šilinienė Teresė 65
Šilinis Antanas 18
Šilinis Dovydas 65
Šilinis Juozas 65
Šilinytė-Šilinienė Danutė 10, 11, 13, 20, 26, 38, 41, 47, 63, 65, 66, 67
Šimėnas Antanas 24, 45, 50
Šimkus, provokatorius 39
Šimkutės
Šimkūnas 107
Šimuolis Antanas, sl.Driuteika 117, 118
Širšė, žr.Žičkus J.
Šiukščius A. 233
Šiupaila P., sl.Žiogas 234
Škirpa Kazys 236
Šlymas Jonas, sl.Petras 145
Šniauska Vladas 217
Šniuolis Vytautas, sl.Vytenis 116
Šniuolytė Birutė, sl.Ida, Ramunė 24, 29, 30, 31, 37, 38
Špokas, žr.Černius Petras
Štarolytė M. 236
Štrausas, žr.Apšega Juozas
Šukys Steponas, sl.Princas 26, 38, 44, 45, 46
Šukys Vytautas 91
Šukytė-Lapienienė Janina 57
Šulinskaitė-Petkienė Felicija 220
Šulskytė A. 221, 226
Šumskiai 118

Tamošiūnas 148, 209
Tamulevičius Jonas 239
Tamulevičiūtė G. 239

Tarbūnas Aleksas 114
Tarbūnas Juozas 111
Tarbūnas Jurgis 113, 114
Tarbūnas Vincas, sl.Dagys 112, 118
Tardytojas(sl.) 24, 37
Tarzanas, žr.Gimbutis Stasys
Tauras, žr.Suraučius A.
Telksnys V. 236
Tėvas, žr.Kemeklis Pranas
Tėvukas, žr.Jančys
Tėvukas, žr.Klibas Ignas
Tigras, žr.Čepukonis Vaclovas 27
Tigras, žr.Černius Petras
Tigras, žr.Čižius Jurgis
Tigras, žr.Stankus
Tijūnėlis 95
Tiškus Feliksas 227, 235
Tylaitė-Sakalauskienė B. 236
Topolis, žr.Vytautas
Trečiokaitė Rozalija, sl.Rožytė 26, 38, 43, 44
Trečiokaitė-Matelienė Stefanija 43
Trečiokas Jurgis, sl.Rytas 18, 22, 23, 24, 26, 27, 38, 43, 44, 45, 46, 47, 48
Trenksmas, žr.Valickas Stasys
Tribulai 118
Trijonas Pranas 223
Trimakienė 208
Trimitas, žr. Rupšlaitis
Tursa Vladas, sl.Daukantas 91
Tveraga Česlovas, sl.Vilkas 214
Tveraga Mykolas 215

Ulanovas 124
Ulevičius Bonifacas 210, 211, 229, 232, 233, 238
Uodas, žr.Vaišvila Steponas
Uosis, žr.Lapienis Vytautas
Uosis, žr.Sabeckas Bolesas
Urbanavičienė 52
Urbonas A. 135,
Urbonas Juozas, sl.Erškėtis 227
Urbonas Kazys, sl.Klevas 207, 209, 211
Urbonas Petras 209
Urbonaitė-Vasiliauskienė Albina 209
Urbonienė 209
Urbonavičius Balys 70
Urbonavičius Stasys 227
Urbonavičius Pranas, sl.Dėdė 83
Untulytė Elena 139
Untulytė Genutė 129

Ūsas, žr.Kėblys Bronius

Vaičekauskas V. 47, 48, 50
Vaičėnaitė Emilija 229, 230
Vičėnas Balys 229
Vaičiulienė Apolonija, sl.Pušaitė 117
Vaičiulis 86
Vaičius Julijonas (Ulijonas, Ulius) 10, 11
Vaičiūnas V. 238
Vaidila, žr.Graibys Apolinaras
Vaidilutis, žr.Sinkevičius Valenta
Vaiduoklis, žr.Markulis Jonas
Vaigauskas H., KGB gen. 48
Vaikutis, žr. Brazauskienė Onutė
Vailionytės J. ir B. 234
Vaišvila Steponas, sl.Uodas 117, 118
Vaitekaitis A. 238
Valančiūnas M., sl.Aitvaras 100
Valančiūtė Liucija 130

Valenčiūnas 15
Valevičius Alfonsas 33
Valevičius Donatas 33, 37
Valevičius Jurgis 33, 37
Valevičius Vytautas 33, 37
Valevičiūtė Bronė 33, 34, 37
Valevičiūtė Janina, sl.Astra 22, 27, 35, 36, 37, 41, 49, 60, 103
Valevičiūtė-Uoksienė Elena, sl.Nida 20, 22, 24, 25, 27, 31, 33, 38, 41, 42, 49, 58, 63, 103
Valickas Stasys, sl.Trenksmas 218
Valienė-Beržinytė Juzefa 217
Valiulis J. 236
Valys Antanas, sl.Algis 117
Valontis Izidorius 227
Valstietis, žr.Mančiauskas Jonas
Valteris, žr.Galvydis Pranas
Valukevičius 208
Valunta Aloyzas 64
Valunta Juozas 63
Valunta Vytautas 5, 10, 24, 57, 67, 69, 236
Vampyras, žr.Kučinskas
Vanagaitė-Lapinskienė Ona, sl.Pempė 91, 236
Vanagas Jonas 73
Vanagas, žr.Ramanauskas Adolfas
Varnaitė D. 239
Varvuolis Jonas 114, 115
Vasauskas Leonas 114, 115,
Vasiliauskaitė Gražina 209
Vasiliauskas Algis 209
Vasiliauskas Bronius 209
Vasiliauskas Petras 209
Vasiljevas Jurgis, sl.Viesulas 96, 100
Vasinta, žr.Šalaka R.
Vaštokas R. 238
Večerskytė-Daukšienė Stefa 128, 132, 137
Velėniškis Vytautas 83
Venckevičius J. 233
Venclovai 118
Venclovas 117
Venskutė-Balčiūnienė Zofija Danutė, sl.Žibutė 222, 223
Venslovaitis Vidas 213
Vesiolovas 84
Veverskis Kazys, sl.Senis 234
Veverskis P. 234
Vėjas, žr.Mockus Jonas
Viesulas, žr.Nakutis A.
Viesulas, žr.Vasiljevas Jurgis
Vigelis Vladas 28
Vigėlytė Stasė, sl.Živilė 22, 24, 28, 29, 30, 31, 37
Vigėlytė-Kemeklienė Vanda 19, 28, 67
Vilkas, žr.Karosas Vladas
Vilkas, žr.Tveraga Česlovas
Vilutienė Natalija 71
Vilutis Apolinaras 61, 71, 72
Vilutis Vladas 63, 64, 65
Virenas 123
Virpša, žr.Masiulaitis Petras
Vitkus J. 233
Vitkus V. 233
Vizbarienė Albina Vlada 24, 26, 38
Vyšniūnas V., sl.Aušrelė 235
Vytautas, žr.Gaubtys Fricas
Vytautas, sl.Topolis 214
Vokietaitis A. 236
Voronavičius J. 236

Zaleckaitė Nijolė 139
Zdebskis J. 234
Zizas R. 232
Zlatkus 70
Zoluba Albinas 10
Zovė Antanas 10, 11
Zovė Bronius, stribas 11, 13
Zovytė Elzbieta 11
Zovė Feliksas 11
Zubrys, žr.Mickus Petras

Žaibas, žr.Brazauskas Antanas
Žaibas, žr.Jančys Antanas
Žaibas, žr.Merkys Anicetas
Žaibas, žr.Žukauskas Balys
Žagaras Juozas, sl.Girdenis 232
Žalgiris(sl.) 14
Žalgiris, žr.Kimštas Jonas
Žaliaduonis 96
Žaliasis Velnias, žr.Misiūnas Jonas
Žemaitis A. 18
Žemaitis Jonas 232
Žemaitis, žr.Montvydas Vladas
Žėrutis, žr.Jukna Bronius
Žibinskaitė-Padavičienė Jadvyga 124, 126
Žibutė, žr.Kontrimavičiūtė Stasė
Žibutė, žr.Venskutė-Balčiūnienė Zofija Danutė
Žičkus Danius 228
Žičkus J., sl.Širšė 236, 239
Žičkus Steponas 223
Židčkus Povilas 231
Žičkutė-Grebliauskienė Genė 228, 231
Žilius, žr.Rupšaitis
Žiliūtė Marija 235
Žilys Albertas, sl.Kęstutis 21, 23, 26, 28, 38, 44, 223
Žilys Aloyzas, sl.Žirnis 25, 28, 29, 36, 37, 38, 58
Žilys Antanas 223, 225
Žilys Vaclovas 223, 224, 225
Žilytė Janina 225
Žilytė Stasė 223
Žilvitis 141
Žiogas, žr.Irmonas Mečislovas
Žiogas, žr.Šiupaila P.
Žirnis, žr.Žilys Aloyzas
Živelis Juozas 180
Živilė, žr.Vigėlytė Stasė
Žukaitė I. 229
Žukauskas Balys, sl.Princas 36, 37
Žukauskas Balys, sl.Žaibas 83, 88, 89, 90, 92
Žukauskas Jonas 226, 227
Žukauskas Steponas 227
Žulputė G. 137
Žvainys, žr.Grigonis Leonas
Žvirblinskas 145
Žvigaitis Adolis 117